

SOCIOLEKTY V RŮZNÝCH SFÉRÁCH KOMUNIKACE

KOLEKTIV AUTORŮ

**SOCIOLEKTY
V RŮZNÝCH SFÉRÁCH
KOMUNIKACE**

SOCIOLEKTY V RŮZNÝCH SFÉRÁCH KOMUNIKACE

KOLEKTIV AUTORŮ

PLZEŇ 2023

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

Sociolekty v různých sférách komunikace

Editorky:

Marie Čechová, Martina Spěváčková

Kolektiv autorů:

Andrej Artemov, Mieczysław Balowski, Marie Čechová, Žaneta Dvořáková, Jiří Hasil, Jana Hoffmannová, Milan Hrdlička, Helena Chýlová, Ladislav Janovec, Šárka Jindrová, Jaromír Krško, Markéta Maturová, Jitka Málková, Patrik Mitter, Michal Místecký, Pavol Odaloš, Diana Palašáková, Růžena Písková, Zuzana Popovičová Sedláčková, Lucie Radková, Soňa Schneiderová, Martina Spěváčková, Jana Vaňková, Miloslav Vondráček, Jiří Zeman

Recenzenti:

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni

Vydala Západočeská univerzita v Plzni v roce 2023

ISBN 978-80-261-1194-8

ISBN 978-80-261-1193-1 (brožovaná vazba)

DOI <https://doi.org/10.24132/ZCU.2023.11948>

© Západočeská univerzita v Plzni, 2023

Obsah

Preambule	1
I. Úvahy nad sociolekty	3
K vymezení a struktuře pojmu český národní jazyk	4
Proměnlivost standardu a substandardu v češtině	18
Sociolekty v komunikácii slovenčiny. Tranzitný pohľad na sociolekt	30
K jednomu z funkčních limitů argotu – kryptické prostředky ve vnitřní komunikaci (Já s moolahem)	46
II. Profesní a slangové výrazivo v komunikaci	59
Profesní mluva programátorů	60
Změny a perspektivy komunikační oblasti informačních technologií v letech 2002–2022	75
Sociolekt v prostředí (především) malých pivovarů	85
Profesní mluva zaměstnanců v potravinových řetězcích	94
Sociolekt skalolezcov ako súčasť komunikačného registra	108
Odraz profesní slovní zásoby z oblasti textilní výroby v českých příjmeních	122
III. Sociolekty a mladá generace	139
Sociolekt ve výuce českého jazyka	140
Interakční funkce kontaktních výrazů v mluvě mládeže. Představeno na spojení ty vole	157
Místo profesního výraziva ve výuce zahraničních studentů českých vysokých škol	164
Sociolekt slovenských matiek	174
IV. Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice	187
Sociolekt mladých lidí ve třech současných prózách	188
Interslangismy v českých textech Jaroslava Rudiše	200

Posouzení významu termínů v publicistice a běžné mluvě (na vybraných příkladech)	210
V. Slovtvorné postupy a utváření lexika v sociolektech ...	223
Vybrané slovtvorné postupy v současných českých sociolektech	224
Slovtvorné preference ve vybraných sociolektech pohledem kvantitativní lingvistiky	234
Redukované formy proprií a jejich stratifikační status	247
Motivace a tvoření jmen koček v kočičích útulcích	258
Resumé	269
Summary	276
Seznam literatury	283
Věcný rejstřík výběrový	306
Jmenný rejstřík	314

Preambule

Předkládaná monografie se zaměřuje na postižení obrazu sociolektů, tak jak jej chápou badatelé z různých univerzitních i akademických pracovišť v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Polsku, má tedy mezinárodní charakter.

To na jedné straně umožňuje rozmanitý pohled na vybranou tematiku, na straně druhé však přináší problémy vyplývající z různého přístupu k ní. Je to patrné už z užívané terminologie a v souvislosti s ní z toho, jak je chápán sociolekt (nestrukturní útvar × strukturní útvar), jak je chápán vztah sociolektu a sociolektismu v našich lingvistikách (specifické vnímání na Slovensku). Právě na kapitolách zpracovaných příslušníky tří různých lingvistik můžeme sledovat, zda se soustavně pracuje, či nepracuje s pojmem registr, zda se vymezuje, či nevymezuje vztah sociolektů k registrům atd.

Kapitoly českých autorů jsou v tomto smyslu zcela jednotné, udržují pojetí sociolektu, profesní mluvy, slangu a argotu, jak jsou vymezeny v kapitole druhé této monografie, a to jako nestrukturních útvarů obsahujících zčásti vlastní lexikum a frazeologii, jazykové prostředky ostatních jazykových rovin přebírají zejména z obecné češtiny nebo z dialektů. V ostatních případech, pokud je to zapotřebí, vjasňujeme vztahy mezi českým a jiným pojetím v poznámkách.

Monografie rozvíjí tradici zaměřenou na výzkum slangu a argotu budovanou na Západočeské univerzitě bohemistou Lumírem Klimešem a jeho žáky od 70. let minulého století. Navazuje na řadu publikací, jež vzešly z konferencí organizovaných katedrou českého jazyka a literatury Fakulty pedagogické ZČU v Plzni, a zároveň vychází z tematiky poslední konference konané na podzim roku 2022. Iniciátorkou myšlenky uspořádat konferenci (navazující na konference konané v minulosti) byla Marie Čechová. Vzhledem k aktuální potřebě rozvoje lexikálního jazykového plánu a k současnému lingvistickému vymezování dosud užívaných pojmů však bylo téma konference s následnou publikací prohloubeno a rozšířeno.

K účasti na tvorbě kolektivní monografie byli přizváni odborníci z českých i zahraničních univerzitních i akademických pracovišť, jejich příspěvky pokrývají námi vymezené okruhy. Ty se však zcela nekryjí s tématy projednávanými na konferenci. Přednesené referáty, a zvláště následná diskuse ukázaly potřebu věnovat aktuální problematice sociolektů, obecněji stratifikaci jazyka, i nadále soustavnou a cílenou pozornost.

Monografie je tvořena pěti tematickými oddíly. V úvodním oddílu **Úvahy nad sociolekty** jsou vymezeny pojmy týkající se stratifikace národního jazyka a vztahů mezi standardními a substandardními jazykovými prostředky. Nejobsáhlejší oddíl **Profesní a slangové výrazivo v komunikaci** poskytuje pohled na vybrané komunikační oblasti a jazykové prostředky v nich užívané. Pozornost je zaměřena na mluvu programátorů, pivovarníků, zaměstnanců potravinových řetězců, horolezců a na profesně motivovaná příjmení. Další oddíl s názvem **Sociolekty a mladá generace** je orientován na místo sociolektů ve výuce, na charakteristické rysy mluvy mladých lidí, dětí a jejich matek o nich. Oddíl **Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice** dokládá přítomnost sociolektů a sociolektismů v textech vybraných autorů umělecké literatury a v textech publicistických. Poslední oddíl **Slovotvorné postupy a utváření lexika v sociolektech** se soustřeďuje na problematiku sociolektům nejněvlastnější, tj. na tvoření pojmenování osob, zvířat, míst, s uplatněním i hlediska kvantitativního.

Z obsahu i ze struktury textu je zřejmé úsilí autorů zachytit současný stav sociolektů ve vzájemných vztazích i ve vztahu k spisovnému/standardnímu výrazivu, a to v rovině řeči/komunikace i v rovině jazykové/systémové.

I. ČÁST

ÚVAHY NAD SOCIOLEKTY

K vymezení a struktuře pojmu český národní jazyk

Milan Hrdlička

Mezi bázové znaky moderně pojímaného **národa** se řadí historicky obývané území, společné dějiny a kultura (písemnictví aj.), ekonomika, politika, tradice a zvyky apod. Za samozřejmou se také pokládá skutečnost, že jeden z jeho základních atributů představuje i příslušný **národní jazyk**, klíčový rys určitého etnika.¹ Netřeba jistě zdůrazňovat, že se lidé jako příslušníci určitého národa vzájemně odlišují především právě jazykem. Jazyková problematika se tak jeví jako mimořádně významná a citlivá.²

Jednotlivé útvary národního jazyka slouží nestejnou měrou (odlišnou četností výskytu aj.) k realizaci různých jazykových, resp. komunikačních funkcí (prostředlovací, mentální, apelativní, estetické, expresivní, kontaktní, charakterizační atd.), vystupují-li však veškeré jednojazyčné, či spíše stejnojazyčné variety jako kompaktní celek, tedy jako určitý národní jazyk (srov. dále), tehdy plní rovněž

¹ V minulosti se úzké sepětí jazyka a národa (národní mentality) přeceňovalo, docházelo ke směřování kategorií myšlení s jazykovými, v jazyce se spatřoval jedinečný a neopakovatelný projev „ducha národa“, který výrazně determinoval nazírání a vnímání světa dotyčným jazykovým společenstvím (Skalička, 1978, Čermák, 2004, Hrdlička, 2008, 2010 aj.). Jedním ze známých výroků je snadno napadnutelné tvrzení meziválečného sociologa E. Chalupného, že odrazem českého národního charakteru je přízvuk na první slabice: „Čech snadno vzplane pro nové myšlenky, začíná práci s elánem, není však vytrvalý, jeho elán brzy vyhasíná.“ (Citováno podle Horálek, 1967, s. 54). Zjednodušeně nelze pohlížet ani na relaci národa a státu – v jednom státě totiž mohou vedle majoritního národa žít (a často i žijí) i příslušníci jiných minoritních národů a národností.

² To si dobře uvědomovali nejen naši národní buditelé v době národního obrození (obvykle bývá vymezováno lety 1780 až 1848).

specifickou a nepřehlédnutelnou funkci národněreprezentativní (reprezentace národa navenek, oproti jiným národním společenstvím) a sjednocující (integrační).

Vznik národa představuje složitý a dlouhodobý proces; o národech v současném chápání se hovoří až v epoše kapitalismu (k procesu formování novodobého národa v našem prostředí výrazně přispívá mimo jiné zrušení nevolnictví v roce 1781 umožňující volný pohyb obyvatelstva, a tedy pracovní síly). V této souvislosti je důležité si uvědomit, že se národ neutváří samovolně, spontánně, automaticky; pro jeho vznik musejí být splněny určité podmínky a vytvořeny odpovídající předpoklady, jako např. společný národní zájem a vědomí, národní soudržnost, zřetelné a většinově podporované národní cíle politické, jazykové, kulturní, ekonomické.

V této souvislosti připomínáme, že **český jazyk**³ s více než tisíciletou historií existoval dávno před vytvořením českého národa. Co se geneze českého národa týče, uvádí se zpravidla pět základních etap (Hrbáček, 2004, s. 46 aj.).

První fázi představuje konstituování české národnosti a středověkého českého národa, které pokračuje v raném novověku (10.–18. století), navazujícím, druhým krokem se stává proces utváření novodobého českého národa (19. století do roku 1918). Třetí perioda zahrnuje z dnešní perspektivy poněkud iluzorní snahy o vznik jednotného státního národa československého (1918–1938), jehož idea byla zakotvena dokonce v tehdejších ústavních zákonech z roku 1920. Ve zmíněné Ústavě se mylně uvažovalo rovněž o československém jazyku, který měl sestávat ze dvou rovnocenných variant – české a slovenské.⁴ Následným, tedy čtvrtým krokem, bylo společné soužití českého a slovenského národa po roce 1945 (od roku 1968 se změnilo ve státní uspořádání federativní) a konečně pátý stupeň začíná prvním lednem roku 1993 existencí samostatného českého státu.

³ Je zajímavé sledovat z diachronní perspektivy různé relevantní prvky konstituování českého národa, srov. četné národní a protiněmecké prvky v Dalimilově kronice aj.

⁴ V tomto bodě nelze opomenout bibličtinu (ber noláčtinu), slovákizovanou podobu češtiny, užívanou na Slovensku tamními evangelicky orientovanými vzdělanci (jedno z nejvýznamnějších mluvnických děl předobrozenského období představovala Doležalova *Grammatica Slavico-Bohemica* z roku 1746, která její normu zevrubně zpracovala a kodifikovala).

Není bez zajímavosti, že určitou genezí prošel i sám pojem národ – stávající pojetí je od středověkého chápání dosti odlišné. V období feudalismu se totiž za národ pokládalo všechno obyvatelstvo jistého státního útvaru, hlavním kritériem tedy na rozdíl od současnosti bylo hledisko teritoriální (politicko-geografické), nikoliv jazykové. Název Čech (Böhme) proto označoval i českého Němce.

Jako názorný příklad takového přístupu může posloužit Dekret kutnohorský vyhlášený králem Václavem IV. v lednu 1409. Tímto dekretem se, jak známo, na pražské univerzitě zásadním způsobem změnila váha hlasů mezi Čechy a cizinci, a to z původní relace 1 : 3 na poměr opačný. Do českého národa se tehdy řadili i německy mluvící studenti z českých zemí, vedle Čech a Moravy k nim patřili též akademici z Uher a ze Sedmihradska. Zbývající tři národy představovali studující saští, bavorští a polští.

Zmíněné pojmání příslušníků národa mělo své nepřehlédnutelné důsledky i mnohem později, ještě v polovině 19. století, kdy např. vedlo k tomu, že Moravané (a také Slezané) nebyli považováni za Čechy (ostatně se za ně ani sami nepovažovali).⁵

Vedle národních jazyků se ovšem setkáváme s jazykovými kódy, které povahu národního jazyka nemají. Máme tím – vedle sofistických moderních počítačových jazyků – na mysl především různé jazyky kmenové (indiánské, domorodé). „Nenárodní“ jsou též poměrně početné jazyky umělé (*esperanto*, *ido*, *mondial* a další, viz Černý, 1998 aj.), u kterých je znám jejich tvůrce. Pro uměle vytvořené dorozumívací kódy je příznačné, že nemají přirozeného nositele, nemohou vystupovat v roli jazyka mateřského, nejsou ani spjaty s konkrétním jazykovým společenstvím, s jeho mnohdy pohnutými osudy, historií a kulturou. Tím se vysvětluje jejich pouze velmi omezené rozšíření a užívání, přestože jsou ve srovnání s jazyky přirozenými podstatně pravidelnější, a tím z hlediska akvizice mnohem přístupnější.⁶

Ani tímto výčtem se však naznačená problematika úplně nevyčerpává. Situace se jeví jako ještě složitější: stačí totiž připomenout výskyt národů, v nichž jeden společný národní jazyk absentuje (srov.

⁵ Srov. název knihy *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka mezi Čechy, Moravany a Slováky* (1846).

⁶ Uvádí se (Černý, 1998), že např. *esperanto* obsahuje pouze necelé dvě desítky základních mluvnických pravidel.

Kanada, Švýcarsko, Belgie), v tomto smyslu se někdy uvažuje o tzv. politických (popř. státních) národech.⁷ Není nouze ani o další problémové případy, kdy zpravidla bývalý koloniální jazyk vystupuje v roli jazyka úředního (státního, oficiálního) ve více státech – třeba portugalsština v Brazílii, v Angole, v Mosambiku, v Macau, přestože v dotyčných zemích nežijí, resp. nepřevažují příslušníci portugalského národa.

Domníváme se, že je i přes všechny naznačené komplikace možné s jistým zjednodušením uzavřít úvahu konstatováním, že „Národní jazyk je jazyk společenství, které označujeme termínem národ. Např. český národní jazyk je jazyk, kterého užívají příslušníci našeho národa, mluví-li svou mateřštinou.“ (Hrbáček, 2004, s. 43)

Většinové (a obecně neproblémové, konsensuální) chápání pojmu český národní jazyk formuluje např. Hrbáček (2004, s. 52n.). Naše mateřština je v jeho pojetí tvořena souborem **variet strukturních** (vykazují dostatečné množství relevantních specifických rysů na všech jazykových rovinách a plánech) a **nestrukturních** (vyznačují se příznačnými rysy pouze částečně, kupř. v oblasti slovní zásoby). V rámci českého národního jazyka se jedná o následující útvary:

- a) o komplex strukturních jazykových útvarů (kam spadá čeština spisovná, ale také čeština obecná spolu s dalšími početnými útvary nadnářečními a nářečními, a to jak v Čechách, tak především na Moravě a ve Slezsku);
- b) o komplex souborů speciálních dorozumívacích prostředků (do nichž se řadí podstatou nestrukturní slang a argot);
- c) o komplex uzuálních forem řeči, „čili komunikačních realizací, které souhrnně nazýváme zpravidla běžnou mluvou⁸ („běžně mluveným jazykem“),“ tamtéž s. 52.

⁷ Dochází k situacím, kdy po rozpadu státního útvaru následuje rozdělení do té doby jednotné a společně sdílené řeči, srov. případ bývalé Jugoslávie a divergentní osudy srbochorvatštiny.

⁸ Také v tomto případě se jedná o varietu nestrukturní, neboť zahrnuje – v různých poměrech a v různé míře – míšení prvků spisovných a kolokviálních. Daneš (1997, s. 15) konstatuje: „Termínem běžně mluvená čeština lze označovat repertoár všech různých, různorodých jazykových prostředků (nespisovných, ale zčásti i spisovných, resp. společných), kterých se užívá v situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka. Jde tedy o rozsáhlou, nejednotnou, nehomogenní řečovou oblast vykazující vysoký stupeň variantnosti, kterou probíhá řada parametrů (lokální, regionální, generační, sociální aj.)“

Označení *běžně mluvený jazyk*⁹ však podle našeho mínění mylně evokuje útvar systémový (langueový), proto bychom na tomto místě dali přednost parolovému označení *běžně mluvená řeč*. Do uvedené množiny nepochybně patří i městská mluva (vhodným příkladem může být kolokviální mluva v Brně).

S výše uvedenými konturami českého národního jazyka i s jeho strukturou souhlasíme (navazují ostatně na obecně přijímanou tuzemskou tradici a většinové postoje, viz Utěšený, 1980, Daneš a kol., 1997, podrobně srov. Čechová a kol., 2008, Čechová, 2012, Svobodová a kol., 2011, Svobodová, 2014 aj.), pokládáme nicméně za vhodné poukázat za některé nedořešené momenty a navrhnout určité dílčí úpravy a částečná doplnění výše načrtnutého konceptu podoby a povahy naší mateřštiny.¹⁰

Máme na mysli zejména některé významné a doposud náležitě nezohledňované, někdy možná (záměrně) opomíjené skupiny uživatelů českého jazyka s nezanedbatelným (v jistých případech dokonce velmi významným) počtem mluvčích.

A) Předně je třeba zmínit tuzemskou komunitu neslyšících (jejich počet se pohybuje v řádech desítek tisíc, což je jistě množství nepřehlédnutelné), kteří ve vzájemné komunikaci používají **český znakový jazyk**, tedy jazykový kód od naší mateřštiny diametrálně odlišný. Při mechanické aplikaci Hrbáčkova, resp. obecně přijímaného pojetí českého národního jazyka, které tuto problematiku nezmiňuje ani blíže nekomentuje, bychom mohli snadno dospět k absurdnímu závěru: dotyční mluvčí v běžném hovoru „naši češtinu“ neužívají¹¹ (ta

⁹ Jedlička (1974, s. 38) uvádí: „Mezi vyhraněnými strukturálními útvary, spisovným jazykem a dialektem, existuje přechodné pásmo /.../. Jde o problematiku tzv. běžně mluveného jazyka, jímž se rozumí útvar jen mluvený, fungující ve vymezené komunikační sféře.”

¹⁰ Oboroví studenti bohemistiky bývají zaskočení otázkou, který útvar českého jazyka je jejich rodnou řečí. Uvádějí, že jím je obecná čeština, běžná mluva (ev. některý dialekt), vyskytnou se ovšem také reakce, kdy se za mateřštinu pokládá spisovná čeština. To považujeme za diskutabilní. Lze si stěží představit, že by se i v neoficiální komunikaci spontánně užívala prestižní varieta; spisovná čeština „není mateřštinou nikoho“. Tato skutečnost představuje klíčový argument stoupenců demontáže spisovné češtiny a jejího nahrazení češtinou obecnou. Ta je sice útvarem strukturálním, nikoliv však celonárodním. Proto pokusy přeceňovat roli běžně mluveného úzu (povýšit kolokviálnost na prestižnost) zůstávají na rovině iluzí, k dané problematice viz Cvrček, 2006, 2008, Čermák, 1996 aj.

¹¹ Bez zajímavosti není ani situace Romů: před listopadem 1989 se romská národnost oficiálně neuznávala, Romové měli národnost českou nebo slovenskou, česky však

ostatně nefiguruje ani jako jejich rodný jazyk),¹² nemohou se tudíž při nejlepší vůli řadit mezi příslušníky českého národa. To je jistě vyznění jen obtížně představitelné a zcela nepřijatelné.

Při adekvátním vymezování jazykového kódu našeho národního etnika je tedy podle našeho soudu nutné a legitimní systémově zohlednit i tyto mluvčí.

B) Další skupinu uživatelů českého jazyka, dříve mnohdy přehlíženou, nedoceňovanou a z hlediska vymezení naší mateřštiny vytěsňovanou, tvoří naši početní krajané v zahraničí. Zohledňování nepochybně dlouhodobě existujících a někdy i dosti významných **realizací češtiny v zahraničí**¹³ (čeština vídeňská, americká, banátská, volyňská, argentinská aj.) bylo totiž zákonitě spojováno s citlivými otázkami ideologickými, politickými (především s tabuizovanou otázkou emigrace). Jednu z nepočtených výjimek představoval pozoruhodný a ve své době ojedinělý projekt Českého jazykového atlasu (srov. Bělič, 1972), i tam se však výzkum třinácti česky komunikujících ostrůvků zabýval jazykovými enklávami v tzv. spřátelených zemích (v Polsku, v Rumunsku, v Srbsku, v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině).

Počet česky mluvících krajanů nebylo a není snadné spolehlivě určit: v zahraničí se totiž na jedné straně setkáváme s lidmi, jejichž znalost češtiny je na nízké úrovni, přesto se však tito mluvčí hlásí k českému původu (jen v USA dosahuje jejich počet 1.300 000,¹⁴ viz

(v roli mateřského jazyka) v neoficiální komunikaci obvykle spontánně nehovořili (srov. Hübschmannová, 1976).

¹² Jako *mateřština*, *mateřský jazyk* se označuje první jazykový kód, jehož soustavnému působení je dítě od narození vystaveno (poměrně kuriózním se jeví antický Řím, kde měly bohaté rodiny řeckého sluhu (otroka), který učil jejich potomka nejprve řecky). Vedle tohoto označení zdůrazňujícího roli matky je k dispozici pojmenování *rodný jazyk*, *první jazyk* (*jazykový kód*), *východní jazyk* (v translatoologii) nebo *referenční jazyk* (v lingvodidaktice) – zohledňuje skutečnost, že při akvizici jinojazyčného kódu (cestou učení se či osvojování si) plní mateřština bázovou roli modelu, na jehož pozadí dochází k formování jinojazyčné komunikační kompetence mluvčího.

¹³ Bylo by možné označovat je jako *krajanské češtiny*.

¹⁴ Počet našich krajanů žijících ve Vídni na přelomu 19. a 20. století se odhaduje na 200 000, což činilo z rakouské metropole v podstatě největší česky hovořící město na světě. Ostatně nejstarší univerzitní bohemistikou je právě ta vídeňská – byla založena v roce 1775, o 18 let dříve než v Praze (Newerklá, 2007). Velkou konkurenci pro Prahu 19. a 20. století představovalo co do počtu česky hovořící populace i Chicago (přes 100 000 uživatelů češtiny). Za pozoruhodnou pokládáme skutečnost, že na počátku 20. století byla čeština v americkém Texasu třetím nejužívanějším jazykem, k českému původu se tam hlásí 5 % populace.

Karlík a kol., 2016); na straně druhé existují krajané, kteří sice češtinu ovládají, za Čechy se však již nepokládají. Některé jazykové ostrovy jsou však i v dnešní době stále životaschopné a pokročilá znalost češtiny v nich v masovějším měřítku přetrvává (např. na chorvatském Daruvarsku, v rumunském Banátu), jinde však český živel postupně ustupuje, či dokonce mizí. V současné době se nicméně uvažuje až o dvou milionech uživatelů češtiny žijících mimo naše historické území (blíže Vaculík, 2009 aj.). Tato statistika (ovšem velmi nepřesná) spolu s počtem rodilých mluvčích češtiny na území Česka způsobuje, že se český jazyk s přibližně 12,5 miliony uživatelů řadí mezi šest desítek nejužívanějších jazyků světa, což pokládáme za pozici velmi lichotivou (Černý, 1998, Karlík a kol., 2016).

Když se však v (především předlistopadové) lingvistické bohemistice řešila otázka obrysů naší mateřštiny (teritoriální rozsah, členění češtiny, aspekty jejího užívání), bylo možné vysledovat a na obecné rovině formulovat následující trojici převažujících postojů.

Za prvé: domnělé reálné kontury českého národního jazyka kopírovaly většinou hranice současné České republiky. O potenciálním přesahu mimo ně se nediskutovalo, možný přesah se nepřipouštěl.

Za druhé: uvažovalo-li se v nepočtených případech přece jen o výskytu (řečovém užívání) některého z útvarů češtiny mimo území Česka, nebylo samozřejmostí přiznávat legitimní a potenciální možnost existence jiných než tradičně uznávaných podob naší mateřštiny.

Za třetí: pokud došlo v poměrně řídkých případech k uznání existence odlišné, resp. hybridní variety (míšení češtiny s určitým majoritním jazykem), ne vždy se explicitně pokládala za integrální součást českého národního jazyka. Pojímání příslušných nespisovných útvarů jako součástí našeho národního jazyka mělo povahu spíše implicitní, pouze se vyrozumívalo.

Objevily se také názory, které podobné útvary (konkrétně americkou češtinu, nejrozšířenější útvar češtiny mimo historické hranice ČR) za součást naší mateřštiny výslovně nepovažovaly. Např. Kučera (1990, s. 68) v tomto smyslu konstatuje: „Ze zorného úhlu americké češtiny chápeme tedy komplex českého národního jazyka pouze jako historické východisko americké češtiny, jako zdroj jejích útvarů a podob, nikoliv jako komplex, jehož je americká čeština aktuální součástí.“

Podobný náhled nesdílíme (argumenty viz dále) a podotýkáme, že v podobných kontaminovaných varietách hraje po staletí čeština dominantní roli. Jako doklad o možné proporcii prvků českých a jinojazyčných ocitujeme postřeh J. Jančákové (1995, s. 114) o podobě češtiny v obci Malá Zubovština na území Ukrajiny: „...nelze pominout, že dlouhým soužitím došlo k ovlivnění češtiny ukrajinskými a ruskými prvky, a to v různé míře jak na všech jazykových rovinách, tak i u všech generací. Přitom samozřejmě, a to zvl. pokud jde o starou generaci, má zde čeština ještě takovou sílu, že se přejímaná slova plně zařazují do slovtvorného a morfologického systému češtiny.“

Položme si zásadní otázku: Tvoří jazykově heterogenní zahraniční realizace češtiny (opakovaně podotýkáme, že máme na mysli ty hybridní variety, v nichž je zastoupení češtiny výrazné, majoritní) součástí komplexu českého národního jazyka, či nikoliv?

Pokud by uvažované variety jeho součástí nebyly, měli bychom tu rázem situaci zcela bezprecedentní a nanejvýš kuriózní, a sice bezpočet (samostatných) podob češtiny, potažmo nezávislých slovanských jazyků. Podobný stav se nám jeví jako sotva akceptovatelný. Nejen z tohoto důvodu pokládáme podobné chápání kontur naší mateřštiny za neadekvátní, konzervativní, příliš restriktivní.

Naznačený, snad až poněkud xenofobní a puritánský jazykový přístup zřetelně kontrastuje s dnešním otevřeným, velkorysým a osvíceným vymezováním pojmu česká národní literatura. Do ní totiž spadá vedle tuzemské literární produkce rovněž česky psaná literatura vzniklá a vydávaná v exilu, a nadto též písemnictví staroslověnské (legenda o sv. Václavu, o sv. Ludmile aj.), latinské (Kosmova kronika aj.) a částečně též německé (pražská německá literatura aj.) pocházející z českého území.

Vraťme se však stručně k dimenzi jazykové. Poukazování na nežádoucí hybridní povahu zahraničních realizací češtiny nemůže při bližším pohledu na jinojazyčnou provenienci četných prvků současné češtiny obstát.¹⁵ Pokud by se tvrdošijně a principiálně trvalo na iluzorní „čistotě“ jazyka, nastal by s legitimní existencí češtiny jako

¹⁵ Kučera (1990) např. pokládá za příznačný rys americké češtiny předsouvání vlastního jména před obecné (*Rio Grande údolí*). Podobné případy jsou však v současnosti běžné i v našem prostředí (*Allianz běh pro celou rodinu* apod.). Čeština je pod silným vlivem angličtiny nejen v USA, ale do určité míry také v Česku, blíže Adam (2012) aj.

takové velký problém (jen počet germanismů se v ní odhaduje na tisíce).

Přehlédnout nadto nelze ani fakt, že v jazyce zahraničních českých enkláv nacházíme vzácné nářeční prvky, které se na našem území již nevyskytují (odkazujeme na výsledky výzkumu v bývalém pruském Slezsku, na území bývalé Jugoslávie, v rumunském Banátu, na Ukrajině, v Rusku i jinde). Bylo by vůbec myslitelné pohlížet na ně jako na elementy jiného (již nečeského) jazykového kódu? Dalším protiargumentem je též poznatek, že v porovnání s některými rodilými mluvčími češtiny mají mnozí naši zahraniční krajané k jazyku své staré vlasti podstatně vřelejší a opravdovější vztah. Našel by někdo odvahu jim tvrdit, že řeč, kterou produkují, nemá již s tuzemskou češtinou „nic společného“?¹⁶

C) Čeština, podobně jako jiné jazyky, vystupuje jak v roli jazyka mateřského, tak také jazyka cizího i druhého. Její úlohu jako rodné řeči jsme již naznačili výše. Pokud jde o **češtinu jako jazyk cizí**, s uspokojením konstatujeme, že se naše mateřština vyučuje na různých úrovních prakticky na všech kontinentech¹⁷ (blíže Hrdlička, 2019, Šebesta a kol., 2020 aj.) a že se mezi slovanskými jazyky již po celá desetiletí řadí k nejžádanějším.

Čeština plní též roli **druhého jazyka**, na území Česka dlouhodobě žije a působí (studuje, pracuje, podniká) přes půl milionu jinojazyčných mluvčích.¹⁸ Úroveň jejich komunikační kompetence v češtině je pochopitelně na velmi rozdílné úrovni (od úplných a falešných

¹⁶ Naznačené přístupy mohou mít negativní důsledky. Pokud by se totiž na zahraniční realizace češtiny pohlíželo jako na jazykové kódy samostatné, netvořící již součást komplexu českého národního jazyka (např. na argentinskou češtinu v provincii Chaco), mohlo by být zásadním způsobem ohroženo samo vysílání lektorů češtiny do tamních krajaňských komunit i jiná materiální pomoc.

¹⁷ K největším univerzitním bohemistickým pracovištím se řadí soulská *Hankuk University of Foreign Studies* (140 studentů čtyřletého bakalářského studia) a káhirská *Ain Shams University* (okolo 180 bakalářů). Čeština se ovšem vyučuje i mimo ně: na středních (dokonce základních) školách, v jazykových agenturách, v Českých centrech a v Českých školách bez hranic, v krajaňských komunitách apod. (Hrdlička, 2019)

¹⁸ Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ – Život cizinců v ČR) na území ČR pobývalo k 31. 12. 2020 celkem 634 790 cizinců (s trvalým či přechodným pobytem, včetně azylantů – údaj však neobsahuje statisíce ukrajinských uprchlíků z jara 2022). Nejpočetnější byli Ukrajinci (165 654), Slováci (124 544), Vietnamci (62 844), Rusové (41 097), Němci (20 861), Poláci (20 733) atd. Občané států EU (po vystoupení Velké Británie) představovali 38,4 %.

začátečníků až po mluvčí bilingvní); řečovou produkci pokročilejších nerodilých mluvčích češtiny (tedy s výraznou převahou českých jazykových prvků) bychom však rovněž řadili mezi česky proslovené, popř. napsané komunikáty, a tedy zákonitě mezi řečové realizace českého národního jazyka (srov. teorii interlanguage), Kotková, 2017 aj.¹⁹

V této souvislosti přičiníme nikoliv nepodstatnou poznámku. Při testování úrovně komunikační kompetence v češtině se obvykle uvažuje pouze o cizincích, nikoliv i o rodilých mluvčích češtiny. To pokládáme za diskusní. Nerodilý mluvčí češtiny potřebuje k získání českého občanství mimo jiné úspěšně složit zkoušku na úrovni B1 podle Společného evropského referenčního rámce (SERR). Ta se skládá z několika dílčích částí, a sice a) ze zkoušky z reálií, b) z písemné zkoušky (poslech s porozuměním – čtení s porozuměním – psaní) a c) z ústní zkoušky. Uchazeč musí každou z nich splnit minimálně na 60 % (v jednom ze subtestů v písemné zkoušce postačuje získat minimálně 50 % bodů). V případě selhání byť jen v jedné z uvedených částí (nejčastěji se jedná o písemný projev) tedy žadatel naše občanství nezískává.

Bylo by velmi zajímavé (byť prakticky neproveditelné) podrobit podobnému testu rovněž příslušníky našeho národa. Dovolíme si kvalifikovaně odhadnout, že by v takovém případě neuspěla z týchž důvodů (tedy především kvůli nevyhovujícímu písemnému projevu ve spisovné češtině) značná část naší populace, podle našeho soudu minimálně jedna čtvrtina.²⁰

¹⁹ Podívejme se na tuto skutečnost z jiné perspektivy: ovládá-li Čech např. angličtinu na solidní úrovni (B1, B2), je možné mu sdělit, že jelikož jeho komunikační kompetence v daném jazyce není vysoce pokročilá (C1, C2), tak „nemluví anglicky“, jeho diskurz nemá s angličtinou nic společného?

²⁰ Zajímavý experiment provedla D. Hradilová (2020): porovнала výsledky jazykového testování na úrovni C1 podle SERR u rodilých i nerodilých mluvčích češtiny. Z české strany se šetření zúčastnilo dvě stě respondentů – šedesát studentů střední odborné školy a gymnázia a osmdesát oborových bohemistů, vysokoškoláků. Výsledky ankety pokládáme za alarmující. V případě čtení s porozuměním dosáhlo nejvyšší úrovně úspěšnosti, tedy 90 % – 100 % pouhých 14,5 % dotázaných, 30 % rodilých mluvčích v ní dokonce neuspělo (dosáhlo méně než 60 % úspěšnosti). V poslechu s porozuměním dosáhlo nejvyšší úrovně 42 % respondentů, v psaní ovšem pouhých 15,5 % (a 22 % oslovených neobstálo).

Shrnutí

Stávající vymezení mimořádně významného pojmu český národní jazyk pokládáme za určitým způsobem omezující, překonané, plně nepostačující. Doporučujeme jeho dílčí doplnění, a sice jak o zahraniční realizace češtiny (těch s převahou českých jazykových prvků), tak i o řečové projevy česky komunikujících cizinců pobývajících na našem území (minimálně od úrovně B1 podle SERR).²¹ V neposlední řadě pokládáme za potřebné systémově řešit pozici českého znakového jazyka užívaného v komunikaci našimi neslyšícími spoluobčany, příslušníky českého národa.

On Definition and Structure of the Term ‘Czech National Language’

One of the foundational attributes of a nation is its language. Czech national language is traditionally defined as a. a complex of structural linguistic forms (Standard Czech, Common Czech, interdialects, dialects), b. a complex of sets of special communicative devices (argot, slang) and c. a complex of conventional forms of speech (common talk, city talk). The contours of our mother tongue need to be understood on a wider scale though. Its informal varieties also include foreign realizations of Czech (structures with more significant prevalence of Czech linguistic features) and language output of speakers of other languages communicating in Czech (at least at the CEFR B1 level).

Key words:

nation, Czech, national language, structural and non-structural forms, realization of Czech abroad, Czech as a foreign and second language, Czech sign language

²¹ Odkazujeme na existenci žákovských korpusů (shromažďují česky psané i mluvené projevy jinojazyčných mluvčích), které zkoumá kolektiv lingvistů a bohemistů pod vedením prof. K. Šebesty z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Literatura

- ADAM, Robert. Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru. In HASIL, Jiří (ed.). *Přednášky z 55. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, 2012, s. 21–36.
- BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 463 s.
- CVRČEK, Václav. *Teorie jazykové kultury po roce 1945*. Praha: Karolinum, 2006. 123 s.
- CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 232 s.
- ČECHOVÁ, Marie; aj. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 382 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Variantní kodifikace, nebo kodifikace variet? *ČJL*, 2012–2013, roč. 63, č. 1, s. 19–25.
- ČERMÁK, František. Obecná a spisovná čeština: poměr, funkce a metodologie. In ŠRÁMEK, Rudolf (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: PF MU, 1996, s. 14–18.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. 3. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 341 s.
- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubiko, 1998. 248 s.
- DANEŠ, František; aj. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. 292 s.
- HLAVSOVÁ, Jaroslava. Čeština v České republice jako jazyk „nevlastní“. *SaS*, 1997, roč. 58, č. 3, s. 185–196.
- HORÁLEK, Karel. *Filosofie jazyka*. Praha: FF UK, 1967. 158 s.
- HRADLOVÁ, Darina. *Role rodilého mluvčího v cizojazyčné komunikaci*. Olomouc: UP v Olomouci, 2020. 146 s.
- HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 170 s.
- HRDLIČKA, Milan. Čeština a národní charakter. In BALOWSKI, Mieczysław (ed.). *Sociokulturní složka výuky cizího jazyka a SERR*. Ratiboř – Ústí nad Labem, SUŠ – UJEP, 2008, s. 139–147.
- HRDLIČKA, Milan. K užívání a pojmání českého národního jazyka. In ČMEJRKOVÁ, Světlá; HOFFMANNOVÁ, Jana; HAVLOVÁ, Eva (eds.). *Užívání a prožívání jazyka*. Praha: Karolinum, 2010, s. 505–508.

- HRDLIČKA, Milan. *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*. Praha: Karolinum, 2019. 166 s.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K jazykové situaci Romů v ČSSR. *SaS*, 1976, roč. 37, č. 4, s. 328–336.
- JANČÁKOVÁ, Jana. Dnešní stav mluvy českých reemigrantů ze Žitomirska na Ukrajině. *SaS*, 1995, roč. 56, č. 2, s. 110–118.
- JEDLIČKA, Alois. *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova, 1974. 227 s.
- KARLÍK, Petr; aj. *Nový encyklopedický slovník češtiny I, II*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 2150 s.
- KOTKOVÁ, Radomila. *Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským*. Praha: Karolinum, 2017. 154 s.
- KUČERA, Karel. *Český jazyk v USA*. Praha: Univerzita Karlova, 1990. 243 s.
- NEWERKLA, Stefan Michael. Dějiny výuky češtiny v Rakousku. In PLESKALOVÁ; aj. (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 580–613.
- SKALIČKA, Vladimír. Psychika v jazyce. *SaS*, 1978, roč. 39, č. 3–4, s. 205–209.
- SVOBODOVÁ, Jana; aj. *Fenomén spisovnosti v současné jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011. 234 s.
- SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština na rozcestí*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2014. 135 s.
- ŠEBESTA, Karel; aj. *Čeština jako cizí jazyk na Dálném východě*. Praha: FF UK, 2020. 192 s.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. K rozrůznění českého národního jazyka. (Metodologické a terminologické poznámky). *SaS*, 1980, roč. 41, č. 1, s. 7–16.
- VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009. 320 s.

Elektronické zdroje

- ČSU – Život cizinců v ČR. [online, cit. 7.6.2022] Dostupné z <www.csu.cz>
- Zkouška z jazyka a reálií pro účely udělování státního občanství ČR. [online, cit. 7. 6. 2022] Dostupné z <www.ujop.cuni.cz>

I. Úvahy nad sociolekty

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Veleslavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ mhrdlick@kcj.zcu.cz

Proměnlivost standardu a substandardu v češtině

Marie Čechová

Navazujeme na naši stať *Styl a jeho vztah k sociální stratifikaci a regionální diferenciaci češtiny* (2008, s. 66–74) a na referát *Sociolekty z pohledu (převážně) stylistického*, přednesený na plzeňské konferenci o slangu a argotu a opublikovaný v knize *Život s češtinou* (2017, s. 58–67). Tam nastíněné myšlenky rozvíjíme a obohacujeme o novější materiál. Postupně ozřejmíme, kterých označení užíváme a v kterém významu, protože pro danou oblast existuje množství variantních názvů v různých významech, i těch si budeme všimát.

Za standardní považujeme spisovné výrazivo schválené odpovědnou institucí, tedy normalizované, někdy označované ne právě výstižně *supertermíny*, my vystačíme s tradičním označením *termíny*. Za substandardní označíme všechny výrazy ostatní, s nimiž budeme dále operovat. Začneme od obecnějších označení hypotermíny a kvazitermíny (viz např. Balowski, sb. 2017, viz i dále). *Hypotermíny* se rozumí výrazy užívané v běžné mluvě i v odborných projevech, jež však nejsou terminologizovány, *kvazitermíny* pojmenovávají odbornou realitu, ale nepřesně, bývají víceznačné.

Pro potřeby lingvodidaktického výzkumu v druhé polovině 70. let minulého století jsem zvolila výraz **polotermín** pro pojmenování na pomezí odborného a běžného označení, a to při vedení diplomové práce zaměřené na analýzu lexika učebnice dějepisu (N. Fukové-Purchardtové, 1984). Přiznávám, že to bylo z důvodu váhání, jak stanovit hranici odborného a neoborného výraziva spisovného. Dodatečně jsem se s tímto označením setkala i u P. Hausera (1980), který za

polotermín považoval odborná slova nenormalizovaná, z pozdějších autorů u V. Flegla (1989) aj.

M. Žemlička (1996) volil pro terminologizovaná pojmenování výrazy – podle stupně normovanosti – nenormovanosti: terminologickou složku vyšší (normativní termíny), střední (profesionalismy) a nižší (výpůjčky, výjimečně slangové prostředky) – třetí skupina – domnívám se – nebyla dostatečně vymezena. Navržené termíny se neujaly.

Výrazivo námi sledované oblasti bylo mnohokrát definováno. Připomeňme výklady už z 20. a 30. let minulého století (NRŘ, 1924, Oberpfalcer, 1934, Trost, 1935), na něž navazovali další (V. Křístek, P. Hauser...). Záslužnou činnost rozvíjela po desetiletí za vedení L. Klimeše katedra českého jazyka a literatury plzeňské pedagogické fakulty, jejichž konferencí o slanzích se zúčastňovali všichni významní badatelé a na níž definovali příslušné pojmy; za zvlášť přínosný v tomto smyslu pokládám Sborník IV (1988).

Na těchto konferencích přijímal pravidelně účast přední odborník v dané oblasti Jaroslav Hubáček (viz např. 1978, 1979, 2000, 2003, 2012), který se zasloužil o rozvoj bádání, opakovaně se k pojmosloví vracel a zpřesňoval ho. Podrobněji o termínech a jejich vlastnostech pojednala i Ivana Bozděchová v knize věnované lékařské terminologii (2009). V 2. kapitole (po teoretických východiscích) představila své pojetí teorie terminologie, v 3. kapitole pak podala obecný výklad o terminologii, po němž následovaly speciální kapitoly o terminologii lékařské. V obecné části vymezila význam výše uvedených a dalších názvů z dané oblasti (viz s. 35 a dále).

Vyšli-li jsme od výrazu-pojmu *termín*, je na místě obrátit se k *profesionalismu* jako východisku procesu terminologizace, ale také jako výsledku procesu determinologizace. Pospisovněním, normováním vznikne z běžného profesního nespisovného pojmenování termín, uveďme z novějších *střílečky* (digitální hry), *lítačka* (druh legitimace v pražské hromadné dopravě), blíží se tomu i *hláška* (druh sloganu, např. filmového, viz Hasil, 2021/22). Naopak opuštěním sféry odborné a posunem do sféry běžné komunikace se z termínu procesem determinologizace stává prostředek prostého sdělování (totální náhrada kloubu > *totálka*, plané neštovice > *pláňata*).

Ptáme se, zda na výchozí pozici pro vznik termínu – jako pretermín – stojí pouze **profesionalismus**, nebo i **slangismus**. Uvědomme si, že hranice mezi nimi je nezřetelná, mluví se o profesním

slangismu. O něm jako prostředku a o profesním slangu na rozdíl od tzv. zájmového slangu. Nutno však podotknout, že ani mezi těmito kategoriemi není výrazný předěl, naopak jeden přechází v druhý, zřetelné jsou průniky mezi nimi, neboť činnosti jsou jednak vykonávány profesionály jako jejich povolání, jednak stejné činnosti pak laiky jako činnosti vedlejší, neprofesionální, a výrazivo je shodné. Vlastní oběma je **integrační funkce** (demonstrace skupinové příslušnosti), mluvenost, nenormativnost; expresivnost – humornost (u některých nositelů potěšení z mluvy) přičítáme slangu, snahu po jazykové ekonomii (to ostatně někdy i slangu), nociónálnosti a přesnosti profesní mluvě.

Na místě je další otázka, kam jistou mluvu zařadit. Rozpaky nastávají v řadě případů tak, jak je tomu u hasičské mluvy, i u tak „klasického“ slangu, jako je myslivecký. Je to slang, nebo profesní mluva? Ještě výraznější je na místě tato pochybnost u hudebního slangu/profesní mluvy. Ta má rysy obou fenoménů, jen ne v různých skupinách a žánrech všechny najednou. V takovýchto případech je tedy možné, umíme-li to, odlišit slang a profesní mluvu.

Mnohé **slangové výrazy** „postupují“ do **obecného slangu/inter-slangu**, společného různým skupinám (viz *ešus* < *es šálek*, označení jídelní misky ve vojenské, turistické a pak vůbec sportovní mluvě, obdobně *bagr* pro lžici, *bágl* pro tlumok (viz i *ruksak*), *maskáče* pro kalhoty, resp. pro celý maskovací oblek...). Z interslangu se některá pojmenování posouvají do obecné češtiny, odtud dále do hovorové vrstvy spisovné, ba i do terminologie. Tak zřetelně pospisovněly sportovní výrazy jako *střídačka* (SSČ v 1. vydání ho má za hovorový), *časovka*, *ofsajd* (tam už bez stylového omezení), rovněž řemeslnické výrazy přejaté z němčiny *pult*, *ponk*, *šroub*, sloužící původně jako profesionalismy, avšak jiné zůstaly omezeny na oblast nespisovnou, viz *verkštat* (náradí, dílna), *báčamr*, *šlajfovát* apod. Vývoj kodifikace s postižením pohybu i v dané oblasti už před 40 lety výstižně popsal J. Kraus a jiní, pracovníci ÚJČ, r. 1981 ve studii *Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny*, jež mj. zaznamenala změny v postavení výrazů, jako *šuplík*, *flinta*, *peron*, *krám*..., porovnávající SSČJ a SSČ (ten je liberální ve srovnání s SSČJ).

Nelze se však ztotožnit s názorem, že slang je jediným zdrojem obohacování slovní zásoby (Hochel, 1982), stejně jako neplatilo starší, že argoty zanikají nebo že slangy destruuji jazyk (Urbančok, 1967).

Se svými diplomanty jsem před několika lety mapovala užívání **profesního a slangového výraziva**.

Nikola Riegertová ve své diplomové práci zachytila profesní výrazivo na českých drahách v úseku Kralupy – Ústí nad Labem. Vedle speciálních železničních profesionalismů (*ajzboňák, mašínfira, koloťuk, flamendrák...*) zaznamenala množství obecněji používaných výrazů, avšak ve specifickém významu, takže i to jsou nepochybně profesionalismy: výše uvedený *ešus* v této mluvě značí osobní vlak, pantografovou jednotku 471, *papoušek* (vedle kleští podobných zobáku papouška, výrazu užívaného v nejrůznějších profesích) značí tendrovou lokomotivu řady 477,0, *šajba* návěst, *šutrák* vlak se šterkem, *uhlák* vagon s uhlím, *veksle* výhybku, *věžák* motorový vlak s kabinou strojuvdce nad úrovní střechy...

Libor Prexler sledoval svou diplomovou práci sportovní výrazivo víceslovné u hráčů amatérů, jejich trenérů a fanoušků kopané, šlo tedy o slangové frazémy. Celkem jich postihl 369, nejvíce výrazů slovesných (301), málo neslovesných (45), a k mému údivu jen 23 přirovnání (asi hrála roli víceslovnost). Mezi všemi obraty bylo nejvíce obecněslangových, jako *mít obě nohy levý* (srov. *obě ruce levý*), *hrát vabank*, *hrát jako močka*, *hrát na tuty*, *malá domů*, *pokrejt balon* (další nebudeme uvádět, jsou všeobecněji známé), méně zachytil obratů typicky fotbalových: *mávat ofsajd*, *zahrát si bago* (ve dvou významech: hrát při tréninku na dvě branky, při hře je jeden hráč uprostřed a chytá míč, který si protivníci přihrávají), *vykopnout krtek* (kopnout do země místo do míče), *hrát zadoura*, *dát to do nohy*...

Sportovnímu výrazivu věnovala pozornost řada lingvistů, naposledy Jana Hoffmannová (2022, tam viz soupis na s. 177). Dodatečně – už po dokončení tohoto textu – jsem si ověřila, že i ji zajímá vztah mezi termíny, profesionalismy a slangismy, a to ve sféře online sportovních přenosů, i ona píše, zda by se nedalo uvažovat v souvislosti s některými slangismy o kategorii profesionalismů (s. 178.) Domnívám se, že ano, výše jsem se toho dotkla.

Vedle změn příslušnosti slova k určité vrstvě, jak jsme postřehli, jde někdy i o změnu jeho významu (viz už i výše). Tak profesní výraz *šmirgl* (= šmirglový, tj. zhrubělý, pískovaný papír) v obecném slangu označuje ostrého, hrubého chlapíka, ale v brněnském hantecu tramvaj, tedy jde o dvojí posun.

Zajímavý pohyb zaznamenalo v průběhu historie slovo *kantor*, ve středověku označující kostelního zpěváka (srov. lat. *cantare* ‚zpívatí‘), a protože jimi byli především učitelé, přeneslo se, rozšířilo se pojmenování na ně. Přeskočíme-li do nové doby, slovo fungovalo jako profesní/slangové nespisovné označení, po r. 1990 začali někteří (O. Hausenblas) užívat slova jako neutrálního a tato tendence pokračuje.

Produktivní a frekventovaný je i proces **determinologizace**, spočívající ve ztrátě oficiálního, normalizovaného, na odborníky omezeného výraziva. Výstižně postihl obousměrný proces terminologizace a determinologizace v šesti krocích M. Balowski (ve sborníku 2017, s. 19), pracuje při výuce cizích jazyků s pojmy *quasi-termín* (kvazi-termín), *technolekt* a *etnolekt*.

Často se víceslovný termín mění procesem **univerbizace** na jednoslovný (pacient na chirurgii – *chirouš*, obdobně *ležák*, *vředař*) a apelativizací/deproprializací vzniklo označení chorob: *alzheimr*, *parkinson*), ale nejen jich, viz obklad *priznic*, a různými abreviacemi další výrazy (*sono*, *chíra*, *jipka*), a to i cestou blendingu. V češtině se většinou jedná o přejímky z angličtiny nebo o její prostřednictví (s lexémy s původem z latiny či řečtiny), srov. již známé výrazy *smog* (*smoke/kouř* + *fog/mlha*), *motel* (motoristický hotel), *botel* (plovoucí hotel, angl. *boat* – člun) či novější *fanzin* (fantasy magazin), *emotikon* (emoce + ikona). Blendsy se tvoří také názvy zkřížených vyšlechtěných druhů rostlin, plodin, např. *orangelo* (pomeraň + pomelo), *topato* (tomato/rajče + potato/brambor) apod. (Holasová, 2018, s. 41) Tyto názvy přirozeně zatím nemají domácí ekvivalent. V českém prostředí se tvoří blendsy ojediněle, jsou okazionální, srov. humorné názvy pro Česko *Morče*, *Čechrava*, viz i označení *Mluvčáček* (= mluvčí prezidenta Zemana Ovčáček).

V odborné mluvě je podstatné jednotné užívání **terminologie**, ať už normované, nebo nenormované. Ve škole pak, protože v ní se při výuce užívá metařeči, je třeba volit jednotnou spisovnou terminologii. Přesto MŠMT neuznalo za vhodné normalizovat rejstřík termínů-pojmů, který jsme vypracovali na počátku 21. století pod vedením S. Machové na základě důkladného zmapování všech v učebnicích užívaných termínů při postižení jejich odlišné frekvence, váženého průměru a posouzení jejich výběru odborným grémiem. MŠMT pouze rejstřík doporučilo autorským kolektivům a nakladatelstvím, ale zůstal téměř oslyšen, protože v té době ani poté vydávané učebnice

s ním nebyly konfrontovány. Současná školská jazyková terminologie tak není normalizovaná, schválená odpovědnou institucí. Nejenže několikaletý proces její přípravy i práce týmu vyšly téměř na prázdno (viz o tom např. Čechová, 2012), ale ve školské terminologii je chaos. Jen podotýkám, že soubory středoškolských učebnic, jejichž tvorbu jsem vedla v letech 2000 až 2014, rejstřík respektovaly.

V dané souvislosti je, myslím, vhodné upozornit rovněž na polozapomenuté významné dílo A. Jedličky *Slovník slovanské lingvistické terminologie* (1977 a 1979), které je upotřebitelné při překladech odborných publikací i při cizojazyčné výuce. Výsledky obou zde připomenutých počinů by měly být oživeny a v díle by se mělo pokračovat a výsledky využívat.

V odborné mluvě stojí vedle sebe, leckdy se střídají varianty příslušné k různým útvarům a tzv. poloútvaram. Termíny řadíme k lexiku spisovnému, tedy jsou součástí tohoto útvaru. Tzv. **poloútvary**, k nimž se řadí profesní mluva, slang a argot, jsou nestrukturní, protože nemají ucelený systém prostředků všech jazykových rovin, bývají omezeny na rovinu lexikální, včetně frazeologické, popř. mají vyhraněnější i slovo tvorbu, kdežto gramatické jednotky přejímají z útvarové morfologie a syntaxe, stejně tak i prostředky fonetické.

Normalizovaná terminologie se užívá v psaných projevech budovaných na základě spisovnosti, v mluvených někdy, zvláště zčásti i na základě obecněčeském a nářečním. Jestliže tzv. poloútvary bývají založeny spíše na gramatice a fonetice nespisovné, neznamená to u jednoho mluvčího v jednom projevu užívání jednotek buď jen spisovných, nebo jen nespisovných. Leckdy se prostředky spisovné s nespisovnými v idiolektu různých mluvčích i téhož mluvčího různě střídají, kombinují, mísí se i termíny, profesionalismy a slangismy, a dokonce i argotismy. Tak ostravský magistrát pokládal za nutné vydat seznam zakázaných slov, jež úředníci nesmějí užívat (šlo vesměs o hrubé vulgarismy).

Vhodnější společné, obecné pojmenování pro profesní mluvu, slang a argot je výraz **sociolekt** – entita sociálnělingvální, který se vhodně přiřazuje k dialektu jako entitě regionálnělingvální. Oba fenomény se setkávají jako entity teritoriálně sociální; dříve se o přijetí ucházel i termín sociální dialekt/nářečí (viz Havránek, 1934, ale i později, Ondrus, 1977).

Sociolekty vyrůstají na teritoriálních útvarech, dialektech, obecně češtině i na komunikační, nestrukturní běžné mluvě, jsou rozrůzněny i geograficky. Tak nikoho z nás není nutné přesvědčovat, že brněnský *hantec* je založen na podkladě hanáckého nářečí, přiměsí brněnské němčiny, jidiš a cikánštiny. O tom viz např. v *Současné stylistice* (2008, s. 66–74). Otázkou zůstává, zda hantec je ještě argot, jímž bezesporu kdysi byl, řečí deklasované skupiny proletářské mládeže, pohybující v okolí Plotní ulice (viz i označení hantecu jako *plotny*, *plotňáčtiny*), řečí tuto skupinu stmelující dovnitř a odlišující vně, jeho nositelé byli *plotňáci*; obdobně v Ostravě *chachárna*, založená na dialektu severovýchodomoravském s využitím němčiny a polštiny, její nositelé se označovali *chachaři*; v Praze tzv. *galérka*, *pražští pepíci*, později, za mého mládí to byli *páskové* a *máničky* (podle účesu).

Zdá se, že hantec ztratil charakter argotu. V současnosti je chápán jako kulturní fenomén a tak je prezentován i na veřejnosti, viz vystupování M. Donutíla a jeho „souvěrců“ v médiích, kteří nejsou přirozenými nositeli hantecu, nevyrostli v něm, napodobují ho. Ani brněnská bohemistka M. Krčmová, která se zabývala studiem brněnské mluvy (1981), není (a ani nemohla být) nositelkou hantecu (pochází z intelektuálské rodiny profesora literatury na brněnské univerzitě, Josefa Hrabáka), přistupuje k němu zevně, jako lingvistka. Z mně známých osob byli nositeli hantecu dva brněnští mladí učitelé, kteří s námi spolupracovali v 70. letech na finále Olympiády v českém jazyce, jejich řeč jsme my nezasvěcení stěží a jen zčásti identifikovali.

Chápání argotu jako tajné mluvy společenské spodiny, pokleslých sociálních skupin najdeme i ve sborníku *Čeština, jak ji znáte i neznáte* (s. 187), ve školní praxi a v běžném povědomí tak žije dodnes (viz Radková, 2017/18). Jako argot označuje P. Ondrus i tajnou dětskou řeč, já bych ji pokládala spíše za slang, jde o hravou formu (2017, s. 61).

Je tady tedy další otázka, co pokládat za **argot**. V ročníku 72 *ČJL* publikoval Kristián Šujan výsledky svého zkoumání písemných projevů uvězněných žen (jako součást disertační práce, *ČJL*, 2021/22). I když jsme se nedomnívali, že budou překypovat argotickým výrazivem, protože byly tvořeny při výuce češtiny za autorova vedení ve věznicích, přesto jsme byli překvapeni, že tyto projevy kromě označení vězeňských reálií (jako *sčíták*, *prvotrest*) neobsahovaly slangové,

natož argotické výrazy, takže se nepotvrdilo mínění o zařazení těchto projevů mezi slangové ani v širokém slova smyslu (zahrnující argotické výrazivo).

Vraťme se o celá desetiletí zpět, k Jaroslavu Sukovi, který (jako vězeň ze 70. let) zachytil a charakterizoval vězeňskou mluvu prvotrestanců jako slangovou, recidivistů jako argotickou (v undergroundovém časopise *Svědectví*, později zařazeno do knihy *Několik slangových slovníků*, 1993). Popřel, že by šlo o utajovací řeč, ba tvrdil, že *mu-klové bachařům* rádi objasňovali význam argotismů. J. Suk rovněž zapisoval i výrazivo chartistů (*olop* = ochránce lidských práv, *eurák* = eurokomunista, *špenáti* = příslušníci VB, v zelených uniformách...). Dobová úvaha, zda mluva chartistů a dalších konspiračních a undergroundových skupin je argotická, nebo slangová, zdá se, nebyla rozhodnuta.

Kterou mluvu tedy lze chápat jako argotickou? I tady pozorujeme dynamický proces a relativizaci pojmů, **hranice mezi sociolekty se rozmývají**, hranice jsou propustné, výrazy argotické se posouvají mezi slangové, dochází k **deargotizaci**, Vulgární prostředky, patřící mezi argotické, přestávají být pocíťovány jako společensky zcela nepřijatelné, devulgarizují se; vulgarizace prolíná mluvou nejen u žáků a studentů (viz o tom už před mnoha léty: Ondrášková, 1993, 1996). K tomu dochází i jinde, u dospělé populace bez ohledu na profesi. Patrné je to zvláště v posledním období i tam, kde bychom mohli očekávat společenské chování včetně řeči na úrovni vyšší: u některých vrcholných politiků, kteří se neštítí ani na veřejnosti užívat nejhrubší, tabuizované prostředky, při osočování protivníků volit urážlivá pojmenování. O postavení vulgarismů v systému i v komunikaci pojednal výstižně P. Nejedlý (2015/16).

Shrnutí

Ukázali jsme, že hranice mezi sociolekty jsou propustné, výrazy slangové, a dokonce někdy i argotické postupují na vertikální ose výše, některá pojmenování se posouvají do obecné češtiny, odtud někdy i dále, do hovorové vrstvy spisovné. A naopak některé prostředky terminologické ztrácejí svou výlučnost. Proměnlivost je tak stálým doprovodným rysem jazykového vývoje.

Doufejme však, že nedochází a nedojde k všeobecnému přehodnocování společenských hodnot, že se řeč „nezglajšaltuje“ natolik, že nebudeme odlišovat mluvu ušlechtilou od mluvy pokleslé, hrubé, že argotizace (převážně vulgárnost) nepostihne celou českou populaci ve všech oblastech sdělování. Musíme ovšem přijmout fakt, že doprovodným rysem jazykového vývoje je proměnlivost kategorií.

Variability of the Standard and the Substandard in Czech

Formal lexical means including codified terminology is considered standard. We started with the expression-notion *term*, moving towards *professionalism* as a starting point of terminologization, but also as result of the process of determinologization; it is a two-way process of terminologization and determinologization, of interactional variability of the standard and the substandard.

Expressions classified as professional talk as well as slang can both, as pre-term, initiate the creation of a term. The expression *semi-form* was used to describe such phenomena. However, a better unified, general notion for professional talk, slang, and argot is *sociolect*.

Key words:

term, semi-term, professionalism, slangism, slang, argot, semi-form, sociolect, terminologization, determinologization, argotization, deargotization

Výběrový seznam literatury

- BALOWSKI, Mieczysław. K výuce terminologie v lingvodidaktice. In ROMAŠEVSKÁ, Kateřina (ed.) *Sborník k životnímu jubileu profesorky Marie Čechové*. Červený Kostelec: Mervart, 2017. 2017. s. 11–23.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny v lékařství)*. Praha: Karolinum, 2009. 270 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Styl a jeho vztah k sociální stratifikaci a regionální diferenciaci češtiny. In ČECHOVÁ, Marie; aj. *Současná stylistika*. Praha: NLN, 2008, s. 66–74.
- ČECHOVÁ, Marie. Potřeba změn jazykovědné terminologie. In *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012, s. 199–206.
- ČECHOVÁ, Marie. Sociolekty z pohledu (převážně) stylistického. In *Život s češtinou*. Praha: Academia, 2017, s. 58–67.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá; aj. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996, 256 s.
- ERTL, Václav. (?). Z našich časopisů. *NRĚ*, 1924, s. 58–61.
- FUKOVÁ-PURCHARDOVÁ, Naděžda. K lexikální stránce učebnice dějepisu pro 5. ročník ZŠ z hlediska procesu osvojování si vědomostí. Praha: FF UK, 1984/85; *ČJL*, 1984/85, s. 364–371.
- FLEGL, Václav. K pojetí tzv. professionalismů. *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1988, s. 69–77.
- HASIL, Jiří. Filmové hlášky jako součást české frazeologie a idiomatiky. *ČJL*, 2021/22, roč. 72, s. 78–84.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Nářečí česká. *Československá vlastivěda. Jazyk*. Praha: Sfinx, 1934, s. 84–218.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Žánr online sportovních přenosů. In HOMOLÁČ, Jiří; aj. *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Academia, 2022, s. 171–215.
- HOCHÉL, Braňo. Čo je slang. Slang a iné nespisovné vrstvy jazyka. *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu*. Plzeň: PedF, 1982, s. 9.
- HOCHÉL, Braňo. Nadávky a tabuizovaná slova v slovenčine. *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu*. Plzeň: PedF, 1988, s. 383–392.

- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Ostrava 1979. 170 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Sociolekty a stylistika. *Stylistyka IX*, 2000, s. 201–208.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Výběrový slovník českých slangů*. Ostrava: FFOU, 2003. 250 s.
- JEDLIČKA, Alois. *Slovník slovanské lingvistické terminologie*. I. a II. díl. Praha: Academia, 1977 a 1979. 553 s.
- KRAUS, Jiří; aj. Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny. *SaS*, 1981, roč. 43, s. 228–238.
- KOPŘIVA, Pavel; aj. *Velký slovník hantecu*. Praha: Records, 2000. 234 s.
- MACHOVÁ, Svatava. Je standardizace školské jazykovědné terminologie uskutečnitelným snem? *ČJL* 54, 2003/2004, s. 173–179.
- NEJEDLÝ, Petr. Vulgarismy v lexikálním systému a v komunikaci. *ČJL*, 2015/16, roč. 66, s. 5–13.
- OBERPFALCER, František. Argot a slangy. *Československá vlastivěda. Jazyk*. Praha: Sfinx, 1934, s. 311–375.
- ONDRÁŠKOVÁ, Karla. Vulgarismy a děti. *ČJL*, 1993/94, roč. 44, s. 37–39.
- ONDRÁŠKOVÁ, Karla. Vulgarismy a naši žáci. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, 1996, s. 237–239.
- ONDRUS, Pavel. *Sociálně nářečia na Slovensku. Argot slovenských detí*. Bratislava, 1977.
- PREXLER, Libor. *Frazeologie klubů amatérské kopané na Ústecku*. DP. Ústí nad Labem: PF, UJEP, 2006.
- RADKOVÁ, Lucie. Slang a argot ve školní praxi. *ČJL*, 2017/18, roč. 68, s. 129–136.
- RIEGERTOVÁ, Nikola. *Profesní výrazivo na Českých drahách v úseku Kralupy nad Vltavou – Ústí nad Labem*. DP. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2008.
- Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 133. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, 1996. 261 s.
- SUK, Jaroslav. *Několik slangových slovníků*. Praha: Invence, 1993. 137 s.

I. Úvahy nad sociolekty

ŠUJAN, Kristián. Jazyková a obsahová charakteristika písemných projevů uvězněných žen. *ČJL*, 2021/22, roč. 72, s. 73–77.

TROST, Pavel. Argot a slang. *SaS*, 1935, roč. 1, s. 240–242.

URBANČOK, Milan. Spisovný jazyk a slangy. In RUŽIČKA, J. (red.) *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: SAV, 1967, s. 23–29.

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Veleslavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ m-cechova@seznam.cz

Sociolekty v komunikácii slovenčiny. Tranzitný pohľad na sociolekt

Pavol Odaloš

Sociolekt v komunikácii

Zámerom kapitoly je predstaviť mechanizmus, prostredníctvom ktorého pôvodne nespisovné/sociolektické univerbizmy prechádzajú medzi hovorové (charakteristické pre bežné neoficiálne prejavy, Krátky slovník slovenského jazyka, ďalej KSSJ, 2003, s. 195) a spisovné slová (charakteristické pre kultivovanú a kodifikovanú celospoločenskú formu národného jazyka, KSSJ, 2003, s. 688), vrátane predstavenia výsledkov vlastných výskumov a spracovania univerbizmov vo výkladových a frekvenčných slovníkoch počas obdobia posledného sedemdesiatročia.

Dichotómia spisovnosť – nespisovnosť sa profiluje v nulitnej podobe od bernolákovskej a štúrovskej **komunikácie**. V realizačnej (aktívnej) podobe sa naplňuje po roku 1918, uvedomene po roku 1931 po vydaní prvých Pravidiel slovenského pravopisu. Do polovice 20. storočia sa nespisovnosť viazala výraznejšie k dialektom/nárečiu ako ku slangu. V 60. rokoch 20. storočia sa nespisovnosť slangu riešila v rámci jeho používania v umeleckej literatúre a vo výkladovom Slovníku slovenského jazyka. V 80. rokoch 20. storočia J. Horecký (1979) predstavil teóriu spisovného jazyka, kde vymedzil spisovnú, štandardnú a subštandardnú formu národného jazyka ako celonárodné formy **slovenčiny** a tiež nárečovú formu slovenčiny a jazyk umeleckej literatúry. Slang sa spomínal v rámci subštandardnej formy

národného jazyka. Ďalšie výskumy slangu súviseli aj s konferenciou o slangu a argote v Plzni od roku 1977.

Termín sociolekt sa objavuje v lingvistike v druhej polovici 20. storočia. Spája sa s varietami, ktoré súvisia so spoločensko-ekonomickými zoskupeniami (Helbig, 1991). Termín sociolekt spomínajú aj K.-H. Bausch (1980), J. Horecký (1988), K. Kamiš (1989) a pod. Sociolekt sme charakterizovali ako lexikálne jednotky, ktoré používajú sociálne skupiny, plniace v komunikácii rôzne funkcie, napr. aktualizáciu funkciu pri slangu (inak pomenovať objekt), ekonomickú funkciu pri profesionalizmoch (úspornejšie a pritom zrozumiteľne pomenovať objekt) a utajovaciu funkciu pri argote (zakryť význam komunikácie) (Odaloš, 1997). Na základe predstavenej charakteristiky sociolektu sme definovali slang, profesionalizmy a argot. Slangizmy sú výsledkom tendencií k aktualizácii pri komunikácii. S aktualizácnou funkciou slangizmov tesne súvisí variantnosť a veľká miera expresivity. Expresivita sa následne prejavuje v nenormatívnosti slangizmov, ktoré sú aj štruktúrne nápadné (Odaloš, 1997, s. 15). Profesionalizmy sú výsledkom tendencií k ekonomizácii vyjadrovania. S ekonomizujúcou funkciou profesionalizmov je často spojená ich jednoslovnosť ako univverbizovaných pendantov viacslovných pomenovaní, jazyková stabilita a tiež malá miera expresivity. Frekventovanosť používania profesionalizmov produkuje ich nociónálnosť v rámci vlastného komunikačného prostredia s možným posunom ich štylistiky medzi hovorové slová, príp. medzi spisovné pomenovania, ktorých komunikačná platnosť už nie je ohraničená štylistickými kvalifikátormi (Odaloš, 1997, s. 15). Argotizmy v širšom zmysle sú lexikálne prostriedky, ktoré sa používajú na utajovanie, napr. argot vandrovných remeselníkov a podomových obchodníkov. Argotizmy v užšom zmysle slova sú lexikálne prostriedky konšpiratívneho charakteru skupiny s protispoločenskou či až nezákonnou orientáciou, napr. argot asociálov (Odaloš, 1997, s. 15, 16).

Prístupy k výskumu sociolektu/slangu

Vyprofilovali sa tri prístupy:

Kodifikačný pohľad na slang a jeho hodnotenie z hľadiska spisovnosti a nespisovnosti zvyčajne odlišoval slangu v porovnaní so

spisovným jazykom. Uvedený pohľad sa vyhranil najmä v 70. rokoch 20. storočia. Pomenovali sme ho negativistický pohľad na slang (Odaloš, 1997). F. Kočiš (1966) hodnotil použitie slangu v autorskej reči umeleckej literatúry ako náznak naturalistického prístupu v jazyku. M. Urbančok (1967) konštatuje, že slangy vytŕhajú a izolujú súbor pozmenených, upravených alebo deformovaných jazykových prostriedkov zo spisovného jazyka ako výlučné pre potreby svojej skupiny. Slang považuje za dezintegračný činiteľ v zmysle spoločenskom a jazykovom. J. Štolc (1967) konštatuje, že slang redukuje výrazové bohatstvo jazyka na niekoľko schém.

Komunikačný pohľad na sociolekt chápe sociolektické prostriedky, ktoré fungujú v komunikačných sférach národného jazyka, ako funkčné jazykové prostriedky charakterizujúce komunikáciu sociálnej skupiny. Tento prístup je typický pre konferencie o slangu a argote v Plzni a pre komunikačné konferencie v Banskej Bystrici. Slang (príp. profesionalizmy či argot) sa neskúma ako spisovný alebo nespisovný lexikálny prostriedok, ale ako špecifický lexikálny prostriedok sociálnej skupiny, ktorý osobitným spôsobom prispieva k efektívnosti komunikácie. Pracuje sa teda s kritériom funkčnosť – nefunkčnosť jazykových prostriedkov. Funkčný je jazykový prostriedok, ktorý plní dorozumievaciu funkciu v komunikácii (Odaloš, 1997).

Tranzitný pohľad na sociolekt chápeme ako možnosť prechodu pôvodne nespisovného lexikálneho prostriedku medzi spisovné prostriedky na základe jeho štruktúrnych a komunikačných charakteristík. Tranzitný pohľad prepája komunikačný a kodifikačný pohľad na slang/sociolekt v tom zmysle, že funkčný prostriedok formálne akceptovaný a frekventovane používaný v komunikačnej oblasti istej sféry spoločnosti môže prechádzať do celospoločenskej komunikácie a tam mať hovorový alebo spisovný charakter. Tranzitujú najmä slová, ktoré vznikli na základe univerbizácie. Univerbizácia je spôsob tvorenia, prostredníctvom ktorého vznikajú jednoslovné pomenovania univerbizmy z dvojslovných alebo viacslovných pomenovaní.

Tranzitný pohľad na sociolekt

Aké faktory determinujú a limitujú prechod pôvodne nespisovných prostriedkov medzi spisovné prostriedky: jazykové faktory (spôsob

utvorenia slova a jeho zhoda či nezhoda so spisovným tvorením slov), komunikačný faktor používateľa jazyka (frekventovanosť univerbizmov a univerbizácie ako spôsobu utvorenia vo vlastnom komunikačnom prostredí, spracovanie univerbizmov vo výkladových slovníkoch, frekventovanosť univerbizmov a univerbizácie ako spôsobu utvorenia v celospoločenskom dorozumívaní vo frekvenčnom slovníku, akceptovanie univerbizácie rôznymi generačnými zoskupeniami), lexikografické spracovanie univerbizmu a lexikografi (akceptovanie univerbizácie ako nepríznakového, príp. menej príznakového spôsobu utvorenia slova, výmena lexikografických generácií, koncepcia slovníka).

Horeckého analýza *-ka*

Spisovné spôsoby tvorenia slov v slovenčine sa profilujú okolo derivácie a kompozície ako spôsobov tvorenia slov, prostredníctvom ktorých sa v slovenčine tvoria motivované slová (Horecký, 1971; Furdík; Horecký; Ondrus, 1982 a pod.) J. Horecký (1971, s. 125) pri názvoch vecí s príponou *-ka* vymedzuje živú skupiny substantív, v ktorých *-ka* má funkciu prevádzať združené pomenovania do podoby jedného podstatného mena, napr. *trojkolka*, *motorka*, *príručka*, *premietačka* (uvedené slová sú bez kvalifikátora). Tiež sa uvádzajú hovorové slová s príponou *-ka* *ordinačka*, *generálka*, *gremiálka* a pod. Autor túto skupinu slov pomenúva ako nový typ slov, ktoré sa nevyskytovali v starších obdobiach (Horecký, 1971, s. 126). Slovtvorný postup sa nepomenúva ako univerbizácia. Univerbizácia sa spomína až pri novších analýzach tvorenia slov v slovenčine (Bosák, 1996, Furdík, 2004, Orgoňová; Bohunická, 2011). Pri tvorení slangu a sociolektu sa univerbizácia spomína (Odaloš, 1997). Výsledné slovo, ktoré vzniklo na základe univerbizácie, je univerbizmus.

Čiastkové konštatovanie:

1. Slová utvorené na základe univerbizácie sa tvorili v slovenčine už v 60. rokoch 20. storočia.
2. Univerbizácia ako spôsob tvorenia sa v slovenskej lexikologickej literatúre predstavuje v 90. rokoch 20. storočia, pri tvorení sociolektov už od 80. rokov 20. storočia.

Vymedzenie univerbizácie

Odborná literatúra problematiku univerbizácie zaznamenáva od druhej polovice 20. storočia najmä z lexikálneho, sémantického a štylistického hľadiska. Lexikálne chápanie spája prístup k univerbizácii ako k náhrade viacslovného/dvojslovného pomenovania jedným slovom (Helcl, 1963). Sémantické chápanie nachádza podstatu univerbizácie v desémantizácii znaku, ktorej dôsledkom je univerbizované slovo ako dôsledok spájania slovného spojenia do jedného celku (Horalík, 1967). Štylistické chápanie hodnotí univerbizáciu ako spôsob skracovania pomenovania (Mistrík, 1985). Odborná literatúra problematiku univerbizácie výraznejšie analyzuje najmä z pohľadu vymedzenia lingvistického javu univerbizácie. Vyprofilovalo sa širšie a užšie chápanie univerbizácie. Širšie chápanie univerbizácie sa v československých podmienkach odvíja od myšlienok A. V. Isačenka (1956, 1958), ktorý vychádza z myšlienky o rozpore medzi dvojčlennosťou pomenovania a jednotnosťou významu a snahou o odstránenie tohto rozporu, ktorý sa dosahuje viacerými spôsobmi univerbizácie. A. V. Isačenko najprv vychádza z tvrdenia, že združené pomenovania sa odstraňujú univerbizáciou (1956, s. 18), neskôr univerbizáciu spája so stratou samostatnosti jedného z členov pôvodného dvojčlenného pomenovania, so zrastom dvoch členov v jeden celok. Uvedený lingvistický jav však rámcuje širším procesom a termínom kondenzácia, do ktorého okrem univerbizácie zaraďuje aj prechod slova z triedy motivovaných do triedy nemotivovaných slov (1958, s. 145). Užšie chápanie univerbizácie s rôznymi obmedzeniami predstavili viacerí autori a súvisí napr. s problematikou ustálenosti alebo zjednotenosti/zjednocovania viacslovného pomenovania. V českej lingvistike M. Dokulil (1962, s. 114–117) za univerbizáciu považuje len spôsob, keď v jazyku koexistuje dvojslovné pomenovanie ako syntetické ustálené pomenovanie a jeho univerbizovaný náprotivok.

Frekventovanosť univerbizmov a spôsobov utvorenia slova

Pre potreby našej analýzy sme vybrali 350 sociolektických slov z 11 sociolektických prostredí, konkrétne zo školského, divadelného,

veterinárneho, policajného, medicínskeho, gastronomického, futbalového, stolnotenisevého, biatlonového, hádzanárskeho a kolkárskeho prostredia. Z 10 prostredí sme pracovali so vzorkou 30 sociolektizmov, z medicínskeho prostredia bola vzorka 50 sociolektizmov.

Z 350 sociolektizmov bolo na základe univerbizácie utvorených 164 univerbizmov (46,85 %), ktoré vznikli na základe univerbizácie deriváciou (115), univerbizácie substantivizáciou (27), univerbizácie odsekávaním (10), univerbizácie akronymizáciou spolu s deriváciou (9) a univerbizácie akronymizáciou (3).

Z jednotlivých spôsobov univerbizácie vyberáme tie, v ktorých sa nachádza derivácia, pretože v slovenčine sa najviac slov utvára práve derivačne a je predpoklad, že uvedené univerbizmy budú najlepšie vyhovovať predpokladom tranzitnej teórie.

Najviac univerbizmov sa tvorí na základe univerbizácie deriváciou sufixom *-(ač/-áč)ka* (76).

V medicínskom sociolekte takto vzniklo 14 sociolektizmov: *epidurálka* (epidurálna anestézia), *infúзка* (infúzny roztok), *inzulínka* (inzulínová striekačka), *emitka* (emitná miska), *gumovka* (gumová podložka), *kalciovka* (kalciová injekcia), *polohovačka* (polohovacia posteľ), *teplotka* (teplotná tabuľka pacienta), *sterilka* (sterilná miestnosť), *denka* (denná služba), *venóska* (intravenózne podanie injekcie), *sputovka* (sputová nádoba, t.j. nádoba na sputom čiže sliny), *močovka* (močová nádoba, t.j. nádoba na moč) a pod.

V hádzanárskom sociolekte existuje 11 sociolektizmov: *deviatka* (čiara voľného hodu zo vzdialenosti deviatich metrov), *striedačka* (striedacia čiara v zmysle časti postrannej čiary), *dvojka* (dvojminútové vylúčenie), *kolenačka* (kolenová ochrana, t.j. ochrana kolena hráča), *laktáčka* (laktová ochrana, t.j. ochrana lakťa hráča), *sťahovačka* (sťahovacia ochranná pomôcka na koleno), *zónka* (zónová obrana), *osobka* (osobná ochrana), *šušťáčka* (suštiaková súprava), *moltenka* (lopta zn. Molten), *adidaska*, častejšie v pluráli *adidasky* (trampky zn. Adidas).

V divadelnom sociolekte sa používa 6 sociolektizmov: *aranžovačka* (aranžovacia skúška, t.j. javisková skúška, no nemusí byť s orchestrom), *hlasovka* (hlasová skúška s hlasovým pedagógom), *orchestrálka* (orchestrálna skúška), *improvizačka* (improvizácia na scéne pri výpadku pamäte), *klaňačka* (podakovanie sa účinkujúcich divákovi formou klaňania sa), *textovka* (textová predloha). Rozšírenosť

uvedeného spôsobu tvorenia možno dokumentovať tvorením univerbizmov aj v ďalších sociolektických prostrediach.

Derivačná produktivita sufixu *-ka* sa prejavuje aj tvorením sociolektizmov k prevzatým slovám, napr. *ordinačka* k ordinácia, *ambulančka* ku ambulancia a *infúзка* k infúzia (v slovenčine existuje hovorové slovo *garsónka* ako náprotivok ku zastaranému slovu garsoniéra).

Pomerne veľký počet univerbizmov sa tvorí tiež na základe univerbizácie deriváciou sufixom *-ák* (36 univerbizmov, z toho 8 univerbizmov osôb a 28 univerbizmov vecí). Univerbizmy osôb so sufixom *-ák*: *operák* (operný spevák), *kulisák* (stavač kulís), *parták* (vedúci partie technikov), *obvodák* (policajt na obvodnom oddelení), *obvodák* (obvodný lekár), *zdravoťák* (zdravotnícky pracovník), *hroťák* (hrotový útočník), *servisák* (servisný technik). Univerbizmy označujúce veci so sufixom *-ák*: frekventované sú v gastronomickom sociolekte: *nárezák* (nárezový stroj), *klubák* (klubový tanier), *dezerták* (dezertný tanier), *základák* (základný tanier), *koktejlák* (kokteilový tanier), *nápoják* (nápojový lístok). Ďalšie univerbizmy *klasák* (klasifikačný hárok), *telák* (telesná výchova), *mliečák* (mliečny zub), *slepák* (slepé črevo), *elasták* (elastický obvaz), *doliečovák* (doliečovacie oddelenie) a pod.

Prostredníctvom univerbizácie akronymizáciou sa utvorí skratka, ktorá v rámci komunikácie dostane slabičnú podobu a pri zaradení do slovotvorného systému slovenčiny sufix *-(č)ko*, napr. *hádečko* (hovädzí dobytok), *péčečko* (prihrávkové cvičenie), *káičko* (kriminálna informácia). Frekventovane sa tento spôsob tvorenia využíva v medicínskom a veterinárnom sociolekte: *cétečko* (computerový tomograf), *emerko* (magnetická rezonancia), *dédečko* (domov dôchodcov), *zétepečko* (preukaz ťažko zdravotne postihnutej osoby), *eldecháčko* (liečebňa dlhodobo chorých), *tépelko* (osteotómia plátu tibie) a pod.

Predstavenými tromi spôsobmi univerbizáciou deriváciou so sufixom *-(ač/-áč)ka*, univerbizáciou deriváciou so sufixom *-ák* a univerbizáciou akronymizáciou so sufixom *-(č)ko* je utvorených 122 z 350 univerbizmov, teda prakticky každé tretie sociolektické slovo.

Čiastkové konštatovanie:

1. Univerbizácia je frekventovaný spôsob tvorenia sociolektizmov v sociolektických prostrediach. Ide o štandardný spôsob tvorenia slov v sociolektoch.

2. Pri tvorení sociolektov univerbizáciou deriváciou a univerbizáciou akronymizáciou sa v slovenčine najčastejšie používajú sufixy *-(ač/-áč)ka, -ák, -(č)ko*.

Spracovanie univerbizmov vo výkladových slovníkoch

Zameriame sa na spracovanie univerbizmov vo výkladoch slovníkoch slovenčiny, konkrétne v Slovníku slovenského jazyka (1959–1968) (ďalej SSJ), v KSSJ (2003) a v Slovníku súčasného slovenského jazyka (2006, 2011) (ďalej SSSJ).

Východiskom našich úvah je univerbizmus *trojkolka* s významom trojkolesový bicykel pre deti. V SSJ IV. (1964, s. 589) aj v KSSJ (2003, s. 785) je chápaný ako spisovné slovo, to znamená už skoro 70 rokov je univerbizovaná štruktúra hodnotená ako spisovná. Prečo je to takto hodnotené? Predpokladáme, že na základe formálnych kritérií (používanie sufixu *-ka* aj v spisovnom jazyku) a komunikačných kritérií (frekvencovanosť používania, keď detskú trojkolku mali v uvedenej dobe skoro v každej domácnosti).

Najstaršia skupina univerbizmov je zachytená v slovníkoch v slangovom štádiu, no v ďalšom štádiu zaznamenania môžu byť už hodnotené ako hovorové či ako spisovné bez kvalifikátora, napr. univerbizmus *jedenástka* s významom jedenásťmetrový kop je v SSJ I. (1959, s. 642) hodnotený ako športový slang, v KSSJ (2003, s. 231) ako hovorové slovo a v SSSJ h–I (2011, s. 453) ako spisovné pomenovanie bez obmedzujúceho kvalifikátora. Podobne univerbizmus *slovenčinár* s významom učiteľ alebo študent slovenčiny je v SSJ IV. (1964, s. 119) chápaný ako študentský slang a v KSSJ (2003, s. 678) už ak spisovné pomenovanie. Tiež univerbizmus *presilovka* s významom presilová hra v SSJ III. (1963, s. 501) je predstavený ako športový slang, no v KSSJ (2003, s. 570) už ako hovorové slovo.

Ďalšia skupina slov z rovnakého obdobia je v slovníkoch hodnotená ako hovorové slová, neskoršie ako spisovné slová, hoci je tu predpoklad slangového štádia (*zasadačka* administratívny slang, *minerálka* potravinársky slang): *zasadačka* s významom zasadacia miestnosť je v SSJ V. (1965, s. 517) hodnotená ako hovorové slovo a v KSSJ (2003, s. 923) hodnotená ako spisovné pomenovanie,

podobne *minerálka* s významom minerálna voda je v SSJ II. (1960, s. 152) a v KSSJ (2003, s. 331) prezentovaná ako hovorové slovo a v SSSJ m–n (2015, s. 265) už ako spisovné pomenovanie.

Novšia skupina slov z 90. rokov 20. storočia sa už hodnotila priamo ako hovorové pomenovania v KSSJ aj SSSJ: *akciovka* s významom akciová spoločnosť (KSSJ, 2003, s. 44; SSSJ a–g, 2006, s. 90), *cédečko* s významom kompaktný disk (zo skratky CD podľa angl. compact disc) (KSSJ, 2003, s. 83; SSSJ a–g, 2006, s. 400), *cestovka* s významom cestovná kancelária (KSSJ, 2003, s. 86; SSSJ a–g, 2006, s. 420), *esemeska* (z angl. skr. SMS Short Message Service) s významom krátky textová správa (KSSJ, 2003, s. 154; SSSJ a–g, 2006, s. 902), *eseročka* s významom spoločnosť s ručením obmedzeným (zo skratky s. r. o, KSSJ, 2003, s. 154; SSSJ a–g, 2006, s. 903), *kopírovačka* s významom kopírovací prístroj (KSSJ, 2003, s. 266; SSSJ h–l, 2011, s. 805), *kriminálka* s významom 1. kriminálna polícia, 2. kriminálny film (KSSJ, 2003, s. 276; SSSJ h–l, 2011, s. 805), *kupónka* s významom kupónová privatizácia (KSSJ, 2003, s. 283; SSSJ h–l, 2011, s. 855), *mikrovlnka* s významom mikrovlnná rúra (KSSJ, 2003, s. 329; SSSJ h–l, 2011, s. 243). Ich slangové štádium sa už nezaznamenáva (*prijímačky*, *učňovka* zo študentského slangu; *kriminálka*, *upútavka* z televízneho slangu; *kopírovačka*, *mikrovlnka* z technického slangu; *akciovka*, *kupónka* z ekonomického slangu; *cestovka* zo slangu pracovníkov cestovných kancelárii). Zaujímavé je to, že sa ako hovorové hodnotia aj univerbizmy, ktoré vznikli z iníciaľových skratiek *cédečko*, *esemeska* a *eseročka*. Možno však predpokladať aj takú situáciu, že tieto univerbizmy (všetky alebo ich časť) neprešli slangovým štádiom a priamo vznikli v rámci štandardnej formy národného jazyka. Časť univerbizmov sa v KSSJ hodnotí ako hovorové, v SSSJ ešte neboli spracované, napr. *prijímačky* s významom prijímacie pohovory (KSSJ, 2004, s. 582), *učňovka* s významom učňovská škola (KSSJ, 2003, s. 795) a *upútavka* s významom čo má upútať pozornosť, napr. krátky ukážka z filmu (KSSJ, 2003, s. 806).

Čiastkové konštatovanie:

1. Časť pôvodne frekventovaných sociolektických slov preniká medzi hovorové a spisovné slová.
2. Mení sa chápanie univerbizácie zo slovotvorného postupu nivelizujúceho na slovotvorný postup ekonomizujúci.
3. Lexikografi na základe frekvencie univerbizmov akceptujú univerbizáciu ako nepríznakový či menej príznakový slovotvorný postup.
4. Zmena štylistiky univerbizmov je prejavom synchronnej aj diachrónnej dynamiky jazyka.

Frekventovanosť univerbizmov aj univerbizácie ako spôsobu utvorenia vo frekvenčnom slovníku

Frekventovanejšie používanie univerbizmov naznačuje aj ich zaradenie do poradia medzi 30 000 najfrekventovanejších slov v slovenčine vo Frekvenčnom slovníku slovenčiny (2018), ktorý vznikol na 1 miliarde skúmaných slov. Pri každom slove je uvedené najprv poradie medzi 30 000 najpoužívanejšími slovami v slovenčine a potom jeho skutočná frekvencia v miliarde analyzovaných slov: *hlavný* 230/90 647, *obývačka* 3 839/6 038, *vrchný* 4 661/4 706, *presilovka* 6 132/3 260, *triedny* 6 686/2 911, *príručka* 7 280/2 604, *motorka* 7 781/2 373 (motocykel 11 895/1 323), *panelák* 9 556/1 798, *jedenástka* 9 928/1 707, *nákladiak* 12 328/1 256, *striedačka* 12 550/1 227, *zasaďačka* 13 137/1 148, *minerálka* 13 244/1 135, *esemeska* 13 910/1 057, *cédečko* 15 416/910, *generálka* 16 406/827, *cestovka* 18 691/680, *kriminálka* 21 332/548, *eseročka* 21 875/526, *ťahák* 24 788/427, *priemyslovka* 25 070/420, *prijímačky* 26 565/381, *akciovka* 26 739/377, *mikrovltnka* 29 540/316, *vodičák* 31 281/285.

Čiastkové konštatovanie:

Najfrekventovanejšie univerbizmy sa zaraďujú medzi 30 000 najfrekventovanejších slov v slovenčine.

Akceptovanie univerbizácie rôznymi generačnými zoskupeniami

Náš výskum používania univerbizmov v neoficiálnej komunikácii generačnými skupinami (Odaloš, 2017) sme realizovali prostredníctvom výskumného dotazníka, ktorý bol rozdelený do dvoch častí. Na otázky k používaniu 54 synonymických radov odpovedalo pri 22 synonymických radoch 425 respondentov, pri 17 synonymických radoch 400 respondentov, pri 6 synonymických radoch 375 respondentov a pri 9 synonymických radoch 350 respondentov. Z výskumného dotazníka sme z 54 synonymických radov vybrali 16 synonymických radov, ktoré boli zamerané na pomenovania vecí, činností a inštitúcií a ich univerbizované náprotivky.

V generačnej skupine stredoškolákov uprednostňovali respondenti jednoslovné univerbizované náprotivky dvojslovných pomenovaní vecí, činností a inštitúcií v 12 zo 16 synonymických radov. Univerbizmus *mikrovlnka* používalo 93,75 % (375) respondentov a dvojslovné pomenovanie *mikrovlnná rúra* 6,25 % (25) respondentov, univerbizmus *kopírka* využívalo 91,76 % (390) respondentov a dvojslovné pomenovanie *kopírovací prístroj* 3,76 % (16) respondentov, univerbizmus *cédečko* používalo 88,00 % (374) respondentov a dvojslovné pomenovanie *cédé platňa* 2,82 % (12) respondentov, univerbizmus *kreditka* využívalo 82,00 % (328) respondentov a dvojslovné pomenovanie *kreditná karta* 18,00 % (72) respondentov, univerbizmus *eseročka* používalo 80,25 % (321) respondentov a viacslovné pomenovanie *spoločnosť s ručením obmedzeným* 19,75 % (79) respondentov, univerbizmus *prezenčka* využívalo 73,17 % (311) respondentov a dvojslovné pomenovanie *prezenčná listina* 26,83 % (114) respondentov, univerbizmus *rodičko* používalo 70,00 % (243) respondentov a dvojslovné pomenovanie *rodičovské združenie* 25,50 % (102) respondentov, univerbizmus *priemyslovka* využívalo 66,94 % (251) respondentov a dvojslovné pomenovanie *priemyselná škola* 21,33 % (80) respondentov, univerbizmus *cestovka* používalo 55,75 % (223) respondentov a dvojslovné pomenovanie *cestovná kancelária* 44,25 % (177) respondentov, univerbizmus *prijímačky* využívalo 54,12 % (230) respondentov a dvojslovné pomenovanie *prijímacie pohovory* 10,12 % (43) respondentov, univerbizmus *výška* využívalo 45,75 % (202) respondentov a dvojslovné pomenovanie *vyšoká škola* 33,18 % (141) respondentov,

univerbizmus *zdravotka* používalo 44,75 % (179) respondentov a dvojslovné pomenovanie *zdravotnícka škola* 23,00 % (92) respondentov.

V generačnej skupine dôchodcov uprednostňovali respondenti jednoslovné univerbizované náprotivky dvojslovných pomenovaní vecí, činností a inštitúcií v 5 zo 16 synonymických radov. Univerbizmus *mikrovlnka* používalo 76,50 % (306) respondentov a dvojslovné pomenovanie *mikrovlnná rúra* 23,50 % (94) respondentov, univerbizmus *cédečko* využívalo 63,53 % (270) respondentov a dvojslovné pomenovanie *céde platňa* 23,53 % (100) respondentov, univerbizmus *kopírka* používalo 62,12 % (264) respondentov a dvojslovné pomenovanie *kopírovací prístroj* 21,18 % (90) respondentov, univerbizmus *eseročka* využívalo 55,00 % (220) respondentov a viacslovné pomenovanie *spoločnosť s ručením obmedzeným* 45,00 % (180) respondentov, univerbizmus *kreditka* využívalo 52,25 % (209) respondentov a viacslovné pomenovanie *kreditná karta* 47,75 % (191) respondentov.

Čiastkové konštatovanie:

1. Výskumné výsledky naznačili akceptovanie univerbizmov obidvomi generačnými skupinami.
2. Výraznejšie je akceptovanie univerbizovaných štruktúr stredoškólakmi, seniori používajú univerbizmy v menšej miere, no používajú.

Slovníkové spracovanie univerbizmu a lexikografi

Meniace sa zaraďovanie slov, ktoré vznikli na základe univerbizácie, na osi spisovnosť – nespisovnosť, resp. priame zaraďovanie univerbizmov k hovorovým slovám, naznačuje nielen rozšírenosť uvedeného spôsobu tvorenia používateľmi, ale aj ochotu lexikografov akceptovať tento typ univerbizmov ako hovorové slová, príp. aj spisovné pomenovania bez uvedenia štylistického kvalifikátora. Lexikografické spracovanie SSJ a KSSJ signalizuje a oproti SSSJ naznačuje určité odlišné spracovanie univerbizmov v obidvoch slovníkoch. V SSJ a KSSJ ide skôr o tradičné chápanie univerbizmov v línii slangovosť – hovorovosť. V SSSJ v línii hovorovosť – spisovnosť. Slovník nemá však kodifikačnú platnosť. Uvedené dynamickejšie chápanie v SSSJ súvisí jednak

s koncepciou slovníka, jednak s inými generáciami spracovávateľov výkladových slovníkov, jednak s postupne sa meniacim pohľadom na univerbizáciu, univerbizmy a vplyv frekventovanosti slova na jeho spisovné či nespisovné hodnotenie.

Čiastkové konštatovanie:

1. V lexikografických dielach sa profiluje od 50. rokov 20. storočia až do prvého dvadsaťročia 21. storočia postupné akceptovanie univerbizácie ako nepríznačového, príp. menej príznačového spôsobu tvorenia slova.
2. Na zmenu pohľadu na príznačnosť – menšiu príznačnosť – nepríznačnosť univerbizácie ako spôsobu tvorenia slov má vplyv aj koncepcia slovníka a výmena lexikografických generácií.

Zhrnutie kapitoly

1. Prejavom synchronnej aj diachrónnej dynamiky jazyka je zmena štylistickej charakteristiky univerbizmov v línii slangovosť/ sociolektickosť – hovorovosť – spisovnosť.
2. Univerbizované štruktúry so sufixom *-(ač/-áč)ka, -ák* a *-(č)ko* môžu prechádzať zo sociolektického prostredia do hovorového a spisovného prostredia.
3. Generačné štruktúry prestávajú či prestali chápať univerbizáciou utvorené univerbizmy len ako príznačové na základe ich frekventovanosti v komunikácii.
4. Niektoré univerbizmy sa dostali medzi 30 000 najfrekventovanejších slov v slovenčine.
5. Budúcnosť ukáže, v akom rozsahu budú univerbizmy akceptované generačnými štruktúrami, médiami a lingvistami (vrátane lexikografov).

Sociolects in Communication of Slovak – Transitional View of Sociolect

Transitional view of sociolect presents a mechanism of transition of an originally non-standard lexical means towards standard lexis based on its structural and communicative properties. Generation structures are ceasing or have ceased to understand univerbs created through univerbization merely as marked based on their frequency in communication. The change in the stylistic characteristics of univerbs in the sociolectism/slangism – colloquialism – standard is a demonstration of both synchronous and diachronous dynamics of language.

Key words:

communication, Slovak, transitional view of sociolect, univerbization, monolingual dictionary, frequency

Literatúra

- BAUSCH, Karl-Heinz. Soziolekte. In ALTHAUS, Hans Peter; HENNE, Helmut; WIEGAND, Herbert Ernst (ed.). *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. 2. zv. Tübingen: 1980, s. 358–375.
- BOSÁK, Ján. Dialekty a sociolekty. In MLACEK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 25. *Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, 1997, s. 25–30.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára; JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006. 1134 s.
- DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962. 264 s.
- Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2017. 652 s.
- FURDÍK, Juraj. *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. OLOŠTIAK, Martin (ed.). Prešov: Náuka, 2004. 200 s.
- HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Praha: Academia, 1991. 304 s.
- HELCL, Miloš. Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby. *SaS*, 1963, roč. 24, č. 1, s. 29–37.

- HORALÍK, Ladislav. O univerbizaci a homonymii z hlediska principu ekonomie. *Československá rusistika*, 1967, roč. 12, č. 3, s. 140–143.
- HORECKÝ, Ján. *Lexikológia. I. Tvorenie slov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971. 253 s.
- HORECKÝ, Ján. Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. *Slovenská reč*, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221–227.
- HORECKÝ, Ján. *Slovenčina v našom živote*. 1. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 128 s.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilijevič. O některých zákonitostech v oblasti pojmenování. In *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura III*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 17–23.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilijevič. Obecné zákonitosti a národní specifičnost ve vývoji slovní zásoby slovanských jazyků. In *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 143–151.
- JAROŠOVÁ, Alexandra; BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. 1087 s.
- KAČALA, Ján; PISÁRČIKOVÁ, Mária; POVAŽAJ, Matej (eds.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KAMIŠ, Karel. Argotický sociolekt abuzorů na pozadí drogové scény. In KLIMEŠ Lumír (ed.). *Sborník přednášek ze 4. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. 2. sv. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1989, s. 407–421.
- KOČIŠ, František. O slovníku v románe Mýlka neplatí. In POLIAK, Ján. (ed.). *Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle*. Bratislava: Mladé letá, 1966, s. 224–226.
- KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Univerbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovtvorbě*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 378 s.
- MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 1. vyd.. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 582 s.
- ODALOŠ, Pavol. *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1997. 91 s.
- ODALOŠ, Pavol. Generačná príslušnosť ako sociolingvistický faktor determinujúci distribúciu lexiky v komunikácii. In PATRÁŠ, Vladimír (ed.). *Sociokultúrne aspekty v slovanských jazykoch*.

I. Úvahy nad sociolekty

- Zborník príspevkov z 3. medzinárodnej vedeckej konferencie v cykle Slovenské jazyky v sociolingvistickom ponímaní Komisie pre sociolingvistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, konanej 5.–6. 9. 2016 v Banskej Bystrici.* Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici–Belianum, 2017, s. 92–100.
- ONDRUS, Pavel; HORECKÝ, Ján; FURDÍK, Juraj. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980. 225 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; BOHUNICKÁ, Alena. *Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia.* Bratislava: Stimul, 2011. 251 s.
- PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka. I. A–K.* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959. 815 s.
- PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka. II. L–O.* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960. 648 s.
- PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka. III. P–R.* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. 912 s.
- PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka. IV. S–U.* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964. 760 s.
- PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka. V. V–Ž.* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965. 848 s.
- ŠTOLC, Jozef: Slangy, ich pôvod a ich kultúrna hodnota. In RUŽIČKA, Jozef (ed.). *Kultúra spisovnej slovenčiny.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 96–97.
- URBANČOK, Milan: Spisovný jazyk a slangy. In RUŽIČKA, Jozef (ed.). *Kultúra spisovnej slovenčiny.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 23–28.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
✉ pavol.odalos@umb.sk

K jednomu z funkčních limitů argotu – kryptické prostředky ve vnitřní komunikaci (Já s moolahem)²²

Miloslav Vondráček

Z široké sféry **sociolektů** jsme se dosud soustředili na pojmy a termíny slang, argot a profesní mluva. Snažili jsme se dostatečně je diferencovat, postupně revidovat první dva z nich, redefinovat jejich náplň, mj. s poukazem k periférii jevu (Vondráček, 2003, 2008). V této kapitole se věnujeme dalšímu pomezí fenoménu argot²³ – resp. komunikačnímu prostoru, jež mohou naše definice jen stěží obsáhnout.

Argot

Tradiční definice pojmu a termínu **argot** odkazují k lůze, k podsvětí (SNČ, 2006, s. 12), ke společenské spodině (PMČ, 1995, s. 94) a jejich mluvě. Eufemisticky vyjádřeno argot představuje mluvu příslušníků

²² Příprava této kapitoly byla financována v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu českého jazyka Akademie věd České republiky (RVO č. 68378092).

²³ Jiným pomezím bylo např. užití prostředků s kryptickou funkcí ke svému prospěchu v souvislosti s výkonem veřejné funkce a ve veřejném komunikačním prostoru (Vondráček, 2022).

sociálně okrajových skupin (Čermák, 1997, s. 308) či společensky izolovaných skupin občanů (Čechová, 2008, s. 56). Tato široce chápaná komunita je asociována s kriminálními živly – nejde-li ovšem o jeden z určujících sémantických rysů předchozích pojmů. V definici se každopádně pravidelně objevují sociální kritéria, sociální klasifikátory.

Kromě toho, že je argot definován jako sociální dialekt, bývá obvykle spojován s **kryptickou funkcí** jakožto druhým podstatným definičním znakem. Ne vždy je tento funkční příznak explicitně pojmenován. Obecně je také přijímáno, že výše uvedené definice se vztahují výhradně nebo převážně k argotům historickým. Tematizuje se proto polarita historického a synchronního pojetí argotu, chápaného ovšem stále jako typ sociolektu. Připouští se, že lze termínu užít i pro nově vymezené skupiny nositelů a uživatelů argotu (argot narkomanů, vězeňský argot apod.). Argot je však nahlížen i obezřetněji jako lexikální vrstva příznačná pro neoficiální ústní komunikaci sociálních skupin v oblasti činnosti společensky nežádoucí, až škodlivé (Hubáček, 2002, s. 406). Tato formulace je nejbližší našemu pojetí.

Nejsme si přitom jisti, zda jsou dnešní kriminální živly sociálně kompaktní, že jsme schopni je plně identifikovat na místech, kam pronikly, a zda jsou v dnešní společnosti vůbec vnímány jako podsvětí či okraj společnosti, nebo některé z nich tvoří jen problematičtější skupinu VIP. Ze zařité definice uživatelů argotu totiž vybočuje část novodobých pachatelů „činnosti společensky nežádoucí, až škodlivé“, řečeno s J. Hubáčkem, – zločinci v bílých límečcích. V pozadí zásadních medializovaných kauz jsou čelní politici, zástupci sportovních organizací nejvyšší úrovně, představitelé správních celků a dalších složek státu. Profesní prostředí, na němž trestnou činností parazitují, přibližuje argot profesní mluvě.

Shrnujeme tedy předchozí stanovisko: Nemyslíme, že lze uživatele argotu definovat coby sociálně kompaktní skupinu jako v případě slangu nebo že je argot prostředkem (vzájemné) sociální identifikace. Vyvozujeme z toho, že synchronně se argot jeví spíše jako soubor jazykových prostředků, jehož základní funkcí je – v tomto případě – skryt před nežádoucím adresátem smysl sdělení v oblasti společensky škodlivé (protože, jak jsme dokumentovali při jiné příležitosti, kryptická funkce je přítomna i v komunikaci osob s cíli společensky akceptovanými – lékařů, pracovníků burzy, sportovních trenérů apod.).

To vše neznamená, že by aura kriminálního prostředí neměla svůj sociologický rozměr a komunikační efekt.

Autor a komunikační médium

Ředitel s deníkem

Radek Kedroň, autor knihy *Sněžím! Deník bílé mafie* (2020), charakterizuje Vladimíra Dbalého, někdejšího ředitele Nemocnice Na Homolce,²⁴ zachycujícího i kriminální aspekty své kariéry do osobního deníku, jako grafomana. Staví na tom, že Dbalý paralelně se svými problematickými kroky zaznamenával i irelevantní jevy obecné povahy, kupř. společenská výročí mechanicky převzatá z kalendáře. Vedle podrobné jazykově ztvárněné dokumentace vlastní činnosti Dbalý pořizoval i fotodokumentaci, zejm. sebe se sumami úplatků. Jejich výši explicitně uváděl na list velikosti A4, držení v záběru. Právě grafomanství a potřeba dokumentovat své kroky obrazově přispěly podle Kedroně k rychlému usvědčení a konci neurologa, vedoucího oddělení neurologie, posléze i ředitele nemocnice Dbalého.

Dbalý měl deníků více, zaměřeny byly na další oblasti jeho života. S prvním dnem nástupu do funkce,²⁵ 7. září 2006, si však na služebním počítači založil soubor s názvem *Director's diary* (Kedroň, 2020, s. 15).

Deník ředitele

V této kapitole budeme vycházet z deníkových zápisků Vladimíra Dbalého, někdejšího ředitele Nemocnice Na Homolce. Deník, zahrnující roky 2006 až 2011, mu byl zabaven při domovní prohlídce. V těchto letech si jej vedl elektronicky, poté přešel z bezpečnostních

²⁴ MUDr. Vladimír Dbalý, MBA, nar. 1959, neurochirurg, od r. 2004 primář neurochirurgického oddělení, v letech 2006–2012 (do odvolání) ředitel Nemocnice Na Homolce. Poté neúspěšně kandidoval do Senátu za Paroubkovu stranu LEV 21. Odsouzen v kauze digitalizace chorobopisů – škoda 57 mil., kauze nákupu gama nože – úplatek 5,7 mil., v kauze externích služeb pro nemocnici – škoda až přes 350 mil. Více v životopise (Dbalý, nedatováno) a ve Wikipedii (https://cs.wikipedia.org/wiki/Vladim%C3%ADr_Dbal%C3%BD).

²⁵ Resp. pověření funkcí – až do právoplatného ustavení do ní po výběrovém řízení.

důvodů²⁶ na formu psanou ručně. V ní pokračoval do zadržení – do vazby byl vzat v červnu 2014. Pro policii představuje Dbalého deník zdroj velmi pečlivě zaznamenávaných informací o trestné činnosti jeho samého i osob v okolí. Úryvky ze zabaveného deníku začaly porůznu unikat do médií, postupně získal deník Právo kompletní tří-setstránkovou verzi. Úryvky z ní později vyšly v literárním zpracování Radka Kedroně pod názvem *Sněžím! Deník bílé mafie* (2020).

Obecně se u osobního deníku jako útvaru komunikační sféry běžné, resp. funkčního stylu prostě sdělovacího s formou psanou poznamenává, že autor si je vědom – právě vzhledem k psané formě – možného úniku informací směrem k nezamýšlenému příjemci, což jej má vést k obezřetnějším formulacím. Současně je osobní deník útvarem umožňujícím autorovi při tvorbě záznamu i při zpětné četbě záznamů předchozích znovuprožitek již zažitého. Pro naše téma je zásadní, jak oba aspekty vnímal autor.

Ze zápisů je zřejmé, že s prozračením své kriminální činnosti autor počítal, opakovaně zmiňoval blížící se konec a do jisté míry si jej i přál jako způsob, jímž se vymanit z destruktivního modelu života. Dbalý si dosti racionálně lékařskou protekcí předcházel i ředitele českých věznic Ludka Kulu. Do deníku zaznamenal:

(1) *Šéf vězeňské služby – to se může hodit, dobrý kontakt do budoucna.*²⁷

Exponovaná sémantická pole

Významové okruhy, v nichž se autor pohybuje, jsou omezené. Pokrývají sféru peněz, drog a vlivných osob. Nápadnější než ony samy je však absence jiného, předpokládaného, avšak chybějícího: jako lékař se dvěma atestacemi, posléze primář neurologického oddělení, který ještě v motivační části životopisu argumentuje prováděnými operacemi mozku a dalšími oblastmi odborného zájmu, v deníku medicínskou tematiku a odborný růst zcela míjí. Výrazně více si cení

²⁶ Dbalý nejméně jednou přenosné médium s elektronickou formou deníku ztratil. Ztrátu prožíval jako událost velmi frustrující.

²⁷ Novinky, 2. 3. 2015.

svého vzdělání manažerského, jakkoli si titul koupil a přikoupit chtěl i další (viz dále). **Sebeprožívání** Dbalého jako manažera se promítá do atributů, které on sám s touto pozicí spojuje.

Sémantické pole *peníze*

Finance tematizuje Dbalý od počátku, zcela nezastřeně.²⁸ Zapisuje obvykle výši částky a měnu. Obecně užívá pro označení peněz anglický slangový výraz *moolah*, *moo*²⁹ – odtud i podtitul této kapitoly *Já s moolahem*, představující název autoportrétní fotografie s mnohamilionovým obnosem. Volba anglicismu zjevně nemá kryptickou funkci – tou je prožitek majetku cestou jeho slovního označení.

Autorovy osobní poznámky začínají ovšem částkami nižšími: jako první poznamenává úhradu večeře z prostředků zaměstnavatele:

- (2) *Již z ředitelských fondů 1800 Kč.*³⁰ (účet za večeři s personální lobbistkou, říjen 2006)
- (3) *Tovaryš přináší poprvé 50 K*³¹ *za zachránění smlouvy.* (listopad 2006)

Z kontextů opakovaně vyplývá, že Dbalý považoval přijaté částky za přirozenou a plně oprávněnou odměnu – již nazýval mj. *benefit* nebo *plnění* (viz (4), (5)). To mu na druhé straně nebrání zajišťovat *purifikaci* (čištění) takto získaných sum (viz (11)):

- (4) *První benefit – 530 K!!!* (18. prosince 2006, 6 dní po faktickém jmenování ředitelem)

²⁸ Srov. skrývání výše úplatků za *kapříky*, *jablka*, *litry nafty*, *pět na stole v českých* až po zakódování do denního data (Vondráček, 2008, tisk).

²⁹ Během vyšetřování se V. Dbalý snažil interpretovat tento výraz jako kryptogram – *Mýty Od Ostatních / Mýty O Ostatních* – a deník jako rukopis literárního díla.

³⁰ Zdůraznění vybraných úseků tučným písmem má původ u autora studie; užití majuskulí a podtrhávání přísluší autorovi deníku, stejně jako druh a množství koncových interpunkčních znamének. Není-li uveden jiný zdroj, pocházejí citované doklady z uvedené Kedroňovy publikace (Kedroň, 2020).

³¹ Zkratka K označuje u Dbalého řád tisíců, M řád milionů. Zkratka NNH přísluší Nemocnici na Homolce.

- (5) *U lípy Asaf Danziger – část ročního **plnění, 5 K USD.***
- (6) *Změna podmínek, dnes **10 K €**, pak pauza do června 2007, pak **0,5 M** a každý měsíc ever after **250 K (3 M ročně).***
- (7) *V mezidobí moje jednání s Klepáčem – **optimalizace moo** – obecně přistupuje na řešení, sdělím představu.*
- (8) *Roubal – nadále naprosto nejasné jednání, vykrucuje se jako had z **10 % moo** – pěkná svině, další spolupráci s ním nepředpokládám.*
- (9) *Předává **moo ze svého platu.** (o konzultantu Zdeňku Čápovi)*
- (10) *Otevřeno **šampaňské.** S Romanem Žďárkem ještě dohodnuta participace na 1. fázi destrukce Stylmedu. Celý projekt by mi měl zajistit potenciální pravidelný **měsíční příjem 250 K po dobu 5 let.** Dokončení PRVNÍHO KONSTRUKTIVNÍHO PROJEKTU.*
- (11) *Později přichází Bia, se kterou probírám ještě řadu témat a předávám jí **6 M na purifikaci!!!!!!***
- (12) *Petr Kutil přináší **moo za digi (900 K).***
- (13) *Pavel Drozd přináší **10 g sněhu,** doplácím mu celý dluh (**28 K).***
- (14) *Kutil cestou **moo (50).** Spát jdu **nasněžen a lehce tipsy.**
NEMOCNICE SNAD KONEČNĚ UCHOPENA!!!*

Sémantické pole *drogy*

Kontexty nijak nenaznačují, že by Dbalého ke drogám dovedlo pracovní vytížení. V počátcích je nejspíš pokládá za elegantní doplněk získaného manažerského postu, podobně jako zdůrazňované exkluzivní hodinky nebo drahý alkohol. Slovně manifestuje totéž chvilkovými přechody k anglickým frázím. Výrazy *sníh*, *sněžím*, užívané pro kokain a jeho konzumaci, opět nejsou spojeny s kryptickou funkcí; jejich reference může být z veřejné komunikace známa i běžné populaci, natož specialistům. Stejně jako u výrazů označujících peníze sledujeme zde projev denotativní expresivity (Uličný, 1988): uživatele naplňuje samo užití slov, evokujících emočně silný motiv. Výjimečně Dbalému splyne lékařský slovník s vyjadřováním uživatele drog – jako by deník přecházel v lékovou preskripci či chorobopis: *intermitentně sníh* („s přestávkami, střídavě, občas“). Původ v medicínské dokumentaci (a v latině) má i výraz *cave*, psaný autorem obvykle majuskulemi;

vyjadřuje výzvu k opatrnosti, bedlivosti, k nezbytnosti věnovat něčemu zvýšenou pozornost.³²

Od počátku však sledujeme i sebedestruktivní aspekt – autor, ne bez zaujetí sebou samým, zaznamenává stavy vyjadřované obraty *totálně down / tipsy*. Tematizuje nevídaná setkání s policií i pocit vlastní nadřazenosti v nich, který mu dávají opět finance. Ambivalentně, z pomezí vnitřní hrdosti i obav vyznívá poznámka *už mám svého dealera*. S plynoucím časem a narůstající závislostí přibývá i dokladů nezvládnutí abúzu a s nimi i poznámek o tušení neblahého konce.

- (15) *Pavel Drozd přináší sních za 8 K.*
- (16) *Přijíždí spojka od Pavla Drozda, od kterého **kupuji 10 g sněhu za 20 K** (je to v prdeli – **už mám svého dealera**).*
- (17) **Sněžím** (a to dost), na meet s 15minutovým zpožděním, **musí to na mně být znát.**
- (18) *Odjezd na ministerstvo zdravotnictví, lehce **zasněžuji**. Back to NNH **tipsy and snowy!!!???** (zpět do Nemocnice na Homolce opilý a nasněžený)*
- (19) *Na cestě domů mě chytají policajti, já **nacucaný jak pumpa**, Tekula je bere stranou a **napravuje vše 4 K.***
- (20) *Celé dopoledne **intermitentně sních** (začínám být v pěkném průseru a odnesu to dřívě nebo později).*
- (21) *Celé dopoledne **sněžím** (během 8 dnů **10 g**, to je síla) a **diapapamují**. Jsem **totálně DOWN.***
- (22) *Opět natírají NNH a mě (**nemovitost za 12 M**) – novináři jsou fakt svině – trochu to **zapíjím z dobré lahve whisky.***
- (23) **Binge** Na Zátocce – zde do 23:00, pak **namol sám autem domů (CAVE!)**
- (24) *Po návratu domů **snow** + televize. Nemohu usnout, posílám sms na všechny různé známé (blbý zvyk) a jdu spát ve 4:00.*

³² Policisté se zpočátku snažili výraz *cave* interpretovat jako slovo anglické („jeskyně“) s nejasným skrytým významem; úsilí o utajení obsahu sdělení je však Dbalému cizí.

Sémantické pole *manažer*

Výše jsme konstatovali, že v částech deníku, které známe, Dbalý nikde nekomentuje medicínské aspekty své kariéry, tj. řešené problémy neurochirurgické – pokud si vůbec v roli ředitele praxi udržoval. Nikoli tedy lékařská kariéra, ale manažerský vzestup jej přitahuje, fascinuje. Za jeho stvrzení považuje nabytí titulu MBA. Přestože bez jinotajů zaznamenává, že si titul fakticky koupil, nikdy nepřipustí, že jej získal neoprávněně (stejně jako nepřipustí neoprávněnost profitu z nemocničních zakázek).

- (25) *Pak Mirek Prokop (MBA), který přináší **návrh práce MBA** – dohoda, že ji do 9. 2. **dopíše celou za 50 K.***
- (26) *Dnes definitivní výsledek MBA disertace – získal jsem 68 bodů a **mám tedy titul MBA – promoce bude v Betlémské kapli 30. 5. 2008!!!***

V počítači Dbalého se uchoval i soubor zmíněné disertační práce. V souboru vytvořeném v textovém editoru word je evidován jako autor *Jaromír Prokop* (srov. *Mirek Prokop* v citovaném zápisu (25)). Obhajoba Dbalého, že jeho deník nebyl deníkem, ale rukopisem detektivního příběhu z nemocničního prostředí, tak opakovaně selhávala na shodě záznamů se skutečností.

Uspokojení z titulu je velké, nikoli však konečné; Dbalý nastoupí cestu k získání obdobného titulu *LL.M – Master of Laws*, opět cestou podvodu. V osobních záznamech to nijak neskrývá:

- (27) *8.00 meet se studentem práv Markem Hrnčířem (od Petra Šustka) – předávám mu svoji MBA dizertaci a **instrukce k napsání práce** z prvního modulu LL.M. studia v Brně. Vypadá spolehlivě. **Výstup by měl být do týdne.** Very good!!!*

Epistémická situovanost autora

Průběžně se snažíme doložit, že Dbalý sice ve svém deníku užívá několika málo prostředků typických pro sféru činností společensky nežádoucích, nepřisuzuje jim však kryptickou funkci. Svě přímočaré explicitnosti si je vědom, s produktem svého grafomanství (viz výše) spojuje neobyčejné obavy:

- (28) *Jedu domů, kde zažívám **jednu z největších PANIK SVÉHO ŽIVOTA!!!** Zjišťuji totiž při převlékání, že **nemám flashku s diary** – buď mi ji někdo ukradl, nebo jsem ji ztratil – obojí znamená **KONEC**. [...] Rozklepaný na nejvyšší míru rychle odjízďím do NNH a nacházím ji v pracovně!!!!*
- (29) *Dále deník pokračuje **pro bezpečnost** a z důvodů flexibility **psanou formou**. (13. června 2011)*

Přístup k textu koresponduje s postojem autora k vlastní budoucnosti: vědomě se vystavuje nebezpečí. V jednom okamžiku sice vyslovuje uspokojení, že nemocnici konečně *uchopil*, současně však opakovaně stvrzuje, že situaci nezvládá a že eviduje riziko neúspěchu. Tak jako prožívá sebe sama coby konzumenta drog, organizátora rozsáhlých majetkových přesunů a vršitele manažerských titulů, přijímá snad jako další atribut své role i dramatický kriminální konec odpovídající konexím s vrcholnými politiky i s jejich koreláty ze šedé zóny:

- (30) *Testuji kartu Holte, kupuji **hodinky Emporio Armani za 10 000 a vybírám 55 000** z bankomatu a kupuji **řadu mincí** ve svém známém obchodě – **z toho bude jednou průser**.*
- (31) *Naznačuje, že je na mě **záznam při předávání moo** od Táborského pro Kocourka za kardiocentrum, a navíc že se ví, o kolik šlo. **CAVE, CAVE, CAVE, CAVE!!!***
- (32) ***Padá Topolánkova vláda!!!** Večer telefonicky s **Ivem Rittigem** – je poslední možnost to vyřešit, [...] měl bych si uvědomit, že už to není fakt žádná prdel a že mi možná **jde o život!!!***
- (33) *Chaos, entropie, neklid, nejasnosti!!! Vůbec **nespím, jsem vyřízen**.*
- (34) ***MYSLÍM, ŽE SE BLÍŽÍ ZAČÁTEK KONCE!!!***

Změna v autorově chování přichází po první domovní prohlídce (v létě roku 2013). Dbalý začíná intenzivně upravovat aktuální verzi deníku, redukuje jej téměř o třetinu (autor si však neuvědomuje, že původní text zůstává archivován v metadatech).³³ Maže veškeré zmínky o **moo** a o **benefitech**, ale také o znacích nadstandardního životního stylu (nákup diamantů, filatelistických rarit, šperků ap.) Z poznámek o výběrových řízeních vymazává detaily o nezákonných manipulacích, souběžně dopisuje argumenty ve svůj prospěch (srov. (35a) → (35b)):

(35a) *V nemocnici podepisuji výsledek soutěže na digitalizaci **(dva uchazeče včetně ICZ vylučuji, určuji naši firmu. Uvidíme, zda vše proběhne v klidu a ICZ se neodvolá – úloha pro Šnajdra.)***

(35b) *V nemocnici podepisuji výsledek **řádné** soutěže na digitalizaci.*

Jsa ovšem nepoučitelný, zakládá současně další z řady bločků, do něž bez jakékoli snahy o utajení sepisuje úkoly, mj.: – *převést majetek na Stáňu, – exil nebo dvojí občanství, nebo Ostrovy*. I tento sešitek bude – spolu s přehledem legálních a nelegálních příjmů – při další prohlídce zabaven, poznámky se stanou opodstatněním pro policejní vazbu.

Nepříliš efektivní se jeví narativní rámec, jímž Dbalý opatřil závěr své kariéry. Po odvolání z funkce ředitele ministrem zdravotnictví Leošem Hegerem a po neúspěšném rekonkurzu na touž pozici se pokusí zachránit vstupem do politiky. Mučednická rétorika s tím spojená je v našem veřejném prostoru dobře známa z proklamovaného protikorupčního hnutí Davida Ratha a ze vstupu nedávného kandidáta na prezidenta do politiky: Vladimír Dbalý se po boku Jiřího Paroubka angažuje v senátních volbách za uskupení LEV 21 – kandiduje do Senátu PČR s osobním apelem:

³³ Policie našla v digitálních archivech autorových počítačů devět různě rozsáhlých verzí deníku. Z nich bylo možno rekonstruovat původní podobu zápisků před jejich promazáním a doplněním o smyšlenky. Z poslední verze deníku o rozsahu 283 stran odstranil Dbalý text v rozsahu 80 stran. (Kedroň, 2020, s. 133)

- (36) *Dosud jsem nebyl politicky angažován. **Současná temná politická realita** mne však **přiměla** k tomu, abych se pokusil **věci změnit**.*

Shrnutí

Pojem argot definičně spojujeme se souborem jazykových prostředků a komunikačních strategií sloužících k zastření smyslu sdělení před nežádoucím adresátem v oblasti společensky škodlivé. Vladimír Dbalý, dokumentující svou trestnou činnost formou osobního deníku, užívá v něm některých zejm. lexikálních prostředků, které jsou spojovány s prostředím drogové a finanční kriminality. V jeho textech však zjevně kryptickou funkci neplní a plnit neměly. Jejich přenesení z argotického milieu do sféry soukromé, výsostně osobní komunikace souvisí patrně s touhou prožívat sebe sama jako součást society, identifikovat se s ní a ve vlastním fantazijním světě zaujmout v její hierarchii náležitou pozici – což nakonec implikuje definiční znaky slangu. Protože však komunikační situace nezahrnuje předpokládané externí adresáty (uvažujeme o jedné z podob **egocentrické komunikace**), nehodnotíme tyto prostředky ani jako slangové. Konstatujeme právě jen angažování prostředků jinak argotických (postupným odtažněním pak spíše slangových) ve vnitřní komunikaci autora a k jeho cílům, a to v souvislosti s činností společensky nežádoucí.

I s ohledem na aktuální veřejné dění věříme, že podnětů k podobným studiím, spjatým s osobami veřejně činnými, bude ubývat – nikoli ovšem z důvodů cenzurních.

On one of the Functional Limitations of Argot – Cryptic Means in Internal Communication (Moolah and I)

The source of linguistic material and the room for reflection upon encryption in a solipsistic communication cycle is provided by a book edition of a personal diary and other private materials confiscated during a criminal investigation from a former director of Homolka Hospital. The communication context significantly initiates the view

of argot not primarily as a sociolect: it is not applied interpersonally, but exclusively for egocentric, intrapersonal communication. Seeing argot as a functional subsystem of language once again comes to mind, where the primary motivation is the attempt to conceal the meaning of the socially pathological message from the unwanted addressee. Personal records of Vladimír Dbalý imply that the tendency to use argot expressions does not only stem from concerns of potential leak of information, but that it participates in self-perception, shaping the self-image of the author.

Key words:

argot, sociolect, cryptic function of language, self-perception, egocentric communication, intrapersonal communication, personal diary

Literatura a další zdroje

- ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Pražská imaginace, 1997. 460 s.
- DBALÝ, Vladimír. *Curriculum vitae*. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20151210205729/https://www.homolka.cz/common/files/cv_vladimir_dbaly.pdf [cit. 15. 9. 2022].
- HUBÁČEK, Jaroslav. Slang. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 406.
- HUGO, Jan; aj. (eds.). *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost*. Praha: Maxdorf, 2006. 460 s.
- KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1996. 799 s.
- KEDROŇ, Radek. *Sněžím! deník bílé mafie*. Praha: Zed', 2020. 325 s. *Novinky.cz*, 2. 3. 2015. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/362936-uplatek-bral-dbaly-kazdy-tyden-plyne-z-jeho-deniku.html> [cit. 10. 9. 2022].
- PMČ: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1996. 799 s.

- ULIČNÝ, Oldřich. *Expresivita a překlad krásné prózy*. AUC Philologica 4–5, Slavica Pragensia XXXII, Praha: UK, 1988. s. 329–354.
- VONDRÁČEK, Miloslav. Kryptická komunikace z pomezí veřejné a privátní komunikační sféry. In CHOCHOLOVÁ, Bronislava (eds.). *Povaha jazyka a jej poznávanie*. Bratislava: Veda, 2022. s. 197–207.
- VONDRÁČEK, Miloslav. Argot – funkční vymezení. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. 2. 2008*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008, s. 25–29.
- VONDRÁČEK, Miloslav. Funkční diferenciacie slangu a profesní mluvy. In *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–25. září 2003*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005, s. 17–19.
- Wikipedia. *Vladimír Dbalý*. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vladim%C3%ADr_Dbal%C3%BD [cit. 15. 9. 2022].
- Wikipedia. *Vladimír Dbalý. Curriculum vitae*. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20151210205729/https://www.homolka.cz/common/files/cv_vladimir_dbaly.pdf [cit. 15. 9. 2022].

Oddělení gramatiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Letenská 123/4, 117 00 Praha 1
✉ vondracek@ujc.cas.cz

II. ČÁST

PROFESNÍ A SLANGOVÉ VÝRAZIVO V KOMUNIKACI

Profesní mluva programátorů

Mieczysław Balowski

Dnes je těžké si představit svět bez počítačů. V různých podobách patří k nezbytným zařízením také – a možná že především – pro každodenní komunikaci. Abychom je však mohli správně používat, potřebujeme ty, kteří počítačům skutečně rozumějí, PC specialisty a programátory. Určí vývoj počítačů, možnosti aplikace a způsob jejich využití běžným člověkem. Travestující vyjádření autorů prezentace *Dějiny ajťáků*,³⁴ můžeme říci, že ajťáci ovládají svět. Jen oni rozumějí strojům, které dnes spojily lidi. Nebylo by tomu tak, kdyby programátoři nevyužívali také **standardního jazyka**³⁵ a neměnili ho podle svých potřeb. Jako každá profese, tak i tato vyvinula svůj vlastní pojmový aparát, který je přizpůsoben různým komunikačním aktům (srov. Tomczak, 2004). Z tohoto důvodu bychom při analýze **jazyka počítačových programátorů** měli vzít v úvahu **typ komunikace**, do jaké míry je použitý kód odlišný od standardního jazyka, a slovní zásobu, která je používána. Na základě toho lze vymezit tři typy komunikace: programátor – běžný uživatel počítače, programátor – počítač a programátor – programátor, které ukazují tři druhy kódu, charakterizující jazyk programátorů. První se týká převodu počítačového lexika do standardního jazyka (přes interslangismy) a naopak, druhý typ komunikace je veden v odborném jazyce a pro třetí je typické

³⁴ Srov. <https://magazin.lmc.eu/dejiny-ajtaku-v-pdf-kde-se-vzali-kolika-levely-uz-se-prostrileli-a-co-byste-o-nich-meli-vedet>.

³⁵ V polské lingvistice se užívá výhradně termín standardní jazyk, neexistuje opozice spisovný × nespisovný; tento termín (místo spisovný jazyk) se rovněž užívá v některých novějších českých odborných pracích.

použití nejen profesiolektu (profesní mluvy), ale i technolektu³⁶ a slangu. Rozdíl mezi nimi vyplývá z nestejných znalostí u obou partnerů, u druhého typu komunikace také z omezenosti počítače vést diskurz. Teprve poslední typ komunikačního aktu ukazuje sociální skupinu, která se liší od ostatních komunikačních komunit nebo zůstává v opozici vůči určité části společnosti (srov. Moch, 2005). Než se tedy na jazyk programátorů podíváme podrobněji, zastavme se u otázky: zda je to **sociolekt**, nebo mluva zájmové skupiny. K tomu využijeme kritéria, podle kterých se vymezují **variety národního jazyka**³⁷ (srov. Pędzich, 2012).

Vzhledem k jazyku skupin, které sdílejí podobné zájmy nebo patří do stejné profesní nebo zájmové skupiny či stejné subkultury a používají jiný (byť částečně) kód než standardní jazyk, je zvykem používat termín *sociolekt* nebo *mluva subkultury*.³⁸

Rysy jazyka zájmové skupiny (subkultury) určila Halina Satkiewicz, která

[...] navrhuje udělit status jazyka subkultury všem environmentálním jazykovým varietám soutěžících skupin, pokud splňují následující charakteristiky, ale ne nutně ve stejné míře: 1. uznání za základní funkci jazykového kódu používaného skupinou identifikační funkci a ohraničení jí četnými sankcemi; v této situaci skupinová komunikace nabývá zvláštního charakteru – v pozadí se zdá být předávání informací o vnějším světě

³⁶ V polské jazykovědě se v rámci profesní mluvy rozlišují dva kódy: *sociolekt* a *technolekt*. Rozdíl mezi nimi je v oblasti komunikační sféry. Člen *profesio-* se odvolává k zaměstnání (profese), čímž se blíží definici termínu *profesní mluva*. Člen *techno-* se spojuje s technikou, a proto se v *technolektu* objevuje i neverbální kód (*technolekt* – jazyk oboru činnosti související s výrobou předmětů, které se v přírodním prostředí nevyskytují, a jazyk komunikace s nimi) (srov. Jarosz, 2018; Piwko, 2012). Tyto termíny fungují také v angličtině (*professiolect*, *technolect*), němčině (*Professiolekt*, *Technolekt*), francouzštině (*professiolecte*, *technolecte*) nebo slovenštině (*profesiolekt*, *technolekt*) (srov. Giers, 2017, s. 94).

³⁷ Jazykovou varietu chápeme v souladu s NESČ.

³⁸ NESČ nerozlišuje tyto pojmy. Srov. „Svébytná součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním nebo neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či k zájmové sféře“. (CzechEncy [online], cit. 30.01.2023. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.)

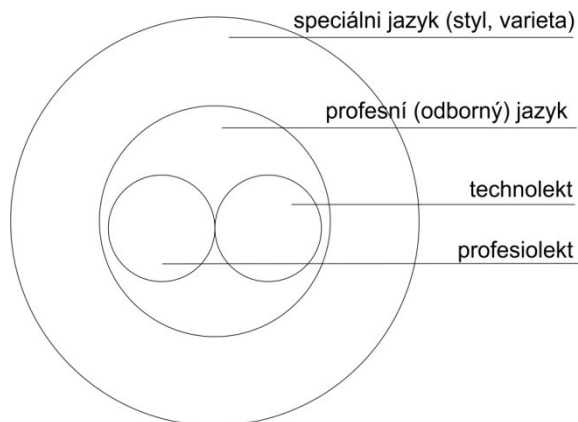
a důležitější je poskytování identifikačních znaků, na jejichž základě je člověk rozpoznán jako člen skupiny; 2. zavedení do jazyka této skupiny prvků s magickou funkcí, které také plní funkci identifikace členů skupiny; 3. zpochybňování normy standardního jazyka ve větší či menší míře; 4. povinné používání skupinového kódu těmi, kdo se chtějí se skupinou identifikovat (Satkiewicz, 1994, s. 12-13; překlad M.B.).

V případě sociolektu jde o:

1. mluvu realizovanou v běžném, nejčastěji polooficiálním nebo neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů, sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace;
2. odlišnosti od standardního jazyka, které se týkají především slovní zásoby a frazeologie;
3. používání kódu, který je zaměřen na rychlou a přesnou komunikaci;
4. používání kódu, který je zaměřen také na posílení vazeb mezi jeho členy.

Vezmeme-li však v úvahu typy komunikace týkající se počítačové sféry, nebude výše uvedená klasifikace takto jednoduchá. Zatímco třetí typ komunikace výše uvedeným podmínkám odpovídá, první a druhý nikoliv. Přestože se liší v lexikálních zdrojích, nesplňují kritéria 3. a 4. týkající se sociolektu. Je to způsobeno tím, že komunikace programátorů, kteří jsou účastníky počítačových her, je jiná než komunikace programátorů týkající se samotného počítače. V tomto případě mluvíme o **jazyku subkultury** hráčů počítačových her (srov. Długosz, 2014), v druhém jde o jazyk počítačového **sociolektu** (zde v užším smyslu, tj. o jazyk programátorů jako profesionálů). Dále se budeme zabývat už jenom jazykem profesionálů.

Pro kód komunikace mezi profesními skupinami používají polští lingvisté několik termínů odlišných od českých. Jsou to: speciální jazyk, profesní (odborný) jazyk, technolekt a profesiolekt (Jarosz, 2018). Lexikální analýza rozsahu těchto pojmů naznačuje vzájemný vztah, což ukazuje následující graf.³⁹

Graf 1. Rozsah studovaných pojmů (na základě lexikální analýzy)
(Jarosz, 2018, s. 5)

Podívejme se na jednotlivé sféry komunikace v kontextu počítačové mluvy.

První sféra komunikace se týká komunikace programátor – běžný uživatel počítače, a proto používá standardní jazyk, ve kterém jsou výpůjčky (v grafické nebo fonetické úpravě), citace nebo slovní kalky odkazující na terminologickou vrstvu, avšak nutné k běžné komunikaci (srov. Maciolek, 2013; Ligara, 2011; srov. zde R. Písková, s. 75–84). To je podmíněno nutností používat potřebné názvy těchto objektů, které jsou nezbytné pro použití počítačového hardwaru, jenž čím dál tím víc ovlivňuje naši každodenní skutečnost. Užívají se tedy názvy: **zařízení**, jako například:³⁹ *dysk* ‚disk‘, *komputer* ‚počítač‘, *myszka* ‚myš‘, *ekran* ‚obrazovka‘, *klawiatura* ‚klávesnice‘, *caps lock*, *shift*, *control*; **programů**, jako: *Windows*, *Word*, *Microsoft Office*, *Excel*, *Power Point*, *MS Teams*; nebo **počítačových příkazů**, jako jsou: *zapisz* ‚ulož‘, *skasuj/delete* ‚smaž, delete‘, *wstaw/insert* ‚vlož, insert‘,

³⁹ Je problematické vymezit přesné české ekvivalenty pro polské termíny. Navrhujeme takové řešení: *speciální jazyk* = *sociolekt* nebo *styl*, *profesní (odborný) jazyk* = *profesní mluva*, *profesiolekt* a *technolekt* jako součást profesní mluvy.

⁴⁰ Uvedené příklady pocházejí z webových stránek (viz Netografie) a osobních kontaktů s aijťáky.

skopiuj ‚zkopíruj‘, *przenieś* ‚přesuň‘, *sprawdź* ‚zkontroluj‘, *wyłącz* ‚vypni‘, *otwórz* ‚otevři‘, *zamknij* ‚zavři‘, *wyłącz i włącz/resetuj* ‚vypni a zapni, resetovat‘, *kompresuj* ‚komprimuj‘, *zaloguj się* ‚přihlas se‘, *wyloguj się* ‚odhlas se‘ atd. Když se odkazuje na hardware a příkazy, převažují slova standardního jazyka, většinou resémantizovaná, jako *myszka*, *zapisać* nebo *wstawić*, jejichž význam je změněn na základě sémantické souvislosti s jiným předmětem (srov. také Mietła, 2004). A proto zde vzniká otázka, zda je to sociolekt.⁴¹

Mnohá z těchto slov jsou původně spojována s jinými předměty, jako např. *włączycy* nebo *wyłączycy* (*zapnout* nebo *vypnout* rádia, TV, elektrické vařiče, vysavače), *ekran* (televizní, přenosná *obrazovka* pro projektor).

Mnohem větší skupinu však tvoří slova, která byla nějakým způsobem přizpůsobena komunikaci s programátorem, jako *myszka*, *zapisz*, *skopiuj*, *przenieś* atd. Sluší se zde dodat, že tato část počítačové slovní zásoby je velmi stabilní, což je výsledek její frekvence v každodenní komunikaci (široká skupina uživatelů, nejen profesionálů).

V druhém případě (komunikace programátor – počítač) je situace radikálně odlišná. Zde se často objevuje kombinace digitálního kódu s verbálním a grafickým kódem. Navíc v tomto jazyce je využíváno velké množství zkratk. Obousměrná komunikace tedy spočívá v odeslání správné zprávy do počítače (nazývané instrukční kód nebo algoritmus), který ji zpracovává v souladu s předem navrženou (v jazyce počítače) maticí, a v eventuálním odeslání zprávy o chybách programátorovi. Srovnejme níže uvedených několik příkladů kódu počítačových instrukcí:

- jako zápis bitů: *0110 0000 0001 1101 0000 0010*, *60 1 13 02* atd.
- jako matematický zápis: *a = a + 2*; *součet = 1 + 2* atd.
- jako kombinace kódu verbálního a digitálního: *mov a,1*; *add a, 2* atd.

⁴¹ Je třeba říci, že mnohá slova, která původně měla ráz počítačového termínu, v hovorovém jazyce nebo v slangu (např. žákovském) jsou resémantizována a mají úplně jiný význam, např. *komputer* (*komputerek*) ‚velmi talentovaný žák nebo student‘, *loguj się* ‚pohodlně se usadte‘, *skaner* ‚bezduchý imitátor‘, *wyspacjować* ‚udělat místo pro někoho nebo pro něco‘, *zalogować się* ‚nahlásit svou přítomnost‘, *zawiesić się* ‚přemýšlet se, přestat reagovat nebo začít něco dělat znovu a znovu, např. opakovat stále stejné slovo‘ atd. (srov. Maciolek, 2013).

```

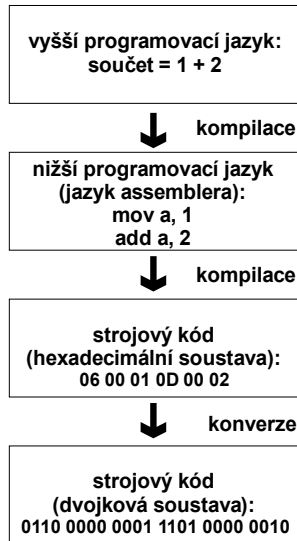
{
    int poczatek, koniec, srodek;
    poczatek = 0;
    koniec = N - 1;
    do
    {
        srodek = (poczatek + koniec) / 2;
        if(a[srodek] == wartosc)
            return srodek;
        else
            if(wartosc < a[srodek])
                koniec = srodek - 1;
            else
                poczatek = srodek + 1;
    }
    while(poczatek <= koniec);
    return -1;
}
int main ()
{
    int wartosc, pozycja;
    WprowadzDane();
}

```

Graf 2. Jazyk C++ (zápis algoritmu pro nalezení prvku v uspořádané množině v jazyce; https://www.youtube.com/watch?v=__UI0mLQV1o)

Základem této komunikace jsou jednoduché operační programy předem zadané do počítače. (Kowalczyk, 2016). Díky znalosti jejich jazyka pak mohl programátor poslat komunikát, který znamenal dokončení konkrétního úkolu a který byl kompatibilní s dříve zadanými programy. V případě odeslání chybného komunikátu odesílatel obdržel chybovou zprávu. Rozdíl mezi komunikací programátora s počítačem a komunikací s jinou osobou spočívá v odlišnosti primárního kódu (jeho struktury a omezení využití). Verbální kód umožňuje diskusi např. na abstraktní témata, strojový kód přijímá pouze ty komunikáty, které dokáže počítač „přečíst“ (které mu předtím byly zadány) a které mají imperativy (syntaktická stránka těchto komunikátů). Je pravda, že počítač může mít několik „jazyků“, jako je strojový jazyk nebo jazyk symbolických instrukcí, a samostatně podle nich zpracovávat data. Vždy však musí pracovat s programátorským kódem, tedy být přeložený z „pokynů“ srozumitelných člověku na „pokyny“ srozumitelné

pro počítač (zpravidla hexadecimální zápis). To se provádí pomocí překladačů zabudovaných v počítači. V novějších generacích počítačů se počet jazyků rozšířil. Pokaždé však musí být data zpracována do strojového jazyka, což je znázorněno na níže uvedeném grafu.

Graf 3. Zpracování verbálního jazyka do strojového jazyka
(Kowalczyk, 2016, s. 62)

Komunikace programátora s počítačem je tedy možná, ale omezená. Pro jednu instrukci napsanou programátorem může existovat mnoho instrukcí, které musí procesor provést. Tento úkol lze splnit následujícími způsoby pomocí dvou programů zabudovaných v počítači následujícími způsoby:

- 1. Kompilátor** překládá veškerý zdrojový kód (v jazyce vyšší úrovně) do strojového kódu (kódy instrukcí, které má provést procesor). Jednotlivé instrukce ze zdrojového kódu jsou převedeny na mnoho instrukcí strojového kódu, které mají stejný

účinek jako instrukce zdrojového kódu. Po zkompileování celého programu jej může spustit pouze procesor.

2. **Interpreter** také převádí zdrojový kód do výsledkového kódu zapsaného ve strojovém kódu s tím rozdílem, že každá následující instrukce po interpretaci je okamžitě procesorem spuštěna (bez čekání na zbývající prvky).

Komunikace na této úrovni je obtížnější než na úrovni první, protože jak „lexikum“, tak „syntax“ jsou zde přísně definovány (jinak je tomu na chatu; srov. Jędrzejko, 2005; Tomczak, 2012). Můžeme říci, že v tomto případě lze mluvit o technolektu. Navíc je situace stejná jako v případě psané kultivované podoby standardního jazyka, a proto programovací jazyky mají přesně definovanou syntax a přesně definovanou slovní zásobu je možné použít pouze ve správné kombinaci a správném pořadí. Nedodržení tohoto pravidla způsobuje především syntaktické chyby, a tím i přerušení celé komunikace (např. počítač se zhroutí a „neodpovídá“).

Ještě odlišnější komunikační situace nastává na třetí úrovni (programátor – programátor). Zde mají oba účastníci jednání stejné znalosti. Často se tedy používá vybraná odborná slovní zásoba, která obsahuje:

- a) anglické termíny, např. *back-up, backend, back-end developer, banner, blogger, bug, bug fixing, build, commit, deadline, firewall, framework, meta tag, plugin, preprocessor, scrum, spammer, user, usability, waterfall, widget; Java, JavaScript, Python, Scala, .NET, C#, C++, PHP, SQL, Swift, CSS, HTML, Ruby, Ada* atd.
- b) polské termíny, např. **atrybut** ‚atribut‘, **aplikacja** ‚aplikace‘, *języki kompilowane* ‚kompilované jazyky‘, *języki bazodanowe* ‚databázové jazyky‘, *kod źródłowy* ‚zdrojový kód‘, **konwersja** ‚konverze‘, *retrospektywa* ‚retrospektiva‘ atd.
- c) zkratková slova, např. *apka* < *aplikacja* ‚aplikace‘, *warn* < *warning*, **Favicon** < *favorite icon*, *komit* < *commit* atd.
- d) akronyma, např. **CMS** < Content Management System, **CRM** < Customer Relationship Management, **CTA** < Call to Action, **FTP** < File Transfer Protocol, **GUI** < Graphical User Interface, **IDE** < integrated development environment, **SAAS** < Software

as a Service, RAM < *Random Access Memory*, UX < *User Experience*, UI < *User Interface*, VoIP < *Voice over Internet Protocol*, atd.

- e) slangismy, např. *adminować*, *agile*, *banglać*, *bazka*, *biblioteka*, *ciapki*, *daily*, *gałąź*, *ifozaur*, *integrować*, *kod jenga*, *linczur*, *magik*, *merdżować*, *model*, *na zielono*, *nerd*, *pokrycie testami*, *puścić pipeline*, *odpalić joba*, *ośmiotysięcznik*, *repo*, *sprint*, *usługa*, *walnąć fatalem*, *webówka*, *wrzucić na proda*, *wypchać zmiany*, *zagitować*, *zaorać*, *zaremować*, *zaślepka*, *żądanie* atd. (srov. Rangelova, 1998).

Dá se tedy říci, že jazyk komunikace mezi programátory využívá tři oblasti slovní zásoby: slangismy, technolekt a profesiolekt. Podíváme-li se však na lexémy vyskytující se v těchto oblastech z hlediska jejich funkcí, dojdeme k závěru, že jejich primárním účelem je buď přesnost a rychlost komunikace, nebo dodatečně expresivita vyjadřování.

Vzhledem k výše uvedenému je můžeme rozdělit do dvou skupin (kromě profesionálních termínů):

1. Slangismy, jež plní především komunikační **funkci**, např. *adminować* ‚spravovat systém, který se zabývá jeho instalací a údržbou‘, *apka* ‚program, který provádí interakci uživatele s počítačem‘, *artefakt* ‚vedlejší efekt určitého procesu nebo závada, která je vedlejším efektem použití konkrétních algoritmů pro tvorbu nebo zpracování počítačových médií‘, *biblioteka* ‚soubor nebo soubory, které poskytují podprogramy, data a datové typy, které lze použít ze zdrojového kódu aplikace‘, *kesz* ‚aplikační kód předzpracovaný tak, aby byl co nejjednodušší‘, *kompilować* ‚převést kód do správného formátu, aby bylo možné zapnout program‘, *na zielono* ‚kód prošel testy‘, *releasować* ‚aktualizovat software (nová verze s novými dodatečnými funkcemi)‘, *routing* ‚určování cest datagramů v prostředí počítačových sítí‘, *wygooglać* ‚vyhledat něco pomocí prohlížeče google‘ atd.
2. Slangismy, jež plní expresivní funkci (Chýlová, 2008), např. *ciapki* ‚dvojitě uvozovky‘, *kod jenga* ‚kód, který je jako jengová věž, je velký a rozpadá se, totiž nefunguje‘, *magik* ‚programátor, který

píše kód tak, že ostatní mu jen těžko rozumějí, *ośmiotysięcznik* ,programátor tvořící třídu se spoustou řádků kódu (podle nejvyšších hor světa)', *ticket* ,oprava předložená zákazníkem', *wisielec* ,počítač, který pravidelně padá', *zaorać* ,smazat kód a napsat jej znovu, protože je příliš špatně napsaný' atd.

Máme zde podobnou situaci jako u ostatních sociolektů, kdy velká skupina lexémů komunikaci buď zkracuje, nebo plní expresivní funkci. Tato tendence je patrná i mezi slovními spojeními, u kterých je expresivní funkce téměř zcela dominantní, srov. např.: *farma linków* ,webová stránka, která obsahuje velké množství odkazů, směřujících zejména na spam', *komputer w stresie* ,počítač, na kterém běží náročná aplikace', *mieć error* ,mít problém', *nagrać na pendraka* ,uložit něco na flešku', *puścić pipeline* ,nasazování změn pomocí automatických procesů, které jsou implementovány pomocí potrubí', *odwieść się chłopie* ,někdo se zamyslí', *salut na trzy palce / salut trzech króli* 'kombinace alt+ctrl+delete, reset počítače', *skrytowe dzieciaki* ,nezralý hacker, který se nestará o hackerskou etiku a důsledky svých činů', *szukać sieci* ,ztratit niť rozhovoru', *ubić proces* ,ukončit program prostřednictvím systému', *uruchomić swój procesor* ,začít myslet', *walnąć fatalem* ,zjistit, že ve spuštěné aplikaci došlo k závažné programátorské chybě, která znemožňuje použití této části aplikace', *winda mi zwisła* ,Windows nefunguje', *wygrzewać procesor* ,spustit soft, jehož úkolem je zatížit procesor na maximum, aby se zkontrolovala stabilita systému', *wypluć to do pedeefa* ,převést soubor do pdf' atd.

Shrnutí

Jazyk programátorů zahrnuje několik jazykových rovin: lexikální, slovo-
votvornou a syntaktickou. Základní je terminologie, která je přítomna
ve všech typech komunikace s programátorem, i když ne vždy se
používá ve stejné míře (nejméně v kontaktu programátora s běžným
uživatelé počítače). Proto můžeme říci, že:

1. Komunikace programátora s běžným uživatelem počítače je vedena s využitím vybraných termínů a profesionalismů a lexika

standardního jazyka, často metaforizovaného a metonymizovaného. Tato komunikace využívá rovněž hovorové prostředky standardního jazyka (syntaktické elipsy, expresivní slovosled atd.) a ty jsou typické pro každodenní komunikaci (Hubáček, 2008). Přechod profesionalismů do standardního jazyka je podmíněn nutností používat počítačové vybavení a programy a komunikovat s lidmi s nestejnými znalostmi v této oblasti, především s programátory.

2. Komunikace programátora s počítačem je nejspecializovanější, odkazuje na jazykové a nejazykové prostředky, používané pouze za účelem ovládnutí počítače (vydání příkazu do počítače). Zpětná vazba („odpověď“ počítače) spočívá pouze v indikaci chyby ze strany programátora. I když kód, který tato komunikace využívá, má verbální prostředky, není heterogenní, protože komunikát musí být vždy převeden na strojový kód (matematický, hexadecimální kód). A proto i kód programátora je digitálně-verbální. Nemá však prostředky plnící funkci expresivní. Je nociónální, protože počítač emocionálním záležitostem nerozumí. V tomto případě jde o technolekt (Grucza, 1994).
3. Komunikace programátora s jiným programátorem je lexikálně vysoce specializovaná (jde o profesionalismy), i když ne vždy je to nociónální slovní zásoba. A proto se zde vyskytují mnohé neologismy a metaforizovaná slova. Podstata práce, a zejména vzniklé chyby, vyžadují zároveň odbourání emocí plynoucích z neúspěšných programátorových aktivit. Komunikát po stránce syntaktické má nejčastěji podobu běžného komunikátu. Ostatní prostředky jsou stejné jako ve standardním jazyce. Z těchto důvodů můžeme tento typ komunikace nazvat čistě sociolektickou.

Professional Talk of Programmers

The author describes the programming language in three communicative relations: programmer – computer user, programmer – computer, programmer – programmer. He characterizes these relations according

to specific linguistic criteria and sets out two types: sociolect and the language of the subculture (e.g. participants of computer games). He assigns them a specific type of verbal and symbolic (graphic) code. Apart from means of standard language, profesiolects and slang, he also distinguishes technolect, which corresponds primarily to the relationship between the programmer and the computer.

Keywords:

standard language, language varieties, sociolect, language of programmers, types of communication, the language of a subcultures

Literatura

- ČECHOVÁ, Marie. Slang a styl. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. února 2008*. Plzeň: PF ZČU, 2008, s. 8–13.
- DŁUGOSZ, Kazimierz. O młodzieżowej leksyce gier komputerowych oraz internetu. In WALCZAK, Bogdan; NIEKREWICZ, Agnieszka Anna; ŻURAWSKA-CHASZCZEWSKA, Jowita (eds.). *Komunikacja w technicyzowanym świecie. Wpływ postępu technicznego na język i literaturę*. Gorzów Wielkopolski: PWSZ im. Jakuba z Paradyża, 2014, s. 297–306.
- GIERS, Ursula. Sprache und Region in der Sekundarstufe I. In *Region – Sprache – Literatur. Unterrichts- anregungen und Materialien für den Deutschunterricht in der Primar- und Sekundarstufe*, ed. E. Berner, Poczdam: Universitätsverlag Potsdam, 2017, s. 77–91.
- GRUCZA, Franciszek. O językach specjalistycznych (=technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich. In GRUCZA, Franciszek; KOZŁOWSKA, Zofia (eds.). *Języki specjalistyczne*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1994, s. 7–27.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Metaforizace v sociolektech. *Bohemistyka*, 2008, č. 1–4, s. 229–264.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Kapitoly o sociolektech a sociolektologii*. Poznań: IFS Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo PRO, 2012. 122 s.

- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie (2017): SOCIOLEKT. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.
- CHÝLOVÁ, Helena. K expresivitě ve slangu. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. února 2008*. Plzeň: PF ZČU, 2008, s. 92–98.
- CHÝLOVÁ, Helena; MÁLKOVÁ, Jitka. Sémantické posuny a inovace významu v komunikaci ve slangovém prostředí. In JAKLOVÁ, Alena (ed.). *Komunikace – styl – text. Sborník z mezinárodní lingvistické konference České Budějovice 20.–22. září 2005*. České Budějovice: JU, 2006, s. 197–200.
- JAROSZ, Beata. O (nie)tożsamości pojęć język specjalistyczny, język specjalny, język fachowy, język profesjonalny, język zawodowy, profesjolekt, technolekt. *Polonica*, 2018, s. 1–24.
- JĘDRZEJKO, Ewa. Składnia w sieci, czyli o czacie, blogach i innych formach netspeak'u. Nowe media – nowy styl? In JĘDRZEJKO, Ewa. *Składnia. Style. Teksty. Składniowe aspekty zróżnicowania i przemian polszczyzny XX wieku*. Katowice: Gnome, 2005, s. 244–258.
- KOBLÍŽEK, Vladimír. Počítačový slang. In *Sborník přednášek z 5. konference o slangu a argotu v Plzni 7.–9. února 1995*. Plzeň: PF, 1995, s. 84–91.
- KOWALCZYK, Marcin. Języki programowania jako sposób komunikacji programisty z komputerem. In DŁUTEK, Aneta; PIETRZAK, Danuta (eds.). *Nowy wymiar filologii*. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 2016, s. 58–70.
- KROUPOVÁ, Magdalena. Lexikální zásoba oblasti počítačů a počítačových sítí. In BALOWSKI, Mieczysław (ed.). *Chaos i ład w języku i literaturze czeskiej*. Poznań: IFS UAM, Wydawnictwo PRO, 2016. s. 425–437.
- LIGARA, Bronisława. Relacje między językiem ogólnym a językiem specjalistycznym w perspektywie językoznawstwa polonistycznego, stosowanego i glottodydaktyki. *LingVaria*, 2011, nr 2(12), s. 163–181.
- MACIOŁEK, Marcin. Adaptacja terminów informatycznych w języku ogólnym i stylu artystycznym. *Biblioteka Postscriptum Polonistycznego*, 2013, č. 3, s. 167–182.

- MIETŁA, Joanna. Czeskie i polskie słownictwo komputerowe. In *Varia 11: Zborník materiálov z 11. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2004, s. 86–91.
- MOCH, Włodzimierz. Socjolekt czy język subkultury – kwestia ciągle dyskusyjna. *Linguistica Bidgostiana*, 2005, s. 170–179.
- NEKVPIL, Jiří (2017: VARIETA JAZYKA. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://czechency.org/slovník/VARIETA%20JAZYKA>.
- OŹDŹYŃSKI, Jerzy. Profesjonalizmy, subjęzyki i rejestry – w ujęciu kognitywnym. In KANIA, Stanisław (ed.). *Wokół społecznego zróżnicowania języka*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US, 1996, s. 125–140.
- PĘDZICH, Barbara. *Jak powstaje socjolekt? Studium słownictwa parolotniarzy*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 290 s.
- PIWKO, Łukasz. Polimorficzność technolektu. *Komunikacja Specjalistyczna*, 2012, nr 5, s. 147–163.
- PSUTKA, Josef; MÜLLER, Luděk; MATOUŠEK, Jindřich; RADOKOVÁ, Vlasta. *Mluvíme s počítačem česky*. Praha: Academia, 2000. 746 s.
- RANGELOVA, Albena. Sociolekt jako zdroj lexikálních inovací. In GLADKOVA, Hana; KŘÍŽ, Vladimír (eds.). *Slavica Pragensia ad tempora nostra. Sborník statí z mezinárodní vědecké konference ke 150. výročí založení stolice slovanské filologie na Karlově univerzitě*. Praha: Euroslavica, 1998, s. 173–176.
- SATKIEWICZ, Halina. Norma polszczyzny ogólnej a języki subkultur. In ANUSIEWICZ, Janusz (ed.). *Język a Kultura*, t. 10: *Języki subkultur*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1994, s. 9–17.
- TOMCZAK, Agnieszka. Czy istnieje socjolekt komputerowców? *Studia Linguistica*, 2004, s. 145–157.
- TOMCZAK, Agnieszka. Leksyka i gramatyka języka komputerowców. *Rozprawy Komisji Językowej WTN*, 2002, s. 129–140.
- WINKLER, Peter. *Velký počítačový lexikon. Co je co ve světě počítačů*. Brno: Computer Press, 2009. 520 s.

Další elektronické zdroje

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Żargon_informatyczny
<https://medium.com/blog-transparent-data/Żargon-programistów-czyli-kilka-słówek-z-programistycznego-slangu-które-warto-znać-gdy-ee6a669694d6>
<http://www.doktor-komputer.pl/maly-sloownik-terminow-informatycznych-i-slangu-internetowego-komputerowego.html>
<https://www.i-sloownik.pl/1638,zargon-komputerowy>
<https://coderslab.pl/pl/blog/podreczny-sloowniczek-dla-rekrutera-it>
<https://marketingibiznes.pl/it/jak-powstal-wspolczesny-jezyk-programowania>

Zakład Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
ul. Aleksandra Fredry 10, 61-701 Poznań
✉ balowski@am.edu.pl

Změny a perspektivy komunikační oblasti informačních technologií v letech 2002–2022

Růžena Písková

Komunikační oblast informačních technologií (dále jen IT) je celosvětově předmětem dlouhodobého jazykovědného zájmu. V letech 2002–2007 jsme provedli výzkum tištěných i elektronických periodik a dalších zdrojů s cílem postihnout dominantní rysy a tendence v oblasti IT (Písková, 2007). V roce 2022 jsme na tuto výzkumnou činnost navázali se záměrem postihnout vývoj ve zkoumané oblasti v uplynulém dvacetiletí. Zajímá nás, jak se za tu dobu proměnila **komunikační oblast IT**.

Vliv technologického vývoje na komunikaci v oblasti IT

Rychlost technologického rozvoje byla již od 80. let určujícím znakem celé oblasti IT. Po roce 2000 došlo k masivnímu rozšíření nejen technologií směřujících k využívání výpočetní techniky, ale především technologií ovlivňujících způsoby a možnosti mezilidské komunikace i komunikace mezi stroji (k typům komunikace podrobněji viz zde M. Balowski, s. 60–74). Ve výběru uvádíme některé technologické produkty s daty jejich uvedení na trh: *Google* (1998), *Korpus češtiny SYN* (2000), *Wikipedia* (2001), *LinkedIn* (2003),

Google Scholar (2004), *Youtube* (2005), *Reddit* (2005), *Facebook* (2006), *Twitter* (2006), *Wattpad* (2006), *Pinterest* (2008), *WhatsApp* (2009), *Instagram* (2010), *Minecraft* (2012), *Korpusový manažer Kon-Text* (2014), *TikTok* (2018).

Z výše uvedeného výběru je zřejmý trend, který přibližně od roku 2000 ovlivňuje komunikační oblast IT. Dochází k masivnímu rozšíření takzvaných **sociálních sítí**, ať již profesních, jako je *LinkedIn*, nebo osobních (*Reddit*, *Facebook*, *Twitter*, *Wattpad*, *Pinterest*, *Instagram*, *TikTok* aj.). Odborná, profesní, zájmová i laická mezilidská komunikace se přesouvá do elektronického prostředí, společnost využívá ke komunikaci (nejen o IT) samotné informační technologie.

Vývoj v oblasti produkce na trhu periodik mezi lety 2002–2022

V návaznosti na vývoj v oblasti produktů a služeb pro elektronickou komunikaci došlo přibližně mezi lety 2004–2008 k výrazné změně na trhu s tištěnými **periodiky** a knižní produkcí s tematikou IT. Při výzkumu v roce 2002 jsme většinu jazykového materiálu excerpovali z tištěných zdrojů, především z populárně-naučných časopisů. Nyní většina periodik existuje buď pouze v elektronické podobě, nebo v tištěné a současně elektronické verzi. V každém případě forma elektronické komunikace může mít vliv na podobu užívaného lexika.

Níže uvádíme přehled časopisů dostupných na trhu v roce 2002, z nichž jsme excerpovali jazykový materiál:

- *Digital Revue* – vydávání zastaveno v roce 2003
- *Internet* – vydávání zastaveno v roce 2003
- *Jak na počítač* – vydávání bylo ukončeno v roce 2004
- *Click!* (původně Softwarové noviny) – vydávání bylo zastaveno v roce 2008, časopis převeden na web *Clickmag* od ledna 2009
- *PC Magazine* – vydávání bylo ukončeno v roce 2008
- *PC World* – vydávání v tištěné podobě zastaveno v roce 2008, časopis vychází elektronicky
- *Mobility* – vydávání bylo ukončeno v roce 2011
- *Počítač pro každého* – vydávání bylo ukončeno v roce 2020

Kromě výše uvedených periodik jsme při excerpci v roce 2002 vycházeli ze tří časopisů, které existují dosud v tištěné verzi. Konkrétně se jednalo o časopisy:

- *Chip* – vychází od roku 1991
- *Computer* – vychází od roku 1994
- *Level* – vychází od roku 1995

Vlivem snižujícího se zájmu čtenářů o tištěnou produkci některé tituly v uplynulém dvacetiletí zcela zanikly, jiné omezily svůj rozsah, další byly převedeny do elektronické podoby.

Nové časopisy, které začaly v uplynulých letech vycházet, mají většinou vedle tištěné i svou elektronickou verzi. Současně registrujeme výrazný posun v obsahovém zaměření jednotlivých titulů. Zatímco v roce 2002 byla velká část produkce periodik s tematikou IT zaměřena na laickou veřejnost (*Počítač pro každého*, *Internet*, *Jak na počítač* atd.) s cílem poučit uživatele o základních funkcích počítačů a o práci s nimi, v současnosti (konec roku 2022) se periodika zaměřují spíše na uplatnění digitálních technologií v jednotlivých oborech lidské činnosti, a to na různé úrovni od začátečnické po velmi pokročilou až profesionální. Vycházejí časopisy jako např. *CAD* (zaměřen na grafické programy a jejich uživatele),⁴² *CIO* (využití technologií v obchodu a řízení firem), *ChannelWorld* (časopis pro prodejce, dodavatele služeb a profesionály v prodejním kanálu informačních a komunikačních technologií), *IT Systems* (časopis pro manažery a podnikatele, kteří chtějí využít informační technologie pro lepší řízení svého podniku), *Security World* (ochrana pracovních stanic a serverů zabezpečení firemní infrastruktury, správa uživatelů, autentizace, autorizace, fyzická bezpečnost, ochrana, šifrování, zálohování a obnova dat.) atd.

Lze tedy konstatovat, že došlo k výrazné diferenciaci celé komunikační oblasti IT. Na jedné straně dochází k profesionalizaci textů, periodika již téměř nejsou zaměřována jen na „práci s počítačem“, předpokládá se, že pracovat s počítačem už čtenáři dokáží a že jejich zájem se nyní zaměřuje na specifické funkce, programy a postupy

⁴² Údaje o zaměření časopisů jsou čerpány z jejich podtitulů a anotací uvedených na webových stránkách distributora.

využívání IT v jejich profesním a zájmovém životě. Na straně druhé o IT komunikuje v současnosti mnohem větší množství mluvčích, zejména prostřednictvím sociálních sítí a dalších prostředků elektronické komunikace.

Nabízí se zde otázka: K jakému vývoji došlo v uplynulých 20 letech v komunitě lidí, kteří přijímají a tvoří texty ve zkoumané komunikační oblasti?

Charakteristika mluvčích v komunikační oblasti IT

Původně jsme pro potřeby našeho výzkumu (Písková, 2005, s. 25) definovali pojem **počítačová komunita** jako „jazykové společenství⁴³ jednotlivců, pro které je společným znakem užívání výpočetní techniky a komunikace o ní. Toto společenství lze klasifikovat mnoha různými způsoby, např. podle věku, pohlaví, dosaženého vzdělání apod. My jsme zvolili následující klasifikaci:

- a) profesionální uživatelé IT (programátoři, webdesignéři, vývojáři, testovači programů),
- b) publikující uživatelé IT (publicisté, autoři odborných a populárně-naučných knih, příruček, článků, redaktori časopisů s tematikou IT),
- c) laičtí uživatelé IT.“

V uplynulých 20 letech prošla počítačová komunita natolik výrazným vývojem, že její definici z roku 2005 již nelze v souvislosti s naším současným výzkumem považovat za platnou. Na významu nabývají kritéria, která v roce 2005 nebyla z hlediska našeho výzkumu podstatná, a to zejména:

- a) věková diferenciaci mluvčích,
- b) míra uplatnění IT v jednotlivých oborech lidské činnosti,
- c) úroveň vzdělávání v oboru IT.

⁴³ Definice jazykového společenství viz Švejcer; Nikolskij (1983, s. 94).

Ad a) V roce 2005 jsme při našem výzkumu nebrali v úvahu kritérium věku, protože o IT běžně komunikovala jedna až dvě generace mluvčích a v tištěných zdrojích jazykového materiálu, které jsme excerpovali, nebylo možné autory textů z tohoto hlediska blíže charakterizovat a dále klasifikovat. Během 20 let došlo k rozšíření skupiny lidí, kteří o IT komunikují, na jedné straně až k věkové hranici zhruba 7-8 let, na straně druhé do věkové kategorie 70+. Z toho vyplývá předpoklad, že lexikální zásoba mluvčích v počítačové komunitě je již generačně rozrůzněná. V dalším výzkumu se proto zaměříme rovněž na otázku, zda (případně jakým způsobem) ovlivňuje věk mluvčích užívané lexikum v komunikační oblasti IT.

Ad b) Informační technologie nejsou v současnosti využívány pouze k pracovním účelům. Slouží také k relaxaci, sociálním a kulturním aktivitám. Významné rozšíření IT technologií pozorujeme v oblasti politické, socioekonomické a publicistické i v oblasti vzdělávání, a to na všech stupních škol, i v oblasti vzdělávání neformálního, rekvalifikačního a celoživotního. Můžeme konstatovat, že došlo k významnému navýšení množství i typů tematických okruhů, o nichž mluvčí komunikují. V dalším výzkumu se proto zaměříme na pronikání lexikálních jednotek oblasti IT do jednotlivých pracovních, profesních a zájmových oblastí a budeme hledat odpověď na otázku, do jaké míry se lexikální jednotky z komunikační oblasti IT stávají součástí různých sociolektů, profesní mluvy a slangu.

Ad c) Vzdělávání v oblasti IT se v uplynulých 20 letech stalo součástí **kurikula** na všech typech škol, počínaje 1. stupněm základní školy až po vysokoškolské studium. Lexikum této komunikační oblasti se stává součástí vzdělávacích materiálů. Postupuje také popularizace oboru IT, jsou realizovány rekvalifikační kurzy pro mnoho profesí spojených s využíváním výpočetní a komunikační techniky, obor IT se tak stává předmětem formálního i neformálního vzdělávání.

Ve školství je problematika rozvoje **digitálních kompetencí** řešena jednak z pohledu žáka, jednak z pohledu učitele, a to v mezinárodním kontextu. V revidovaném Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání⁴⁴ jsou nově uvedeny klíčové kompetence digitální, definovány jsou pojmy *informatické myšlení* a *digitální*

⁴⁴ Čerpáme z verze Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání z června 2021 s vyznačenými změnami, viz www.edu.cz.

gramotnost. Byl vytvořen *Rámec digitálních kompetencí učitele*,⁴⁵ který popisuje specifické schopnosti učitelů v oblasti využívání digitálních technologií při vykonávání učitelské profese. Je pojat jako „obecně učitelský“, kompetence nejsou specifikovány pro učitele různých typů a stupňů škol či různých aprobací.

Rámec vymezuje 22 kompetencí zařazených do šesti oblastí:

- profesní zapojení,
- digitální zdroje,
- výuka,
- digitální hodnocení,
- podpora žáků,
- podpora digitálních kompetencí žáků.

Rámec digitálních kompetencí učitele vychází z *Evropského rámce digitálních kompetencí pedagogů* (The European Framework for the Digital Competence of Educators, ve zkratce DigCompEdu). Komunikační oblast IT nabývá tedy ve školství mezinárodního charakteru, pracuje se zde s překlady textů a nutně dochází k hledání jazykových prostředků vhodných pro popis standardizovaných procesů a jevů v češtině.

Domníváme se, že tyto kroky do budoucna povedou ke vzniku didaktických materiálů reflektujících vývoj v oblasti IT. V dalším výzkumu se proto budeme věnovat i vztahu didaktické transformace odborných poznatků z oboru IT do školského prostředí. Zajímat nás bude vývoj lexika z komunikační oblasti IT v prostředí školy.

Z výše uvedeného vyplývá, že výzkum lexika v komunikační oblasti IT je třeba již vést strukturovaně, s přihlédnutím k rozsáhlé vnitřní diferenciaci celé komunikační oblasti, je nutné přihlížet k extralingválním faktorům (vývoj technologií, pohyby na trhu periodik, vývoj ve školství v mezinárodním kontextu), které tuto komunikační oblast významně ovlivňují.

⁴⁵ Je dostupný online na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Jazykovědný výzkum komunikační oblasti IT v letech 2002–2022

Intenzivnější výzkum komunikační oblasti IT probíhá od 80. let 20. století. Mezi lety 1980–2000 bylo zejména popisováno její lexikum a uplatnění jednotlivých způsobů obohacování lexikální zásoby češtiny. Odborné publikace jsme v roce 2002 mohli rozdělit do dvou navzájem souvisejících skupin. První z nich tvořily lingvistické práce zaměřené na jednotlivé oblasti lexika, např. neologismy: Martincová (1998), Sochová; Poštolková (1994), Gazda (1998) nebo slangismy (Hubáček (1981), Hoffmannová (1998). Druhou skupinou pak byly práce zaměřené na terminologii oboru IT: Poštolková; Roudný; Tejnor (1983), Machová (1993).

S přelomem tisíciletí se vědecký zájem soustředil na některé do té doby systematicky neřešené otázky. Jeden z okruhů odborných prací představovaly práce zaměřené na internacionalizační procesy v nové slovní zásobě češtiny. Tomuto tématu byla věnována konference *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (Praha, 2003), z níž se ke komunikační oblasti IT vztahovaly především příspěvky Olgy Martincové (*Internacionalizace a vyrovnávací tendence*), Ivany Bozděchové (*Nové internacionalismy v odborném stylu*), Jiřího Gazdy (*Internacionalizační tendence v rozvoji slovní zásoby současných západoslovanských jazyků*), Albeny Rangelove (*Nové komunikační prostředky jako zdroj internacionálního lexika*) a Božany Ničevy (*K jednomu zvláštnímu typu internacionalizmů – tzv. emotikony a akronymy*).

Od roku 2002 dosud pokračuje jazykovědný zájem o komunikační oblast IT zejména s přesahy do sociolingvistiky a dalších pomezích disciplín, např. teorie médií a komunikace. Na základě provedené podrobné rešerše odborných prací z let 2002–2022 můžeme sledovat tendenci k diferenciaci vědeckého zaměření prací, která do značné míry kopíruje diferenciací vývoj komunikační oblasti IT, jak je popsán výše. Objevují se tedy odborné práce zaměřené na individuální sféry lidské činnosti ovlivněné vývojem IT technologií. Jako příklad lze uvést příspěvek Ivany Bozděchové *Anglicisms in Czech Specialised Discourse with the Focus on Medicine* přednesený na Letní škole slovanských studií v roce 2009 nebo příspěvek Roberta Adama *Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru* přednesený tamtéž v roce 2012.

Další oblastí vědeckého zájmu je v současnosti elektronická komunikace v širokém slova smyslu, zahrnující jednak komunikaci mezilidskou, jednak komunikaci člověk–stroj (viz zde M. Balowski, s. 64). Nejen jazykovědci, ale také učitelé se zajímají o problematiku tvorby autentických (autorských) textů s využitím umělé inteligence v propojení s etikou. Specifiky elektronické komunikace se zabývá např. Krzysztof Bystrzycki v příspěvku *O jazykových funkcích v elektronické komunikaci* publikovaném ve sborníku 4. Mezinárodní konference mladých lingvistů *Jazyky v kontaktu, jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor*.

Shrnutí

Všechny výše uvedené a mnohé další oblasti vědeckého zájmu ilustrují komplexnost a současně diferencovanost komunikační oblasti IT. Na významu nabývají nejen komunikační okruhy spojené s technikou a technologiemi, ale také (a čím dál naléhavěji) s etikou užívání technologií. Vědecký zájem se obrací k výzkumu zaměřenému na rozpoznávání autenticity a pravdivosti informací, které lidé i stroje prostřednictvím IT technologií sdělují a přijímají.

V našem pokračujícím výzkumu proto budeme klást důraz na postižení rysů komunikační oblasti IT, na její specifika a vývojové tendence prostřednictvím mezioborové spolupráce.

Changes and Perspectives of the Information Technology Communication Domain Between 2002–2022

This chapter focuses on the developments in the information technology communication domain in the past 20 years. Initial research parameters from 2002–2007 and research conducted at present are compared, aiming to find out how the initial sources have changed and what changes have taken place in the community of speakers in the information technology domain. Another goal was to map research methods in information technology communication domain in the past 20 years.

Key words:

IT communication domain, periodicals, computer community, social network, curriculum, digital competence

Literatura

- ADAM, Robert. Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru. In HASIL, Jiří. (ed.), *Přednášky z 55. běhu Letní školy slovanských studií*. 2012, s. 21–36.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. Anglicisms in Czech Specialised Discourse with the Focus on Medicine. In KUKLÍK, Jan. (ed.). *Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií*, 2009, s. 54–62.
- GAZDA, Jiří. *Integrace cizojazyčných prvků v slovní zásobě současné ruštiny a češtiny*. Brno: MU, 1990. 181 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. *Pařani a gamesy (pokus o charakteristiku diskurzu počítačových her)*. NŘ, r. 81, č. 2–3, 1998, s. 100–111.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Ostrava: Profil, 1981. 214 s.
- MACHOVÁ, Svatava. *On Spoken, Written and Standardized Computer Science Terminology*. SaS, r. 54, 1993, s. 194–197.
- MARTINCOVÁ, Olga. Neologie a variantnost v současném jazyku. *Slavia*, r. 67, č. 1–2, 1998, s. 143–148.
- MARTINCOVÁ, Olga; aj. *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 2004. 568 s.
- PÍSKOVÁ, Růžena. Derivace substantiv v současné češtině se zaměřením na komunikační oblast informačních technologií. In KORIAKOWCEWA, Elena; GARDZIŃSKA, Janina (eds.). *Aktualne problemy językoznawstwa słowiańskiego*. Siedlce: Wydaw. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2012, s. 153–161.
- PÍSKOVÁ, Růžena. Čeština a tzv. „počítačová komunita“ aneb o přejímání a přijímání slov v komunikační oblasti IT. In DOLEŽALOVÁ, Nina; DVOŘÁKOVÁ, Daniela; OŠMERA, Radim; ŘÍHOVÁ, Kateřina (eds.). *Setkání bohemistů Cikháj 2005*. Brno: MU, 2005, s. 25–30.
- POŘÍZKA, Petr; POLÁCH, Vladimír (eds.) *Jazyky v kontaktu – jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor: sborník příspěvků ze 4. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na*

- Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 12.–14. května 2003.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.
- POŠTOLKOVÁ, Běla; ROUDNÝ, Miroslav; TEJNOR, Antonín. *O české terminologii.* Praha: Academia, 1983. 119 s.
- POŠTOLKOVÁ, Běla. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny.* Praha: Academia, 1984. 123 s.
- RANGELOVA, Albená; TICHÁ, Zdeňka (eds.). *Internacionalizmy v nové slovní zásobě: Sborník příspěvků z konference Praha, 16.–18. června 2003.* Praha: Ústav pro jazyk český, 2003. 238 s.
- SOCHOVÁ, Zdeňka; POŠTOLKOVÁ, Běla. *Co v slovnících nenajdete.* Praha: Portál, 1994. 204 s.
- ŠVEJCER, Aleksandr Davidovič; NIKOLSKIJ, Leonid, B. *Úvod do sociolingvistiky.* Praha: Nakladatelství Svoboda, 1983. 241 s.

Elektronické zdroje

- Digitální kompetence. In *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s vyznačenými změnami.* [online]. [cit. 22. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.
- Rámec digitálních kompetencí učitele.* [online]. [cit. 22. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/ramec-digitalnich-kompetenci-ucitele>.

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Velešlavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ piskovar@kcj.zcu.cz

Sociolekt v prostředí (především) malých pivovarů

Martina Spěváčková, Jana Vaňková

Pivovarnickým slangem se v plzeňském regionu zabýval v minulosti zejména L. Klimeš, jehož zásadní práce vznikly v období osmdesátých a devadesátých let minulého století. Ve svých statích se L. Klimeš zaměřoval především na slang a slangové výrazy sebrané mezi pracovníky plzeňského pivovaru Prazdroj, tedy velkého a světového pivovaru, nerozlišoval slang a profesní mluvu.

Cílem naší práce je jednak navázat na systematické výzkumy L. Klimeše, jednak se pokusit popsat a charakterizovat pivovarský sociolekt, a to především v prostředí malých rodinných pivovarů. Jsme si samozřejmě vědomy všech odlišností, je zřejmé, že zde bude hrát roli nejen časový aspekt (časová vzdálenost od Klimešova výzkumu je více než třicetiletá), ale i charakter zkoumaných objektů. Svoje závěry srovnáváme též s dílčími závěry A. Jaklové (1994), která sledovala pivovarský slang v prostředí jihočeských pivovarů.

Současným dlouhodobým trendem je rozvoj malých a středních pivovarů, jež vznikají často jako rodinné podniky. Ve svém výzkumu sledujeme, zda se v těchto podnicích rozvíjí specifické lexikum (specifický sociolekt), zda se užívané výrazy shodují, nebo naopak liší od popsaného výraziva velkých pivovarů.

Ve svých analýzách si uvědomujeme problematičnost vymezení samotného pojmu slang a všech pojmů souvisejících (profesní mluva, sociolekt aj.). Považujeme za vhodné a přesnější hovořit v této souvislosti o **pivovarské profesní mluvě** než o pivovarském slangu, srov.

Jaklová (1994, s. 108): „Protože však každý slang v nejširším slova smyslu v sobě obsahuje řadu výrazů spisovných (někdy dokonce s tendencí přechodu k oficiální terminologii), je nutné vedle pojmu slang terminologicky vymezit i pojem profesní mluva.“

Profesní mluvu (profesní jazyk) chápeme v souladu s názorem M. Krčmové jako označení **sociolektu** typického pro některou profesi. Profesní mluva je tvořena **profesionalismy** i výrazy ze substandardních variet národního jazyka. Profesní mluva působí na standardní češtinu, část jejich pojmenování ztrácí vazbu na profesi a zobecňuje (Krčmová, 2017).

V řadě sebraných dokladů nacházíme potvrzení toho, že respondenti uvádějí výrazy, jež jsou jednoznačně zařaditelné k odborným termínům, tedy k výrazům plně spisovným (např. *sládek, sládková, sklep, šrotování, mladina*, příp. k výrazům, které se vyskytují i v jiných oborech (např. *sklepmistr, etiketování, ventil, kohout, bojler, kompresor, čerpadlo* aj.).

Náš výzkum byl prováděn v časovém období květen–září 2022. Materiálovým základem je soubor 221 zachycených lexikálních prostředků z 20 malých pivovarů.⁴⁶ Jednotlivé pivovary se výrazně liší zejména množstvím vyprodukovaného piva, ale i počtem zaměstnanců. Liší se též rokem svého založení (nejstarší pivovar byl založen roku 1567, nejmladší roku 2019). Vzhledem k charakteru získaného materiálu se domníváme, že nelze vyvodit objektivní závěry zohledňující regionální umístění pivovaru, proto získané lexémy nevyhodnocujeme z hlediska jejich lokálního užití.

Materiál k výzkumu byl získán pomocí dotazníkového šetření mezi pracovníky jednotlivých malých pivovarů z různých regionů. Výchoziskem je 22 zpracovaných dotazníků.

V naší analýze není specifikováno pracovní zařazení respondentů v daném pivovaru, např. z jednoho pivovaru byly získány různé sady odpovědí od dvou respondentů. Kromě dotazníků byl v některých případech doplňující metodou rozhovor s majitelem pivovaru, příp. s jeho pracovníkem.

Materiálový základ analýzy tvoří tři obsahově odlišné soubory (všechny tři byly součástí dotazníků). V jednom z nich zjišťujeme, nakolik respondenti rozumějí slangovým výrazům, které sebral a pečlivě

⁴⁶ Názvy pivovarů neuvádíme, dotazník byl zadán jako anonymní.

roztřídil L. Klimeš v práci *Západočeská vlastivěda* vydané roku 1992. Je však třeba vzít v úvahu, že jeho vlastní výzkum probíhal již v letech osmdesátých (1988) v prostředí velkého plzeňského pivovaru. Klimeš identifikoval ve svém výzkumu 66 slangových pojmenování (z toho 16 zastaralých (ibid., s. 177). Jak uvádí, téměř polovina z nich byla přejata z němčiny (48,49 %), následují metaforická pojmenování (22,72 %). V naší sondě se ptáme respondentů na 19 náhodně vybraných slangových jednotek převzatých z Klimešova výzkumu. Dotazování mají odpověď rozlišit v rozmezí *význam znám a výraz používám; výraz znám, ale nepoužívám; výraz neznám*.

Smyslem druhé části dotazníků je zachytit výrazy, které jsou sledovaných pivovarech živé a často užívané. Ptáme se respondentů, které výrazy nejčastěji užívají v souvislosti s označením jednotlivých entit spojených s výrobou piva (označení osob, zařízení pivovaru, prostor pivovaru, fáze výroby).

Třetí část je zaměřena na skutečnosti spojené s vařením piva a na to, zda jsou tyto skutečnosti ve sledovaných pivovarech pojmenovávány také jinak. Jinými slovy: sledujeme schopnost synonymně pojmenovat dané skutečnosti. Východiskem této části dotazníku byl osobní rozhovor s pracovníkem pivovaru působícím na pracovní pozici sládek.

Výsledky výzkumu

Výsledkem první části výzkumu (tj. analýzy zaměřené na znalost slangových výrazů sebraných v díle L. Klimeše) je fakt, že v prostředí pivovarů je znalost vymezených slangismů v současné době velmi malá. Polovinu z uvedených výrazů respondenti buď vůbec neznají, nebo znají, ale nepoužívají. Vůbec nikdo např. nezná výraz *hunskop* (,zakončení hadice vedoucí mladinu do kvasných kádí'). Málo známé jsou výrazy: *cuk* (,výtah na transportní nádoby'), *abcígr* (,zařízení ve sklepech na stáčení piva'), *bodna* (,největší ležácký sud'), *lagýr* (,pracovník nastírající domočený ječmen na humně'), *formajš* (,vystěradlo'), *ajnglajchovat* (,rovnoměrně nastříit, rozestříit na humně vlhký ječmen'), *anštel* (,výchozí chodba transportních sudů'). Jeden respondent uvádí, že nezná žádný z výrazů.

Mezi výrazy, které jsou uváděny jako známé, ale nepoužívané, patří např. výrazy *kalák* („pytel k filtraci usazeniny na dně chladiče“), *pufrtank* („vyrovnávací tank“), *vidrovat* („provzdušňovat na humně vrstvy klíčícího ječmene“).

Jako nejznámější jsou uváděny výrazy *deka* („zbytek pěny na hladině piva v kvasné kádi ve spilce“), *vana* („nádrž na přechovávání várečných kvasnic“) a *plovák* („chladicí had“). Výrazy *deka* a *vana* znají všichni (s výjimkou jednoho respondenta) a běžně je používají.

Zajímavé výsledky se ukazují u výrazů *plovák* a *cajky* („varné kvasinky“). Tyto výrazy jsou většinou známé, ale používané jen některými respondenty. Výsledky této části jsou velmi zajímavé a již ony naznačují určitý trend, jenž se pak potvrdil také v další části výzkumu, totiž výrazný ústup znalosti germanismů.⁴⁷

V další části našeho výzkumu zjišťujeme, které výrazy jsou nejčastěji užívány v souvislosti s pojmenováními jednotlivých oblastí a jevů spojených s výrobou piva. Podařilo se nám shromáždit celkem 179 lexikálních jednotek, které tematicky rozdělujeme do následujících oblastí: osoby spojené s produkcí piva, zařízení, pomůcky, názvy sudů, názvy produktů, prostory pivovarů, činnosti spojené s výrobou piva.

Respondenti měli uvádět maximální počet výrazů (bez ohledu na spisovnost a frekvenci), které osobně znají a které jsou spojeny s těmito významovými oblastmi.⁴⁸ Při hodnocení této části výzkumu se jasně ukazuje, že respondenti směšují výrazy spisovné (odborné výrazy – termíny), profesní výrazy a výrazy slangové. Zároveň se ukazuje, že některé stejné výrazy přiřazují respondenti k různým tematickým oblastem, např. výraz *varna* je uváděn jak v oblasti „zařízení“ (11 výskytů), tak v oblasti „prostory“ (18 výskytů).

V tematické části Osoby bylo sebráno celkem 21 jazykových jednotek, pět z nich se v odpovědích respondentů opakovalo. Nejfrekventovanějším výrazem pro označení osoby je výraz *sládek* (9 výskytů), dále výraz *varič* (3 výskytů), *pomocný sládek*, *podsládek*, *pomocník*, *sládková*, *sklepmistr*, *sladovník* (po jednom výskytu). Všechny tyto výrazy jsou uvedeny v SSČ nebo v SSJČ jako kodifikované. Další

⁴⁷ Tato skutečnost může být podle našeho názoru ovlivněna tím, že pracovníci jednotlivých malých pivovarů nemusí být vyučeni v oboru pivovarnictví.

⁴⁸ V následujících výčtech uvádíme pouze vybrané.

zaznamenané výrazy vznikají většinou na základě metaforického přenesení pojmenování. Jedná se o výrazy: *štamgasta*, *turista*, *cápek*, *varňák*, *sladňák*, *spílečný* (2x), *sklepák* (2x), *filtrák*, *pan starý*, *chasa*, *lidi*, *kluci*.

V tematické části Zařízení bylo sebráno celkem 36 jazykových jednotek, z toho 10 opakovaných. Nejfrekventovanějším výrazem pro zařízení je výraz *varna* (11 výskytů), dále *spilka* (7 výskytů) a *tank* (5 výskytů). Všechny tyto výrazy jsou uvedeny v SSČ nebo v SSSJČ jako kodifikované. Mezi kodifikované výrazy patří také *čerpadlo*, *ventil*, *boiler*. V tomto souboru zaznamenáváme následující nekodifikované výrazy: *lahvovačka*, *cékáčko*, *lahvárna*, *whirpule*, *cípka*, *šlauch*, *lucerna*, *svíčka*, *vajíčko*, *vana*, *kopačka*, *persták*, *líška*, *rmutovačka*.

V tematické části Pomůcky bylo sebráno celkem 23 jazykových jednotek, z toho minimum se opakovalo, a to pouze dvakrát (*stáčečka*, *sachometr*, *pádlo*, *kopisto*). V tomto souboru zaznamenáváme výrazy, jež jsou většinou nekodifikované, vzniklé často na základě metaforického či metonymického přenášení pojmenování, jako např.: *pádlo*, *plecháč*, *klacek*, *vercajk*, *sachometr*, *chemie*, *kopisto*, *šroták*.

V tematické části Sudy bylo sebráno celkem 30 jazykových jednotek. Velkou část zaznamenaných jednotek lze označit za slangismy. V tomto souboru jsou doloženy názvy sudů podle jejich velikosti, podle materiálu, z něž jsou vyrobeny, příp. podle podoby s jinou skutečností (např. podle typu naražeče nebo podle barvy): *padesátka* (10x), *třicítka* (10x), *dvacítka*, *dvacka*, *patnácka*, *půlka*, *hekták*, *černý*, *plechový*, *plecháč*, *popelník*, *doutník*, *pártysoudek*, *bajonet*, *žehlička*, *kombi*, *půlka*. 5x se vyskytl výraz přejatý z angličtiny: *keg*.

V tematické části Produkty bylo sebráno celkem 27 jazykových jednotek, z toho devět opakovaných. Nejopakovanějšími výrazy zde byly výrazy *sladina* (12x) a *mladina* (11x), *rmut* (5x), *vystírka* (3x). Všechny tyto výrazy označují meziprodukty při výrobě piva a všechny jsou uvedeny v SSSJČ jako pivovarnické termíny.⁴⁹ Za nespisovné profesní výrazy považujeme lexémy: *špína*, *výstřelek*, *kroužky*, *kvasničák*, *pivní pedofilie*, *filtr* (ve významu filtrované pivo), *dvanda*.

V tematické části Prostory bylo shromážděno celkem 20 jazykových jednotek, 7 opakovaných. Nejopakovanějšími jednotkami jsou kodifikované výrazy *varna* (18x), *sklep* (13x), *spilka* (7x) a *stáčírna* (5x).

⁴⁹ *Vystíratí* ‚piv. mísit rozdrčený sladový šrot s vodou na počátku várky‘.

Doložený lexém *humna* uvádí SSJČ jako ‚místnost v pivovaru, kde se sladuje ječmen: h. se strojním obracovačem sladu‘. Výraz *hvozď* uvádí SSJČ: ‚piv. sušárna k pomalému sušení zeleného sladu n. i jiných plodin‘. Podobně je uváděn v SSJČ i výraz *lahvárna* a *šalanda*: ‚místnost pro čeled‘ ve mlýně n. v pivovaře‘. Všechny uvedené výrazy se jednoznačně vztahují k oblasti pivovarnictví. Jako nekodifikované výrazy označující prostory lze uvést výrazy: *chladák*, *kvasničkárna*, *bouda*, *kurník* (lokální), *bandaska*.

V tematické části Činnosti bylo shromážděno celkem 22 jazykových jednotek, 12 opakovaných.⁵⁰ Nejopakovanějšími výrazy byly: *scezovat* (7x), *vystírat* (6x), *spílat*, (6x), *rmutovat* (5x), *zakvašovat/zakvášet* (4x), *vařit* (4x), *sudovat* (3x), *stáčet* (3x), *šrotovat* (3x). Mezi nekodifikované výrazy řadíme *šlauchovat*, *vorat* a *nachmelit*.

V části výzkumu, jež se zaměřuje na různost pojmenování těchto denotátů, respondenti často vysvětlují uvedený termín opisem (např.: *šrotovna* = *místnost se šrotovníkem*). Synonymní vyjádření ve zkoumaném materiálu nacházíme celkem k 35 výrazům.

Získané synonymní řady jsou nejčastěji trojčlenné či čtyřčlenné (k výrazu *máz* nacházíme synonyma: *mazák*, *tuplák*, *mázka*, k výrazu *míchadlo* synonyma: *pádlo*, *klacek*, *whirpool*, *nástroj*). Ojedinele, např. k výrazu *rmutomladinová pánev*, respondenti uvádějí synonymní řadu vícečlennou (9 výrazů): *kotel*, *ketl*, *vířivka*, *varna*, *součást varny*, *mladinovka*, *mladinka*, *rmuták*, *rmutovačka*.

Často dochází k zajímavému jevu, a to k užití výrazu s širším (obecnějším) významem pro označení skutečnosti, jež je významově hyponymní (srov. *nástroj* a *míchadlo*, *jednormut* a *operace*, *stáčení* a *sudování*, *surovina* a *slad*, *plnění* a *stáčení*). Užívány jsou zde jednak výrazy kodifikované, ale zároveň nově utvářené výrazy substandardní, jako např. *matroš* (slad), *klacek* (míchadlo), *kvajdy* (kvasnice), *holky* (kvasnice), *zbytkáč* (zbytkový extrakt).

V některých případech se ukazuje smíšení pojmenování části a celku, např. označení *šroťák* je doloženo pro zařízení sloužící ke šrotování i pro označení místnosti se šrotovníkem. Podobně je výraz *šroťák* uváděn pro označení mlecích kamenů, tj. součásti zařízení ke šrotování.

⁵⁰ Respondenti uváděli označení činností pomocí slovesa (např. *vystírat*) či substantiva (*vystírka*, *vystírání*). V takových případech považujeme doklady za jednu pojmovou jednotku.

Zároveň se ukazuje, že někteří respondenti užívají bez rozlišení stejné výrazy pro označení odlišných skutečností (např. výraz *kroužky* je uveden jako synonymum k výrazu *deka*, ale také jako synonymum k výrazu *kvasinky*, dále např. jako synonymum ke slovu *kotel* jsou uváděny výrazy: *varna*, *pánev* či *varná kád*), jako synonyma k výrazu *rmutomladinová pánev* jsou mj. uváděny výrazy *kotel*, *ketl*, *varna*, *součást varny*.

Z hlediska slovotvorného utváření výrazů jsou ve zkoumaném materiálu nejčastěji doloženy deriváty odvozené formanty *-ák* (*šroťák*, *chladač*, *stoják*, *spodňák*, *svrchňák*, *ležák*, *mladiňák*), dále formantem *-č* (*odšťavňovač*, *mačkač*), *-ka* (*scezovačka*, *rmutovačka*, *mázka*, *mladinka*), příp. *-ovka* (*mladinovka*). Pojmenování *mladinka* je jednou uvedeno jako označení pro rmutomladinovou pánev, jednou jako označení pro mladinu. Některé doložené výrazy jsou utvořeny slovotvorným způsobem abreviace (*cékáčko*, *épéemko*, *IPA*).

Jako příklad výrazné metaforičnosti je možno uvést výrazy *pivní pedofilie* („mladé pivo“) a *dáblůva síň* pro označení varny. Jako přenesení pojmenování lze chápat i vyjádření *zelené pivo*⁵¹ pro označení mladého piva a výraz *homole* pro označení chmelového mláta.

Jak již bylo řečeno, sledujeme jednoznačný ústup germanismů. Zkoumaný jazykový materiál dokládá pouze sedm výrazů původem z němčiny (*flach*, *šlauch*, *vercajk*, *štamgasta*, *štok*, *šlauchovat*, *cingrfešt*). Z cizojazyčných výrazů nacházíme pouze ojedinělé anglicismy, a to výraz *keg* pro označení typu sudu, *whirpool* pro označení míchadla a výrazy *IPA* a *ale* pro označení jednotlivých typů svrchně kvašených piv.

Shrnutí

Podrobnou analýzou získaného materiálu docházíme k několika základním závěrům.

Ve srovnání se vzorkem tzv. slangismů zkoumaných L. Klimešem dochází v současnosti k výrazné proměně užívaných jednotek. V námi zaznamenaném souboru lexémů zřetelně ustupují germanismy. Respondenti je téměř neuvádějí, dokonce je mnohdy vůbec neznají.

⁵¹ Uvádí také Klimeš (1992).

Nebylo zaznamenáno ani výrazné přejímání z angličtiny (ojedinělé výrazy typu *IPA* a *ale* pro označení jednotlivých typů svrchně kvašených piv).

Řada doložených výrazů se vyskytla pouze jednou. Takové lexémy je možné např. spojit s určitou lokalizací pivovaru nebo je považovat za specifické pouze pro danou skupinu pracovníků. Tento závěr však nemůžeme opřít o doklady. S tím souvisí fakt, že opakované výrazy (používané ve větší míře) tvoří relativně úzkou skupinu lexémů užívaných pracovníky menších pivovarů. Ukazuje se zde ale určitá tendence: zaměstnanci dříve založených a větších pivovarů uvádějí vyšší počet lexikálních jednotek (synonymních výrazů). Tento fakt může souviset s tím, že ve větších či dříve založených pivovarech zůstává zachována kontinuita výrazových prostředků spojená s možným vzděláním v oboru.

Naše analýza zkoumaného vzorku dokládá poměrně četné zastoupení synonymních vyjádření. Nejčastěji jsou zastoupeny synonymické řady tříčlenné či čtyřčlenné.

Opakovaně dochází k zajímavému jevu, kdy je užit výraz s širším (obecnějším) významem pro označení skutečnosti, jež je významově hyponymní (srov. nástroj a *míchadlo*, jednormut a *operace*, stáčení a *sudování*, surovina a *slad*, plnění a *stáčení*). Naše sonda rovněž ukazuje, že respondenti někdy užívají stejné výrazy pro označení různých skutečností (srov. *šroták*, *varna*).

Jednoznačně se potvrzuje, že při popisu užívané slovní zásoby je třeba pracovat s pojmem pivovarská profesní mluva (viz výše Jaklová, Krčmová). Naše sonda také prokázala, že velká část zaznamenaných jednotek patří k lexémům kodifikovaným.

Jen ojediněle zaznamenáváme nové výrazy a nová spojení založená na obraznosti, invenci a metaforičnosti (*pivní pedofilie*, *zelené pivo*, *děblova síň*).

Sociolect in the (mainly) Small Breweries Setting

The chapter focuses on professional talk used in the setting of (mainly) small breweries. The analysis of the researched sample of lexemes collected through a questionnaire-based inquiry demonstrates that

both codified expressions belonging to standard language and sub-standard expressions are used in the brewery setting. Germanism clearly vanish from the brewers' professional talk, many expressions occur only once, collected synonym chains typically contain three or four members. A greater number of synonyms are reported by employees in older or larger breweries. It is also revealed that respondents sometimes use the same expression to describe different situations as well as expressions with a wider (e.i. more general) meaning to describe a semantically hyponymous reality.

Key words:

sociolect, slangism, professionalism, brewers' professional talk

Literatura

JAKLOVÁ, Alena. Pivovarnictví a pivovarský slang v jižních Čechách.

In *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 1994, s. 107–112.

KLIMEŠ, Lumír. Pivovarský slang. In *Západočeská vlastivěda – Jazyk*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992, s. 165–176.

KRČMOVÁ, Marie (2017): PROFESNÍ MLUVA. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 17. 11. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/PROFESNÍ_MLUVA.

SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>.

Katedra českého jazyka a literatury

Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni

Vešelavínova 42, 306 14 Plzeň

✉ spevacko@kcj.zcu.cz

✉ jvankova@kcj.zcu.cz

Profesní mluva zaměstnanců v potravinových řetězcích

Markéta Maturová, Šárka Jindrová

Technický a technologický pokrok zaznamenáváme snad ve všech oblastech vědy i v pracovních odvětvích. Výjimkou nejsou ani obchodní řetězce s potravinami. Při komunikaci hraje ústřední roli jazyk – zaměstnanci se potřebují dorozumět mezi sebou, komunikují se zákazníky, s kolegy z jiných oddělení. Prostředí těchto obchodů je nám známé, neboť hrají důležitou roli v našich každodenních životech, ale zákulisí neznáme. Proto nás zaujaly pracovní vztahy a profesní mluva v nich. Výhodiskem naší analýzy byly profesní výrazy, které sebrala pro svou diplomovou práci v několika obchodních řetězcích Šárka Jindrová. Na rozdíl od jejího obecnějšího pojetí sémantické a slovtvorné analýzy se ale v této kapitole soustředíme pouze na některé vybrané profesní výrazy a sledujeme způsoby jejich tvoření. Naším záměrem je, a to na základě vlastního subkorpusu lexikálních jednotek, charakterizovat způsob komunikace ve sledovaných obchodních řetězcích, ukázat míru začleňování cizích jednotek do mluvené češtiny, porovnat specifické přejímky a způsoby jejich adaptace na český gramatický systém.

Profesní mluva – vymezení problematiky⁵²

Profesní mluva bývá v českém prostředí shodně definována jako soubor jazykových prostředků užívaných příslušníky stejné profese, jež se vyznačuje významovou jednoznačností lexikálních jednotek a tendencí ke vzniku univerbiátů (Chloupek, 1969, s. 149; Příruční mluvnice češtiny, 2003, s. 94; Současná stylistika, 2008, s. 72; Čechová, 2011, s. 26). S ohledem na to, že se profesní mluva utváří v nestejně velkých pracovních skupinách v různých oblastech České republiky, dochází k nejednotnosti (např. rozdíly v mluvě horníků v Kladně a v Ostravě). Patrný je také její vliv na standardní (spisovnou) češtinu, některá pojmenování totiž přestávají být fixovaná na konkrétní profesi a dochází tak k zobecnění (Krčmová, 2017) (srov. zde M. Spěváčková; J. Vaňková, s. 85–93).

Jako profesionalismy chápeme ve shodě s M. Čechovou (viz zde, s. 18–29) nespisovné názvy terminologické povahy, převážně nocio-nální, jejichž hlavní motivací je snaha o výrazovou úspornost, jednoznačnost a použití v mluvených projevech. Jedním ze znaků je také velmi nízký výskyt synonymních výrazů (Hubáček, 1999, s. 103). Získají-li profesionalismy dostatečnou frekvenci a stylovou neutralitu, nahrazují kodifikované termíny a stávají se tak samy reprezentanty terminologie konkrétních oborů (Jaklová, 1995, s. 133).

Analyzované obchodní řetězce

Sběr jazykového materiálu probíhal v obchodních řetězcích COOP, Lidl, Kaufland a Tesco. Profesionalismy byly získány přímou metodou od sedmdesáti respondentů a shromažďovány dva roky.

Skupina COOP (Svaz českých a moravských spotřebních družstev = SČMSD) zahrnuje 46 spotřebních družstev s více než 100 000 členy, jež provozují asi 2 500 prodejen potravin v České republice a zaměstnávají více než 13 000 osob.⁵³ Od roku 2007 vystupují družstva COOP, Konzum a Jednota pod společným názvem COOP.

⁵² V otázce terminologie sociolektů se přikláníme k trichotomickému pojetí, oddělujeme profesní mluvu, slang a argot. Blíže např. V. Křístek (1973), P. Trost (1935).

⁵³ <https://www.skupina.coop/profil-skupiny-coop>, [cit. 19.10.2022].

Ve světě je to tradiční jméno pro družstevní prodejny (z angličtiny *cooperative* pro družstvo nebo spolupracující společenstvo).⁵⁴ Vedle Švýcarska, Itálie, Finska, Velké Británie a Slovenska má COOP velmi silné postavení také v některých asijských zemích, např. v Japonsku.⁵⁵

První prodejna řetězce **Lidl** byla otevřena v roce 1987 v Německu, vzápětí došlo k expanzi do dalších evropských zemí. Od roku 2003 působí v České republice, kde provozuje 309 prodejen s více než 13 000 zaměstnanci. Před šesti lety společnost vstoupila také na americký trh. Hlavní myšlenkou bylo a je nabízet zákazníkům nejlepší kvalitu za nejnižší ceny.⁵⁶ Lidl patří k největším maloobchodním řetězcům v evropském i světovém měřítku.

Kaufland, stejně jako Lidl, provozuje německá společnost Lidl & Schwarz KG. Vedle Německa a České republiky působí ještě v Chorvatsku, Bulharsku, Rumunsku, Moldavsku, Polsku a na Slovensku.⁵⁷ První prodejna v České republice byla otevřena v roce 1998, v současné době jich je více než 130 a zaměstnávají 25 000 lidí.⁵⁸ Společnost podporuje české výrobce jak prodejem, tak i vývozem jejich produktů do zahraničí.

Britský obchodní řetězec **Tesco** vlastní stejnojmenné supermarkety a hypermarkety, čerpací stanice a nabízí telekomunikační a finanční služby. Na český trh vstoupil v roce 1996, když převzal síť obchodních domů K-markt, následně se spojil s obchody Carrefour, Edeka, Žabka a Koruna.⁵⁹ V České republice provozuje více než 200 obchodů a zaměstnává zhruba 14 000 lidí. Tesco je největší maloobchodní společnost ve Velké Británii a třetí největší maloobchodní prodejce na světě.⁶⁰

Je zřejmé, že každý obchodní řetězec má zavedený vlastní způsob komunikace se zaměstnanci, neuplatňuje se jediný univerzální. V prodejnách COOP převládá komunikace přímá, „z očí do očí“, nevyužívají se žádná technická zařízení, jež by výměnu informací

⁵⁴ <https://web.archive.org/web/20071118141609/http://www.mobchod.cz/index.php?itemid=364>, [cit. 19.10.2022].

⁵⁵ <https://www.skupina.coop/profil-skupiny-coop>, [cit. 19.10.2022].

⁵⁶ <https://spolecnost.lidl.cz/o-nas/historie>, [cit. 19.10.2022].

⁵⁷ Stav v roce 2022.

⁵⁸ <https://spolecnost.kaufland.cz/o-nas/jsme-tu-pro-vas.html>, [cit. 19.10.2022].

⁵⁹ <http://www.tesca.cz/historie-firmy>, [cit. 19.10.2022].

⁶⁰ <https://www.aktualne.cz/wiki/ekonomika/tesco-hypermarket-obchod/r~i:wiki:2071/>, [cit. 19.10.2022].

zefektivnila. Zaměstnanci diskontů Lidl naopak komunikují prostřednictvím speciálního mobilního zařízení se sluchátkem v uchu, čímž je zajištěno okamžité a do jisté míry i diskrétní spojení pracovníků. Rozmanité komunikační způsoby (přímé, nepřímé, verbální, neverbální) jsou zastoupeny v obchodech Tesco, jejichž pestrost je ovlivněna i velikostí prodejního prostoru a počtem zaměstnanců. Vedení hypermarketů Kaufland prosazuje specifický styl komunikace – pracovníci jednotlivých oddělení mezi sebou nesmějí komunikovat (s výjimkou pokladních úseků), řešení jakéhokoliv problému je zdlouhavé a neefektivní, na což upozorňují i sami zaměstnanci.

Na užívané slovní zásobě se projevuje i původ každého řetězce, i když převládající je nadnárodní angličtina. Němčina se uplatňuje méně, dokonce i v německých řetězcích. Komunikace je tak různou měrou ovlivněna přejímkami z angličtiny a němčiny, případně mezinárodní terminologií (latinskou), zčásti i přejímkami z francouzštiny a italštiny. Tyto přejímky jsou přizpůsobovány češtině, podléhají adaptacím fonetickým, morfologickým a jsou formovány i slovtvorně.

V následující části se zaměříme na sémantickou a slovtvornou analýzu lexikálních jednotek, respektive profesionalismů, z okruhu názvů obchodních úseků a oddělení, zboží a jejich označení, míst ve skladu, pojmenování zaměstnanců, věrnostních programů, názvů jiných prodejen apod. Kromě domácí slovní zásoby věnujeme pozornost přejatým výrazům a způsobům jejich adaptace na český gramatický systém.

Sémantická a slovtvorná analýza lexikálních jednotek profesní mluvy v potravinářských řetězcích

Lexikální jednotky tvořící součást profesní mluvy zaměstnanců obchodních řetězců COOP, Lidl, Tesco a Kaufland představujeme ve výběru, tj. pokrýváme nejdůležitější tematické okruhy (vystavené zboží, jeho umístění, pojmenování zaměstnanců a obchodních úseků, názvy pracovních pomůcek apod.). Rozhodujícím kritériem je pro nás slovtvorná struktura pojmenování a způsoby adaptace cizích lexikálních jednotek. Sledujeme tedy slovtvornou kreativitu pracovníků

obchodních řetězců a všímáme si mezi nimi shod i rozdílů ve využití profesionalismů při komunikaci. K tomuto účelu jsme vypracovaly porovnávací tabulky, zachycující některé profesní názvy terminologické povahy užívané ve sledovaných řetězcích. Dvě tabulky pro ilustraci uvádíme v příloze. Kromě slovtvorné stránky těchto názvů si všímáme i sémantického tvoření.

Pracovní komunikace zaměstnanců obchodních řetězců je věcná, úsporná a jednoznačná. Vychází z domácí slovní zásoby a využívá především domácí slovtvorné prostředky, avšak s přejatými pracovními postupy a jiným značením produktů pronikají do profesní mluvy cizí slova. Užívání cizích slov a cizích slovtvorných základů s českými sufixy je v současné mluvě pracovníků potravinářských řetězců poměrně časté. Některé názvy jsou rozšířeny ve všech sledovaných obchodech, i když v komunikaci zaměstnanců Tesca jsme zaznamenaly o něco více adaptovaných přejímek z angličtiny. Profesní mluvu zaměstnanců Kauflandu a Lidlu pochopitelně ovlivňuje vedle angličtiny němčina. Nejméně cizích jazykových prvků užívají zaměstnanci Coopu.

Sledujeme slovtvorné postupy a využití slovtvorné prostředky, z nichž uvádíme především prostředky příznakové. Kromě sufixů využívaných opakovaně, jako jsou *-ák, -ka, -ko*, plurálová varianta *-ky*, deminutivní *-ek, -ík, -íček; -ička, -íčko*, upoutávají pozornost sufixy méně obvyklé, např. *-och, -oš, -ouš*, které také slouží k vytváření profesionalismů, avšak působí expresivně. Jde o tzv. parasystémové odvozování, jak připomíná Jana Pleskalová (2017). To se projevuje mj. krácením slovtvorných základů buď beze změny, nebo se změnou morfologické charakteristiky, dále tvořením zkratk a zkratkových slov. Parasystémovým způsobem se v profesní mluvě vytvářejí i kompozita, v nichž se spojují dva autosémantické základy bez zřetele k sémantickému výsledku (srov. Pleskalová, 2017). Professionalismy vznikají také univerbizací, tj. utvořením jednoslovných názvů, univerbizátů, z dvouslovných pojmenování. Vzniklé univerbizáty buď částečně zachovávají morfologickou charakteristiku: *věřínoch* – věrnostní program (COOP), *sámošky* – samoobslužné pokladny (Kaufland), *bodouš* – bodový věrnostní program, nálepka za určitý obnos nákupu (Lidl), to znamená, že je zachován rod i číslo, nebo nastává změna gramatického rodu: srov. *vitrouš* – vitrina s odměnami za věrnostní program (COOP), *elektrouš* – drobné elektrické zboží (Tesco).

Samoobslužná pokladna je *sámouš*, platí-li se pouze kartou, *kartouš* (Kaufland).

Vedle formantů *-och*, *-ouš* je poměrně často využíván i formant *-oš*, který také vytváří univerbizáty mužského rodu: *lahvoš* – automat na láhve, *chlazoš* – úsek chlazeného zboží, *kosmoš* – kosmetické zboží, *pultoš* – pultový prodej lahůdek (všechny doklady jsou z obchodního řetězce COOP), *kartoš* – nádoba ve skladu pro papírový odpad, *paproš* – papírové zboží (Kaufland), *centroš* – centrální mrazičící sklad nebo centrální sklad (Tesco).

Parasystémový formant *-oš* bývá rozšířen o sufix *-ka*, případně *-ky*: tak vznikají složené formanty, které obměňují původní sufisy nebo vytvářejí nová pojmenování: *-oška*: *pekoška* – pekárna (COOP, Tesco), *vrepoška* z angl. *wrap* [ræp] ‚balicí folie‘ – část pekárny s baleným pečivem (Tesco), *filoška* – jiná prodejna (ze zkráceného základu jména *filiálka*; COOP). Plurálový tvar *-ošky* označuje cedule s informacemi o zboží – *infošky* (COOP), zatímco v Tescu je název *infošky* pojmenováním pro oddělení informací, zkráceně jen *info*, a věrnostní karty jsou *kartošky* (Tesco).

Méně se při tvorbě univerbizátů uplatňuje další parasystémově užitý formant *-áč*: místo ve skladu s alkoholickými nápoji je *alkáč* (Kaufland), oddělení s čerstvým zbožím má název *čerstváč* (COOP), oddělení se suchým zbožím, tj. s trvanlivými potravinami, je *sucháč*, paleta se zbytkovým zbožím v otevřených krabicích je *zbytkáč* (oba doklady jsou z COOP). S využitím názvu jednoho mléčného produktu vzniklo označení pro zaměstnance doplňující chlazené potraviny – *jogáči* (Kaufland).

Krácení víceslovných pojmenování je velmi rozšířené, vzniká tak řada profesionalismů. Uvádíme další příklady: *mrážo* – oddělení s mraženým zbožím (COOP), *zúčto* – zúčtování nasbíraných bodů (Tesco). Ke zkráceným odvozovacím základům je mnohdy připojen sufix *-ko*: *chládko* – chlazené zboží (Kaufland), *mrážko* – mražené zboží (Kaufland, Tesco), *papírko* – papírové zboží (COOP, Tesco).

Méně využíváný je sufix *-ek*: mrazičící box – *mrážek* (COOP), deminutivní *mražáček* (tamtéž); dále sufix *-ík*: místo s akčním zbožím je *akčník* (Kaufland), *pultík* – informace, *šuplík* je pokladna (Tesco).

Rozmanitější využití má sufix *-ka*. Dotváří univerbizáty: filiální prodejna – *filiálka* (Lidl), ze zkráceného základu – *filka* (Tesco), hlavní pokladna – *hlavka* (Tesco); přechyluje se jím: *infař* – *infařka*

‚pracovnice na informacích‘; tvoří součást deminutivního sufixu: *pokladnička* ‚pokladní‘, nebo ‚plastová zásuvka s bankovkami‘ (pl. *pokladničky*), *pultička* ‚pracovnice u pultu lahůdek‘ (COOP).

V plurálové formě se sufixem *-ky* jsou desubstantiva *fidelitky* – věrnostní karty (z angl. *fidelity* ‚věrnost‘; Kaufland), *mixky* – palety s trvanlivým zbožím (z angl. *mix* ‚směs, směsice‘; Lidl). Ze zkráceného domácího základu vznikl název *cenky* – cenovky o velikosti A4, A5 (Lidl), s deminutivním parasystémovým sufixem jsou *ceňulky* (COOP). Ze sousloví ‚domácí potřeby‘ pochází univerbizát *domácky* (COOP, Tesco, Kaufland).

Z deverbativních základů jednoslovných vznikla substantiva *doplňovačka* – žena doplňující zboží (COOP), *pečka* – žena pracující v oddělení pekárny (Kaufland), *pečko* – úsek pekárny (Lidl), *pucka* – 1. vytírací stroj (z něm. *putzen* ‚čistit‘; Lidl), nebo 2. úklidová služba (Kaufland), se sufixem *-ák* sem patří *slinták* ‚vytírací stroj‘ (Lidl).

V profesní mluvě zaměstnanců má výrazné zastoupení sufix *-ák*. Vybíráme jen některé příklady, jejichž základy pocházejí z latiny, italštiny, francouzštiny a především z angličtiny, výjimečně z češtiny: *akčňák* – místo pro týdenní akční zboží (COOP), *infák* – informační pult (Kaufland), *kartoňák* – box na odkládání obalových kartonů (Lidl), *sporták* – sportovní zboží (Tesco), *vodňák* – oddělení s balenými vodami (Kaufland), *drogeták* – zaměstnanec doplňující drogerii, zaměstnankyně je *drogeristka* (Kaufland). S využitím základu přejatého z angličtiny jsou pojmenovány přístroje na tvorbu cenovek *hendák* (z angl. základu *hand* [hend] ‚ruka‘ a *reťák* z angl. iniciálové zkratky RET; Kaufland).

Ironicky jsou využity deminutivní sufixy *-ík*, *-íček*, a to k označení manažerů: *bosík*, *bosíček* od *boss* z americké angličtiny a tam z holandštiny, *šéfík* od *šéf*, pravopisně počestěné přejímky *chef* pův. z francouzštiny (všechny příklady jsou z řetězce Lidl).

Krácení slov i odvozovacích základů je v některých případech tak specifické, že vzniklá zkrácenina působí jako zkratkové slovo. Náznorným příkladem krácení slov i odvozovacích základů je slovo *apka* (aplikace k vyzvednutí účtenky pro slevu; Lidl), připojením sufixu *-oš* k odvozovacímu základu vznikne obměna slova *apkoš* (Lidl).

Z iniciálové zkratky LC (logistické centrum) vyslovované [elce:] vznikne pomocí sufixu *-čko* profesní označení pro zasvěcené: *elcéčko* (Lidl). Pracovníci Kauflandu užívají pro logistické centrum kromě

zkratkového slova *elcéčko* derivát ze zkráceného základu *elčák*. Využitý zkrácený základ může být i z přejatého neadaptovaného slova, zde anglického původu, jako první tři písmena z angl. *ambient*, z něhož vznikla iniciálová zkratka *AMB* a z ní následně sufikem *-ík* zkratkové slovo *ambík* – trvanlivé potraviny (Tesco). Z víceslovného anglického spojení *retail price index* byla využita první tři písmena *RET* a utvořen derivát *retka* (pl. *retky*) – cenovka pod zbožím (Tesco, Lidl, Kaufland). Z anglické iniciálové zkratky *POS* (*point of sale*, tj. prodejní místo) vzniklo zkratkové slovo *posky* – cenovky o velikosti A3/A4 (Tesco). Název jiného pobočného obchodu v ČR je utvořen z jediného písmena *K*, vyslovovaného [ka:], připojením sufiku *-čko*: *Káčko* (Tesco). V řetězci Lidl takto nazývají pokladnu (od *kasa*). Z iniciálové zkratky *PDCU*, která označuje přístroj načítající kódy, vytvořili tvůrci a uživatelé profesní mluvy s využitím výslovnosti prvních dvou písmen *PD* [pi:di:] zkrácené a parasystémové *pído* – přístroj k načítání a vytváření cenovek (Tesco).

Kromě řetězce *COOP* se adaptované přejaté výrazy vyskytují všude: *bejkery* z angl. *bakery* [berkəri] – pekárna čerstvého pečiva, *klínink* z angl. *cleaning* [kli:nin] – potřeby na úklid (Kaufland), *bejbíčko* derivované z angl. *baby* [berɪ] – oddělení pro děti, *tojky* z angl. *toy* [tɔɪ] – oddělení hraček (Tesco), *freška* z angl. *fresh* [freʃ] – oddělení ovoce a zeleniny, *šelfy* z angl. *shelf* [ʃelf] – cenovky pro všechny druhy akčního zboží (Tesco), *hendík* z angl. *hand* [hænd] – přístroj k načtení a tisku cenovek (Lidl), *štendry* z něm. *Ständer* [štendər] – stojany s oblečením (Tesco). Z němčiny pocházejí adaptace rozšířené o české sufiky: *friško* z něm. *frisch* [friʃ] – úsek s čerstvým zbožím (Kaufland), *pucka* – uklízečka i uklízeč (Kaufland), *špígl* z něm. *Spiegel* [ʃpi:gl] ‚zrcadlo‘ – zde ve významu ‚přehled, plán prodejní plochy‘ (Lidl), obměněný název ve stejném významu je *špíglam* (Kaufland).

Některé výrazy jsou přejaty bez úprav, jako např. anglicismy *hardline* [ha:d laɪn] – úsek s balenými vodami, *nonfood* [non fu:d] – oddělení nepotravinového zboží, *power* [pauə] – úsek akčního zboží (všechny příklady jsou z Tesca), *in-out* [ɪn aʊt] – dárek z reklamní kampaně (Kaufland); z francouzštiny je *entrée* [ãtre:] – vstupní hala naproti vchodu (Tesco).

Součástí profesní mluvy zaměstnanců vybraných obchodních řetězců jsou také kompozita. Někdy je první člen zkrácený, jako např. v kompozitu *mržkoš* – box na převážení mraženého zboží (Kaufland).

Rovněž z dvou českých základů je kompozitum *ovozeľ* – úsek ovoce a zeleniny (Tesco), v němž jsou zkráceny oba členy. Připojením sufixu *-ka* vzniklo derivační kompozitum *ovozeľka* – název pro sklad ovoce a zeleniny (Tesco).

Některá z kompozit jsou tzv. hybridní složeniny, s jedním členem domácím a jedním cizím: *velkobox* – lednice na uskladnění chlazeného zboží (COOP). Jako nadbytečné slovotvorné doplnění hodnotíme *košbox* – koš na kartony (COOP), v němž z angličtiny převzaté *box* ‚nádobá, krabice‘ má význam blízký českému *koš*. Rozmanité jsou složeniny s oběma přejatými komponenty, mnohdy už zdomácnělými, např. s latinsko-řeckými *plánogram* – plán vystavování zboží (Tesco), nebo s prvním členem z fr. *cigarette* [sigaret], zkráceným a slangového původu, a s druhým členem z angličtiny, srov. *cigobox* – plastová bedna na cigarety (Lidl, Tesco), *cigošelfy* – police ve skladu s tabákovým zbožím (Kaufland). Pojmenování *cigorůmka* – prostor ve skladu s tabákovým zbožím (Tesco) je derivační kompozitum, druhý člen má z angličtiny adaptovaný základ *room* [ru:m], tj. ‚místo, prostor‘, rozšířený sufixem *-ka*, a je pravopisně počestěný. Vyskytl se i jeden případ blendu⁶¹ *lahvomat* – automat na vracení láhví (Tesco).

Slovní zásoba profesní mluvy se obohacuje také tzv. sémantickým tvořením, tj. rozšiřováním počtu významů u již existujících slov neboli užitím polysémantických výrazů, např. *pokladnička* ve významu ‚plastová zásuvka s bankovkami‘ (Tesco), ale i ‚pokladní‘ (COOP), *pucka* ‚pracovník i pracovnice úklidové firmy‘ (Kaufland) i ‚uklízecí stroj‘ (Lidl). Pojmenování *sporták* označuje ‚sportovní oddělení‘ (Tesco) vedle sportovního komentátora a sportovního kočárku.

Metaforickým či metonymickým přenesením vznikla pojmenování *akvárko* – prosklená vstupní hala, *divadýlko* – pult lahůdek (COOP), *horký křeslo* – pokladna s celodenním provozem (COOP i Lidl); zkrácené *horko* má Kaufland, nebo sousloví *červená zóna* v témž významu. Z dalších pojmenování vybíráme *gondola* – místo s akčním zbožím u pokladen, *kolébka* – koš na krabice, *postel* – koš na kartony, *ucho* – mobilní sluchátko pro komunikaci se zaměstnanci, jinak *intercom* (všechny doklady jsou z Lidlu), *klece* – palety se zbožím,

⁶¹ Blendem rozumíme typ mechanického krácení, při němž nové slovo vznikne spojením dvou nebo více zkrácených slov. Většinou se vypouští konec prvního a začátek druhého výrazu. Blíže např. J. Šimandl (2013), J. Holasová (2019).

taxík – paletový vozík (Tesco), *záliv* – část prodejny s balenými vodami (Lidl). Přehled dokladů sémantického tvoření doplňují označení *mrazík* pro pracovníka v oddělení mraženého zboží (Kaufland); *tučňák* (Tesco) a *velký bratr* (Kaufland) pro členy ochranné služby. Metaforického i metonymického původu jsou také expresivní pojmenování hodnotící zákazníky podle jejich chování v obchodních řetězcích (*cvrčci*, *kobylky*, *mouchy*, *mravenci*, *sarančata*, *slepice*). V Tesco se navíc ještě užívají pejorativní označení *otravný hmyz* a *nenazřanci*. Tato označení však nemají charakter professionalismů, jedná se o čistě hodnotící pojmenování.

Shrnutí

Profesní mluva zaměstnanců analyzovaných obchodních řetězců obsahuje specifické vyjadřovací prostředky, z nichž jsme vybraly názvy obchodních úseků, skladů, zboží, jeho umístění a označení, pojmenování zaměstnanců a zákazníků.

Nejvíce professionalismů vzniklo odvozováním a skládáním. Početná je skupina derivátů se sufixy *-ák*, *-ka*, *-ko* (např. *akčňák*, *hlavka*, *mrážko*), s plurálovou variantou *-ky* (*cenky*) a deminutivními sufixy *-ek*, *-ík*, *-iček*; *-ička*, *-ičko* (*mrážek*, *bosík*; *bejbíčko*). Pozornost upoutávají výrazy se sufixy méně obvyklými, někdy expresivními, jako *-och*, *-oš*, *-ouš* (*věřňoch*, *pultoš*; *bodouš*), jež jsou někdy rozšířeny o sufix *-ka*, případně *-ky*, takže vznikají složené sufixy *-oška*, *-ošky* (*vrepoška*, *infošky*). Uplatňuje se zde i tzv. parasystémové tvoření s krácením odvozovacích základů (*filka*, *infák*). Parasystémové je i tvoření zkratkových slov (*píďo*, *retky*) a některých kompozit (*mržkoš*, *ovozeš*). Kompozita mají často přejaté oba komponenty (*cigobox*), nebo jsou hybridní (*velkobox*), vznikají i derivační kompozita (*cigorůmka*). Některé přejaté výrazy se adaptují na český morfologický systém jen svým zakončením (štendry ‚stojany‘ z něm. *Ständer*), nebo přibírají český sufix (*hendík* z angl. *hand*, plurál *tojky* z angl. *toy*).

Sémantická a slovtvorná analýza excerpovaného subkorpusu výraziva užívaného v potravinových řetězcích ukázala, že kreativní tvoření s využitím kombinatoriky různorodých slovtvorných prostředků i sémantické tvoření svědčí o snaze pracovníků potravinových řetězců vyjadřovat se úsporně, ale přitom výstižně a zároveň vtípně.

Large Food Retailers Employees' Professional Talk

The chapter describes professional talk of employees in selected large food retailers, containing specific means of expressions, such as names of business units, warehouses, goods, its location and labelling, naming employees and their supervisors. These expressions are formed by derivation or composition, but also through borrowing from other languages. The authors present the process of incorporating the borrowings into the professional talk and their adaptation into the Czech language system. A significant amount of such expressions is adjusted to the Czech language while some are borrowed directly without any modifications. Creative ways of word formation using a range of derivative and semantic means provides evidence of the employees' efforts to express themselves in a concise, clear, and humorous manner.

Key words:

parasytemic word-formation, professional talk, borrowing, word-formation analysis, sociolect

Literatura

- ČECHOVÁ, Marie; aj. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. vydání. Praha: SPN, 2011. 442 s.
- ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, 2008. 381 s.
- CHLOUPEK, Jan. O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny. *Naše řeč*, 1969, roč. 52, č. 2–3, s. 141–153.
- HOLASOVÁ, Jitka. *Dynamika zkracování v současné češtině*. Ústí nad Labem: UJEP, 2018. 159 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. K základním pojmům tzv. sociální dialektologie. In KARLÍK, Petr; HLADKÁ, Zdeňka (eds.). *Čeština – univerzálie a specifika. Sborník konference ve Šlapanicích u Brna*. Brno: MU, 1999, s. 101–106.

- JAKLOVÁ, Alena. K výzkumu slangů. In JANČÁKOVÁ, Jana; KOMÁREK, Miroslav; ULIČNÝ, Oldřich. In *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Sv. 2. Sborník z olomoucké konference. Praha: Univerzita Karlova, 1995. s. 132–135.
- JINDROVÁ, Šárka. *Slovní zásoba pracovníků obchodních řetězců*. České Budějovice. Diplomová práce. JU v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. 2021. Vedoucí práce: Mgr. Markéta Maturová, Ph.D., 102 s.
- KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Univerbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovtvorbě*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 378 s.
- KRČMOVÁ, Marie (2017): PROFESNÍ MLUVA. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 17. 11. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/PROFESNÍ_MLUVA.
- PLESKALOVÁ, Jana (2017): PARASYSTÉM. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 18. 7. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PARASYSTÉM>.
- PMČ: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1996. 799 s.
- ŠIMANDL, Josef. Mechanické krácení a mechanické skládání; blending. In BLAGOEVA, Diana; KOLKOVSKA, Sija; LIŠKOVÁ, Michaela (eds.). *Problémy na neologijata v slavjanskite ezici*. Sofia: Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2013. s. 109–118.
- TROST, Pavel. Argot a slang. SaS, 1935, roč. 1, č. 4, s. 240–242.

Ústav bohemistiky

Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Branišovská 1645/31a, 370 05 České Budějovice

✉ mmaturova@ff.jcu.cz

Přílohy

Tab. 1: Názvy obchodních úseků

	COOP	LIDL	TESCO	KAUFLAND
mražené zboží	mrážo	tiko	mrážko	mrážko
čerstvé zboží / ovoce, zelenina	čerstváč		freška/ovozeľ	friško
informace	pultoš		pultík/info/infošky	infák
pečivo	pekoška	pečko	pekoška/vrepoška	bejkery
chlazené zboží	chlazoš	mopro		chládko
trvanlivé zboží	sucháč		AMB/ambík	trosoč
domácí potřeby	domácky		domácky	domácky
papírnické zboží	papírko		papírko	papírko/paproš
kosmetické zboží	kosmoš			
místnost pro uskladnění vratných lahví a bas / automat na lahve	lahvoš	lahvárna/tomra	lahvárna/lahvomat	lahvárna
samoobslužné pokladny			ASKO/sámošky	sámošky/sámouše
vstupní hala		akváрко	entrée	vestibul
zboží (sportovní, elektro, dětské, hračky)			sporták elektrouš bejbíčko tojky	

Tab. 2: Pojmenování zaměstnanců a zákazníků

	COOP	LIDL	TESCO	KAUFLAND
doplňuje zboží	doplňovačka			
pokladní	pokladnička			
prodavač/-ka u pultu lahůdek	pultička			
pracovník/-ce ostrahy			sekuriták/ tučňák	velký bratr
vedoucí		šéfík bosík bosíček	hlavka	hlavní
pracovník/-ce na informacích			infařka	
pracovník/-ce v drogerii				drogeták/ drogeristka
pracovník/-ce u mléčných produktů				jogáč
pracovník/-ce u mraž. zboží				mrazík
pracovník/-ce u pečiva				pečka
pracovník/-ce úklidu				pucka
zákazníci	kobylky mouchy sarančata mravenci	kobylky	kobylky sarančata cvrčci nenažranci otravný hmyz	kobylky mravenci slepice

Sociolekt skalolezcov ako súčasť komunikačného registra

Jaromír Krško

Problematike sociálneho vnímania proprií v komunikácii sa venujeme viac ako dve desaťročia. V oblasti propriálneho registra sme teoreticky nadviazali na apelatívne vymedzenie komunikačného registra D. Slančovej a komunikačný register sme rozšírili o propriálnu zložku. Prepojenie chápania a fungovania **kunikačného registra** D. Slančovej s doteraz analyzovanými sociolektami teoreticky spracoval M. Ološtiak (2010). V týchto intenciách chápeme a prezentujeme postavenie **sociolektu skalolezcov** v nasledujúcej kapitole.

D. Slančová vo svojej teórii charakterizuje komunikačný register ako sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie, pričom v rámci komunikačného registra rozlišuje makrosociálny a mikrosociálny komunikačný register. Makrosociálny komunikačný register potom D. Slančová charakterizuje ako „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí v príslušných komunikačných sférach, mikrosociálny komunikačný register ako konvencionalizované jazykové aj nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť medzi nimi. Komunikačné registre možno komplexne opísať pomocou pragmatických, zvukových, lexikálnych, gramatických a parajazykových prostriedkov.“ (Slančová; Slančová, 2013, s. 180; pozri aj Slančová, 1999).

Problematike komunikačného registra a jeho postaveniu v rámci sociolektov venoval pozornosť aj M. Ološtiak (2010), ktorý chápe

komunikačný register ako nadradený termín všetkým sociolektom. Sociolekt pokladá za druh registra, pričom zdôrazňuje, že „nie všetky registrovo motivované jednotky musia byť aj sociolekticky motivované, čo naopak neplatí (napr. administratívizmy typu *ad acta*, *deklarovať*, *stornovať*, *vestník*, *vyrubiť* nie sú sociolekticky motivované)“ (Ološtiak, 2010, s. 36).

Začiatkom prvého decénia tohto storočia vzniklo viacero štúdií, ktoré sa venovali výskumu a analýze komunikačných registrov v rôznych záujmových a športových odvetviach.

A. Gálisová (2002) sa zaoberala výskumom komunikačného registra hokejistov, pričom zvyrazňuje odlišné chápanie termínov komunikačný register a sociolekt – „Komunikačný register hokejistov (KRH) ako sociálne podmienené jazykové a parajazykové správanie nemožno stotožňovať s pojmom sociolekt, a to vzhľadom na fakt, že v sebe zahŕňa i konštruovanie jazykového prejavu, ako aj fungovanie komunikácie. Komunikačný register a sociolekt chápeme ako štruktúrne útvary,⁶² v ktorých sa okrem dominantnej lexikálnej roviny prejavujú i ostatné jazykové oblasti: zvuková, morfológická, syntaktická i štylistická. Nejde tu teda len o súbor lexikálnych a gramatických prostriedkov charakteristických pre komunikáciu v danej sociálnej skupine, ale aj o spôsob ich používania v komunikačných aktoch s variabilitou postoja komunikantov ku komunikačným partnerom.“ (Gálisová, 2002, s. 91).

O niekoľko rokov neskôr sa venovala A. Gálisová výskumu komunikačného registra hráčov kariet. Aj v tomto prípade preferovala termín kartársky komunikačný register pred termínom kartársky slang, „pretože tu nejde len o súbor lexikálnych a gramatických prostriedkov charakteristických pre komunikáciu v danej sociálnej skupine, ale aj o spôsob ich používania v komunikačných aktoch s variabilitou postoja komunikantov ku komunikačným partnerom. Ba čo viac, z lexikálneho hľadiska je slang ako útvar nositeľom vlastnosti nespisovnosti a tým pojem kartársky slang neakceptuje pomerne široký inventár spisovných lexikálnych prostriedkov využívaných v skupine.“ (Gálisová, 2009, s. 149).

⁶² Ediční poznámka: V této monografii není sociolekt považován za strukturální útvar.

Inej záujmovej skupine – hráčom počítačových hier a ich špeciickému komunikačnému registru venovala pozornosť A. Záborská v štúdiu *K sociolektu hráčov počítačových hier* (2017), vznikli však aj štúdie o komunikačných registroch v aerobiku, karate, pod vedením jazykovedcov zaoberajúcich sa komunikačným registrom vzniklo na slovakistických pracoviskách niekoľko záverečných prác skúmajúcich komunikačné registre viacerých športových odvetví. Jednou z takýchto prác na FF UMB bola diplomová práca Magdalény Lodňanovej *Komunikačný register skalolezcov* (2022). Autorka práce sa sústredila na zozbieranie a analýzu lexiky používanej v skupine skalolezcov, všimla si však aj ich verbálnu a neverbálnu komunikáciu.

V záujmovej sociálnej skupine skalolezcov sa v ich komunikačnom registri vytvoril a ustálil používaný spôsob verbálneho i neverbálneho správania a ustálilo sa tu jazykové i parajazykové správanie. V neverbálnej komunikácii skalolezcov dominovali prevažne mimika a gestá pri kontakte dvoch alebo viacerých skupín, prípadne gestikulácia členov skupiny medzi sebou pri lezení. Pohyby rúk, tela a hlavy ako základné gestá dotvárajú nielen verbálnu zložku komunikácie, ale vyjadrujú aj emocionálny stav komunikujúcich. Gestikulácia je úzko spojené so sociálnymi a komunikačnými normami spoločnosti. Každé spoločstvo realizuje vlastný výber z množstva gest a pohybov tváre (Slančová, 2014). Medzi dominantné neverbálne prostriedky skalolezcov (ale aj členov iných záujmových skupín) patria pozdravy v podobe kývnutia rukou alebo zdvihnutia ruky, potrasenie si rukami, objatie v rámci pozitívnej sugescie. Skalolezectvo ako fyzicky náročný šport je prirodzene spojené s mimikou odrážajúcou fyzické vypätie, bolesť. Mimika a gestikulácia vyplývajú aj zo spojenia dvojice pri lezení – lezec – istič musí byť maximálne sústredený na výkon druhého z dvojice – lezca, aby mu zaručil bezpečný výstup i zostup. Tieto neverbálne prostriedky charakterizovala M. Lodňanová slovami: „... úsmev, zahryznutie do pery; neverbálny postoj realizovaný v rámci skupiny i mimo nej, napríklad prekrižené ruky na hrudi (v zmysle dištancovanie sa od prehovoru dotyčného), rozkročený postoj a ruky vo vreckách pri komunikácii lezec – lezkyňa, neuvedomele smerovanie špičky nohy k určitej osobe značiac sympatie; celkové držanie tela; kinetika; telesný kontakt (blízkosť v rámci komunikačne bližších členov a naopak); smer pohľadu a s ním súvisiaci i očný kontakt a podobne.“ (Lodňanová, 2022, s. 42–43). Nonverbálne prostriedky

upevňujú sociálne väzby medzi členmi society a prispievajú k jednoznačnejšej interpretácii verbálnej časti komunikácie. Zároveň umožňujú elidovať niektoré verbálne prostriedky, čím prispievajú k zrýchleniu procesu dorozumievania (Slančová, 2014).

Komunikačný register skalolezcov je otvorený z hľadiska veku i pohlavia, má svoju vnútornú dynamiku a variabilitu a je viazaný na určitú komunikačnú situáciu, ktorú podľa J. Kořenského možno chápať ako jedinečnú konfiguráciu komunikačne relevantných faktorov, medzi ktoré počítame počet účastníkov komunikačnej udalosti, ich sociálne a komunikačné charakteristiky a vzájomné vzťahy, typ kontaktu, časové zaradenie komunikačnej udalosti, charakteristiky jej priebehu a ďalšie zložky spoločenskej situácie (Kořenský a kol., 1999). Pri komplexnom pohľade na komunikačný register skalolezcov je potrebné poukázať aj na jednotlivé jazykové roviny – zvukovú, morfológickú, syntaktickú i štylistickú. Tieto roviny sú ovplyvňované jazykovým (nářečovým) prostredím, z ktorého účastníci komunikácie pochádzajú.⁶³ M. Lodňanová (2022) zaznamenala vo svojom výskume zmeny vo fonologickej rovine – napr. redukovanú výslovnosť i-ového a u-ového polovokálu v diftongoch (*koňec, ňekam, ňemožem*), rozkolísanosť normy pri znelostnej asimilácii (*gdo*), nepoužívanie spisovného mäkkého *l* (*vela, rozmyšlam*). V morfológickej rovine zaznamenala používanie podôb slovesa (*môžme*) namiesto spisovnej podoby (*můžeme*), zvýšenú frekvenciu tvaru maskulína (*bruch*) namiesto spisovnej podoby neutra (*brucho*). Najvýraznejším javom východoslovenskej variety jazyka bolo početné využívanie predložkového inštrumentálu pri príslovkovom určení – napr. *pomáhaš si s nohami*, podoba zámena *všetcia* (oproti spisovnej podobe *všetci*) a využívanie typického východniarskeho spojenia *ta čo si jak*.

Podobne ako P. Odaloš (1997), ktorý vo svojej monografii venovanej výskumu sociolektov v basketbalovom a penitenciárnom prostredí člení lexiku na terminologické pomenovania, slangizmy a profesionalizmy, aj v komunikačnom registri skalolezcov sa používajú profesionalizmy charakteristické pre toto športové odvetvie. Profesionalizmy, tvoriace časť sociolektov, sa funkčne uplatňujú predovšetkým z hľadiska ekonomizácie vyjadrovania medzi členmi

⁶³ Nářečová, resp. subštandardná podoba jazykových rovín v komunikácii sa vyskytuje aj v iných druhoch slangov, preto môžeme uvažovať o interslangovosti týchto rovín.

sociálnej skupiny v pracovnom procese alebo počas ich činnosti. Ekonomizácia vyjadrovania sa prejavila napr. pri vytváraní skratiek – napr. štýl prelezu *rot punkt*, pri ktorom sa nepoužívajú expresné slučky (ako profesionalizmus *expresky*) ani iné pomôcky, sa ako profesionalizmus uplatňuje vo forme *RP prelez*. Špeciálne topánky používané pri lezení – *lezecké topánky* ako profesionalizmus majú podobu *lezečky*, slangovo *lezky*. Pri profesionalizmoch sa ako skratka využíva aj metaforické označenie lezeckej výbavy – *vrcholová istiacia konzola* sa kvôli svojmu zakrútenému tvaru označuje buď ako *prasací chvostík* alebo v profesionalizmoch má označenie *prasa*, prípadne *baran* (podľa asociácie s baranými rohmi). Skratky ako prostriedok ekonomizácie vyjadrovania sa uplatnili napr. pri termíne *TPB/tpb*, čo znamená „mať situáciu pod kontrolou“, teda *tri pevné body* počas lezenia; termín *SKK/skk* skrakuje slovné spojenie *sekvencia kľúčových krokov*, teda pohyby, ktoré sú pre lezca dôležité; *SHS/shs* je skratka pre slovenský horolezecký spolok; skratka *GLK/glk* v lezeckom slangu označuje geriatrický lezecký klub, teda vekovo starších skalolezcov, označených aj ako *géalkáčov*. Set duralových vklínencov, ktoré sa používajú pri lezení, sa označuje termínom *hex-centre*, slangovo *hexy*, prípadne *čoky*. *Morálová cesta*, čiže označenie exponovanej skaly z ťažším prelezom a použitím väčšej vzdialenosti medzi expresnými slučkami, sa označuje profesionalizmami *morál cesta*, *morál*, *morálovka*, *moralita*, *moralitka*, slangovo *morka*, *morfa*, *morda* (pozri aj Málková, 1998).

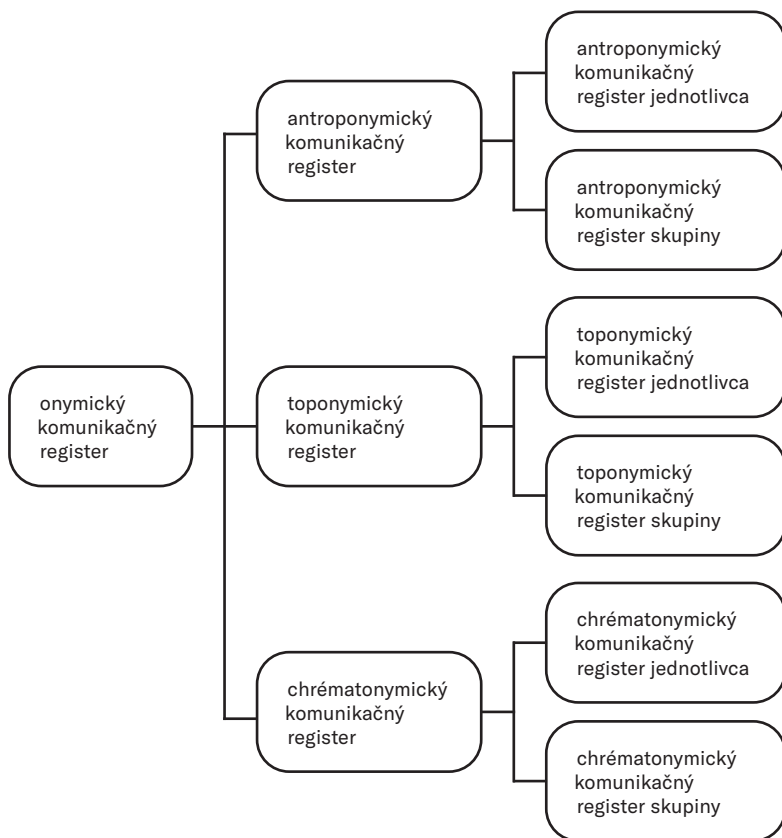
Ekonomizácia je prítomná aj v slangových výrazoch, ale na rozdiel od profesionalizmov skracovaním výrazov získava nový slangový výraz na exkluzivite najmä voči nečlenom tejto sociálnej skupiny, prípadne aj voči členom iných partií skalolezcov. V porovnaní s profesionalizmami je pre slangizmy typická manifestačná gestačnosť. Niektoré slangizmy nadobúdajú charakteristické znaky argotu – predovšetkým výrazy známe len pre členov skupiny v snahe utajiť niektoré úkony – napr. pri lezení oblastí, ktoré v danom ročnom období alebo v rámci ochrany prírody sú zakázané preliezať. Do skupiny skalolezeckých slangizmov môžeme zaradiť slová a slovné spojenia *nabandené*, *natiekli mi bandy*, *mám bandy*, ktoré označujú presilené, unavené ruky počas lezenia, metaforicky vyjadrené „ako bandasky“ – z toho je aj spojenie *mať bandasky*; sloveso *tejpovať* – ‚fixovať si niečo páskou‘ (z anglického *tape* vo význame zalepiť alebo páska); sloveso

bombajášit s významom ‚vybiť si vlastnú energiu lezením‘, prípadne aj *žmyknúť sa* (od slovesa *žmykať*), *premotivovať*. S týmito výrazmi súvisia slangizmy označujúce takýchto skalolezcov – *bombajáci*, *žmykači*, *premotivovanci*. Skalolezci uľahčujúci si lezenie používaním práškoveho magnézia (*maglajzu*, *mádža*) sa označujú ako *maglajzisti*. Práškové magnézium (*mádžo*, *psychoprášok*) je uložené v *mádzobojtliku*, *mádzopytliku*, v malom *pedovrecku* (z predpony *pedo-* – detský, teda malý a *vrecko*). Viaceré slangové výrazy sú spojené s povzbudzovaním k lezeniu – *hecni sa*, *expresne k exprese*, *pribi ďalšiu cestu*, *treba fest zarvať*, *to zmákneš*, *pokusuj*, *vyhákuj*, *cvakaj*, *vycvakaj*, *capni ho*, *pošarpi sa*. Ďalšie slangizmy vyjadrujú hodnotenie náročnosti trasy – *silovica*; *brut*, *brutus*; *rozliezačka*, *rozpink*; *bombovačka*; *madlovačka*; *sexy lezba*;⁶⁴ prípadne pomenúvajú spôsob lezenia – *na udicu* označuje lezenie zhora isteným lanom, kedy je lano natiahnuté v poslednom istení, *dynopády* označujú dynamické pády lezca evokujúce vodopády, *pumpa* je slangové pomenovanie situácie, kedy pád prvolezca zodvihne ističa zo zeme, slangový výraz *prásk*, resp. jeho plurálová forma *prásky* pomenúva, že lezec preliezol celú trasu, ale spojenie až *na pár práskov* vyjadruje, že skalolezec preliezol všetko, okrem niekoľkých krokov, pasáží, ktoré buď obliezol, preskočil, vynechal alebo inak obišiel.

Súčasťou komunikačného registra rozličných sociálnych skupín je okrem apelatívnej lexiky taktiež aj propriálna lexika. Propriálnej časti komunikačného registra venujeme pozornosť viac ako dvadsať rokov. Teória onymického komunikačného registra (OKR) je zhrnutá v monografii *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra)* (Krško, 2016; Krško; Záborská, 2018; Krško, 2022). V tejto práci sme však OKR členili len dichotomicky – na antroponymický a toponymický komunikačný register (AKR a TKR). Nedávne výskumy však ukázali, že aj chrématonymá sú súčasťou OKR. V budúcnosti chceme venovať tejto problematike viac pozornosti a začleniť aj túto oblasť do teórie o OKR.

⁶⁴ V tomto prípade ide o slovnú hru založenú na homofónii slov *lezba* (od slovesa *liezť* – šplhať sa, utvorené systémovou, dnes už neproduktívnou príponou *-ba*, podobne ako *prošba*, *kosba*, *mľatba*) a *lesba* (žena sexuálne zameraná na rovnaké pohlavie) umocnené adjektívom *sexy* vo význame príťažlivý, lákavý.

Pri základnom členení onymického registra vychádzame z trichotomického členenia vlastných mien, ktoré sa členia na antroponymá, toponymá a chrématonymá. Preto onymický komunikačný register (ďalej OKR) členíme na antroponymickú komunikačný register (AKR), toponymický komunikačný register (TKR) a chrématonymický komunikačný register (ChTR). Každý z registrov sa ďalej člení na komunikačný register jednotlivca a komunikačný register skupiny. Schematicky to môžeme naznačiť takto:

Obrázok 1. Schéma členenia onymického komunikačného registra

Onymický komunikačný register definujeme ako súbor onymických (jazykových) a mimojazykových prostriedkov používaných v určitých komunikačných sférach a komunikačných situáciách, determinovaných sociálnymi, komunikačnými, makrosociálnymi a mikrosociálnymi registrovými normami. Mimojazykové prostriedky onymického registra sa uplatňujú predovšetkým v AKR – napr. gesto sprevádzajúce prezývku jednotlivca (pozri Krško, 2016, s. 25–26).

Z hľadiska komunikačného registra skalolezcov sú v ich registri zastúpené predovšetkým toponymá pomenávajúce objekty lezenia, názvy jednotlivých skalolezeckých ciest a antroponymá – prezývky a hypokoristické formy rodných mien členov sociálnej skupiny. Pri názvoch horolezeckých ciest pracujeme s rovnakým termínom ako J. Bauko – **orohodonymum**, ktoré pomenúva trasu prvého skalolezca po jeho prvovýstupe. Nominačný proces vzniku orohodonyma charakterizuje J. Bauko takto: „Po úspešnom prvovýstupe pomenuje autor cestu vlastným menom. Napíše ju na skalú spolu s obtiažnosťou cesty, ktorá je vyjadrená v číslach 1–11+ (znamienko +, – poukazuje na ťažší, respektíve ľahší stupeň obtiažnosti), a to je signál pre ostatných horolezcov, že cesta už bola prelezená. Výber mena je ľubovoľný, treba sa však vyhýbať homonymným názvom, ktoré by znemožňovali presnú identifikáciu a lokalizáciu cesty. Existujúci systém názvov ovplyvňuje výber a tvorenie nových pomenovaní.“ (Bauko, 2006, s. 27). Označenie obtiažnosti horolezeckého terénu má pre horolezcov veľký význam predovšetkým z hľadiska bezpečnosti, spôsobu lezenia, odhadnutia vlastných síl i výberu lezeckého materiálu.

Podobu orohodonyma tvoriaceho onymický komunikačný register skalolezcov ovplyvňujú viaceré faktory (bližšie Lazarová, 2015; Krško – Lazarová, 2017; Krško, 2017). Výrazným motivantom býva obtiažnosť trasy – napr. *Sandálová* (veľmi ľahká cesta s náročnosťou III, ktorú je možné preliezť aj v sandáloch), *Naboso* (cesta s náročnosťou IV–, pri ktorej lezec nepotrebuje špeciálnu obuv – tzv. lezečky), *Rozcvička* (cesta s náročnosťou VI–), v porovnaní s názvami *Čert nikdy nespí* (cesta s náročnosťou IX), *Nedelné poltenie mozgov* (náročnosť IV+), *Šťastní blázni* (VIII–), *Fatamorgána* (VIII+), *Proklamácia podvedomia* (VIII+). Preto niektoré názvy nesú v sebe pozitívne vlastnosti, pri ťažkostiach spojených s lezením vznikajú názvy s negatívnym významom.

Okrem technickej obtiažnosti medzi dôležité motivačné faktory orohodonym patrí technika lezenia, typy používaných skalolezeckých

úchyty, technické vybavenie použité pri výstupe a pod. Dôležitým motivantom orohodoným s vysokou informačnou hodnotou je druh a kvalita lezených skál. V oblasti Kalamárka pri Detve sa nachádza najvyšší počet orohodoným pomenovaných podľa charakteru lezenia, napr. *Kút so škárou, Hrana so škárou, Ľavý komín, Sokolík, Pretekársky previs, Žabkova škára, Stenou cez dva previsy, Zelená škára, Otcovská škára, Komín závrato, Škára s previsom, Špinavý komín, Komín nad ohniskom, Vynechaný komín, Škára za Ježkovou vežou, Peťova škára, Variant cez previs, Komín a hrana, Široký komín, Pieskovcová škára, Cimermanov previs, Prevište, Široká škára, Lasičia škára, Uzlíková škára, Previs so sokolíkom, Hladký kút* atď.

Viacero názvov skalolezeckých ciest na Slovensku bolo motivovaných názvami zahraničných oroným nachádzajúcich sa v známych skalolezeckých oblastiach, názvami významných pohorí, vrchov, ale aj názvami štátov, miest, svetadielov, riek a pod. V skalolezeckej oblasti pri Beckove nájdeme názvy *Marmolada* (najvyšší vrch Dolomitov) a *Amazónia, boj o život planéty, Kančendžunga* (osem tisícovka v Tibete), v Súľove sa nachádzajú cesty *Styx* (rieka mŕtvych), *Chicago, Olymp, Sibír, Azia, Everest, Niagara, Kamčatka, Havaj, Tahiti, Bermudy...*

Veľmi početnú skupinu orohodoným tvoria názvy obsahujúce antroponymá. Motiváciou takýchto názvov bolo zviditeľnenie prvolezca, ktorého meno je súčasťou orohodonyma. Vyskytujú sa však aj názvy obsahujúce dedikačné antroponymá – môže ísť o mená iných osôb, ktorým pomenovateľ cesty vzdal hold a nazval skalolezeckú cestu podľa týchto osôb. V takýchto názvoch s často objavujú mená manželiek, priateľiek, detí. Niektoré názvy obsahujú mená mytologických, rozprávkových bytostí, mená filmových hrdinov a pod. V názvoch ciest sa vyskytujú aj mená priateľov skalolezcov, ktorí tragicky zahynuli pri výstupoch. Orohodonymá obsahujúce antroponymá boli najčastejšie utvorené onymickou deriváciou s využitím posesívnych prípon, časť takýchto názvov vznikla transonymizáciou. Napríklad v oblasti Súľovských skál sa nachádzajú cesty *Marco Polo, Penelopa, Zuzi, Lancelot, Cháron, Yogi, Evička, Monča, Miluška, Kremienok, Chocholúšik*, v skalolezeckej oblasti Pajštún neďaleko Bratislavy sa v sprievodcovi uvádza niekoľko názvov z tejto kategórie, napr. *Dieškova previerka* (prvovýstup I. Dieška), *Marekovo brucho, Marekov pilier, Hrmova platnička, Psotkov pilier* (prvovýstupy J. Psotka), *Demjánova* (prvovýstup Z. Demján). Neďaleko Žiliny, v lokalite

Porúbka, existujú názvy *Pre Natálku*, *Romanov plač*, *Vzpomínka na Jenu a Radka*, *Belicova* (prvovýstup A. Belica), *Cesta pre Martinu*. Podobné názvy uvádza aj J. Bauko vo svojich štúdiách – *Brunhilda*, *Cesta pre Janu*, *Dominika*, *Ďurov krst*, *Janova*, *Kristínka*, *Lubka*, *Mirove prebudenie*, *Na pamiatku Braňovi*.

Viacere orohodonymá boli motivované asociáciami po prvovýstupe. Odráža sa v nich slovná hra, humor, názvy pripomínajú známe a obľúbené výroky z filmov, frazeologizmy, porekadlá, názvy hudobných skladieb, kapiel, filmov. V oblasti Beckova sa nachádzajú skalolezecké cesty *Gladiátor* (názov filmu, názov hudobnej skupiny), *Sex je náš* (slová z piesne Černí andělé skupiny Lucie), v oblasti Kamenné vráta sú orohodonymá *Pre Elišku* (známa klavírna skladba L. van Beethovena), *Exempo Hexempo krumpoplex*⁶⁵ (jedno zo zaklínadiel vo filme *Dívka na košťeti*), *Po schodoch* (skladba od R. Müllera), *Opica Škorica* (rozprávková postava), v oblasti Predhorie sú cesty *Malý princ* (dielo A. de Saint-Exupéryho), *Kristove roky* (asociácia s číslom 33) atď.

Zhrnutie

Z uvedených poznámok vyplýva, že sociolekt skalolezcov tvoriaci ich komunikačný register je veľmi bohatý a pestrý. Popri dominantnej lexikálnej (apelatívnej i propriálnej) rovine sa v komunikácii skalolezcov prejavujú aj ďalšie jazykové roviny – zvuková, morfológická, syntaktická i štylistická. Apelatívna lexika sa viaže predovšetkým na technické pomôcky pri lezení, označenie spôsobu lezenia, štýlov lezenia a pod. Propriálna stránka komunikačného registra skalolezcov je reprezentovaná predovšetkým toponymami pomenúvajúcimi objekty lezenia, názvami jednotlivých skalolezeckých ciest a antroponymami – predovšetkým prezývkami a hypokoristickými podobami rodných mien členov tejto sociálnej skupiny. Motiváciou orohodoným býva obtiažnosť trasy, technika lezenia, antroponymum prvolezca,

⁶⁵ Správne znenie zaklínadla vo filme malo podobu *dexempo multo šupoplex* (scéna premeny učiteľského zboru na králiky), zaklínadlo premeny na kravu malo podobu *dexempo krumpplex*. Názov orohodonyma vznikol pospájaním rôznych zaklínadiel z tohto filmu, ktoré sa stali veľmi populárnymi a postupne zľudoveli.

prípadne dedikované antroponymum, ktorým skalolezec vzdáva hold priateľke, manželke, prípadne kolegom. V komunikácii tejto sociálnej skupiny sa popri verbálnej komunikácii výrazne uplatňuje aj neverbálna komunikácia.

Mountain Climbers' Sociolect as a Part of Communication Register

Communication register is characterized, part of which is the onymic communication register. The mountain climbers' sociolect is bound with this social group and its specific features are studied from the phonetic, morphological, but especially lexical points of view. At the lexical level, professionalisms are used, characterized by the economy of expression, slangisms characterized by expressiveness and demonstrative potency. The final part is devoted to the relational aspects of mountain climbers' communication register – creation and naming climbing paths (orohodonyms).

Key words:

sociolect, climbers, onymic communication register, orohodonym

Literatúra

- BAUKO, Ján. Mikrooronymá v Súľovských skalách. In ŠIMKOVÁ Mária; GAJDOŠOVÁ Katarína (eds.). *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3.–5. 12. 2003)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 26–33.
- BAUKO, Ján. Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In POVAŽAJ, Matej; ŽIGO Pavol (eds.). *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Bratislava: VEDA, 2007, s. 190–203.
- BAUKO, Ján. Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. *Acta onomastica*, roč. IL, 2008, s. 42–49.
- BAUKO, Ján. Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In OLOŠTIAK, Martin; IVANOVÁ, Martina;

- GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia (eds.). *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008)*. Bratislava – Prešov: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 9–14.
- GÁLISOVÁ, Anna. K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr. In *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 2, s. 97–110.
- GÁLISOVÁ, Anna. K expresivite lexikálnych jednotiek v komunikačnom registri abuzérov psychotropných látok. In PATRÁŠ, Vladimír (ed.). *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach: Zborník referátov z 5. medzinárodnej konferencie o komunikácii (Banská Bystrica, 3.–4. 9. 2003)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 210–217.
- GÁLISOVÁ, Anna. Poznámky ku komunikačnému registru hráčov kartových hier. In MÚCSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 8.–10. 11. 2006)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009, s. 149–152.
- KOŘENSKÝ, Jan; aj. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta 1990. 149 s.
- KRŠKO, Jaromír. *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra)*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2016. 146 s.
- KRŠKO, Jaromír. Motivačné činitele skalolezeckých ciest na Slovensku. In *Acta onomastica*, roč. LVIII, 2017, s. 75–91.
- KRŠKO, Jaromír; LAZAROVÁ, Shirley. Onymické procesy tvorenia skalolezeckých ciest. In *Onomastica*, LXI, 2017, s. 201–210.
- KRŠKO, Jaromír; ZÁBORSKÁ, Alena. Onymic Space versus Social Space. In *Onomastica Uralica*, 2018, s. 185–199. [cit. 1. 10. 2022]. Dostupné z: <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/>.
- KRŠKO, Jaromír. Kolokviá mladých jazykovedcov alias tradičná Modra a teória onymického komunikačného registra. In

- GAJDOŠOVÁ, Katarína; KOLENČÍKOVÁ, Natália (eds.). *Varia XXX. Zborník materiálov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava, 3.–5. novembra 2021)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i., 2022, s. 36–44.
- LAZAROVÁ, Shirley. *Názvy skalolezeckých ciest ako súčasti kultúrno-sociálneho prostredia*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2015, 110 s.
- LODŇANOVÁ, Magdaléna. *Komunikačný register skalolezcov*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2022, 74 s.
- MÁLKOVÁ, Jitka. Horolezecký slang. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15.–16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 1998, s. 103–109.
- ODALOŠ, Pavol. *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 1997. 91 s.
- OLOŠTIAK, Martin. Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmi lexikálna zásoba, register, sociolekt). In *Jazykovedný časopis*, 61, 2010, s. 31–42.
- SLANČOVÁ, Daniela. *Reč authority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1999.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). In *Styl*, 12, 2013, s. 177–187.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. *Reč pohybu, authority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014.
- ZÁBORSKÁ, Alena. Komunikácia v záujmových a profesijných skupinách. In *Motus in verbo*, 5, 2016, s. 35–41.
- ZÁBORSKÁ, Alena. K sociolektu hráčov počítačových hier. In: Chocholová, Bronislava; Molnár Satinská, Lucia; Múcsková, Gabriela (eds.). *Jazyk a jazykoveda v pohybe II: zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty (Smolenice, 11.–13.4.2016)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 238–245.

II. Profesní a slangové výrazivo v komunikaci

Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
✉ jaromir.krsko@umb.sk

Odraz profesní slovní zásoby z oblasti textilní výroby v českých příjmeních⁶⁶

Žaneta Dvořáková

Příjmení podle povolání patřila podle J. Svobody (1964, s. 186) k nejmladším typům pojmenování. Řadil sem nejen příjmení vzniklá z apelativ označujících konkrétní povolání, ale i původní přezdívky řemeslníků a kupců podle nářadí a používaných pomůcek a dále podle výrobků a prodávaného zboží. To jsou tři hlavní motivační okruhy příjmení, jimž se budeme věnovat i v této kapitole. Zaměříme se přitom na **rodová jména spjatá s výrobou textilu**. Tato příjmení byla ovlivněna českými a moravskými nářečímí, stejně jako německou **profesní mluvou** a terminologií, a jsou tak důležitým svědectvím o užívaném **sociolektu** v době svého vzniku.

Povolání

Příjmení motivovaná povoláními nacházíme nejen u nás, ale i v ostatních evropských jazycích. Liší se však frekvencí výskytu, např. v Německu je výrazně vyšší podíl těchto příjmení než např. v Rusku (Schokhenmayer, 2018). Mezi 100 nejčastějšími příjmeními v České

⁶⁶ Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

republiky (z hlediska počtu nositelů) jsou *Sedláček* (20) / *Sedlák* (81), *Kolář* (24), *Kovář* (33) / *Šmíd* (68), *Ševčík* (58) / *Švec* (82), *Bednář* (71) a *Tesař* (99). Příjmení *Krejčí* je na 23. místě a *Kadlec* je 45. nejčastější příjmení v ČR (dle údajů Ministerstva vnitra z roku 2016, kdejsme.cz). Pro srovnání, např. v Maďarsku se příjmení *Szabó* („krejčí“) a *Takács* („tkadlec“) umístila dokonce mezi 20 nejčastějšími (Slíz, 2015, s. 333).

Jak tato příjmení (a z nich později příjmení) vznikala, dokládá J. Beneš (1962, s. 208) historickými záznamy, např. v Křemenci koupil v pol. 17. století živnost *Jan Davidů*, *tkadlec*, a při placení už se psal *Jan Tkadlec*. Zprvu tedy šlo o pouhé označení řemesla, z něž se časem stalo pojmenování osoby.⁶⁷

Příjmení jsou historickým dokladem o tehdejší výrobě, ale mohou nám napovídat i sociální či národnostní složení řemeslníků, např. D. Brozović Rončević (2004, s. 165, 170) se na základě výzkumu příjmení domnívá, že ve středověku byli tkalci v Chorvatsku většinou původem Chorvati (s příjmeními odvozenými z apelativa *tkalac*), zatímco krejčími byli v Chorvatsku převážně Maďaři nebo lidé z oblastí pod maďarskou nadvládou (s příjmením *Szabó*), méně často pak Němci (s příjmením *Schneider*). V našem prostředí však k podobným závěrům na základě příjmení dospět nelze, protože jak víme, mnohé rodiny u nás mají německé příjmení, aniž by měly německý původ.⁶⁸

⁶⁷ Nahlédneme-li do Generálního rejstříku ke všem svazkům Berní ruly z roku 1654 doplněného o Soupis poddaných podle víry z roku 1651 (Červený; Červená, 2003), nalezneme tam příjmení *Tkadlec* 354krát. K tomu je třeba připočítat i další tvary označující příslušnost k rodině, jako např. *Tkalců* (27), *Tkadlců* (12), *Tkalcovský* [grunt] (58), *Tkadlcovský* [grunt] (27), přechýlené *Tkalcová* (8) a *Tkadlecová* (3) aj. a dále výslovnostně zjednodušené příjmení *Kadlec* (27). Nelze přitom však dle našeho názoru souhlasit s tvrzením, že byla v berní rule příjmení odvozená od řemesel „zřejmě zapsána podle skutečné činnosti“ (Červený; Červená, 2003, s. X). To sice může platit u některých jednotlivců, v kolonce povolání najdeme opravdu řadu tkalců, ale je tu i řezník, hajný, kovář, cihlář, mistr ovčácky, tesař apod. Z toho je patrné, že *Tkadlec/Kadlec* již fungovalo jako sémanticky vyprázdněné proprium. Na Moravě a ve Slezsku byla situace obdobná. Z *Generálního rejstříku k lánové vizitaci doplněného o soupis obyvatel královských měst z let 1669–1679* (Kotačka; Peterka; Sperát, 2015) můžeme vyextrahovat 699 nositelů příjmení *Tkadlec* a 32 dokladů na formu *Kadlec*, objevuje se tu i nářeční příjmení *Tkáč* (16).

⁶⁸ Srov. i opačný případ, který uvádí Z. Winter (1909, s. 31): „Němečtí živnostníci v městech našich snáze než jiní cizinci zčeštovali se působením svého okolí. V Praze počestování začínalo se leckdy již při prvním zápise německého živnostníka, jenž přijal měšťanství; k jeho německému jménu písař přidal – snad s jeho volí, snad bez ní – český překlad tím způsobem jako zapsán zlatník novoměstský r. 1598: „Pavel Sneydr česky Krejčí. Jméno Krejčí mu pak zůstalo.“

Do příjmení motivovaných profesní mluvou se pak u nás promítá i fakt, že řada řemeslnických výrazů byla původem z němčiny. Na našem území máme doložena jak česká příjmení z obecného označení pro tkalce (*Tkadlec*, se zjednodušenou výslovností *Kadlec*, nářečně *Tkáč*),⁶⁹ tak příjmení německé (*Weber*),⁷⁰ a latinské (*Textor*) se stejným významem. Liší se však frekvencí výskytu: *Tkadlec* (485), *Kadlec* (6 384), *Tkáč* (548), *Weber* (952), *Textor* (15) (kdejsme.cz).

„Pro rukodělnou výrobu plátna bylo charakteristické, že její těžisko bylo v práci domácí, vykonávané hlavně na venkově, zejména v pohorských oblastech (...), bylo namnoze jen vedlejším, doplňkovým zaměstnáním chudších poddaných, vykonávaným hlavně v obdobích, kdy ustávaly práce na polích.“ (Husa, 1957, s. 2). Dlouho bylo též tkání plátna považováno za ženskou práci. Jiná byla situace ve městech, kde bylo pro tkalce tkání látek hlavní činností a zdrojem obživy. První tkalcovské a soukenické cechy byly zakládány ve městech v 15. století (detailně viz Winter, 1909, s. 604–636). Jak uvádí J. Beneš (2020, s. 334), „při výrobě plátna a sukna byl vykonáván funkcionáři cechu přísný dozor (= Schau), aby výrobek byl z náležitě suroviny, dokonale zpracovaný a aby odpovídal délkou, šířkou a hustotou“. Z označení cechovního dohlázele pak máme německá příjmení *Schauer* či *Schaumann*. Soukenický tovaryš se nazýval *knap*,⁷¹ odkud pak příjmení *Knap* (Beneš, 1962, s. 217; Beneš, 2020, s. 333). Vedle nich se objevuje celá řada příjmení motivovaných dalšími specializovanými činnostmi, od přípravy příze až po následné úpravy hotových textilií.

Z vlny se vlákna dostávala máčením a následným proklepáváním,⁷²

⁶⁹ K nim se řadí celá řada odvozenin – od *kadlec* např. *Kadleček*, *Kadlc*, *Kadlčák*, *Kadlček*, *Kadlčík*, *Kadlečík*, *Kadlík* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 79), od *tkadlec* *Tkadlčík*, *Tkadleček*, *Tkadlík* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 198), od moravského nářečního *tkáč* *Tkáčik*, *Tkačik*, *Tkačuk* (Moldanová, 2019, s. 197) apod.

⁷⁰ Německé příjmení *Weber* se objevuje v řadě pravopisných variant, v nichž se odráží výslovnost, snaha o počestění i chyby v zápisech, např. *Bebr*, *Feber*, *Veber*, *Vebr*, *Vébr*, *Webr* (Moldanová, 2019, s. 49, s. 218; Beneš, 2020, s. 333). Patří mezi nejčastější německá příjmení Čechů (Beneš, 2020, s. 453).

⁷¹ Někdy tak býval označován i tovaryš obecně (ESSČ).

⁷² Tím bylo podle J. Beneše (2020, s. 333) motivováno německé příjmení *Schwinger* („kdo natřásáním tluče, např. len“) a dále *Schläger*, *Schleger*, *Śléger*, *Ślegr*, *Wohlschläger* (ze středohornoněmeckého *wollslaher*, což byl název pomocného dělníka, který prováděl tzv. bití, tj. čištění vyprané vlny /Beneš, 2020, s. 333/). Česky se tito *vlnotepci*, kteří bili suchou vlnu, nazývali šlaharové (Pávek, 1971, s. 142), máme i příjmení *Šlahar*. Nejprve však bylo nutné vlnu natřhat, ze středohornoněmeckých

poté se vlna mykala mezi destičkami s kovovými hroty.⁷³ Tuto činnost prováděly především ženy (mykačky). Jiný staročeský výraz pro česače vlny je *krampľěř*, z něj pochází příjmení *Kramper*, *Krampera*, *Krampl*, *Krampla* (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 94; Beneš, 2020, s. 110, s. 333).⁷⁴ Stavení sloužící k sušení a drhnutí lnu nebo konopí se nazývalo ve staré češtině *pazdernice* (později *pazderna*, někdy též konopice). Pro dřevinu a tobolky odpadlé při tření lnu a konopí měla stará čeština pojmenování *pazdero*.⁷⁵ Odtud máme pojmenování osob, které se této činnosti věnovaly – příjmení *Pazdera*, *Pazděra*, *Pazderák*, *Pazdrec*, *Pazderka* (doloženo již 1545), *Pazdernatý*, *Pazderník*, *Pazdírek*, *Pazdířka* (Kotík, 1897, s. 124; Moldanová, 2019, s. 136). Po upředení příze (viz dále) ji hotovou navíjel na cívky *Špulíř* (Beneš, 2020, s. 333).

Jak uvádí M. Jamborová (2012, s. 256), v technice tkání se v průběhu středověku vytvořily dvě samostatné oblasti, a to tkání plátna ze lněné příze a tkání sukna z vlněné příze. Pojmenování specialistů v těchto oblastech se nám též objevuje i jako příjmení – *Pláteník*, *Plátenka*, *Plátěnka* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 142) a *Soukeník*, *Soukenka* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 201, s. 173). Vedle nich máme i německá příjmení *Leiner* a *Leinweber* s významem ‚tkadlec lněného plátna‘ (Moldanová, 2019, s. 104; Beneš, 2020, s. 333). Z označení výrobců různých druhů látek pak vznikla příjmení jako např. *Mezuláník*,⁷⁶ *Šatoplet*,⁷⁷

slaves *slízen* a *slěizen* s tímto významem vykládal J. Beneš (2020, s. 333) příjmení *Schleiser*, *Schleissner* a počestěné *Šlejzar*.

⁷³ Jako ‚mykač vlny‘ vykládá J. Beneš (2020, s. 333) i německé příjmení *Streicher*. Ze středohornoněmeckého apelativa *kemmer*, tj. ‚česač vlny‘, též ‚hřebenář‘ vzniklo německé příjmení *Kemr* (Beneš, 2020, s. 333).

⁷⁴ Jeví se to jako pravděpodobnější než výklad A. Kotíka (1897, s. 100) ze slovesa *krampati*, tj. ‚chrámati, křápati‘. Německé příjmení *Kramper* mohlo být též odvozeno ze středohornoněmeckého apelativa *krampe*, tj. ‚motyka‘ (Beneš, 2020, s. 325).

⁷⁵ Pazdeří se též nazývalo *cucek* (Kott, 1906, s. 566), z toho pak patrně vzniklo příjmení *Cucek*, *Cucka* (Kotík, 1897, s. 162).

⁷⁶ Příjmení *Mezuláník* vzniklo z apelativa *mezuláník*, které označovalo výrobce mezulánu, polovlněné látky, z níž se šilo svrchní oblečení (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 117). ‚Mezulánici byli soukeníci, kteří začali do vlny přímichávat bavlnu (z lat. *mezzolana* = polovina). Později si začali zakládat vlastní cechy.‘ (Pávek 1971, s. 146) V oblasti Orlických hor se mezulánu říkalo *cajk*.

⁷⁷ Příjmení *Šatoplet* označovalo tkalce vyrábějícího hrubé plátno (srov. Beneš, 1962, s. 304). Patrně zkomolením pak vzniklo podle D. Moldanové (2019, s. 180), vycházející z materiálu jejího otce J. Beneše, příjmení *Šatoplech*. Jeví se to jako pravděpodobnější než výklad A. Kotíka (1897, s. 172) jako ‚člověk plechých (čistých, švarných) šatů‘. Bylo by však třeba vidět starší historické doklady.

a německá *Loder*,⁷⁸ *Pujman*,⁷⁹ *Felber*,⁸⁰ *Peisler*,⁸¹ a snad i *Pajer*.⁸²

Utkané sukno se valchovalo, řemeslník, který tuto činnost prováděl, byl *valchář*, máme i příjmení *Valchář* a *Valchoň* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 205). Ve větších městech spolu se stoupající poptávkou po kvalitnějších druhích plátna vznikla samostatná specializovaná řemeslná odvětví *mandlířů*, *běličů* a *barvířů* pláten. I tato povolání nacházíme v příjmeních. Příjmi *Mandlíř* máme doloženo již z roku 1553 (Beneš, 1962, s. 218), v němčině mu odpovídá příjmení *Mandler* (Beneš, 2020, s. 334). Barvením látek byla motivována příjmení *Barvíř* a *Barvič* (Kotík, 1897, s. 123; Moldanová, 2019, s. 30), bělením příjmení *Bělič* (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 30). Opět u nás nacházíme i německé ekvivalenty těchto příjmení, např. *Färber* (ze středohornoněmeckého *verwen*, tj. ‚barvit‘ /Beneš, 2020, s. 334/).⁸³

Z látky bylo též třeba odstranit uzlíky,⁸⁴ tomu se věnovali *rajfěři* a *postříhači*. Označení těchto povolání se nám dochovala v příjmení *Rejříř* (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 154)⁸⁵ a *Postříhač*, *Postříhač* (Kotík, 1897, s. 125; Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 146).⁸⁶

⁷⁸ Příjmení *Loder* je z německého apelativa *Loder*, tj. ‚soukeník vyrábějící loden‘ (Moldanová, 2019, s. 107; Beneš, 2020, s. 333). *Loden* bylo ‚hrubé vlněné sukno silně valchované‘ (PSJČ, 1937–1938, s. 617).

⁷⁹ D. Moldanová (2019, s. 150) považuje příjmení *Pujman* za variantu německého příjmení *Bäumann* a vykládá ho z apelativa *Beumann*, tj. ‚výrobce paje‘. Paje byl druh sukna (Kott, 1906, s. 242).

⁸⁰ Příjmení *Felber* snad někdy vzniklo z apelativa *felba*, tj. ‚poloviční samet‘ (Kott I, 1878, s. 364). Další možné výklady příjmení *Felber* jsou ze středohornoněmeckého apelativa *vělber* ‚vrba‘ a z místního jména Vrbice u Netolic (německy Felbern) (Moldanová, 2019, s. 49).

⁸¹ J. Beneš (2020, s. 333) vykládal příjmení *Peisler* ze středohornoněmeckého *beiz*, *peiz*, tj. ‚plátno‘. Stejně vykládá počeštěně *Pejcel*, *Pejcl* D. Moldanová (2019, s. 137).

⁸² Příjmení *Pajer* vzniklo podle D. Moldanové (2019, s. 133) buď z nářeční podoby příjmení *Bayer* (= Bavor), nebo z označení výrobce hrubého sukna (paje). Srov. též J. Beneš (2020, s. 333). Z apelativa *paje* máme patrně též příjmení *Pajka* (Kotík, 1897, s. 167).

⁸³ Srov. též další německá příjmení z tohoto okruhu, která uvádí J. Beneš (2020, s. 334).

⁸⁴ Ozdobný uzlík v tkanině byl *nop* a máme i příjmení *Nop* (Moldanová, 2019, s. 127).

⁸⁵ D. Moldanová (2019, s. 154) uvádí výchozí apelativum ve tvaru *rejříř*. Tvar *rajfěř* uvádí M. Jamborová (2012, s. 259). U J. Beneše (1962, s. 218) nacházíme apelativa *rajfěř* a *rejfléř*, ze středohornoněmeckého *rifelen*, *riffelen*, tj. ‚pročesávati, volchovati‘. Srov. A. Kotík (1897, s. 177). J. Beneš (2020, s. 334) dále uvádí, že se mohlo jednat i o kontrolory, kteří přeměřovali sukna motouzem (německy reif).

⁸⁶ D. Moldanová (2019, s. 146) uvádí, že se později jednalo o označení obchodníka se sukny.

Hotové látky prodávali obchodníci původně označovaní jako *krejčí* (ve staré češtině *krajčí* od *krájěti* ‚krájet, stříhat‘ /Rejzek, 2001, s. 323/), až později se pod tímto apelvativem začal rozumět ‚řemeslník stříhající a šijící oděvy‘ (ESSČ). Z apelvativa *krejčí* vzniklo příjmení *Krejčí*, ze staročeského *krajčieř* patrně pochází *Krajčíř*, z nářečního apelvativa *krejča* máme příjmení *Krejča*.⁸⁷ Vedle nich byla i u nás užívána německá příjmení s významem ‚krejčí‘ *Schneider*,⁸⁸ *Schröder* a *Näther* (Wenzel, 2006, s. 481–482; srov. Beneš 2020, s. 335) a latinské *Sartori*,⁸⁹ *Sartorius* (ze *sartor*).

Výroba

Látky se vyráběly z přírodních materiálů rostlinného (len, konopí, popř. i kopřivy) nebo živočišného (vlna, popř. jiná zvířecí srst) původu. Z označení těchto surovin pak vycházejí příjmení osob, které je produkovaly, zpracovávaly, nebo s nimi obchodovaly,⁹⁰ např. *Lněnička*, *Lněniček* z apelvativa *len* (Beneš 1962, s. 198),⁹¹ *Lein* z německého apelvativa *Lein*, tj. ‚len‘ (Moldanová, 2019, s. 104), *Konopa* z nářečního apelvativa *konopa* s významem ‚konopí‘⁹² (Beneš, 1962, s. 198; Moldanová, 2019, s. 90) nebo *Vlna* z apelvativa *vlna*⁹³ (Beneš, 1962, s. 228; Moldanová, 2019, s. 211).

⁸⁷ Objevuje se též celá řada odvozenin, jako např. *Krejč*, *Krejčiček*, *Krejčík*, *Krejčín*, *Krejčok*, *Krejčoves* (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 95), a variant, jako např. *Krajč*, *Krajča* (Kotík, 1897, s. 124; Beneš, 1962, s. 218) apod.

⁸⁸ Německé příjmení *Schneider* se vyskytuje v celé řadě pravopisných variant podle toho, jak bylo počesťováno, např. *Šnajdr*, *Šnajdar*, *Šnaidr*, *Šneider* apod. (Moldanová, 2019, s. 186). Máme od něj i další odvozeniny, jako např. *Šnejdárěk*, *Šnejdrla* aj. (Beneš, 1962, s. 218).

⁸⁹ Příjmení *Sartori* může být i italské (Cognomix). Záleží na původu rodiny.

⁹⁰ J. Beneš (2020, s. 332–333) uvádí německá příjmení pro nákupčí suroviny. Obchodníci se lnem podle něj měli příjmení *Harman*, *Harrer*, *Kudr*, *Kudera*, *Kudra*, nákupčí lněné přize měli příjmení odvozená z německého apelvativa *Strähn*, tj. ‚přádenko‘, *Stroner*, *Štroner*, *Štrohner* apod.

⁹¹ D. Moldanová (2019, s. 107) vykládá tato příjmení z apelvativa *lněnička*, tj. ‚lněná tkanina‘, které se však nepodařilo jinde doložit. Též A. Kotík (1897, s. 165) zařadil tato příjmení do kategorie ‚oděv a látky‘.

⁹² Patří sem i řada dalších příjmení se stejným základem: *Konop*, *Konopáč*, *Konopčik*, *Konopecký*, *Konopek*, *Konopik*, *Konopický*, *Konopka*, *Konůpka* (Beneš, 1962, s. 198; Moldanová, 2019, s. 90).

⁹³ Srov. též příjmení *Vlnář*, které patrně označovalo nákupčího vlny (Beneš, 1962, s. 218; Moldanová, 2019, s. 211) a německé *Wollemann* vykládané jako ‚obchodník

Staročeskou slovní zásobu týkající se výroby látek popsala detailně M. Jamborová (2009, 2010, 2012), na jejíž práci tu chceme navázat. Stejně jako ona budeme sledovat proces výroby. Zralý len se vytrhával a nechával uschnout, poté z něj byla odstraňována semena (z těch se vyráběl olej nebo se používala v lidové medicíně), stonky se máčely a rosily a poté bylo třeba je zbavit dřevoviny. K tomu sloužilo zařízení nazývané *trlice/trdlíce*, v němž se stonky lámaly. Z tohoto apelativa pak J. Beneš (1962, s. 235) vykládá příjmení *Trdlíca*, *Trdlička*, *Trlica*, *Trliček*.⁹⁴ Dalším úkonem bylo pročešávání suroviny. K tomu se používala tzv. *vochle*, nebo *hachle*, tj. „náčiní k zdrhování lnu“ (Kott I, 1878, s. 404; srov. Jamborová, 2009, s. 298), ta se stalo východiskem příjmení *Hachla* (Beneš, 1962, s. 235). Prvním produktem byla *koudel* a po dalším vyčešávání zůstávaly tzv. *pačesi*. Tato odpadová vlákna se pak používala na podpal, jako ucpávky apod., popř. k spředení na méně kvalitní nit. Příjmení odvozená z těchto apelativ (*Koudela*, *Koudelka*, *Koudelný*, *Koudelníček*, *Pačes*) se vykládají jako přezdívky popisující kvalitu či barvu vlasů takto pojmenované osoby (Kotík, 1897, s. 47; Beneš, 1962, s. 200, s. 226; Moldanová, 2019, s. 93, s. 133).⁹⁵

Následovalo předení, při němž byla připravena nit vhodná k natažení osnovy.⁹⁶ K tomu se užívalo ruční *vřeten* s *přeslenem* a *přeslic*. Odtud máme příjmení *Přeslička* (Beneš, 1962, s. 235; Moldanová, 2019, s. 149).⁹⁷ Vrchní části přeslice obtočené předivem se říkalo *kužel*. Příjmi *Kužel* je doloženo již z roku 1420 (Kotík, 1897, s. 162; Moldanová, 2017, s. 101).⁹⁸ K navíjení příze sloužilo *motovidlo*, německy *Schnal*,

s vlnou, které se u nás vyskytuje v řadě pravopisných variant, např. *Voleman*, *Woleman*, *Wolman*, *Wohlman* apod. (Moldanová, 2019, s. 213, s. 218; Beneš, 2020, s. 333). A. Kotík (1897, s. 48) řadil příjmení *Vlna* k okruhu pojmenování popisujících vlasy, jako je např. *Kučera*, *Kudrna* apod.

⁹⁴ D. Moldanová (2019, s. 199) sem řadí i příjmení *Trdla*, které podle ní vychází z apelativa *trdlo* ve významu „nástroj ke tření lnu apod.; neobratný člověk“. Apelativum *trdlo* však ve staré češtině označovalo spíše „palici“ ke tření nebo stloukání (ESSČ).

⁹⁵ Příjmení *Koudelák* snad mohlo označovat obchodníka s koudelí, popř. se mohlo jednat o zhrubělé označení někoho pocházejícího z obce Koudelov (Moldanová, 2019, s. 93).

⁹⁶ K termínům *příze*, *nit*, *vlákno* viz J. Pečirková (1986). Máme i příjmení *Příza* (Kotík, 1897, s. 162). Příjmení *Nitka* D. Moldanová (2019, s. 127) vykládá jako přezdívku podle postavy, patrně pro někoho hubeného a vytáhlého. Srov. J. Beneš (1962, s. 242).

⁹⁷ Jiný možný výklad by byl i z označení rostliny přesličky (Kotík, 1897, s. 155; Moldanová, 2019, s. 149).

⁹⁸ Dalšími odvozenými příjmeními jsou např. *Kužela*, *Kuželík*, *Kuželka*, *Kuželovský*,

z toho vzniklo počestěním *šnolec* (Kott III, 1882, s. 918), z něho pak J. Beneš (2020, s. 333) vykládal příjmení *Šnelcer*. Vřeteno plné nití se nazývalo *potáč*, z tohoto apelativa máme příjmení *Potáč* a *Potáček* (Moldanová, 2019, s. 147).⁹⁹ Později se začalo používat efektivnější spřádací kolo a následně *kolovrat*, nejprve s ručním, poté s nožním pohonem. I ten nacházíme jako východisko pro vznik příjmení *Kolovrat*, *Kolovrátek* (Kotík, 1897, s. 162; Beneš, 1962, s. 235; Moldanová, 2019, s. 89)¹⁰⁰ a také *Přáda* z krkonošského nářečního apelativa *přád*, tj. ‚kolovrat‘ (Moldanová, 2019, s. 149).¹⁰¹

„Nitě mohly být před natažením na osnovní vál máčeny do speciálních roztoků a upraveny, aby byly pevnější a netrhalo se při tkání“ (Urbanová, 2013). K tomu se užívala tzv. *šlichta* ‚u tkadlců mazadlo z mouky, kterým se natírá a tuží osnova na stavě‘ (Kott III, 1882, s. 911). Z toho pak patrně vzniklo příjmení *Šlichta* (Kotík, 1897, s. 164).¹⁰²

„Tkání bylo a je základním způsobem zhotovování textilií. Jeho samotný princip spočívá ve vzájemném provazování křížujících se dvou kolmých soustav nití – osnovních a útkových. Toto provazování je prováděno na základě předem daného systému – tkalcovské vazby. Křížení osnovních nití docházelo upevněním jedněch k brdové příčce a druhých k závažím. Vzniklým prošlupem (mezerou) byl protažen útek a vznikla vazba tkaniny – jednoduché plátno.“ (Urbanová, 2013)

Z označení tkalcovského stavu snad pochází příjmení *Stávek* (Kotík, 1897, s. 164; Moldanová, 2019, s. 174).¹⁰³ Další příjmení pak byla motivována různými částmi tkalcovského stavu: z apelativa *brdo* ‚tkalcovský hřeben‘ (PSJČ, 1935–1937, s. 190) příjmení *Brda*, *Brdečka*, *Brdek*,¹⁰⁴ *Brdíček*, *Brdička*, *Brdičko*, *Brdičko* (Beneš, 1962, s. 235;

Kužilek apod. (Kotík, 1897, s. 162; Moldanová, 2019, s. 101). Snad se mohlo jednat i o přezdívkou podle postavy.

⁹⁹ Podle D. Moldanové (2019, s. 147) se jednalo též o přezdívkou lidí s odolými rty. V nářečích v okolí Brna byl *potáč* ‚složený červený šátek‘.

¹⁰⁰ Srov. též místní jméno Kolovraty.

¹⁰¹ Jako další možný výklad uvádí D. Moldanová (2019, s. 149) odvození z domácké podoby osobního jména Přáslav. Srov. A. Kotík (1897, s. 71). J. Beneš (1962, s. 288) vykládal příjmení *Přáda* ze slovesa.

¹⁰² D. Moldanová (2019, s. 185) vykládá příjmení *Šlichta* ze středohornoněmeckého *slích*, tj. ‚kal, odpadky‘.

¹⁰³ Příjmení *Stávek* mohlo též vzniknout jako zdvojnásobení apelativa *stav* ve významu ‚zařízení na zadržování vody, stavidlo, rybník‘ (Moldanová, 2019, s. 174), popř. ze slovesa (Beneš, 1962, s. 288).

¹⁰⁴ Apelativum *brdek* označovalo i malý kopeček, takže by se mohlo jednat i o pojmenování podle bydliště (Moldanová, 2019, s. 33). A. Kotík (1897, s. 53) vykládal

Moldanová, 2019, s. 33), z apelativa *činka* ‚jedna ze čtyř dřevěných tyček, z nichž skládá se brdo‘ (Kott, 1896, s. 44) příjmení *Činka* (Kotík, 1897, s. 164; Moldanová, 2019, s. 40), z apelativa *paprsek* ‚nástroj z mnoha set třtin na píd' dlouhých složený, skrze který osnova běží a outek napříč házený se zatkává‘ (Kott, 1906, s. 245) příjmení *Paprsek* (Moldanová, 2019, s. 135), z apelativa řád příjmení *Řád* (Moldanová, 2019, s. 161). Další části tkalcovského stavu se jako motivace pro vznik příjmení, zdá se, neuplatnily, např. *osnovadlo*, *snovadlo*, *vratidlo*, *tradlišče*, *útek*, *člunek* a mnohá další (viz Willnow Komárková, 2011; Jamborová, 2012).

Další příjmení pak mohla být motivována nástroji používanými při následném zpracovávání textilií, např. z valašského nářečního apelativa *huněk* (tj. ‚část soukenické valchy‘) je snad příjmení *Huněk* (Moldanová, 2019, s. 70).¹⁰⁵ Příjmení *Žába* mohlo vzniknout mimo jiné z označení pro ‚postřihačské zařízení na úpravu sukna‘ (Moldanová, 2019, s. 225).¹⁰⁶ Snad bychom mohli též přehodnotit výklad D. Moldanové (2019, s. 182) u příjmení *Šerhagl*, které podle ní vzniklo ze *šerha*, tj. ‚bířic, úřední sluha‘, nebo ze středohornoněmeckého *serjant*, tj. ‚pěší voják‘. Jako pravděpodobnější se nám jeví souvislost s apelativem *šerhaglík*, tj. ‚háček s ostrým hrotem sloužící k napínání postřihovaného plátna‘, které dokládá ve staré češtině M. Jamborová (2012, s. 260). Další ‚soukenický nástroj k úpravě sukna‘ se nazýval *kutnar* (ESSČ), z něj pak mohlo být dle našeho názoru odvozeno i příjmení *Kutnar*, i když J. Beneš (1962, s. 218) jej vykládá z apelativa *kutněř* jako pojmenování někoho, kdo vyráběl sukno.¹⁰⁷

tato příjmení jako ‚člověk křivých nohou (jako brdečko), protože má také brdlavou (vrtlavou) chůzi‘.

¹⁰⁵ Další možný výklad je podle D. Moldanové (2019, s. 70) z osobních jmen *Bouněk* nebo *Huntieř*, jindy snad mohlo vzniknout z apelativa *huňka*, tj. ‚houně‘, přičemž došlo k přechodu k mužskému rodu (srov. Beneš, 1962, s. 242). A. Kotík (1897, s. 47) naproti tomu řadil příjmení *Huňka* do kategorie pojmenování podle vzhledu vlasů, patrně jej tedy odvozoval z adjektiva *huňatý*, tj. ‚chlupatý‘ (Kott I, 1878, s. 509).

¹⁰⁶ Srov. též nářeční apelativum *žaba* ve významu ‚západka u předního vratidla‘ (Willnow Komárková, 2011, s. 104), což byla část tkalcovského stavu.

¹⁰⁷ M. Pávek (1971, s. 142) vykládá termín *kutněř* jako ‚česač vlny‘, užívaný v Táboře.

Látky

Posledním okruhem příjmením, kterým se tu chceme věnovat, jsou ta, která byla odvozena z označení různých látek. Ta dostávali pravděpodobně ti, kteří tyto látky vyráběli, nebo s nimi obchodovali. D. Moldanová však u řady z nich uvažuje i o možném metaforickém významu, kdy byly domnělé vlastnosti látek dány do souvislosti s povahou původního nositele jména, např. u příjmení *Hedvábný*, *Hedbávný*, *Hedbábny* se domnívá, že mohlo jít původně o přezdívku jemnému člověku (Moldanová, 2019, s. 61), stejně jako u příjmení *Zámiš*, *Zámiška*, *Zamiška*, která vykládá z apelativa *semiš* (Moldanová, 2019, s. 220; srov. Kotík, 1897, s. 167).¹⁰⁸

Některé látky byly nazývány podle svého původu, jejich názvy byly odvozeny z toponym, a to z názvů měst (např. *tvid* > Tweed, *manšestr* > Manchester) nebo oblastí (např. *kašmír* > Kašmír). U některých příjmení (např. *Damašek*, *Damaška*) je proto obtížné určit, zda vznikla přímo z místního jména (Damašek), nebo z označení látky odtud pocházející (damašek) (Kotík, 1897, s. 166; Beneš, 1962, s. 242).¹⁰⁹

Označení některých látek pak souviselo s jejich barvou,¹¹⁰ např. *karmazín* bylo syté červené barvivo a přeneseně též tkanina touto barvou obarvená (srov. příjmení *Karmazín*, *Karmasin*, snad též *Karmáček*, *Karmaš*, *Karmášek* /Kotík, 1897, s. 167; Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 81/), obdobně apelativum *koumar* označovalo „železnou“ barvu (Kott I, 1878, s. 767), z toho pak též *koumar* jako ‚sukno šedé barvy‘ a příjmení *Koumar* (Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 93). Ani v těchto případech není možné jednoznačně

¹⁰⁸ Srov. příjmení *Bambas*, pocházející nejspíše z apelativa *bombasin* neboli *bomesin*, tj. ‚látka smíšená z hedvábí a bavlny‘ (Kott, 1896, s. 21). To bylo podle D. Moldanové (2019, s. 29) vzhledem ke své zvukomalebnosti přezdívkou hlučnému člověku. A. Kotík (1897, s. 45) jej však řadil mezi pojmenování pro někoho tlustého.

¹⁰⁹ Obdobně např. *Flandera* či *Flanderka* mohlo být pojmenování pro někoho z belgických Flander, známé však bylo i tzv. flanderské sukno (Moldanová, 2019, s. 51). Stejně tak u příjmení *Frýs*, *Frýz*, *Frýsa*, *Frýza*, *Frýzek*, *Fryzelka*, *Frýželka*, *Frýzl* přichází v úvahu vedle výkladu z etnonyma, popř. i z toponyma Břežná u Zábřeha (něm. Prieße), též možnost, že se jednalo o někoho, kdo obchodoval s tzv. frýzským suknem (Moldanová, 2019, s. 54).

¹¹⁰ Srov. též apelativum *haman* ‚květovaná látka lněná‘ (Kott VI, 1890, s. 275). Příjmení *Haman* však mohlo vzniknout i ze starozákonního osobního jména Haman, popř. ze slezského nářečního apelativa *haman* ve významu ‚jedlík‘ (Kotík, 1897, s. 83; Moldanová, 2019, s. 59).

určit, zda se východiskem pro pojmenování stala barva, nebo látka. Některá další příjmení odvozená z označení látek uvádíme v tabulce:¹¹¹

Tab. 1: Příjmení z označení látek

Tkanina	Příjmení	Pramen
<i>aksamit</i> – ‚samet‘ (ESSČ)	<i>Aksamit, Aksamít, Axamít</i>	Kotík, 1897, s. 167; Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 27
<i>barchan</i> – ‚tkanina lněná s bavlnou smíchaná‘ (Kott V, 1887, s. 945)	<i>Barchan, Barchánek</i>	Kotík, 1897, s. 167; Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 29
<i>bavlna</i> – ‚látka vyrobená z bavlněné příze‘ (ESSČ)	<i>Bavlnka</i>	Kotík, 1897, s. 167
<i>cendelín</i> – ‚polohedvábná látka‘ (ESSČ)	<i>Cendelín</i> ¹¹²	Kotík, 1897, s. 167
<i>haras</i> – ‚vlněná n. hedvábná látka nazvaná podle města výroby Arras‘ (ESSČ) ¹¹³	<i>Haras, Harásek</i> ¹¹⁴	Moldanová, 2019, s. 60

¹¹¹ Ve slovníku D. Moldanové nacházíme ještě další zmínky o apelativech z tohoto tematického okruhu, nepodařilo se nám je však dohledat v jiných zdrojích. Příjmení *Bura* vykládá z valašského nářečního adjektiva *burý* (‚tmavě šedohnědý‘), jedná se podle ní též o ‚druh hedvábi‘ (Moldanová, 2019, s. 35). Příjmení *Portlík* vzniklo počestněním příjmení *Portl* (z rodného jména Bartoloměus), nebo též z apelativa ve významu ‚látka na živůtky‘ (Moldanová, 2019, s. 146). Příjmení *Šarša, Šarše* pocházejí z apelativa *šarše*, což je údajně ‚druh sukna‘ (Moldanová, 2019, s. 180). A. Kotík (1897, s. 90) vykládá příjmení *Šarša* ze slovesa *šarovati, šarotiti*, tj. ‚prohrabávati, štourati‘. Jako *vlč* se označovalo ‚podřadné sukno‘, odtud i příjmení *Vlč*, i když se mohlo jednat i o zpětnou odvozeninu od příjmení *Vlček* (Moldanová, 2019, s. 211). M. Pávek (1971, s. 146) uvádí: ‚Sukno, šeré se někdy označovalo ‚vlček‘ nebo ‚loden sprostý‘. Vlčky byly oblíbeny v 16. století v Olomouci.‘ Srov. též apelativum *vlček* ve významu ‚západka u předního vratidla‘ (Willnow Komárková, 2011, s. 104), což byla část tkalcovského stavu.

¹¹² D. Moldanová (2019, s. 37) vykládá příjmení *Cendelín* zcela jinak, totiž z místního jména *Zandt* v Bavorsku, nebo ze středohornoněmeckého *zant, zan*, tj. ‚zub‘.

¹¹³ M. Pávek (1971, s. 145–146) uvádí, že to bylo ‚levné sukno běžně používané širokými vrstvami obyvatel. (...) Haras byl vyráběn z podřadné vlny. (...) Není tedy správný názor některých autorů, že haras bylo sukno původně z Arasu. Označení vzniklo z německého ‚rasch‘, a to z anglického ‚rash‘, tj. atlas.‘

¹¹⁴ Další možný výklad příjmení *Haras* je z východomoravského adjektiva *harasný*, tj. ‚způsobilý, dobrý, tvrdý‘ (Moldanová 2019, s. 60). Srov. A. Kotík (1897, s. 87).

<i>kanafas</i> – ‚druh hrubší tkaniny, pruhovaně n. kostkovaně tkané‘ (PSJČ II, 1937-1938, s. 39)	<i>Kanafas</i>	Beneš, 1962, s. 242
<i>kment</i> – ‚jemná lněná tkanina‘ (ESSČ)	<i>Kment, Kmenta</i>	Kotik, 1897, s. 167; Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 86
<i>krádl</i> – ‚vzorkovaná látka‘ (Kott, 1896, s. 166) ¹¹⁵	<i>Krádl</i>	Beneš, 1962, s. 242; Moldanová, 2019, s. 94
<i>landyš</i> – ‚látka‘ (Kott, 1901 s. 140)	<i>Landyš</i> ¹¹⁶	Moldanová, 2019, s. 103
<i>plyš</i> – ‚tkanina s hrubším, řidším a delším vlasem‘ (PJSČ IV/1, 1941-1943, s. 351)	<i>Plisch</i>	Beneš, 1962, s. 242
<i>samet</i> – ‚hedvábná látka s krátkým hustým vlasem‘ (ESSČ)	<i>Samt</i>	Beneš, 1962, s. 242
<i>satén</i> (dříve <i>satín</i>) – ‚lesklá tkanina vyrobená keprovou vazbou‘ (PSJČ V, 1948-1951, s. 60)	<i>Satin, Satýnek</i>	Beneš, 1962, s. 242
<i>šatr</i> – ‚jemné plátno bílé n. nachové barvy‘ (ESSČ)	<i>Šatra</i> ¹¹⁷	Moldanová, 2019, s. 180
<i>šerka</i> – ‚tkanina z tenčí příze a vlny‘ (Kott III, 1882, s. 858) ¹¹⁸	<i>Šerka</i>	Kotik, 1897, s. 165; Moldanová, 2019, s. 182

Samozřejmě i zde je na místě určitá opatrnost, např. příjmení *Tyl* nesouvisí s apelvativem *tyl* ‚bavlněná n. hedvábná tkanina, jejíž vazba tvoří šestiúhelníková oka‘ (PSJČ VI, 1951-1953, s. 346), ale jedná se o počestěnou variantu německého příjmení *Till*, které se vykládá z domácké podoby rodného jména *Dietrich*, popř. jako příjmení lužickosrbské, z rodného jména *Bartyl*, což je varianta jména *Bartoloměj*

¹¹⁵ Snad souvisí s *gradl*, tj. ‚kepovaná látka lněná nebo bavlněná, hustá, prostředně silná‘ (Kott, 1896, s. 94).

¹¹⁶ Je to patrně pravděpodobnější než výklad A. Kotíka (1897, s. 57) z kmene *lan* ve významu ‚zahálčivě choditi, toulati se‘. Srov. však zvrtné sloveso *tkáti se*, tj. ‚toulati se, potulovati se‘ (ESSČ). Látka označovaná jako *landyš* bylo sukno podle tzv. leidského vzoru (srov. Pávek, 1971, s. 146).

¹¹⁷ Jako další možné výklady D. Moldanová (2019, s. 180) uvádí slovesa *šátrat* (‚hmatat‘) nebo *šátrat se* (‚loudat se‘ /u Polné/), máme i příjmení *Šátral*.

¹¹⁸ Původně se tak *šerka* nazývala kvůli šeré barvě, ale od 15. století mohlo být toto sukno i barevné, a apelvativum *šerka* se tak stalo označením druhu sukna (Pávek, 1971, s. 146).

(Beneš, 1962, s. 325; Beneš, 2020, s. 209, s. 222, s. 228, s. 241; Matúšová, 2016, s. 51; Moldanová, 2019, s. 202). Tkanina *tyl* (nazývaná podle francouzského města Tulle) se navíc začala šířit až na začátku 19. století (Wikipedia).

Shrnutí

Mnoho českých příjmení bylo motivováno povoláním původního nositele, bylo odvozeno z označení profese (např. *Tkadlec*), ze sloves vyjadřujících pracovní činnost (např. *Zukal*),¹¹⁹ z názvů nástrojů používaných k výrobě (např. *Kolovrat*) či z názvů jejich částí (např. *Huněk*), vznikala i z názvů výsledných výrobků (např. *Kment*). Projevovaly se v nich vlivy českých a moravských nářečí (např. *Krejča*, *Tkáč*), výrazně též německá profesní slovní zásoba a terminologie (např. středohornoněmecké apelativum *zettel* ‚osnova ke tkaní‘¹²⁰ > *Zettel*, *Cetl*, *Cettl*),¹²¹ která se někdy adaptovala do češtiny (např. *šatr* ze středohornoněmeckého *schätter* > *Šatr*). Příjmení v sobě přitom uchovávají i profesní výrazy, které později zanikly (např. *Rejčíř*), a jsou tak svědectvím o sociolektu v době jejich vzniku, i když je někdy obtížné je přesně datovat (srov. Jamborová, 2009, s. 296). Je přitom také otázkou, zda bylo užívání některých těchto profesních termínů omezeno na úzkou skupinu řemeslníků, nebo zda byly tyto výrazy známy širší veřejnosti. Jinými slovy, nakolik byla svému okolí příjmení v době svého vzniku srozumitelná a byla pro ně motivačně průhledná.

Můžeme snad předpokládat, že řada těchto příjmení vznikla jako tzv. tovaryšská jména. Za jejich užívání tovaryši platili svému cechu poplatek a připojovali si je původně ke svým stávajícím příjmím (detailně viz Winter, 1913, s. 332–333; Jenerál, 1990, s. 15–18 ; srov. též

¹¹⁹ Příjmení *Zukal* vzniklo z přičestí minulého nářečního východočeského slovesa *zukat*, tj. ‚tkát na ručním stavu‘ (Moldanová, 2019, s. 224).

¹²⁰ D. Moldanová (2019, s. 208) uvádí výklad ‚osnova (ke tkaní), část příze‘ i u příjmení *Verfl*, *Verfel*. To však spíše vychází ze středohornoněmeckého *würfel*, tj. ‚kostka‘, jednalo se o pojmenování pro výrobce kostek, nebo hráče v kostky (Kohlheim; Kohlheim, 2008, s. 651; Namenforschung).

¹²¹ Viz Moldanová (2019, s. 37 a s. 222). Jiný možný výklad by byl podle D. Moldanové (2019, s. 222) z místního jména Sedlo (německy *Zettel*). R. a V. Kohlheimovi (2008, s. 680) uvádějí i výklad ze středohornoněmeckého slovesa *zötteln*, tj. ‚vypracovat dokument‘, jednalo se podle nich o pojmenování pro písaře.

Pastyřík, 2001). Námi analyzovaná jména pro výrobce látek můžeme srovnat např. se jmény havířskými, z nichž se později stala příjmení. I mezi nimi byla četná příjmení z hornické terminologie a motivovaná způsobem práce (srov. Fiala, 1931, s. 13–17).

Reflection of professional vocabulary from the field of textile production in Czech surnames

Many Czech surnames were motivated by the profession of the original bearer. They were derived from the designation of a profession (e.g. *Tkadlec* 'weaver'), from verbs expressing work activity (e.g. *Zukal* 'weave'), from the names of tools used for production (e.g. *Kolovrat* 'spinning wheel') or from the names of their parts (e.g. *Huněk*). They also arose from the names of the resulting products. Surnames were influenced by Czech and Moravian dialects (e.g. *Tkáč* 'weaver'), as well as German professional vocabulary and terminology. They are a testimony of the sociolect at the time of their creation.

Key words:

sociolect; professional language; onomastics; surnames; journeyman names

Literatura

- BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 355 s.
- BENEŠ, Josef. *Německá příjmení u Čechů*. 2. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2020. 688 s.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja: Names Based on Former Crafts. *Collegium Antropologicum*, 2004, roč. 28, č. 1, s. 161–170.
- ČERVENÝ, Václav; ČERVENÁ, Jarmila. *Berní rula: generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651, I. A–L, II. M–Ž*. Praha: Libri, 2003. 1047 s.

- ESSČ: *Elektronický slovník staré češtiny* [online], verze 1.122. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., 2006– [citováno ze dne 31. 8. 2022], <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- FIALA, Jan. Příjmení havířská. *Časopis rodopisné společnosti v Praze*, 1931, roč. 3, č. 1, s. 13–17.
- HUSA, Václav. Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století. *Český lid*, 1957, roč. 44, s. 1–11.
- JAMBOROVÁ, Martina. Ke staročeské slovní zásobě z oblasti textilní výroby: příprava suroviny před předemím. In OLOŠTIAK, Martin; OLOŠTIAKOVÁ, Martina; GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia (eds.). *Varia XVIII, Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 296–300.
- JAMBOROVÁ, Martina. Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích. In HLADKÝ, Juraj; RENDÁR, Ľubomír (eds.). *Varia XIX, Zborník abstraktov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava – Modra-Harmónia 15.–17. 11. 2009)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2010, s. 138.
- JAMBOROVÁ, Martina. Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích (spřádání, tkaní, valchování a postřihování). In MÚČSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia XX, Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 24.–26. 11. 2010)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV, 2012, s. 256–261.
- JENERÁL, Emil. Tovaryšská jména v Moravských Budějovicích. *Onomastický zpravodaj*, 1990, roč. 31, s. 15–18.
- KOHLHEIM, Rosa; KOHLHEIM, Volker. *Lexikon der Familiennamen*. Mannheim: Duden, 2008. 719 s.
- KOTAČKA, Martin; PETERKA, Josef; SPERÁT, Ivo. *Generální rejstřík k lánové vizitaci doplněný o soupis obyvatel královských měst, I. A–L, II. k M–Ž*. Brno: Ivo Sperát, 2015. 2252 s.
- KOTÍK, Antonín. *Naše příjmení*. Praha: Nákladem Jana Kotíka, 1897. 290 s.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I–VI*. Praha: F. Šimáček, 1878–1893. 8466 s.

- KOTT, František Štěpán. *Příspěvky k Česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. 583 s.
- KOTT, František Štěpán. *Druhý příspěvek k Česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. 467 s.
- KOTT, František Štěpán. *Třetí příspěvek k česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 688 s.
- MATUŠOVÁ, Jana. *Německá vlastní jména v češtině*. Praha: NLN, 2015. 318 s.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha: Agentura Pankrác, 2019. 229 s.
- PASTYŘÍK, Svatopluk. Antroponyma v královéhradeckém cechu krejčích a postřihačů v 16. století. *Východočeské listy historické*, 2001, roč. 17–18, s. 379–383.
- PÁVEK, Miroslav. *Textilní výroba v historickém přehledu 1, 2*. Praha: Národní technické muzeum, 1971. 446 s.
- PEČÍRKOVÁ, Jaroslava. Příze – nit – vlákno. *Naše řeč*, 1986, roč. 69, č. 3, s. 167–168.
- PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého I–VIII*. Praha: Státní nakladatelství, 1935–1957. 10 827 s.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2001. 794 s.
- SHOKHENMAYER, Evgeny. Preliminary Study of the Most Frequent Russian, French and German Occupational Surnames. In KREMER, Dieter (ed.). *Namen und Berufe. Onomastica Lipsiensia, Leipziger Untersuchungen zur Namenforschung*, 2018, Band 13, s. 271–290.
- SLÍZ, Mariann. Occupational names in the Hungarian family name system. In FELECAN, Oliviu (ed.). *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics “Name and Naming”. Conventional / Unconventional in Onomastics. Baia Mare, September 1–3, Baia Mare 2015*. [on-line] https://onomasticafelecan.ro/iconn3/iconn3_proceedings.php, s. 328–338.

- SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 320 s.
- URBANOVÁ, Kristýna. Od nitky k plášti aneb jak naši předkové k látkám přišli. *Archeologie na dosah*, 2013, [on-line] <https://www.archeologienadosah.cz/clanky/od-nitky-k-plasti-aneb-jak-nasi-predkove-k-latkam-prisli>
- WELZEL, Walter. Niedersorbische Familiennamen aus Bezeichnungen für den Schneider in vergleichender deutsch-west-slavischer Sicht. *Acta onomastica*, 2006, roč. 47, s. 481–489.
- WILLNOW KOMÁRKOVÁ, Jana. *Slovanská terminologie tkaní z pohledu etymologie na příkladě českého, chorvatského a srbského jazykového materiálu*. Praha: Lidové noviny, 2011. 215 s.
- WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. 750 s.
- WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. 681 s.

Další elektronické zdroje

- Cognomix* [online], [cit. 31. 8. 2022], www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani
- Namenforschung* [online], [cit. 31. 8. 2022], www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch
- Wikipedia* [online], [cit. 31. 8. 2022], [https://cs.wikipedia.org/wiki/Tyl_\(textil\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Tyl_(textil)).

Oddělení onomastiky
ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1, 116 46 Praha 1
✉ z.dvorakova@ujc.cas.cz

III. ČÁST

SOCIOLEKTY A MLADÁ GENERACE

Sociolekt ve výuce českého jazyka

Helena Chýlová

Od 60. let 20. století a výrazně pak od 90. let minulého století se jedním z hlavních sociolingvisticky zaměřených badatelských směrů v češtině stalo zkoumání tzv. sociálních nářečí, jemuž byla a dodnes je věnována řada empirických výzkumů. V současnosti se výzkumu sociolektu věnují zejména dvě bohemistická univerzitní pracoviště – katedra českého jazyka a literatury FPE ZČU v Plzni (H. Chýlová, J. Málková, Z. Suda), na niž se pravidelně pořádají konference věnované sociolingvistice, a katedra českého jazyka na OU v Ostravě (L. Radková). Nejen na těchto místech vzniká také řada kvalifikačních prací zaměřených především materiálově na danou oblast.

Položili jsme si otázku, jak je tomu v současnosti s **výukou** nespisovné **mluvené češtiny** na základní a střední škole, konkrétně se **sociolektem**. Zároveň bychom chtěli na příkladu sociolektu sledovat, jak do školního prostředí proniká vývojová dynamika jazyka i s ohledem na to, že stratifikace národního jazyka je jedním z tradičně vyučovaných tematických celků. Můžeme se ptát, nakolik úspěšně. Současný stav mluvy mládeže podle našeho názoru dobře dokládá následující citát: „Zejména mladá generace přestává používat prostředky z různých jazykových útvarů a stylových vrstev diferencovaně, rozdíly jsou jim lhostejné a u mnohých tvarů a výrazů navíc není uživatelům jasné, nakolik patří do spisovné či nespisovné vrstvy jazyka (Hoffmannová, Müllerová, 2007, s. 42–54). V dokumentaci daného stavu budeme vycházet z našich zkušeností ve výuce na vysoké škole, z platného kurikula, z učebních materiálů a z námi připraveného dotazníkového šetření.

Ve vztahu ke školnímu prostředí je zapotřebí nejprve představit **terminologii oboru**. Nechceme vymezovat jednotlivé termíny, to je předmětem jiných kapitol v této monografii (srov. tematický oddíl *Úvahy nad sociolekty*). Z hlediska terminologické stabilizace v dané oblasti je významný teoretický přístup J. Hubáčka, který vymezuje nově po roce 2000 pojem **sociolekt**. Chápe jej jako vhodný pendant k pojmu dialekt a pojímá jej jako hyperonymum pro **slang, profesní mluvu a argot**. Se sociolektem souvisí i užívání termínu sociolektologie, který označuje oddíl sociolingvistiky orientovaný na zkoumání sociolektů.

Jedním ze základních teoretických i praktických problémů sociolektu je vedení hranice a diferenciací mezi slangem a profesní mluvou, která je dána hlavně prostředím, v němž se lexikální vrstva specifických pojmenování užívá. To s sebou v moderní době ale přináší mnohé problémy, neboť hranice mezi prostředím zájmovým a profesním se často stírá, např. u myslivců, počítačových odborníků, hudebníků a sportovců (podrobněji viz zde M. Čechová, s. 18–29).

Se studenty se v seminářích pokoušíme hledat hranici mezi slangem a profesní mluvou. Vhodný je k tomu studentský sociolekt, který je samozřejmě studentům nejbližší, znají jej a mohou s ním dobře pracovat. Daný sociolekt obsahuje jednak vrstvu pojmenování související se studovaným oborem, tu můžeme označit jako profesionalismy, jednak také vrstvu názvů označujících činnosti, jimž se studenti věnují mimo výuku, tedy slangismy. Uvádíme doklady z našich sběrů, nejprve profesionalismy: názvy předmětů – *ájina, bižule, helmutština* (němčina), *hudečka, infoška, lífa, literka, litera*; názvy související se studiem – *áčko, béčko, bichle, doučko, omluvňák, prasák* (pracovní list) nebo *tripík* (školní výlet). Označení jiných činností řadíme mezi slangismy, event. mezi interslangismy: *čvachtokekele* (delikatesa z těstovin a zeleniny), *hospodařit* (sedět v hospodě), *karitařka* (protějšek ke karimatce). Už jen v tomto malém množství dokladů je problematické jednotlivé doklady spolehlivě zařadit ke slangismům či profesionalismům. J. Hubáček preferuje jako výhodnější kritérium uplatnit onomaziologickou motivaci (2012, s. 18). Profesionalismy lze označit za nespisovné názvy neterminologické povahy, nociónálního charakteru; za slangismy pak pokládá synonymní názvy citově příznakové, vzniklé jazykovou hrou, zvýrazňující výjimečnost prostředí nebo vztah, např. pojmenování školy: *bifflllehouse, cvokhouse* nebo

šprthause, *cirkus* nebo *tuzemák* (zeměpis), *tuděják* (dějepis). Z daného pohledu *helmutština* i *hudečka*, *prasák*, *tripík* vykazují rysy expresivnosti a jazykové hry, ale zároveň označují skutečnosti spojené se studiem. Podobně *tuzemák* i *tuděják* a také označení osob – *hloupín* nebo *bachař* či *bachařka* (vrátný, vrátná).

Pozornost věnujeme také popisu dalších aspektů sociolektu (Hubáček, 2012, s. 20), sledujeme hlavně systémovost jako jazykový faktor a proměnlivost a otevřenost studentského prostředí jako faktor mimojazykový. Z pohledu systémovosti vyniká studentský sociolekt vysokou frekvencí univerbizovaných pojmenování – *maturifák*, *maturák*, *lyžák*, *písa*, *písoška* (písemná práce), *projekták*, *rodičák* – a také vytvářením synonymních řad, např. u označení školního neúspěchu – *prohučet*, *proletět*, *prolínout*, *vylítnout*, *rupnout*, *vybouchnout*, *vyhučet*.

Hlubší pochopení významových vztahů ve slovní zásobě přináší aktivita zaměřená na sestavování slovníkových hesel jednotlivých slangismů. Je možné využít např. SSJČ, SSČ, ASSČ nebo i slangové slovníky na webu.¹²²

Slang ve školním prostředí zkoumala L. Radková (2018), která se pokusila ve své studii doložit, jak učivo sociolektologie ovládají studenti středních škol. Využila výsledky dotazníkového šetření a pokusila se rovněž vypořádat, zda existuje souvislost mezi typem vystudované střední školy, používáním či nepoužíváním učebnice českého jazyka a prokázanou znalostí problematiky slangu a argotu. Ani v jednom případě se statisticky významný vztah nepotvrdil (tamtéž, s. 132). Autorka zároveň konstatuje, že zatímco je v učebnicích slang vymezován ve shodě s moderní odbornou literaturou, argot je spíše představován tradičně, mnohdy ve shodě s definicí ze 30. let 20. století, nebo je zdůrazněna jeho kryptická funkce, v jiných učebnicích je poukázáno na to, že utajit sdělení není jedinou argotickou funkcí.

Současné kurikulum pro základní školy – Rámcový vzdělávací plán pro základní vzdělávání (RVP ZV, upravený, 2021) ve vzdělávací oblasti

¹²² <https://is.muni.cz> > Slovník.

Jazyk a jazyková komunikace v oboru *Český jazyk a literatura* termíny sociolekt, slang a profesní mluva neobsahuje, je zde pouze uváděn nespisovný jazykový projev, konkrétně ve výstupech *Komunikační a slohové výchovy* se obecně cituje: „ČJL-9-1-05: žák odlišuje spisovný a nespisovný projev a vhodně užívá spisovné jazykové prostředky vzhledem ke svému komunikačnímu záměru“. Podobně ve výstupech *Jazykové výchovy* v ČJL-9-2-05: „(Žák) využívá znalosti o jazykové normě při tvorbě vhodných jazykových projevů podle komunikační situace“. Nespisovná čeština je zmíněna jen v bodě ČJL-9-2-08: „(Žák) rozlišuje spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodní jejich užití“. O tradicionalistickém pojetí a formulování těchto výstupů svědčí podle našeho názoru fakt, že je v těchto materiálech kromě obecné češtiny velká pozornost věnována teritoriálnímu dialektu. Z pohledu učiva je na 2. stupni ZŠ v tématu slovní zásoby a tvoření slov následující: slovní zásoba a její jednotky, *slohové rozvrstvení slovní zásoby*, význam slova, homonyma, synonyma, obohacování slovní zásoby, způsoby tvoření slov“. A také v tématu obecné poučení o jazyce – čeština (jazyk národní, jazyk mateřský), skupiny jazyků (slovanské – především slovenština – a jiné, jazyky menšinové), *rozvrstvení národního jazyka*¹²³ (spisovné a nespisovné útvary a prostředky), jazyk a komunikace (jazyková norma a kodifikace, kultura jazyka a řeči, původ a základy vývoje češtiny, jazykové příručky).

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, který jsme využili jako modelový **pro střední školy**, sledované termíny také neobsahuje. RVP G (s platností od 2022) ve vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*, ve vzdělávacím oboru *5.1.1 Český jazyk a literatura* v očekávaných výstupech píše: „(Žák) odlišuje různé variety národního jazyka a vhodně jich využívá ve svém jazykovém projevu v souladu s komunikační situací; v mluveném a psaném projevu vhodně využívá slohové rozvrstvení výrazových prostředků češtiny“, v písemném i mluveném projevu volí vhodné výrazové prostředky podle jejich funkce a ve vztahu k sdělovacímu záměru, k dané situaci, kontextu a k adresátovi; vysvětlí a odůvodní význam slov v daném kontextu“.

¹²³ Zvýrazněno H. Ch., 2x.

Jako učivo jsou formulovány okruhy *slohová charakteristika výrazových prostředků* a obecné poučení o jazyku a řeči – jazyk a řeč, jazyková komunikace; myšlení a jazyk; *národní jazyk a jeho útvary*; čeština a slovanské jazyky; *jazyková kultura*; základní vývojové tendence českého jazyka“. O zařazení sociolektických témat bychom mohli uvažovat v případě vyznačených témat.¹²⁴ Za překvapivý jev můžeme pokládat to, že přestože se sledované termíny neobjevují v současném kurikulu, jsou součástí jednotných přijímacích zkoušek na střední školy i didaktických maturitních testů. Je třeba dodat, že součástí úkolu je vždy nejprve objasnění termínu a teprve potom následuje plnění zadaného úkolu.

V učebních materiálech je sociolekt (i když se tak nenazývá) podobně jako v RVP spojen s tématy *rozvrstvení slovní zásoby a stratifikace národního jazyka*, tedy s útvary národního jazyka. Obecně je v druhém tematickém okruhu stále věnována větší pozornost jen dialektu.

V učebnicích pro základní školu je přístup k tématu různý a je především ovlivněn dobou vydání učebnice. Je patrné, že sociolekt se do učebních textů všech typů ve větší míře dostává po roce 2000. Zatímco některé učebnice stále uvádějí jako příklad nespisovné češtiny pouze dialekt a cvičení věnovaná ukázkám či poznání jednotlivých dialektů,¹²⁵ do jiných postupně sociolektická problematika proniká ve stále větší míře. Na základní škole se pracuje především s termínem slang, někdy profesní mluva, objevuje se i sociální nářečí.¹²⁶ Termín sociolekt můžeme doložit v učebnici pro devátý ročník vydané v roce 2017.¹²⁷ Sociolekt je zařazen obvykle jako textová ukázka, výklad je v rozsahu jedné věty. Téměř chybí práce se sociolektickým materiálem. V učebnici je ve většině jedno až dvě cvičení k tomuto tématu, nejčastěji přiřazovací či rozřazovací, orientované na stratifikaci národního jazyka, např.:

¹²⁴ Zvýrazněno H. Ch.

¹²⁵ Viz např. starší učebnice STYBLÍK, V. a kol. *Český jazyk 6*. Praha: SPN, 2002, podobně je velká pozornost věnována dialektu a regionálním lexémům v učebnici HOŠNOVÁ, E. a kol. *Český jazyk 6*. Praha: SPN, 2006., v níž se termín slang nebo profesní mluva také nevyskytuje.

¹²⁶ Kolektiv autorů. *Hravá čeština 6*. Praha: Taktik, 2017.

¹²⁷ PAVLÍČKOVÁ, A. a kol. *Hravá čeština 9*. Praha: Taktik, 2017.

Přiřadte k útvarům národního jazyka uvedené věty:

argot	<i>Dostal sardel z dějáku.</i>
dialekt	<i>Přišli bychom později.</i>
slang	<i>Můžu ti koupit zmrzku?</i>
spisovná čeština	<i>Dé mi dvě bochte.</i>
obecná čeština ¹²⁸	<i>Koupil to za dva tácy.¹²⁹</i>

Inspirativně pojaté přiřazovací cvičení přináší sportovní slangismy a požaduje přiřazování významu, např.: *kanár – ukončený set, v němž jeden z hráčů nezískal bod; ležka – střelba vleže (biatlon)* a další.¹³⁰

V jiné učebnici pro ZŠ je úryvek z odborného textu představujícího konkrétní sociolekt: *Z horolezeckého slangu* a pro žáky připraven také v podobě jako zvukové nahrávky.¹³¹ Ve sledovaném vzorku učebních textů je toto jediný případ, v němž autoři předpokládají, že žáci budou pracovat v tématu o nespisovné češtině s mluvenou podobou textu. V jedné učebnici¹³² je užit termín *běžně mluvený jazyk*.¹³³ V učebnici pro šestý ročník ZŠ jedna z učebnic nabízí text v hanteciu,¹³⁴ který je reprezentantem argotických prvků a který s nápovědou mají žáci převést do spisovné češtiny.

Kromě výše zmíněných typů cvičení je na ZŠ vhodné využít sociolektická témata jako materiál pro mluvní cvičení, referáty nebo diskusi, vhodná jsou také pro projektovou výuku. Všechny tyto aktivity disponují velkým didaktickým potenciálem, mohou být zaměřeny jak teoreticky na objasnění vybraného pojmu (s ohledem na přiměřenost k věku a s přihlédnutím k jazykovým kompetencím žáka), nebo mohou představit výsek z konkrétního sociolektu.

¹²⁸ Podle našeho názoru by bylo vhodné upravit pořadí, dát spisovnou češtinu na první nebo poslední místo, nebo vytvořit dvě skupiny: čeština spisovná a čeština nespisovná a tu pak dále členit.

¹²⁹ PRÁTOVÁ, K. a kol. *Český jazyk 9. Nová škola – Duha*, 2020.

¹³⁰ KLÍMOVÁ, K.; KOLÁŘOVÁ, I. *Čeština zajímavě a komunikativně*. Praha: Grada, 2014.

¹³¹ KRAUSOVÁ, Z. a kol. *Český jazyk 9 Pracovní sešit s nadhledem*. Plzeň: Fraus, 2020, s. 70, cvičení 2.

¹³² HIRSCHOVÁ, M. *Český jazyk 6*. Praha: Prodos, 1998.

¹³³ Tento termín se dnes již neuvádí, *běžně mluvený jazyk* není v české odborné literatuře chápán jako strukturální útvar národního jazyka, je nahrazen pojmem *běžná mluva*, který koresponduje s pojmem *městská mluva*.

¹³⁴ JANÁČKOVÁ, Z. a kol. *Český jazyk 6*. Brno: Nová škola – Duha, 2017. Na první seznámení žáků se sociolektem považujeme toto cvičení za obtížné, je samozřejmě na učitelí, zda je zvolí. Má také silný regionální aspekt.

Žáci pracují s jazykovými prostředky, které jsou jim blízké, mohou využít propojení svých koníčků nebo sportů s poznáváním jejich jazykové stránky. Z našich zkušeností jednoznačně vyplývá, že dokáží základním způsobem popsat prostředí, v němž se daný sociolekt užívá a odhalí i důvody, proč je užíván. Všechny tyto aktivity disponují velkým didaktickým potenciálem, mohou být zaměřeny teoreticky na objasnění vybraného pojmu (s ohledem na přiměřenost k věku a s přihlédnutím k jazykovým kompetencím žáka nebo studenta), nebo mohou představit výsek ze zájmového sociolektu autora.

Také je možné v učebnicích českého jazyka pro SŠ sledovat, jak je pojem sociolekt do učebních materiálů postupně zaváděn. Zatím jej nacházíme v jediné učebnici pro střední školu, zato však i s termínem sociolingvistika,¹³⁵ jinak se užívají již vžitá termíny slang, profesní mluva a argot. Učební materiály jsou různorodé, můžeme doložit stav, kdy se např. v učebnici na šesti stranách věnovaných útvorovému členění národního jazyka nachází pouze jeden slangismus: *Nový produkt budeme lónčovat v květnu*.¹³⁶ Nebo naopak na dvou stranách¹³⁷ věnovaných stejnému tématu můžeme doložit osm cvičení, jak teoretických, tak prakticky zaměřených na výklad významu jednotlivých professionalismů a slangismů z vodáckého, lékařského, železničářského nebo divadelního. Setkáme se i se sociolektem studentským, v přiřazovacím cvičení, ve kterém se objevují i výrazy současné, např. *fejs* nebo *flexit*,¹³⁸ pomoc učitele se předpokládá u cvičení, v němž se řadí sociolektismy k jednotlivým prostředím, v nichž fungují. Můžeme doložit i odkazy na slangové slovníky Hubáčkovy (především na *Malý slovník českých slangů*, 1988) nebo odkaz na *Šmírbuch* P. Ouředníka.¹³⁹ Běžná je i práce s ukázkovým textem, z něhož se excerpují professionalismy nebo slangismy,¹⁴⁰ ale také všechna slova nespisovná; cvičení je pak zaměřeno na rozvrstvení nespisovné češtiny. Podobná cvičení a aktivity nacházíme i v jiných učebnicových řadách.¹⁴¹ Pouze v jedné učebnici můžeme doložit jako

¹³⁵ KALUŽÍK, J. a kol. *Český jazyk PS pro 1. ročník SŠ*. Praha: Taktik, 2019.

¹³⁶ ADÁMKOVÁ, A. a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy. PS*. Praha: Didaktis, 2018, s. 28.

¹³⁷ SOCHROVÁ, M. a kol. *Cvičení z českého jazyka v kostce*. Praha: Fragment, 2004, s. 9.

¹³⁸ KALUŽÍK, J. a kol. *Český jazyk PS pro 1. ročník SŠ*. Praha: Taktik, 2019, s. 22–24.

¹³⁹ BOZDĚCHOVÁ, I. a kol. *Český jazyk a komunikace pro SŠ 2*. Praha: Didaktis: 2011.

¹⁴⁰ Např. MARTINEC, I. a kol. *Český jazyk pro SŠ. Mluvnice*. Plzeň: Fraus, 2009, s. 208.

¹⁴¹ ČECHOVÁ, M. a kol. *Český jazyk pro 4. ročník SŠ*. Praha: SPN, 2020 s. 60–66.

téma přezdívky.¹⁴² Z toho vyplývá, že tomuto pro studenty poměrně atraktivnímu tématu není zatím věnována v učebnicích pozornost, přestože je to téma studentům blízké, dokládající kreativitu uživatelů jazyka a využitelné z pohledu lexikálního i slovtvorného. Náměty na další možnosti práce se sociolektem především na SŠ a VŠ uvádíme níže.

Zjištění z učebních materiálů jsme doplnili o dotazníková šetření, která jsme zadali jednak studentům 1. ročníku oboru český jazyk pro ZŠ a SŠ a jednak učitelům na ZŠ a SŠ. Anketa probíhala v období tří let, vždy na začátku zimního semestru na vysoké škole, v letech 2020–2022. Celkem odpovídalo 100 studentů na začátku vysokéhoškolského studia, kteří ještě neabsolvovali lexikologické disciplíny a 100 učitelů českého jazyka. Z nich bylo 50 učitelů českého jazyka a literatury na ZŠ a 50 respondentů vyučovalo češtinu na střední škole, z toho bylo 25 učitelů z gymnázií a 25 z odborných středních škol. Dotazník pro studenty i učitele sestával z osmi otázek, zjištění jsou pro nás překvapivě tristní.

1. Setkali jste se na ZŠ nebo SŠ s termíny sociolekt, slang, argot, žargon či jiným z oblasti sociolingvistiky? Část studentů – 70 % uvádí, že se s *termíny slang a argot setkali na SŠ*,¹⁴³ 45 % na ZŠ; je patrné, že část respondentů se s termíny setkala na obou stupních. Učitelé – samozřejmě, na ZŠ i SŠ – 100 %.
2. Jak byl termín definován? Nejčastější odpověď – *nevím, nepamatuji se*, 65 % respondentů, jinak *slang – jazyk užívaný v nějaké skupině* – 40 %, *slang – v zájmové skupině* – 60 %, *argot – jazyk podsvětí / jazyk spodiny* – 30 %, *jazyk zlodějů, narkomanů* – 3 %, *sociální dialekt* – 2 %. Jedna z odpovědí vymezila *argot jako synonymum ke slovu slang*, jedna odpověď zněla, že *argot je hovorová čeština*. Učitelé uvádějí *slang jako mluvu zájmové skupiny* – 98 %, *argot jako mluvu spodiny* – 82 %, *tajnou řeč* – 18 %, termín *sociolekt* nevymezil nikdo.
3. V souvislosti se kterým tématem jste se s termínem setkali? Studenti: *Při mluvních cvičeních* – 10 %, *vrstvy jazyka* – 5 %, *ve slohu* – 62 %, *v literatuře* – 22 %, *při rozboru textu* – 1 %. Učitelé:

¹⁴² ČECHOVÁ, M. a kol. *Český jazyk pro 3. ročník SŠ*. Praha: SPN, 2020, s. 32–34.

¹⁴³ Odpovědi uvádíme v této části kapitoly kurzívou.

sloh, literatura, rozdělení nebo stratifikace češtiny, útvary češtiny, vrstvy češtiny – 100 %.

4. Které druhy slangu jste ve škole poznali? *Studentský, myslivecký* – 71 %, *učitelský* – 5 %, *sportovní, vojenský* – 12 %, *zdravotnický, hornický* – 2 %. Učitelé jmenují stejné druhy slangu jako studenti.
5. Které formy byly ve výuce v souvislosti se sociolektem použity? Na SŠ: *Nevím*, 70x, 3 % – *referáty, diskuse; příklady* – 10 %, *příklady z didaktických testů* – 10 %, *zbytek bez odpovědi*. Na ZŠ 90 % respondentů uvádí *výklad a práci s učebnicí*, konkrétně *četbu textu a vyhledávání slangových slov*. Učitelé vymezují *mluvní cvičení* – 8 %, *práce s textem* – 47 %, *stručný výklad* – 100 %, *autorské psaní* – 32 %, *určování ve cvičeních* – 74 %.
6. Pracovali jste s ukázkami z učebnic? Pokud ano, buďte konkrétní. *Ne* – 60x, *ano* – 40x. Učitelé také neuvedli konkrétní učebnici, 45 % napsalo, že s ukázkami slangu *pracují pravidelně*. V 5 % učitelé uvedli literární text, se kterým pracují: *B. Hrabal, Hlava 22, Mechanický pomeranč*.
7. Která sociolektická slova si ze školy pamatujete? Odpovědi nemůžeme u této položky hodnotit kvantitativně, jde o jednotlivé doklady. Jedná se o sociolektismy z prostředí studentského, mysliveckého, vojenského a sportovního. Doklady: *občanka, křečci (chovatelé), ájina, kule, intr, úcto, vychna (vychovatelka), kule, úča, pravopisko, světla, bažant, bedna*. Častá odpověď byla *žádná*, ve 30 %. Učitelé uváděli u této položky pouze obecné druhy slangů, nikoli konkrétní slova, položku není možné kvantitativně zhodnotit.
8. Užíváte sami sociolektismy, tedy slangismy nebo profesionalismy? *Hiska* – historiografie, *morda* – zvířecí tlama, *černá* – divoáci... Učiteléské odpovědi nelze vyhodnotit, učitelé uváděli pouze *ano* – 62 %, nebo *ne* – 30 %, zbytek respondentů na odpověď rezignoval.

Pozornost jsme také věnovali učitelským přípravám volně dostupným na webu pod názvem DŮM. Uvádíme několik zcela nevhodných nebo nepřesných formulací, které se v nich vyskytují a jsou pro recipienty zavádějící, neměly by být proto dále šířeny: *Slang je hovor lidí, kteří pracují ve stejném oboru. Pojmeme slang označujeme nejčastěji*

mluvu lidí určité zájmové skupiny, která se od klasického spisovného jazyka liší především svou slovní zásobou. Slovní zásoba zájmových skupin, slang – nespisovný jazyk; způsob vyjadřování v určité společnosti lidí stejného zájmu či stejných vlastností. Profesionální mluva je mluva určité skupiny zaměstnanců, které spojuje jejich zaměstnání, ti při práci užívají zvláštních termínů.

V další části naší kapitoly bychom chtěli předložit několik **námětů pro využití sociolektu v hodinách českého jazyka a literatury** zejména na střední škole a vysoké škole. Domníváme se, že sociolekt má silný motivační potenciál, který lze využít obecně pro práci s mluvenou podobou jazyka. Např. webové stránky ČT edu poskytují bohatý materiál, obsahují více než 35 videí s touto tematikou: vrstvy češtiny, nespisovná čeština a její útvary, vojenská čeština, slang myslivecký, slang instalatérů, slang hudebnický a další. Z hlediska terminologického jsou však v názvech jednotlivých videí užívána pojmenování profesní mluva, jako podtitul slang bez ohledu na prostředí, v němž se daná lexikální vrstva užívá. Další možnost představují běžně dostupné rozhlasové nahrávky¹⁴⁴ nebo práce s žákovskými nahrávkami.

Jak je patrné z odpovědí učitelů i studentů v našem dotazníkovém šetření, není dostatečně využito slovotvorné utvářenosti sociolektismů, která poskytuje dostatek materiálu jak pro základní školu, pro představení slovotvorných způsobů, tak i pro školu střední, zejména pro odvozeniny, univerbizaci nebo jazykovou hru. Doklady uvádíme z našeho sběru, využili jsme lékařský sociolekt: *cukrář* (diabetik), *plazmáč* (plazmový roztok), kompozita *čúrodoktor* (urolog), *fofrkola* – invalidní vozík, zkratková slova – *cétéčko*, mechanické krácení – *rekto*, *endo*, univerbizace – *fýzák* (fyziologický roztok), *hodinovka* (hodinová diuréza), *inzulínka* (inzulínová jehla). Stranou by neměly zůstat ani postupy transpoziční: metafora – *chobot* (nasogastrická sonda), metonymie – *hartman* (název obvazového materiálu podle výrobce), synekdocha – *žlučník*, *vřed* (názvy pacientů), jazyková hra je u názvů *kapavka* (kapačka), *jupík* (jednotka intenzivní péče), *fofrklacky* (berle).

¹⁴⁴ Např. <https://liberec.rozhlas.cz/kviz-cesky-rozhlas-slavi-99-narozneniny-zkuste-si-jak-znate-rozhlasovy-slang-8748490>; <https://olomouc.rozhlas.cz/kdo-rozumi-slangu-rozumi-danemu-oboru-cim-je-specificka-horolezecka-mluva-8794456>; <https://www.facebook.com/crojazz/posts/1072128862832766/>.

Sociolektismy jsou výhodné pro objasnění synonymie (viz i výše), dokládají příklady z živého jazyka a vícečlenné synonymní řady, např. *anestezio, ares, áro, oživovačka, reska, uspávačka* (anesteziologicko-resustitační oddělení), vrchní sestra – *boss, šéfka, šéfová, vrchna, vrchňa, vrchnice, vrchnost, vrchol, vychna*.

Sociolekt je dobře využitelný zejména na střední a vysoké škole pro výklad i doložení expresivity, např. názvy osob z divadelního sociolektu: *atomový herec* (1. herec hrající výstředním způsobem bez ohledu na své kolegy, 2. herec, který svým hereckým jednáním neúmyslně ničí scénu) – neutrální; expresivně: *august* (herec, hanlivě),¹⁴⁵ též *hamlet* (1. herec hrající přehnaně pateticky, neutrální; 2. herec hanlivě), *bohďalka* – protežovaný, leckdy namyšlený člen souboru, (jemně hanlivě).

Další aspekt sociolektu, významný pro využití ve výuce, představuje vztah sociální a regionální stratifikace češtiny a sociolektická dynamičnost. Propojení regionální a sociální stratifikace češtiny je patrná např. ve slangových názvech budov: *Pentagon* (Univerzita v Hradci Králové), *Retigovka* (PdF UK Praha), *Veleslavínka* nebo *Troj-úhelník* (Západočeská univerzita v Plzni). Vývojový dynamický pohyb je možné sledovat u následujících příkladů:

název neutrální	<i>zubní lékař</i>
terminologický	<i>stomatolog</i>
hovorový	<i>zubař</i>
slangismus	<i>zubák</i>
termín	<i>dentista</i>
profesionalismus	<i>dentoš, denták denták</i>
slangismus	<i>víla Zubnička</i> ¹⁴⁶

¹⁴⁵ SSJČ: **august** – cirk. tradiční typ hloupého klauna, který se nechá vždy napálit; tento význam zřejmě vede ke vzniku expresivity při přenesení výrazu do divadelního sociolektu.

¹⁴⁶ Pojmenování je motivováno postavou z knih T. Pratchetta.

Možná je také komparace v různých jazykových vrstvách:

neutrální výraz spisovný příznakový	<i>bramborová polévka</i> <i>bramboračka</i> (hovorový) <i>bramboračka</i> (slang.), sport., interslangový – hra nevalné úrovně
deminutivum spisovné sociolektismus	<i>botičky</i> <i>botičky</i> – slang. čelisti zabraňující odjezdu vozidla

Sociolektická lexikální zásoba představuje ve výuce mateřského jazyka výrazný aktualizací prvek a má široké pole využití při deskripci i produkci jazykových komunikátů. Poznání různých zájmových nebo profesních oblastí významně podporuje u žáků schopnost diferenciaci slovní zásoby spisovné a nespisovné a rozvíjí schopnost rozpoznávat vhodnost a nevhodnost výraziva užitého v jednotlivých žánrech a typech komunikátů podle toho, jak je konkrétní sociolekt žákům blízký, či naopak vzdálený.

Aktualizaci lexikální zásoby můžeme sledovat v hodnocení na ose časové, prezentovat slova časově zakotvená, např. slangové pojmenování známky tři, dobré: *troja*, *bronz*, *lidová*, *paušál* (Hubáček, 1981) v porovnání s naším sběrem po roce 2018: *trojec*, *troják*, *trojský kůň*, *vrána*, *hatrick*, *průmel*, *dobrá známka*, *břicháč*, *lidovka*. Nebo pojmenování studujícího nebo chytrého studenta, dříve: *bedna*, *šroťák*, *šprt*, dnes se užívají spíše pojmenování motivovaná pojmy z webu: *wikipedie*, *google*, *seznam*. Dobový příznak nesou následující sociolektismy: *covidiot*, *koronténa*, *vařit rouškovku*.

Aktualizaci přinášejí také konkrétní jazykové projevy mládeže, např. *Je to totálka v chillu, je to naklepaný jak řízky...* zdrojem může být vlastní studentský sběr nebo je možné využít např. *Český jazykový atlas*, který představuje na několika mapách také vybraný okruh slangismů mládeže v 70. letech 20. stol. Územně vyhraněné jsou např. výrazy pro češtinu jako vyučovací předmět (*čedin*, *čédina*, *čenina*), školníka (*školňajs*, *šulda*), sestru (*ségra*, *segra*, *švica*), pro dílek čokolády (*čtvereček*, *kostička*), žvýkačku (*žvejka*, *žvyksna*) nebo pro rádiovku (*rádiovka*, *rádionka*).

Další možnost využití sociolektismů představují významové vztahy ve slovní zásobě, např. polysémie: *vypalovačka* 1. skladba rychlého tempa, 2. druh zařízení sloužícího k uchování dat; *troll* 1. severská mytologická bytost, 2. nenávislný účastník internetových diskusí. Polysémie je v jednotlivých významech propojena i s hlediskem časovým. *Vypalovačka* ve významu rychlá skladba se používala v 70. a 80. letech minulého století, význam 2 v období rozvoje osobních počítačů. Podobně i *troll* ve významu 2 se užívá po roce 2000. Polysémii a homonymii je možno sledovat i ve výrazivu interslangovém, společně s hranicí mezi termínem, slangismem a argotismem, např. *dálkař* 1. atlet pěstující skok do dálky (SSČ, spisovné – neutrální), 2. student dálkového studia (hovorové), 3. řidič jezdící dálkové trasy (motoristický sociolekt), 4. průvodčí v mezinárodních či dálkových vlacích (železničářský sociolekt), 5. student, který často chybí ve škole (studentský sociolekt); *čokoláda* 1. potravinu z kaka a cukru (SSČ, spisovné), 2. čokoládový nápoj (SSČ, spisovné), 3. svorkovnice, díl k propojování kabelů (termín v elektrooborech), 4. xylofon (hudebnický sociolekt), 5. černý pasažér (sociolekt revizorů), 6. druh pletové masky (sociolekt kosmetiček), 7. hašíš (argotismus v prostředí narkomanů); *barva* 1. zrakový vjem vyvolaný viditelnou složkou elektromagnetického záření (SSČ – invarianta – spisovné, + 5 dalších významů), 2. barevný náboj v chromodynamice (termín ve fyzice), 3. povaha tónu z hlediska subjektivního vnímání (termín – oblast hudby), 4. semaforové světlo (dopravácký sociolekt, např. jet na barvu), 5. krev (myslivecký sociolekt).

Je vhodné představit pro sběr sociolektismů také základní lingvistické metody: metodu přímou, metodu řízeného rozhovoru a metodu dotazníkovou. Výsledky sběru pak využít pro referát, seminární práci nebo projektovou výuku a vedle příkladů z učebních textů pracovat s aktuální mluvenou podobou jazyka. Je také možné sledovat po určitou dobu rozhlasové nebo televizní sportovní zpravodajství nebo vystoupení různých mluvčích a zapisovat ve vymezeném období sociolektismy a podle vybraných kritérií je dále hodnotit. Stranou záměrně ponecháváme vzhledem k rozsahu kapitoly práci se sociolektem v literární složce disciplíny, ale předpokládáme, že literární

texty představují pro poznání sociolektu relevantní, i když v naprosté většině sekundární zdroj.

Vztah školního prostředí a výuky českého jazyka a literatury k sociolektu bývá často redukován na dvě oblasti. 1. Na žákovo rozpoznávání neformální komunikace a jejích prostředků v literárním díle, popř. na jazykovou charakterizaci postavy nebo prostředí. 2. Na využití školního prostředí ZŠ i SŠ jako zdroje dotazníkových anket, pro sběr a následnou analýzu sociolektu, zjišťující stav žákovského nebo studentského sociolektu na různých úrovních a jeho případné inovace.

I přes současný technický pokrok se určitá petrifikace školního prostředí projevuje ve vztahu k mluvené podobě češtiny tím, že učebnice nabízejí pouze jednu nahrávku pojednávající sekundárně o sociolektu, nikoli pocházející z konkrétního sociolektického prostředí. Z našeho dotazníkového šetření provedeného u učitelů českého jazyka a literatury také jednoznačně vyplývá, že nejsou zvyklí pracovat běžně s ukázkami mluveného jazyka, tedy ani s ukázkami sociolektu, i když tyto zdroje jsou bezproblémově dostupné, ale většinou pedagogové ve výuce preferují z mnoha důvodů práci s psanými texty, a tak prezentují také sociolekt v pseudomluvené, psané formě.

Shrnutí

Sociolekt ve výuce češtiny má mnohostranné uplatnění. Uvědomujeme si, že sociolingvistická témata ve výuce nejsou na přípravu učitele i s ohledem na terminologii užívanou v odborných pracích jednoduchá, neboť vyučující se musí v problematice dobře orientovat. Může ale využít znalosti prostředí podle svého osobního zaměření a využít zájmové aktivity žáků. Sociolekt je třeba představit a také chápat jako jednu z výrazných vrstev národního jazyka, která je značně proměnlivá, je neustále modifikovaná a inovovaná a právě její inovativnost může být pro žáky zajímavá. Slangismy a professionalismy se přímo nabízejí k odhalování slovtvorných zákonitostí a slangismy pak jako doklady jazykové kreativity mohou sloužit k objasnění podstaty expresivity a hry s jazykem.

Pro žáky může být práce s nespisovným mluveným výrazivem motivační a zábavná a může je přesvědčit, že poznatky získané ve školní praxi jsou užitečné v běžném životě.

Sociolect In Teaching Czech Language

The chapter deals with the current state of sociolinguistic topics and the application of the term *sociolect* in teaching Czech language and literature. The primary goal was to find out how secondary school students understand stratification of the national language from the sociolinguistic point of view. Our research was based on textual teaching materials analysis and questionnaire-based inquiry with first year students of Czech studies at Pedagogical Faculty of the University of West Bohemia. Our findings were complemented by a questionnaire for teachers, asking the participants how they use sociolinguistic topics in their teaching.

Key words:

spoken Czech, sociolect, teaching, Czech language and literature, slang, professional talk, argot

Literatura

- ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. 311 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana; MÜLLEROVÁ, Olga. *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007. 455 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Ostrava: Profil, 1981. 214 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Metaforizace v sociolektech. *Bohemistika*, 8, 2008, č. 1–4, s. 229–264.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Sociolekty a stylistika. In *Stylistyka IX*. Opole: Uniwersitet Opolski, 2000, s. 201–208.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Kapitoly o sociolektech a sociolektologii*. Poznań: IFS Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo PRO, 2012. 122 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie (2017): SOCIOLEKT. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.

- CHÝLOVÁ, Helena. K expresivitě ve slangu. In *Sborník přednášek z VIII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008, s. 92–98.
- JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat? *SaS*, 1999, roč. 60, s. 292–300.
- RADKOVÁ, Lucie. Slang a argot ve školní praxi. *ČJL* 68. 2017–2018, s. 129–136.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR v.v.i. [citováno ze dne 1. 2. 2023] Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>.
- SVOBODOVÁ, Diana. *Psaná a mluvená podoba současné češtiny*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009, s. 17.

Další elektronické zdroje

- Český jazykový atlas (2012–2014)* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR v.v.i. [citováno ze dne 1. 2. 2023] Dostupné z: https://ujc.avcr.cz/elektronicke-slovníky-a-zdroje/Cesky_jazykovy_atlas.html
- Informační systém Masarykovy univerzity. Dostupné z: <https://is.muni.cz> › Slovník
- Český rozhlas*. Dostupné z: <https://liberec.rozhlas.cz/kviz-cesky-rozhlas-slavi-99-narozeniny-zkuste-si-jak-znate-rozhlasovy-slang-8748490>; <https://olomouc.rozhlas.cz/kdo-rozumi-slangu-rozumi-danemu-oboru-cim-je-specificka-horolezecka-mluva-8794456>; <https://www.facebook.com/crojazz/posts/1072128862832766/>
- RVP ZV, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>
- RVP G, Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia*. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>
- Webové stránky ČT edu*. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/>

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Vešslavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ chylova@kcj.zcu.cz

Interakční funkce kontaktních výrazů v mluvě mládeže

Představeno na spojení *ty vole*

Jiří Zeman

Sociolekt bývá nejčastěji definován jako svébytná část národního jazyka, jež má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy sociálních pojmenování, která jsou realizovaná v každodenním, nejčastěji polo-oficiálním nebo neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným prostředím nebo sférou zájmu (Karlík; Nekula; Pleskalová, 2016, s. 1724). Je však třeba vzít v potaz, že členové konkrétní sociální skupiny předměty, věci, jevy apod. jen izolovaně nepojmenovávají, ale **komunikují** o nich, zasazují je do sekvenčního kontextu – syntaktických konstrukcí. Jsme si vědomi potřeby sledovat při výzkumu sociolektu také **zvukovou rovinu a syntax**. V centru pozornosti bude výraz označovaný některými lingvisty jako **kontaktní prostředek**, jinými dříve vždy jako **vulgarismus** – *vole*.

Jednu z prvních zmínek o užívání tohoto výrazu přineslo Právo lidu v roce 1916 a přetiskuje ji Naše řeč (1917). V části věnované zhrubění komunikace se zde uvádí (s. 25): „*Pozorujme pětileté hochy, všimněme si hochů desítiletých a patnáctiletých nastávajících jinochů – kdykoli mluví mezi sebou, zahájí rozhovor homerský, prostým a výrazným oslovením «ty vole».* To už vůbec není nadávka, to ztratilo všechn zneuctující význam a nikdo se tím necítí uražen.“ Zhrubění komunikace autor zaznamenává i u „poupátek“, jimiž rozu-
mí dospívající dívky.

Uvedená citace přisuzuje tomuto spojení – někteří autoři jej pokládají za frazém – komunikační funkci oslovení a jeho užití přiřazují sociální skupině dospívajících chlapců. Pozdější zmínky – ať už v odborných či popularizačních člancích, dopisech čtenářů do různých časopisů či ve fejetonech – však poukazují na to, že „volování“, jak bývá jev někdy nazýván, je užíváno také v neoficiální komunikaci dívek a dospělých. Zatím nejpodrobněji zpracovává fungování tohoto výrazu práce o mluvené syntaxi (Hoffmannová; Homoláč; Mrázková, 2019, s. 274–277), kde je také velké množství příkladů a odkaz na další literaturu. Výraz je zde řazen mezi diskurzní markery – nenesou primárně sémantickou informaci, ale komunikačnímu partnerovi zprostředkovávají pragmatické funkce (např. postoje mluvčího k sdělení apod.) – a to mezi interakčními kontaktními iniciálními diskurzními markery.

Pro popis jevu je podstatné, že se skládá ze dvou slov. První z nich – zájmeno *ty* – odkazuje ke komunikačnímu partnerovi přítomnému v komunikační události, adresátovi sdělení, který je sociálně blízký mluvčímu (věkově, příbuzensky, pracovní, přátelsky apod.) – tykáme mu. Druhý výraz je vokativ slova *vůl*: jde o expresivní označení hloupého člověka (bývá užíváno i jako nadávka). Může v tomto významu fungovat i v jiných pádech a mluvčí jej může užívat i jako sebekritiku (*BÓ::že já sem VŮL/ a piju vodu *); právě těmito příklady ilustrují fungování výrazu *vůl* slovníky spisovné češtiny.

Sledujeme-li komunikační funkce *ty vole* a jeho sekvenční kontext, je třeba rozlišit dva případy užití:

- a) V prvním případě za spojením *ty vole* následuje odkaz k činnosti spojené s komunikačním partnerem *ty*:¹⁴⁷

/1/
*ty VOle \ (.) zase frajeříš/ a výsledek je NUlovej *

Jde o repliku, již středoškolák hodnotil chování svého spoluhráče při fotbalovém zápase. Pojmenovaná činnost komunikačního partnera (*frajeříš* = chováš se okázale, na vnější efekt) je zde jeho kritikou a oslovením (se slabikou *VO* v extrémně vysoké poloze hlasového

¹⁴⁷ V transkriptech jsou užity tyto značky: / = stoupavá větná melodie, \ = klesavá větná melodie, (.) = pauza, *NI* = verzálkami zvýrazněná slabika, *no::* = protažená samohláska.

rejstříku) označuje, že se komunikační partner choval nevhodně, hloupě. Oslovení je zde nadávkou a má „*zneuctující význam*“. Bývá vyslovováno rychlejším mluvním tempem, mnohdy staccatovým rytmem, výraz *vole* tvoří samostatný mluvní takt s přízvukem či důrazem na první slabice. Výslovnost nebývá redukována. Jde tedy o kontaktní prostředek ve formě vokativu.

Spojení nemusí nutně stát na začátku repliky (*kam ČUmíš \ ty vole *). Na to upozorňuje také práce o mluvené syntaxi (Hoffmannová; Homoláč; Mrázková, 2019, s. 275). Slabika *vo* pak nebývá zdůrazněna.

- b) V druhém případě za spojením *ty vole* následuje popis činnosti spojené s jinou osobou, než je komunikační partner:

/2/

*ty vole \ von je zas SEžranej jak PRAse *

Učeň replikou upozorňuje na chování jejich společného známého, který přebíral při požívání alkoholického nápoje (*SEžranej jak PRAse*). V tomto případě nejde o oslovení komunikačního partnera, ale o kontaktní prostředek vyjadřující zároveň spontánní podiv, překvapení apod., nemá však primárně funkci oslovení. Spojení bývá vyslovováno pomalejším tempem, zájmeno *ty* může mít i prodlouženou samohlásku (*tý:: vole*), výraz *vole* může být redukován (*[tý vle]*). Silově zdůrazněné bývá zájmeno, celé spojení tvoří samostatný mluvní takt, takže vzniká dojem, že se jedná o jeden výraz (*TYv(o)le*) mající formu kontaktního citoslovce.

S užitím spojení *ty vole* ve funkci podivu se občas setkáme i v komunikaci jedinců v sociálně asymetrickém postavení. Užití zájmena *ty* je zde ovšem v rozporu se zdvořilostí, užití zájmena *vy* – označení komunikačního partnera zdvořilostním vykáním – by působilo silně příznakově. Tomu se komunikanti vyhýbají tak, že při vyjádření podivu či překvapení užijí jiný výraz. Vedle spojení *ty brdō* či *ty bláho* se setkáváme i se spojením *ty vogo* (stranou nechávám varianty *vago*, *vogy*). Slovník nespisovné češtiny (Hugo; aj., 2006, s. 378) jej vysvětluje jako zástupný výraz za *ty vole*: po zájmenu následuje slabika *vo* (společná s výrazem *vole*), další slabika je pak odlišná. Jde zřejmě o jev obecnější povahy: mluvčí začne slabikami či slovy shodnými s potenciálním užitím vulgarismu, poslední část je však jiná a výsledkem je

výraz, který nepůsobí vulgárně (má *zjemňující funkci* – srov. Štěpán, 2008, s. 108) a je přiměřenější komunikační situaci (*ty krá-so, to je prů-švih*).

Zvukové formě výrazu *vole* věnoval pozornost Milan Romportl (1982). I když podle něj zvuková rovina nepatří „*k oněm složkám, které jsou charakteristické pro slang*“, upozornil na to, že při užívání slangismů dochází mnohdy k specifickým zvukovým jevům, zejména deformaci slov. To doložil mj. na výrazu *vole* ([v(o)le]), popř. *volevole* v slangu mládeže. Podle autora jde o „*vycpávkové slovo*“, které pozbývá původního smyslu. Podstatné zde je, že výraz *vole* nestojí na počátku výpovědi a nepředchází mu většinou zájmeno *ty*.

V mluvených projevech slouží tento výraz k hierarchizaci replik a výpovědních linií.

/3/

{1} *já mu napíšu vole/ a von normálně/ NIC vole * (..) {2} *von na tom byl/ HŮŘ vole * (..) {3} *von byl zapletenej vole/ jak VÁNOČKA vole *

Replika osmnáctiletého středoškoláka se zabývala jeho vztahem k spolužákovi. Skládá se ze tří částí oddělených krátkou pauzou.

První část (*já mu napíšu vole/ a von normálně/ NIC vole *) se skládá ze dvou hlavních výpovědních linií, každá z nich je zakončena výrazem *vole*. První linie je intonačně umístěna do dolní neutrální polohy hlasového rejstříku, výraz *vole* mírně stoupá do horní neutrální polohy hlasového rejstříku (jde o semikadenci): schematicky lze intonaci označit /. Pokud by nebyl užit výraz *vole*, semikadence by byla vázána na výraz *napíšu* (*já mu napíšu*).

Po konektoru *a* umístěném opět v nízké neutrální poloze hlasového rejstříku (k tomu viz Bílková; Zeman, 2020) pokračuje druhá výpovědní linie ve vysoké neutrální poloze hlasového rejstříku (*von normálně*). Výraz *NIC* je umístěn v extrémně vysoké poloze hlasového rejstříku a je na něm důraz. Následující výraz *vole* prudce klesá do nízké neutrální polohy hlasového rejstříku. Schematicky lze intonaci této druhé výpovědní linie označit /\, přičemž onu druhou část (\) tvoří právě výraz *vole*. M. Seltinová (1992) nazývá tento typ obrysu *cyindr* nebo *klobouk* (/\). Závěr této výpovědní linie vytváří mluvní takt s výrazným skokem větné melodie (*NIC vole*).

Druhá část (*von na tom byl/ HŮŘ vole *) je tvořena jednou výpovědní linií. Začíná v nízké neutrální poloze hlasového rejstříku a postupně přechází do jeho vysoké neutrální polohy (schematicky /). Výraz *hůř* je umístěn v extrémně vysoké poloze hlasového rejstříku a je na něm důraz. Následující výraz *vole* prudce klesá do nízké neutrální polohy hlasového rejstříku. Jde tedy o intonační obrys shodný s obrysem druhé linie první části. Je zde opět patrný mluvní takt s výrazným skokem větné melodie (*HŮŘ vole*).

Třetí část repliky (*von byl zapletenej vole/ jak VÁNOČka vole *) je sice tvořena jen jednou výpovědní linií, výrazy *vole* ji však dělí do dvou segmentů. První segment je umístěn v nízké neutrální poloze hlasového rejstříku, na výrazu *vole* stoupá do vysoké neutrální polohy hlasového rejstříku. Po výrazu *jak* ve vysoké neutrální poloze hlasového rejstříku následuje slovo *vánočka* umístěné v extrémně vysoké poloze (na prvních dvou slabikách je důraz), výraz *vole* klesne opět prudce do nízké neutrální polohy hlasového rejstříku. Intonační obrys je tedy obdobný jako u druhé výpovědní linie první části repliky (/ \).

Rozbor zvukové formy výrazu *vole* v rozhovoru ukazuje, že slouží k segmentaci a hierarchizaci replik. Má dvojí funkci:

- a) Výpověď nekončí nejvýraznějším slovem (není na něm větný přízvuk), ale větný důraz je na předposledním slově výpovědní linie: její konec silově klesá a je doprovázen výrazným poklesem větné melodie. Po konstrukci následuje krátká pauza nebo konec repliky. Výraz *vole* je výrazným znakem signalizujícím konec výpovědní linie. Předposlední slovo a výraz *vole* tvoří rytmický celek: přízvučná slabika je zdůrazněna silově i intonačně, výraz *vole* prudce klesá do střední nebo nízké neutrální polohy hlasového rejstříku. Jde o velmi častý jev v mluvených projevech zejména mládeže (k tomu viz Hoffmannová; Homoláč; Mrázková, 2019, s. 56–60).
- b) Výpovědní linie je strukturně, obsahově a intonačně uzavřený celek. Výraz *vole* signalizuje nejčastěji její konec intonačně. Stoupavá či klesavá větná melodie (konkluzivní kadence a semi-kadence) určuje, zda po slově *vole* (ne)nastalo místo relevantní pro výměnu komunikačního partnera. Střídání stoupavě klesavé větné melodie s umístěním v neutrální a extrémně vysoké poloze hlasového rejstříku – M. Seltingová (1992) nazývá toto

schéma „cickak“ intonace – působí dynamicky a výrazně se podílí na emocionalitě repliky – mluvčí má emocionální vztah k popisované komunikační události.

Shrnutí

Rozbor zvukové formy výrazu *vole* v rozhovoru ukazuje, že není vycpávkovým (výplňkovým, parazitním) slovem, i když ztrácí svůj význam. Nezprostředkovává komunikačnímu partnerovi jen pragmatické funkce (postoje mluvčího k sdělení), ale slouží také k segmentaci mluveného projevu, hierarchizaci replik a výpovědních linií a přispívá k mechanismu střídání replik/komunikantů v rozhovoru.

Interactive functions of contact expressions in young people's speech

“Sociolect” is generally defined as a distinctive part of the national language, which assumes the form of a non-standard or colloquial layer of social notions, used in everyday communication by people who are bound by the same environment or sphere of interests. The article points to the need to also follow the audio/phonetic and syntactic level in the analysis a sociolect. The focus of attention is an expression which is also referred to as a means of contact – “*ty vole*” (used similarly as the English “*holy shit*”). This phrase is often used in emotional displays, serving not only as an address of the communication partner but also as a means of contact, which expresses spontaneous amazement, surprise, etc. It is used by the communicants as a sign of the end of a discourse. The ascending or descending melody/intonation of the sentence indicates whether such contact means is followed by a space for an exchange between the speakers.

Key words:

communication, sociolect, syntax, phonetic level, contact means, vulgarism

Literatura

- BÍLKOVÁ, Jana; ZEMAN, Jiří. K návaznosti textových jednotek v mluveném narativu. In NIKOLOVSKI, Gjoko; ULČNIK, Natalija (eds.). *Slavistična prepletanja I*. Maribor: Univerza v Mariboru, 2022, s. 69–80.
- HOFFMANNOVÁ, Jana; HOMOLÁČ, Jiří; MRÁZKOVÁ, Kamila (eds.). *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 2019. 394 s.
- HUGO, Jan; aj. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2006. 416 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie. SOCIOLEKT (2017). In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.
- Očista mateřštiny. *NŘ*, 1917, roč. 1, č. 1, s. 24–27.
- ROMPORTL, Milan. Poznámky k zvukové stránce projevů v slangu a v profesionální mluvě. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu v Plzni 23.–26. září 1980*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1982, s. 31–35.
- SELTING, Margret. Intonation as a Contextualization Device: Case Studies on the Role of Prosody, especially Intonation, in Contextualizing Story Telling in Conversation. In AUER, Peter; di LUZIO, Aldo (eds.): *The Contextualization of Language*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1992, p. 337–358.
- ŠTĚPÁN, Josef. Ty brdo! *Naše řeč*, 2008, roč. 91, č. 3, s. 108–109.

Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III
✉ jiri.zeman@uhk.cz

Místo profesního výraziva ve výuce zahraničních studentů českých vysokých škol

Jiří Hasil, Diana Palaščáková

Na českých **vysokých školách** studovalo a studuje značné procento **zahraničních studentů**. Je třeba si uvědomit, že všichni zahraniční studenti již během studia přicházejí do kontaktu i se **sociolekty** a **profesní mluvou** svých oborů.

Před rokem 1989 museli všichni zahraniční studenti absolvovat roční přípravný kurz v Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy, kde se nejen zdokonalili v češtině, ale prošli také výukou tzv. odborných předmětů, a to podle svého budoucího studijního zaměření (například fyziky, biologie, chemie, psychologie, historie apod.). V průběhu studia těchto předmětů totiž bylo možno sjednotit jejich znalosti na „českou maturitní úroveň“ a seznámit je s českou odbornou terminologií. To dnes musejí zvládnout jazyková pracoviště na fakultách.

Zahraniční studenti jsou dnes podle platné legislativy přijímáni k bezplatnému studiu na českých vysokých školách v oborech vyučovaných v češtině na základě složení certifikované zkoušky z češtiny na úrovni B1 dle **SERR**.¹⁴⁸ Zkoušku mohou složit na kterémkoli pracovišti, kde jsou tyto zkoušky akreditovány.¹⁴⁹ Vidíme v tom kámen

¹⁴⁸ Společný evropský referenční rámec pro jazyky.

¹⁴⁹ Například v Českých centrech, v ÚJOPu, ve státních jazykových školách s právem státní zkoušky z českého jazyka apod.

úrazu. Ze své podstaty certifikované zkoušky dle SERR ověřují obecné jazykové schopnosti ve čtyřech jazykových dovednostech (čtení, psaní, poslech s porozuměním, ústní komunikační schopnosti), jsou zaměřeny všeobecně a v žádném případě neověřují uchazečovu **jazykovou kompetenci** ke studiu na vysoké škole. SERR byl vytvořen primárně pro podnikatelskou sféru jako nástroj ulehčující a umožňující volný pohyb pracovních sil v rámci EU a do škol byl v celé Evropě implementován jako vítaný nástroj ke srovnávání úrovně jazykových kompetencí až druhotně. To je jeden z důvodů, proč není v soustavě evropských vysokých škol plně funkční (blíže viz Hasilová; Hasil, 2020, s. 149–158). Zahraničním uchazečům o studium dnes chybí především příprava v oblasti českého odborného stylu, nejsou připraveni komunikovat v intencích tohoto stylu a vytvořit jednoduchý odborný text, často tápou i ve znalosti příslušné odborné terminologie (viz Hasil, 2022).

Je nutno konstatovat, že v mnohých případech fakultní jazyková pracoviště nemají ujasněno, co vlastně mají zahraniční studenty učit. Zaměřují se pouze na odbornou komunikaci, na zvládnutí příslušné terminologie a čtení odborných textů a rezignují na prohloubení všeobecných komunikačních dovedností (na myslí máme například komunikaci v menze, na studijním oddělení, na úřadech, v knihovnách, ale i na ulici, v restauraci a jinde).¹⁵⁰ I dnes se ale můžeme setkat s výukou neoborové češtiny zaměřenou především na zvládnutí gramatického systému češtiny.

Jsme spolu s M. Čechovou přesvědčeni, že výuka neoborové češtiny na českých vysokých školách musí být komplexní. To znamená, že musí zahrnovat jak nutné gramatické minimum, tak rozvoj obecných komunikačních dovedností studenta, rozvoj jeho schopnosti percepce i produkce příslušných odborných textů a mluvené odborné komunikace včetně náležitého užívání odborné terminologie a zvládnutí speciálních dovedností podle příslušného studijního zaměření.

V kurzech neoborové češtiny musejí být zahraniční studenti seznámeni i se stratifikací češtiny, tj. s existencí češtiny spisovné a nespisovné. Musejí být vedeni k tomu, aby s ohledem na příslušnou komunikační situaci byli schopni i aktivně „přepínat“ z češtiny spisovné

¹⁵⁰ Jsou to jazykové, respektive komunikační, kompetence, které úroveň B1 i B2 nejsou schopny pojmut. Srov. též Čechová, 2022.

do nespisovné a naopak. Především ale musejí být obeznámeni se sociolektem příslušného oboru, a to s jeho vrstvou spisovnou i nespisovnou a s jejich užíváním. Jen tak totiž mohou plnohodnotně komunikovat v příslušném českém odborném prostředí (viz Hasil, 2022).

Dokumentujme tuto potřebu na příkladu studentů medicínských oborů. Jde o výuku jak lékařů a lékárníků, tak i nižšího zdravotnického personálu: zdravotních sester, fyzioterapeutů a také pomocného personálu. Výuka dnes probíhá ve dvou úrovních, jednak to je rekvalifikační výuka určená zahraničním zdravotníkům, kteří své obory vystudovali v zahraničí a v Česku si musí doplnit znalost českého jazyka, jednak jde o pregraduální přípravu zahraničních studentů medicínských oborů.¹⁵¹ Například lékaři-cizinci, kteří vystudovali medicínu na zahraničních vysokých školách, musejí skládat náročné zkoušky z českého odborného jazyka, aby jim mohl být nostrifikován jejich diplom a aby mohli provozovat samostatnou lékařskou praxi.

Studenti medicínských oborů musejí být schopni komunikovat v klinické praxi i s těžce nemocnými pacienty, jejichž vyjadřovací schopnosti (například schopnost náležitě artikulovat, schopnost slyšet cizincovu češtinu a rozumět jí) jsou chorobou i věkem omezeny atd. (blíže viz Hasilová; Hasil, 2020, s. 149–158). Pokud zahraniční zdravotní pracovník nastoupí do zdravotnického zařízení, které je situováno do lokality, kde je živé nářečí, musí pracovník rozumět i tomuto nářečí. Ani tyto speciální schopnosti SERR nepostihuje.¹⁵²

V době studia i v praxi musí zdravotnický pracovník-cizinec nutně ovládat i lékařský sociolekt, zvláště lékařskou profesní mluvu.¹⁵³ Termíny sociolekt, profesní mluva a slang chápeme v souladu s názory Marie Čechové (viz zde s. 18–29). Užíváním sociolektismů včetně profesionalismů v komunikaci zdravotnických pracovníků v Masarykově nemocnici v Ústí nad Labem se zabývala ve své bakalářské práci Diana Palašáková.

¹⁵¹ Podrobněji o pregraduální i postgraduální jazykové přípravě zahraničních zdravotnických pracovníků viz Bekasava, 2022.

¹⁵² K výše uvedeným speciálním schopnostem je nutno přičíst ještě jednu, obecně platnou. Česká společnost je velmi citlivá na neovládání českého pravopisu všemi uživateli českého jazyka (bez ohledu na to, jak ten který jednotlivec sám český pravopis ovládá). Proto vysokoškolsky vzdělaný cizinec, který chce být českou společností respektován, musí český pravopis ovládat. Týká se to i náležitě výslovnosti.

¹⁵³ Blíže k lékařské profesní mluvě viz Doležal, 2007, ev. i Bozděchová, 2009.

Sociolekt chápe jako „speciální lexikální vrstvu českého jazyka“, kterou lze klasifikovat na základě aspektů jazykových a mimojazykových. S odkazem na Hubáčka (1981, s. 19) „za aspekty jazykové považuje využívání pojmenovávacích způsobů bez zřetí k jejich spisovnosti, systémovost, snahu o pojmovou diferenciaci, vztah ke stávající terminologii oboru, komunikační funkčnost, vyjadřování expresivity a vhodnost pro mluvené jazykové projevy. Mezi aspekty mimojazykové pak řadí povahu a stupeň uzavřenosti prostředí, věkové a sociální složení uživatelů a psychické faktory“ (Palaščáková, 2021a, s. 17).

A dále konstatuje, že „motivací ke vzniku a užívání profesionalismů je zejména snaha jejich uživatelů o zřetelnou ekonomičnost a úspornost výrazů. Dalšími faktory jsou též jednoznačnost, jednoduchost a zapamatovatelnost těchto pojmů a jejich mobilita v mluvené komunikaci“ (Palaščáková, 2021a, s. 23). Dodejme k tomu, že profesní mluva, chápaná jako poloútvár nespisovný, stojí téměř na hranici nespisovnosti a spisovnosti (hovorovosti). O konstatování, zda je ten který professionalismus spisovný, či nespisovný, lze rozhodnout jen na základě kontextu a komunikační situace, v níž je professionalismus užít.

Slangem autorka bakalářské práce rozumí „nespisovné výrazivo užívané lidmi, kteří se hlásí k různým zájmovým skupinám a současně k nim vyjadřují svoji příslušnost“ (Palaščáková, 2021a, s. 21).

Stručně shrnuto, plně podporujeme názor Marie Čechové, že „společné, obecné pojmenování pro profesní mluvu, slang a argot je *sociolekt*“ (viz zde M. Čechová, s. 23), a na základě toho jsme spolu s Dianou Palaščákovou přesvědčeni, že termín sociolekt je nadřazený pojmu profesní mluva, jež je v převážné míře součástí nespisovné vrstvy národního jazyka, i pojmu slang, který rovněž náleží k vrstvě nespisovné. Jsme si i vědomi skutečnosti, že hranice mezi těmito pojmy jsou nezřetelné, volně propustné a mnohdy i obtížně vymežitelné.¹⁵⁴

Diana Palaščáková svůj výzkum prováděla v roce 2021 v době covidové pandemie, a to mezi zaměstnanci Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem. Je obdivuhodné, že v této době si našlo čas k vyplnění dotazníku 80 zdravotnických pracovníků této nemocnice. Celkově autorka bakalářské práce shromáždila 282 sociolektismů,

¹⁵⁴ Toto pojetí se shoduje s celkovým pojetím v této monografii.

zkoumala jejich slovnědruhovou platnost, způsob tvoření, sémantickou rozrůzněnost, všimla si i jejich frekvence z hlediska uživatelů a z hlediska toho, ve kterém oddělení se jich užívá.

Za produktivní sémantickou kategorií lze označit názvy prostředků, nástrojů, přístrojů a pomůcek, doloženou 73 doklady (př. *Amerikán* – Amerikánovy kleště; *defík* – defibrilátor). Nejméně produktivní kategorií se ukázala kategorie názvů orgánů a částí lidského těla (pouze 6 profesionalismů, např. *meňas* – meniskus; *plazma* – krevní plazma).

Nejproduktivnějším způsobem tvoření profesionalismů ze zdravotnického prostředí byla derivace se 107 výskyty (př. *děčkař* – pediatr; *očařka* – oční lékařka). V souvislosti s transpozičními způsoby lze vyzdvihnout metaforické přenášení s 33 výskyty (př. *anděl* – oblečení pro pacienty se zapínáním vzadu; *šampuska* – plastová nádoba na odběr moči).

V případě slovnědruhové platnosti profesionalismů bylo nalezeno pouze jedno, byť substantivizované, adjektivum (*rychlá* – 1. záchranná služba, 2. vůz záchranné služby).

Palašáková odhalila pouze minimální rozdíly v užívání sociolektismů mezi jednotlivými odděleními ústecké Masarykovy nemocnice.

Podíváme-li se na získaný materiál z hlediska slovotvorného, dospějeme k závěru, že se zde uplatňují **postupy transformační i transpoziční**.

Nejčastějším **slovotvorným postupem** transformačním v zdravotnickém sociolektu užívaném v Masarykově nemocnici v Ústí nad Labem je **odvozování**. Nejproduktivnější je potom tvoření nových sociolektismů pomocí sufixace. Nejčastěji užívanými příponami jsou *-ák* (*močák* – močový měchýř; *zánět močového měchýře*; *křečák* – varix, křečová žíla; *akuťák* – akutní příjem), *-ař/-ář* (*hrudář* – hrudní chirurg; *děčkař* – dětský lékař, pediatr; *cukrovkář* – diabetik) a *-ka* (*laktačka* – laktační psychóza; *intravenózka* – intravenózní injekce, injekce do žíly; *propouštěčka* – propouštěcí zpráva).

V řadě případů můžeme uvažovat i o kombinovaném slovotvorném postupu: o derivaci a univerbizaci. Tento postup je jedním z hlavních typů univerbizace (zde např. *intramuskulárka* – injekce do svalu, intramuskulární injekce, ale i *křečák*, *akuťák*, *děčkař*...). Zajímavým neologismem je homonymní výraz *rychlík* – rychlost na covid-19.

Druhým nejčastějším slovotvorným postupem zde uplatňovaným je **mechanické krácení**, jež je založeno na nepravidelné

amorfematické redukcí slova s následným doplněním finálního sufixu (*biochemka* – biochemie; *bronchačka* – bronchoskopie; *stacík* – stacionář; *sufenta* – opiát Sufentanil; *epka* – epilepsie; *dekáč* – dekubit; *novoš* – novorozeneček).

K relativně častému slovotvornému postupu uplatňovanému v oblasti zdravotnických sociolektismů náleží i pravidelné mechanické krácení neboli **trunkace** (viz Holasová, 2017). Mezi zdravotnickými sociolektismy užívanými v ústecké Masarykově nemocnici je možno lišit iniciální trunky, jejichž podstatou je redukce konce slova (*laparo* – laparoskopie; *nor* – noradrenalin; *rak* – rakovina; *sono* – sonografické vyšetření; *fibr* – fibroskop), od trunků kontrakčních, u nichž je redukována vnitřní část slova (*antika* – antibiotika; *antíky* – antibiotika; *emery* – emergency, nouzový stav, záchranná služba). Kontrakční trunkace je méně častá než trunkace iniciální.

Častým transformačním slovotvorným postupem v oblasti zdravotnických sociolektismů z ústecké Masarykovy nemocnice je **zkracování**, jím vznikají především sklonná zkratková slova dvojího typu. První z nich vznikla z počátečních hlásek či slabik víceslovných pojmenování (*urs* – URS, uterorenoskopie; *tepka* – totální endoprotéza; *nácl* – NaCl, chlorid sodný; *eda* – epidurální anestezie). Druhým typem jsou zkratková slova, k jejichž základu byla přidána slovotvorná přípona posilující flektivnost zkratkového slova (*cétěčko* – počítačová tomografie; *tříděčko* – 3D ultrazvuk; *éégéčko* – elektroencefalograf; *ékágéčko* – elektrokardiogram; *idéčko* – injekční lineární dávkovač). V některých případech je obtížné jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o lékařský termín, nebo o sociolektismus, např. *PRT* – periradikulární terapie, kořenový obstřík pod CT navigací.¹⁵⁵

Ojediněle byly zaznamenány i sociolektismy vzniklé **překrucováním**. Takto vzniklé lexikální jednotky jsou tvořeny expresivními sufixy *-ouš* nebo *-our* (*apendour* – appendix, zánět slepého střeva; *pacouš* – pacient; *buskouš* – lék proti křečím, Buscopan).

Ve zkoumaném korpusu sociolektismů byly nalezeny pouze dva příklady vzniklé **kompozicí**, a sice *fofrklacky* – francouzské hole a *kriplkára* – invalidní vozík.

¹⁵⁵ Termín PRT může být laicky chápán jako sociolektismus vzhledem ke své zvukové podobě s jistým českým vulgarismem. Za tento příklad děkujeme prof. Marii Čechové.

Postupy transpoziční

Nejčastějším transpozičním postupem se ukázalo **metaforické přenášení pojmenování**, např. *díra* – denní místnost zdravotnického personálu; *dobnout* – píchnout injekci; *flaška* – láhev s infuzním roztokem; *klec* – postýlka pro malé pacienty; *pemprska* – polštářková náplast; *týct*, ev. *lejt* – krvácet; *placky* – defibrilační elektrody; *náhubek* – respirátor).

Dalším běžným postupem je **metonymické přenášení**,¹⁵⁶ kupř. *šibr* – rozpis služeb; *sokolík* – pacient v seniorském věku; *močák* – a) zánět močového měchýře, b) pacient trpící zánětem močového měchýře; *běhat* – procházet, kontrolovat pokoje; *běhna*, též *čoklující sestra* – sestra kontrolující pooperační pokoje; *daun* – pacient trpící Downovým syndromem; *dusíč*, též *uspávač* – anesteziolog).

V omezené míře se v korpusu získaných sociolektismů objevily i případy vzniklé **univerbizací**, a to *stříkačka* – injekční stříkačka (elidováno bylo určující adjektivum) a *mísa* – podložní mísa určená k vylučování.

Výjimečně byl zaznamenán i opačný postup, **multiverbizace**, např. již výše zmíněná *čoklující sestra*. A také v omezené míře i **přejímání z cizích jazyků**, kupř. *ervej* – vzduchovod (přejato z angličtiny – airway).¹⁵⁷

Shrnutí

Výše uvedený výzkum ukázal, že zdravotnický sociolekt je živou a stále se vyvíjející součástí národního jazyka, tento pohyb lze dokumentovat dvěma neologismy, které se ve výzkumu objevily, a sice již zmíněný *rychlík* (rychlostest na covid-19) a *náhubek* (respirátor) reagující na covidovou pandemii.

Bylo by jistě přínosné a zajímavé, kdyby byly provedeny obdobné výzkumy zdravotnického sociolektu i v jiných obdobných zdravotnických zařízeních (krajské nemocnice) v různých regionech České republiky a jejich srovnání.

¹⁵⁶ Rozlišit, zda se jedná o metaforu nebo i metonymii je ovšem někdy velmi obtížné.

¹⁵⁷ Zpracováno s využitím Palašáková, 2021a.

Snad se nám na příkladu zdravotnického sociolektu podařilo názorně ukázat, jak je pro cizince působící v Česku ovládnání příslušných sociolektů důležité, ba nezbytné. Proto by každá komplexní jazyková příprava zahraničních studentů studujících na českých a moravských vysokých školách měla obsahovat důkladné poučení o příslušném sociolektu.

The Place of Professional Lexis in Teaching Foreign Students at Czech Universities

A number of foreign students – non-native speakers – study programmes taught in Czech at Czech universities. They have opportunities to improve their Czech communicative competence in Czech language classes organized by language centers of their universities. Even though those students had to prove their competence in Czech is at least at the B1 level of CEFR, there is still a substantial room for improving their communicative competence. The subject of their instruction is standard language. The question addressed is if non-standard Czech, professional talk, and sociolect have its place in such courses as well. Evidence is presented, based on the sample of foreign medical students, that professional talk has its irreplaceable position in their language training.

Key words:

foreign student, sociolect, professional talk, transformational word-formation process, transpositional word-formation process, CEFR, language competence, university

Literatura

- BEKASAVA, Aksana. Výuka českého jazyka se zdravotnickou tematikou pro cizí studenty. *Philologia*, 2022, 32, 2, s. 69–79.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*. Praha: Karolinum, 2009. 270 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Komunikační sféry ve výuce češtiny nejen jako cizího jazyka. In ČECHOVÁ, Marie, *Svět v češtině a svět češtiny*. Praha: Karolinum, 2022. 261 s.
- DOLEŽAL, Antonín. *Lékařský slang a úsloví*. Praha: Galén, 2007. 87 s.
- HASIL, Jiří. Výuka češtiny pro cizince na českých vysokých školách – nástin historie, současný stav i výhled do budoucnosti (cíle výuky a potřeby zahraničních studentů různých oborů). *Philologia*, 2022, 32. s. 21–34.
- HASILOVÁ, Helena; HASIL, Jiří. Výuka německého jazyka ve firemní a akademické praxi v situaci současné České republiky. In ZELENICKÁ, Elena. (ed.), *Odborný cudzí jazyk: teória a prax*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2020. s. 149–158.
- HOLASOVÁ, Jitka. Trunkační jevy v současné češtině. In *Usta ad Albim BOHEMICA* [online], 2017, 17, s. 14–19. [cit. 15. 10. 2022]. Dostupné z: https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2018/08/KBO_casopis2017-1.pdf.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Ostrava: Profil, 1981. 214 s.
- PALAŠČÁKOVÁ, Diana. *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků*. Bakalářská práce. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2021a.
- PALAŠČÁKOVÁ, Diana. *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků*. [online] *Usta ad Albim BOHEMICA*, 2021b. 21, 1–2, s. 29–36. [cit. 15. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2022/08/USTA-2022.pdf>.

Další elektronické zdroje

- KOL. Společný evropský referenční rámec pro jazyky. [cit. 15. 10. 2022]. Dostupné z <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>.

Katedra bohemistiky
Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
České mládeže 8, 400 01 Ústí nad Labem

Ústav bohemistiky pro cizince a komunikace neslyšících
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
✉ jiri.hasil@ff.cuni.cz

Sociolekt slovenských matiek¹⁵⁸

(ako demonštrácia ich myslenia a vzťahu ku svojim deťom v aktuálnych sociokultúrnych podmienkach)

Zuzana Popovičová Sedláčková

Pri skúmaní **komunikácie slovenských matiek** je dôležité zodpovedať najskôr dve podstatné otázky ozrejmujúce predmet a rozsah nášho záujmu. Po prvé, kto patrí do skupiny slovenských matiek malých detí, ktorá môže byť chápaná skutočne široko, a po druhé, ktoré jazykové prvky vyskytujúce sa v ich komunikácii je možné vnímať ako výrazový materiál **sociolektov**.¹⁵⁹

Výskumný záujem sme v časovom horizonte uplynulých ôsmich rokov orientovali na tehotné ženy bez rozdielu v tom, či ide o prvoroďičku alebo matku druhého (resp. aj ďalšieho dieťaťa), a zároveň potom na matky na materskej (rodičovskej) dovolenke, ktoré sa starajú

¹⁵⁸ Kapitola vznikla v rámci riešenia grantu MŠVVaŠ SR VEGA 1/0082/23 Pragmatické a gramatické aspekty slova, vety a textu – prejavy aflexie v súčasnom slovenskom jazyku od retrospektívy k perspektíve.

¹⁵⁹ K sociolektom (sociálne viazaným semivarietám národného jazyka) radíme slangizmy (ako výrazový materiál semivariety slangu), argotizmy (jazykové prostriedky argotu) a profesionalizmy (prvky profesijnej reči) (porov. napr. Bosák, 1996; Popovičová Sedláčková, 2014; Orgoňová; Bohunická, 2012).

o novorodeniatko a dieťa/deti do troch rokov života. Oporou pri sledovaní komunikácie týchto žien boli sociálne siete, webináre,¹⁶⁰ diskusné fóra, online poradne, osobné stretnutia a priame pozorovania matiek a ich interakcií v reálnych situáciách (na ihriskách, v materských centrách, u lekárov, v detských kútikoch, v obchodoch a pod.). Zodpovedanie druhej otázky (t. j. ktoré výrazy je možné v komunikácii matiek hodnotiť ako sociolektické) sa môže zdať náročnejšie. Sledovaná skupina žien je totiž značne heterogénna, pretože ich nespája ani identické zamestnanie, ani inklinovanie ku konkrétnej záujmovej aktivite, dokonca ani rovnaké ekonomické zázemie. Podobne tiež sociálny status „matky na rodičovskej dovolenke“ nemusí byť totožný, pretože niektoré sa môžu o starostlivosť deliť s partnerom, iné môžu svoju profesiu vykonávať bez výraznejšieho prerušenia aj tesne po pôrode a plnohodnotne aj pri starostlivosti o dieťa. To, čo tieto ženy spája, nie je len zjavná skutočnosť, že sú v očakávaní alebo majú malé deti, ale hlavne je to potreba komunikácie a zmysel, ktorý vzájomným interakciám tieto ženy prikladajú. Keďže človek nemôže žiť bez komunikácie a nemôže žiť bez iných ľudí, s ktorými by komunikoval, vzájomné komunikačné kontakty ľudí sú esencialitou ich sociálneho života. Ženám matkám nejde len o číro „pracovnú“, dorozumievaciu stránku komunikácie, ktorá zabezpečuje ich nevyhnutné prežitie a fungovanie, významnou je práve vzťahová a sebaaprezenčná zložka komunikácie. Sociolekty vyskytujúce sa v diskurze tehotných žien a mamičiek malých detí preto vnímame ako svedectvá radostí, obáv a problémov spojených s materstvom a výchovou detí a zároveň ako prejav túžby matiek po vzájomnom porozumení, povzbudení a nájdenní rovnováhy medzi potrebami dieťaťa a svojimi vlastnými záujmami.

Matky vstupujúce do priamych aj nepriamych interakcií vytvárajú – povedané slovami J. Dolníka – **komunikačné formácie** (Dolník, 2017, s. 137-148). Komunikačná formácia sa vyznačuje istou stabilitou, kontinuitou a prináša členom pocit domova, komfortu (op. cit.). Kreovanie takýchto kolektívov je, samozrejme, postupné. Formácia si postupne vytvára isté návyky, zvyklosti, ktoré jednotlivci imitujú, postupne sa na ne adaptujú a vzájomne sa ovplyvňujú nielen názorovo

¹⁶⁰ Školenie alebo prednáška, ktoré moderuje lektor alebo odborník z istej oblasti. Webinár je vysielaný prostredníctvom internetu, pričom účastníkmi sú vopred zaregistrovaní odberatelia.

(napr. názorom na odbornú alebo spoločenskú tému), ale aj jazykovo. Vztiahnuc toto tvrdenie na výsek nami sledovanej problematiky, môžeme postrehnúť v slovenskom prostredí napríklad komunikačnú formáciu matiek preferujúcich alternatívne spôsoby pôrodu, formáciu žien navštevujúcich centrá asistovanej reprodukcie, rodičov, ktorí uprednostňujú princípy vzťahovej výchovy alebo tých, ktorých deti sa narodili predčasne a/alebo majú zdravotné problémy (napr. poruchy mobility, gastroezofágový reflux a i.).

Nezanedbateľný vplyv na existenciu komunikačných formácií má aj variabilný prístup žien k **materstvu**, výchove dieťaťa i k sebe samým. Imperatív dobrej matky (Potančoková, 2009, s. 62–64) v súčasnosti osciluje medzi viacerými perspektívami. Na jednej strane to môže byť dôraz na dlhoročnú a obetavú starostlivosť o deti s výraznou orientáciou na potreby dieťaťa a jeho zdravý fyzický i mentálny vývoj. Na druhej strane je to rešpektovanie žien, ktoré túžia po priestore na vlastné záľuby a sebarealizáciu. Starostlivosť o deti čoraz častejšie „opúšťa domáce prostredie“ a je zdieľaná s komunitou, teda realizuje sa spoločne s inými deťmi a matkami naživo v materských centrách, na prednáškach, kurzoch, v telocvičniach, virtuálne na sociálnych sieťach.

To, do akej miery sa konkrétna žena stotožňuje s názorom a ritualizovaným správaním komunikačnej formácie, sa môže prejavíť aj v jej jazykovom správaní. Sociolekty sú hmatateľným reprezentantom koexistencie jednotlivcov v komunikačnej formácii, pričom zároveň platí, že jeden človek môže byť aktérom viacerých komunikačných formácií súčasne. Ako ukážeme aj ďalej výberom príkladov, niektoré profesionalizmy a slangizmy sú preto známe mnohým slovenským matkám a ich frekvencia je v sledovaných komunikáciách výrazná a dlhodobá, iné sociálne determinované jazykové jednotky sú, naopak, zrozumiteľné len vymedzenému okruhu žien, resp. rodičov s kratším trvaním.¹⁶¹

V duchu slovenskej lingvistickej tradície sledujeme v diskurze matiek predovšetkým **professionalizmy** a **slangizmy**. Ako profesionalizmy hodnotíme tie výrazy (slová, viacсловné slovné spojenia či frazémy), ktoré (najmä) v ústnej komunikácii pri výkone svojho povolania

¹⁶¹ Výskumy N. Císařovej (2017) a P. Kačírkovéj (2012) zároveň preukázali, že mnohé slangizmy či profesionalizmy presahujú za hranice Slovenska (sú využívané českými aj slovenskými matkami).

používajú členovia istej profesijnej komunity. Dôvodom, prečo príslušníci komunity využívajú profesijnú reč, je to, že im umožňuje jednoduchšie, rýchlejšie, ale dostatočne efektívne dorozumievanie sa. Mnohé profesionalizmy sú preto skrátеныmi a zjednodušenými pendantmi termínov, resp. viacslavných opisných spojení. Slangizmy na rozdiel od profesionalizmov majú výraznú tendenciu k expresívnosti, emocionálnosti, exkluzívnosti a gestačnosti vyjadrovania. Podrobnejšie vymedzenie profesionalizmov a slangizmov v slovenčine aj s početnými príkladmi z rôznych profesijných odvetví a záujmových zoskupení sú zhrnuté v početných prácach O. Orgoňovej a kol. (napr. 2019, 2020, 2021) a Z. Popovičovej Sedláčkovej (napr. 2013, 2014).

Viacere profesionalizmy a slangizmy, ktoré v kapitole ďalej ilustrujeme, sú živé aj v iných odborných sférach alebo sociálnych skupinách. Vzhľadom na profiláciu témy však pri výkladoch lexikálnych jednotiek zvýrazňujeme len oblasť gynekológie a pôrodnictva a okolnosti týkajúce sa starostlivosti o malé dieťa.

Professionalizmy v komunikácii slovenských matiek

Radikálna demokratizácia verejného priestoru sa prejavuje aj vo zvýšenom záujme verejnosti o odborné témy a zapojenie sa neprofesionálnych komunikantov aj do oblasti profesionálnej komunikácie (Dolník, 2017, s. 193–203). Laická verejnosť sa aktívne zaujíma o spoločenské, politické aj zdravotnícke otázky, a to nie iba s cieľom získať nové poznatky o vybraných témach, ale aj s cieľom ovplyvniť vnímanie konkrétneho javu v spoločnosti či jeho financovanie, najmä ak je financovaný z verejných zdrojov.

Je preto prirodzené, že nastávajúce matky sa aktívne zaujímajú o to, akými fyziologickými zmenami prechádza ich telo počas **tehotenstva** a po ňom, aké vyšetrenia ich čakajú, ako prebieha pôrod a aké komplikácie sa potenciálne môžu vyskytnúť, prípadne aké sú ich práva a povinnosti pri nástupe na materskú dovolenku. Podobne aj matky malých detí túžia starostlivosťou o svoje dieťa prispôsobiť jeho psychickému a fyzickému napredovaniu, pri čom neraz potrebujú radu odborníka. Informácie dostupné na internete predstavujú pre väčšinu žien prvý (a často aj jediný) zdroj informácií.

Elektronické médiá nielenže uľahčujú dostupnosť informácií, ale matkám zároveň umožňujú aktivizovať svoje kontakty s inými (aj neznámymi) ženami (resp. aj s mužmi, lebo aj oni sa v posledných rokoch začínajú výraznejšie podieľať na starostlivosti o dieťa inými formami a v iných oblastiach). Diskurz matiek preto disponuje značným interakčným potenciálom. Kvalita ponúkaných informácií býva rôzna, pretože niektoré texty pripravujú priamo odborníci v záujme priblížiť (popularizovať) vybrané témy širšej verejnosti, iné poznatky sú však spracované redaktormi tzv. *babywebov*¹⁶² alebo lektormi napr. vo forme autorských blogov, webinárov či inštruktážnych videí. Ak by sme nateraz abstrahovali od hodnovernosti sprostredkovaných informácií a ostali iba pri koncentrácii na lexikálne jednotky prítomné v takýchto komunikátoch, môžeme v nich postrehnúť nielen odborné termíny, ale v značnej miere aj profesionalizmy ako ich neoficiálne náprotivky.

Značné miesto profesionalizmov v komunikácii matiek pochádza z medicínskeho prostredia a do povedomia žien sa dostávajú jednak ich priamym kontaktom so zdravotníkmi (počas vyšetrení v ambulanciách, nemocniciach), jednak počas špecializovaných kurzov s kvalifikovanými lektormi. Nezanedbateľným zdrojom profesionálnej lexiky v komunikácii matiek sú aj spomínané internetové *babyweby* a diskusné fóra, na ktorých matky reagujú (komentármi, otázkami a pod.) na texty odborníkov. Výskyt profesionalizmov v diskurze matiek je teda dôsledkom demokratizácie verejného priestoru a ľahkej dostupnosti odborných informácií, ako aj zvýšenej angažovanosti neprofesionála v špecializovaných sférach.

K frekventovaným profesionalizmom v komunikácii tehotných žien patria výrazy, ktoré sa vzťahujú na ich povinné lekárske vyšetrenia, diagnostické zákroky sledujúce vývin plodu a taktiež výrazy týkajúce sa priebehu pôrodu: *hácegěčko* (zo skratky hCG, ľudský choriogonadotropín – hormón, ktorý sa v krvi a moči vyskytuje len počas tehotenstva), *trizomy/trisomy* (Trisomy test, prenatalne vyšetrenie z krvi tehotnej ženy v prvých mesiacoch tehotenstva, ktorým sa vylučujú vybrané genetické poruchy plodu), *úsegěčko* (USG, ultrazvukové

¹⁶² Výrazom *babyweb* označujeme sumárne všetky internetové stránky a diskusné fóra, ktorá sa špecializujú na témy o tehotenstve, výchove či starostlivosti o deti, alebo ponúkajú právne rady pre rodičov.

vyšetrenie), *morfo*, *velký ultrazvuk*, *morfo sono* (morfologický ultrazvuk, resp. sonografia, ktorým sa zisťuje veľkosť a celkový vývoj dieťaťa s cieľom odhaliť prípadné anatomické anomálie a genetické poruchy), *amnio* (amniocentéza, výkon, pri ktorom sa tenkou ihlou odoberie plodová voda na vykonanie genetickej diagnostiky, a to s cieľom vylúčiť alebo potvrdiť genetickú chybu plodu), *toxo* (toxoplazmóza, parazitárne ochorenie človeka a zvierat, ktoré môže v tehotenstve vyvolať potrat alebo spôsobiť vývojové poruchy plodu), *preeklamska* (preeklamsia, závažné ochorenie, keď cievy v placente nie sú dostatočne rozšírené, čo spôsobuje vysoký krvný tlak matky a nedostatočné zásobovanie plodu krvou a kyslíkom), *hamilton* (Hamiltonov hmat, mechanický zásah pôrodníka, ktorým sa snaží naštartovať pôrod), *epidurálka* (epidurálna analgéza podávaná počas pôrodu na tíšenie bolesti), *vzdycháreň* (izba, v ktorej sú ženy pripravované na pôrod na pôrodnej sále), *vyvolávačka* (farmakologické alebo mechanické vyvolanie pôrodu), *pustenie vody* (amniotómia, pretrhnutie plodového vaku s cieľom urýchliť/vyvolať pôrod), *cisársky (rez)*, *sekcia* (sectio caesarea, chirurgická forma pôrodu vykonaná prerezaním brušnej steny a maternice), *poslíčkovia*, *falošné/nepravé kontrakcie* (Braxton Hicksové kontrakcie, prípravné sťahy maternice objavujúce sa v záverečnej fáze tehotenstva, podľa J. Braxtona Hicka).

Uvedené profesionalizmy je možné výberovo doplniť aj takými výrazmi, ktoré sú výraznejšie prítomné v interakciách žien s problémom otehotnieť alebo s predčasne ukončenou graviditou: *carko* (centrum asistovanej reprodukcie, napr. v spojení *Pošlem vás na vyšetrenie do carka.*), *laparka* (laparoskopia, metóda, pri ktorej sa pomocou nástrojov a malej kamery vykonávajú vybrané operácie a diagnostika), *biochemko* (biochemické tehotenstvo, potrat v prvých týždňoch tehotenstva z dôvodu neuhniezdenia vajíčka v maternici), *ket* (kryoembryotransfer, zavedenie rozmrazeného embrya do maternice, napr. v spojení *Som práve po ket(e).*), *espégé* (spermigram, analýza spermií v ejakuláte), *kyret* (kyretáž, operačný zákrok, ktorého cieľom je získať tkanivo z maternice), *mojžišovka* (Mojžišovej metóda, t. j. súbor cvikov napomáhajúcich pri liečbe neplodnosti), *bazalka* (bazálna teplota, meraná po dlhodobom telesnom odpočinku, slúži napríklad na zistenie ovulácie), *ovulka* (ovulácia, obdobie v rámci menštruačného cyklu ženy, keď sa zrelé vajíčko uvoľní z vaječníka a je pripravené na oplodnenie).

Medzi najčastejšie profesionalizmy zachytené medzi matkami v súvislosti so starostlivosťou o malé deti patria: *vojtovka* (metóda podľa českého neurológa V. Vojtu, ktorý vyvinul súbor cvikov a techník využívaných pri liečbe a diagnostike pohybových porúch detí), *hexa* (hexavakcína, očkovačská vakcína určená na ochranu dojčiat pred 6 chorobami súčasne), *átebéčko*¹⁶³ (antibiotikum, zo skratky ATB).

V porovnaní s vyššie uvedenými profesionalizmami registrujeme osobitné postavenie takých výrazov, ktoré do slovenčiny prenikli v dôsledku zvýšeného záujmu žien o individuálny a rešpektujúci prístup počas pôrodu a v popôrodnej starostlivosti, ďalej vzhľadom na podporu dojčenia i celkového psychického a emočného stavu ženy, ale aj so zreteľom na zodpovedné stravovanie a cvičenie počas tehotenstva a po ňom, ktoré je potrebné zosúladiť so starostlivosťou o blaho dieťaťa a jeho mentálny i telesný progres rešpektujúc osobnostné črty dieťaťa. Prírodnou reakciou na tieto impulzy je vznik rozmanitých kurzov, motivačných seminárov alebo prednášok, ktoré sú vedené vyškolenými lektormi.

Lektori (tiež poradcovia, mentori) sú poloprofesionáli, ktorí, zjednodušene povedané, vedia viac ako laik, ale menej ako odborník s potrebným vysokoškolským vzdelaním a praxou v danom vednom odbore (Bohunická, 2020, s. 153). V rámci sondáže sme v tejto súvislosti postrehli výrazy ako *dula* (špeciálne vyškolená žena ponúkajúca iným ženám psychologickú a emocionálnu podporu v období tehotenstva, pôrodu, šestonedelia a dojčenia, z gr. *doulé* = osobná otrokyňa ženy), *vaničkovanie* (plávanie dojčťaťa, resp. batolaťa vo vani, čo je využívané nielen ako pohybová terapia, ale aj ako relaxačná metóda), *handling* (terapeutické zaobchádzanie s dieťaťom, manipulácia s ním – nosenie, pretáčanie), *strollering* (cvičenie žien v exteriéri, počas ktorého je využívaný aj detský kočík, pretože pri niektorých cvikoch sa matka o kočiar opiera, prípadne s ním hýbe, dieťa je počas cvičenia v kočíku a je to vnímané ako spoločne strávený čas), *zabondovať/bonding* (proces budovania emočných väzieb dieťaťa a matky, neskôr aj otca, prikladaním dieťaťa na nahé telo rodiča, t. j. kontaktom kože na kožu), *vzťahovka* (vzťahová výchova, vzťahové rodičovstvo, súbor princípov, ktoré zdôrazňujú prístup k dieťaťu na

¹⁶³ Okrem uvedeného výrazu sme zachytili aj značný výskyt slangizmu *antibáče* (= antibiotiká).

základe rodičovskej intuície a poznania príčin správania dieťaťa), *šatkovanie* (spôsoby nosenia a uväzovania bábätka v šatke určenej na nosenie detí) či širšie *babywearing* (spôsoby nosenia dieťaťa v nosiči alebo šatke podľa veku dieťaťa a aktivity s ním), *plienkovanie* alebo *látkovanie* (spôsoby vrstvenia a ukladania látkových plienok v tzv. *pulkách* alebo *kapsovkách* – vrchných nohavičkách fixujúcich plienky – v záujme dosiahnutia požadovanej nasiakavosti plienky a komfortu dieťaťa).

Slangizmy v komunikácii slovenských matiek

Zatiaľ čo sa profesionalizmy primárne vyskytujú v komunikátoch odborníkov a následne prechádzajú do dialógov žien (t. j. do ich reakcií, komentárov, diskusií), vznik slangizmov podmieňujú najmä bežné interakcie žien tvárou v tvár, prípadne na sociálnych sieťach (ktoré sú pendantom hovorených komunikátov) pri zdieľaní každodenných ťažkostí so starostlivosťou o potomka, neistoty spojenej s materstvom, ale aj nadšenia z tehotenstva a príchodu nového člena rodiny. Slangizmy zachytené v komunikácii slovenských matiek nie sú raritným javom, ale podobne ako sme konštatovali pri profesionalizmoch, niektoré z nich sú v interakciách matiek ustálené dlhodobo a sú známe širšej skupine žien, iné slangizmy sú ovplyvňované špecializovanými záujmami matiek.

Slangizmy sú charakteristické skratkovitosťou a deformovaním formy slov, rôznou mierou expresivity a hravosti (podrobnejšie napr. Popovičová Sedláčková, 2013), čo ilustračne dokladajú ďalej uvedené príklady. Príprava na materstvo začína pozitívnym *ciki testom* (tehotenským testom indikujúcim tehotenský hormón v moči) a uvedením si, že je žena *dvojčiarková* (tehotenský test indikuje graviditu dvomi prúžkami na testovacej paličke). V poslednom období je medzi ženami populárna aj prepracovanejšia verzia domáceho tehotenského testu – *digi test* (test s digitálnym displejom, ktorý na základe hladiny tehotenského hormónu udáva aj počet týždňov gravidity). Pri plánovaní rodičovstva môže párom pomôcť *ovu test* (ovulačný test, ktorý na základe prítomnosti hormónu v moči indikuje ovuláciu a plodné dni ženy). Zaujímavá je aj lexikálna jednotka *tehu*, ktorej význam je kontextovo viazaný a môže znamenať tehotenstvo

(*mať náročné tehu, počas prvého tehu*), tehotnú ženu (*aj kamarátka je tehu, som opäť tehu*), ale aj prívlastok tehotenský (*tehu oblečenie, tehu test*). Bohatú paletu slangizmov ponúka označenie vyvíjajúceho sa dieťaťa v maternici, ktoré môže byť *bobčom, fazulkou, bobuľkou*, event. aj *mimi* (neskl.) a *mimčom*, hoci posledné dve uvedené slová sú časté aj v prípade pomenovania dojčaťa, nie iba vyvíjajúceho sa plodu. Každá *tehuľka/tehuľa* (tehotná) si želá bezproblémové tehotenstvo a dúfa, že dieťaťko nebude *predčasniatkom* (predčasne narodeným dieťaťom).

Výbavička malého aj väčšieho dieťaťa pozostáva zvyčajne z *boddyčiek* (dojčenských body), *trakáčov/trakáčikov* (nohavíc s trakmi), *gaťuší/gaťušákov/gaťušiek* (detských nohavíc vo všeobecnosti), medzi ktorými sú obľúbené najmä *pudláče* (tepláky s nižším pudlom poskytujúce dieťaťu s plienkou väčšie pohodlie) a *softky/softshellky* (nohavice z materiálu softshell). Malé dievčatá pri prvých pohyboch pravdepodobne ocenia *sukňogate* (nohavice s prišitou sukňou) a mnohé mamičky volia spomedzi dostupných značiek obuvi *raky* (topánky zn. Rak). Zachovalé oblečenie, hračky a predmety využívané pri starostlivosti o dieťa si ženy s obľubou vymieňajú na spoločných stretnutiach – *vymieňačkách*, prípadne ich predávajú na bazároch. V prvých mesiacoch života je so starostlivosťou o malé dieťa neodmysliteľné späť prebaľovanie, a to buď využitím *jednorazoviek* (jednorazových plienok), alebo *bambusiek* (látkových bambusových plienok), ktoré spolu s bavlnenými látkovými plienkami slúžia ako *vkladačky* do plienkových nohavičiek (sú vkladané ako nasiakavá vrstva, porov. vyššie uvedený výraz plienkovanie).

Choroby, *epidemky* (epidémiie) či *virózky* (virózy so slabším priebehom) sa nevyhýbajú ani malým pacientom, ktorí môžu *sopliť* (*mať výtok z nosa*), *kašliť* (*kašľať*), *teplot(k)ovať* (*mať zvýšenú teplotu až horúčku*) a musia navštíviť *dokiho* či *dokinu* (detského doktora/ detskú doktorku), resp. *pediho/pedinu* (pediatra, pediatričku). Akousi povinnou jazdou malých detí je aj *kiahňovanie* (prekorenie ovčích kiahní¹⁶⁴), ktoré sa podaktoré mamičky snažia urýchliť účasťou na *kiahne párty/kiahňopárty* (organizovanom stretnutí zdravých detí s infekčným dieťaťom s cieľom úmyselnej nákazy zdravého dieťaťa ovčimi kiahňami).

¹⁶⁴ Planých neštovic, pozn. red.

Na záver kapitoly sa ešte krátko pristavíme pri slangizmoch a uzualizovaných výrazoch presahujúcich dnes užšie vyhranenu societu, ktorými matky označujú iné matky. Nižšie uvedené slová sú pozoruhodné najmä preto, že v ich významoch je zvyčajne prítomná aj negatívna hodnotiaci zložka. Vnímanie významu slov na osi pozitívne – negatívne sa ustalauje pravidelným využívaním v komunikátoch a je, samozrejme, výrazne ovplyvňované mimojazykovými faktormi a postojmi spoločnosti k vybraným javom. Matky, ktoré odmietajú zažitú metódu výchovy, ale uprednostňujú domáce pôrody alebo iné alternatívne možnosti pri pôrode, matky úzkostlivo dbajúce na výživu detí, ale aj tie, ktoré svoje deti nechávajú chodiť naboso a slabo oblečené aj v zlom počasí a v náročných terénoch, prípadne tie, ktoré sa spoliehajú na vrodene inštinkty dieťaťa (napr. ho neusmerňujú) a spochybňujú štandardné vyšetrenia a rutinné lekárske postupy, sú často označované ako *alternatívky*. Medzi alternatívky následne patria *šatkomaniačky* (ženy uprednostňujúce nosenie detí v šatkách pred ich vozením v kočíkoch, pričom deti nosia dlhodobo a pokiaľ je to možné, pri akejkoľvek činnosti), *biomatky* (ženy úzkostlivo dbajúce na prírodný pôvod produktov, najmä potravín, drogérie, ale aj tie, ktoré choroby liečia výhradne bylinkami). Ďalej sa k nim zaraďujú *ekomatky* (matky so silným ekologickým cítením) a *neočko* (matky, ktoré odmietajú očkovanie svojich detí), ktoré sú v opozícii k *očko* (matkám prijímajúce očkovanie). Hoci väčšina ľudí v súčasnosti akceptuje snahy minimalizovať chémiu v potravinách a podporuje prejavy zodpovednosti voči životnému prostrediu a prírode preferenciou prírodných produktov z obnoviteľných zdrojov, rovnako ako nezavrhuje rešpektujúci prístup k individualite dieťaťa a jeho potrebám, problematická sa ukazuje výraznejšia kumulácia inakosti názorov a prístupov alternatívne zmýšľajúcich matiek, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom vymykajú zaužívaným ideálom v spoločnosti (Potančoková, 2009).

Zhrnutie

V kapitole sme poodhalili jeden z možných pohľadov na diskurz tehotných žien a matiek malých detí na Slovensku s dôrazom na sociolekty, a to jednak v kontexte doterajších výskumov problematiky, jednak so zreteľom na sociokultúrne zmeny v spoločnosti. Akcentovaním vybraných faktorov sme sa pokúsili odôvodniť výskyt profesionalizmov a slangizmov v komunikačných formáciách matiek. Ukázalo sa, že interakčný potenciál reálnych aj virtuálnych dialógov matiek s odborníkmi a poradkyňami či ďalšími „zaslúžilými“ matkami je bohatý. Okrem vzájomného porozumenia a kooperácie (matky sa podporujú, zaujímajú o problémy, radia si, inšpirujú sa odporúčaniami odborníkov) sa do ich dialógov dostáva aj pluralita názorov s potenciálnymi konfliktmi.

Sociolect of Slovak Mothers (as a Demonstration of Thinking and Relationship Towards Their Children and Current Sociocultural Conditions)

The chapter points at the most frequent sociolectisms (professionalisms and slangisms) occurring in communication situations of mothers of young children and pregnant women, sharing their worries, joys, problems and successes related to childcare in real-life as well as virtual interactions. Through introducing the exemplifications of the sociolectisms, we are pondering at the reasons of their functioning in women's communities, thus displaying the continuity of changes in the context of sociocultural changes in our society.

Key words:

sociolect, slangism, professionalism, communication situation, pregnancy, motherhood

Literatúra

- BOHUNICKÁ, Alena. Nové žánre a útvary v odbornej komunikácii. In *Studia Academica Slovaca* 49. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 139–157.
- BOSÁK, Ján. Dialekty a sociolekty. In MLACEK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava: Stimul, 1997, s. 25–30.
- CÍSAŘOVÁ, Nikola. *Slang matek na internetových diskusních serverech* [diplomová práca]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2017. 119 s.
- DOLNÍK, Juraj. *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: VEDA, 2017. 248 s.
- KACÍRKOVÁ, Pavlína. *Sociolekt matek na babywebech* [diplomová práca]. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Pedagogická fakulta, 2012. 159 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2019. 175 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. Profesionalizmus známy neznámy. *Slovenská reč*, 2020, roč. 85, č. 1, s. 28–41.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. 150 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; BOHUNICKÁ, Alena. *Lexikológia slovenčiny*. Praha: Columbus, 2012. 282 s.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. *Slang v mládežníckom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. 172 s.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. Interpretačná perspektíva sociolektov v rámci stratifikácie národného jazyka. In ORGOŇOVÁ, O.; MUŽIKOVÁ, K.; POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ Z. (eds.). *Jazyk a jazykoveda v interpretácii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 161–170.
- POTANČOKOVÁ, Michaela. Neplnohodnotné matky? Imperatív dobrej matky a participácia matiek maloletých detí na trhu práce. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 61–88.

III. Sociolekty a mladá generace

Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava
✉ zuzana.popovicova.sedlackova@uniba.sk

IV. ČÁST

SOCIOLEKTY V UMĚLECKÉ LITERATUŘE A V PUBLICISTICE

Sociolekt mladých lidí ve třech současných prózách¹⁶⁵

Jana Hoffmannová

V této kapitole se zabývám **vyjadřováním mladých lidí**, jak je ztvárněno ve třech úspěšných a oceňovaných dílech současných českých prozaiků. Na samém začátku jsem záměrně použila „vyjadřování mladých lidí“, protože není jednoduché zvolit ústřední pojem-termín: „sociolekt“ (v souladu se zadáním konference)? „slang“? či „mluva mládeže“? Stranou nechám raději to, že ani označení „mládež“ dnes nevyvolává příliš pozitivní konotace (možná i prostřednictvím kdysi frekventovaných odvozených výrazů jako „mládežník“, „mládežnický“). Zkoumání „mluvy mládeže“ má bohatou historii, kterou zde nemohu podrobně rekapitulovat, ale mohla by začít u práce F. Oberpfalcera *Argot a slangy* (1934), kde je zmiňován studentský slang. Takto zaměřené bádání se pak rozvíjí od 60. let 20. století, kdy na Slovensku vydává Š. Krištof (1963) publikaci právě o studentském slangu, v Čechách vychází článek A. Jirsové, H. Prouzové a N. Svozilové *Poznámky k mluvě mládeže* (1964) a články Josefa Hubáčka (1965) či L. Klimeše (1964). V 70. letech si tohoto problému všímají mj. S. Utěšený (1977) nebo M. Krčmová (1977), ze 70. a 80. let je ale třeba uvést i publikace monografické, především od Jaroslava Hubáčka (1979 aj.) a A. Jaklové (*Mluva mládeže v jižních Čechách*, 1984).

¹⁶⁵ Příspěvek vznikl v rámci projektu č. 19-21523S, podporovaného Grantovou agenturou ČR.

Na konci 70. let se koná první z plzeňských konferencí o slangu a argotu; na této i téměř na všech dalších konferencích se vyskytují příspěvky věnované „mluvě mládeže“, „slangu mládeže“, „studentskému slangu“, případně „žakovskému slangu“ atd. Přehled dosavadního výzkumu podala A. Jaklová (1989, na 4. konferenci), která přidala ještě termín „funkční řeč“, resp. zaměření na „řečovou činnost“ mládeže. Na dalších konferencích se tématem zabývaly B. Junková (2005) nebo H. Chýlová (2005), na poslední konferenci v r. 2008 pak A. Podhorná-Polická. Dále připomínám článek M. Báči o studentském slangu v Naší řeči (1985) a některé příspěvky z časopisu Český jazyk a literatura, např. od K. Rysové (*Slangové výrazy žáků*, 2003–2004) či J. Kostečky (*Slangové výrazy středoškoláků*, 2004–2005).

Hrdiny či hlavními postavami literárních děl, která jsem pro tuto kapitulu zkoumala, jsou sice žáci (resp. žákyně 2. stupně základní školy) a středoškoláci. Přesto se nezaměřuji na žakovský či studentský slang; postavy vybraných próz se totiž o školním vyučování, vyučovaných předmětech, známkách atd. vyjadřují jen minimálně. Jako společné jmenovatele a motivace výběru tří sledovaných próz bych předznamenala (kromě roku vydání 2021), že dvě z nich jsou psány **ich-formou** (vypravěčem je představitel/ka mladé generace) a ve třetí próze sice nejde o ich-formu, ale celému vyprávění dominuje perspektiva jednoho ze středoškoláků: jsou tu prezentovány jeho myšlenky, úvahy (*zadumal se Karkula; přemítal Karkula*), hodnocení různých situací apod. Příběhy mladých lidí jsou u všech tří autorů zasazeny do prostředí maloměsta a do prostředí českého (tj. nikoli moravského), takže všechny postavy (i postavy totožné s vypravěčem) užívají **obecnou češtinu**.

V próze Hany D. Lehečkové *Poupátka* jsou důsledně využívány obecněčeské koncovky substantiv, adjektiv a zájmen (*je takovej, jakej je; do svý šišatý hlavy; těma svýma prstama s velkýma kloubama*) i sloves (*stojím a přemejšlim; musím bejt doma; strašej nás*). V próze *Démon ze sídliště* (autorka Iva Hadj Moussa) jsou znaky obecné češtiny zastoupeny obdobně (*prastarý pozůstatky svatejch jsou nejspíš vystavený ve skleněných rakvích; mezi šutrama a vycpanejma sovama; snaží se bejt vtípnej; stojej frontu*); navíc lze zaznamenat zakončení tvarů 2. stupně adverbii (*jevila se celkově spokojenějc; měli jsme se oháknout trochu normálnějc*). Právě zmíněná podoba slovesa *oháknout* svědčí o tom, že protetické *v-* se tu vyskytuje

minimálně, jen u expresivních výrazů, ke kterým jaksí přirozeně patří (*vožrala, vožral jsem se; furt se kolem ní vochomejtal*).

A v třetí próze (Radim Bártů: *Poslední pomazlení*) zachází autor ve využití obecné češtiny asi nejdál (nejen ve zmíněném stupňování adverbii: *vnoříš se hloubš, co nejpomalejc, piju zběsilejc než obvykle*): protetické *v-* je užíváno důsledně (*můžu mít vosobní votázku?; všechny vostatní hospody maj vodevíno až vod desíti; vovedřel vokno do vobejváku nebo přesnějc řečeno chtěl to udělat; to si voptimista*) a na rozdíl od obou předchozích próz jsou tvary slovesa *být* zapisovány ve shodě s výslovností, tedy *sem, si/seš, sme, ste*. Výslovnostní zjednodušování odrážejí i zápisy jako *kerý, ňákej, di* ad. K reflexi syntaxe mluvené češtiny jen jeden detail: ve všech třech prózách se vyskytují výpovědi s „useknutými začátky“ (viz o tom mj. Hoffmannová – Richterová 2019): *Ses urazila, nebo co? – Se na to vyser. – Sem si ho voblíbil. – Se chceš zabít, nebo co? – Si debil, vole? – Si zas tolik nefandi. – Sis to vymyslel, nebo ne?*

Pokud jde o prostředky lexikální, zásadně si netroufám rozhodovat o tom, co řadit do češtiny obecné, co považovat za výrazy slangové, co třeba pouze za výrazy expresivní... Zde se mi hodí využít termín „sociolekt“¹⁶⁶ a přiřadit některé prostředky vybrané z uvedených próz k **sociolektu mládeže** – formovanému zde ovšem příslušnými literáty. Zvláštní pozornost asi není třeba věnovat výrazům, které neužívá pouze mládež a které by se daly zařadit mezi interslangové, např. *fotr, ségra, kámoš, kámoška...* V próze *Poupátka* vypravěčka, jedenáctiletá Fanyňka, žije hlavně pro divadelní kroužek (*divadelňák*), s tím souvisí i výrazy jako *improvizačka, děkovačka, víkendovka* (víkendové soustředění). Dále tu lze zachytit mj. lexémy *učňák, děcák, sídlák* (sídlíště), *mulťák* (multikino), *feťáci, bezďáci, kápézetka* (krabička poslední záchrany); za zmínku asi stojí i frekventované *fakt* (*má fakt divný řeči; vy jste fakt dementi*).

Vypravěč Šimon a jeho kamarádi v próze *Démon ze sídlíště* mají v oblibě slova *mega* (*ségře to mega sluší, šaty s mega volánama*), *týpek, mimoň, socka, vidlák*, i další hodnotící prostředky (*je to hustý, je trochu psycho, je v nervu*). Nechybí ani lexikum anglického původu: *cool, chill, lůzr, fakáč, random* (*vzal jsem do ruky jednu random knihu* = náhodnou). Z oblasti elektronické komunikace např. *nedával*

¹⁶⁶ K pojmu sociolekt viz shrnutí J. Hubáčka a M. Krčmové (2016).

bych to na Instáč. Stejně jako v *Posledním pomazlení*, kde sledujeme rovněž příběhy středoškoláků, vystupuje do popředí oslovení *kámo*. (Chlapci v *Posledním pomazlení* se velmi často oslovují i *hošku*, občas *borče*.) V obou prózách nás zaujme odmítavá reakce typu *A Omluvíš se!* – *B Tvoje bába se omluví* (= já se určitě neomluvim); *A Pojedeme autobusem* – *B Leda tak tvoje bába pojede autobusem*. A ještě uvedu další nálezy z prózy Radima Bártů: *somračka / somradlo, atmoška, nahodíme veget, áčko ve škole* (= nepřítomnost), *nedělej hraběnu, psychouš, vostrej týpek, švihlá blondýna, no potěš koště, vlepil mu hubana na tvář, kulábr* (kulečník), *monča* (mononukleóza), *šmajchlovačka, geronti, nonstopáč...*

Už autoři, které jsem citovala v úvodu, nezřídka zmiňovali některá symptomatická témata, k nimž se vážou určité **sémanticko-tematické okruhy** prostředků; podle A. Podhorné-Polické (2008) témata „slangotvorná“, „identitární“. Některé výrazné skupiny prostředků jsou zastoupeny v *Démonovi* i v *Posledním pomazlení*.¹⁶⁷ U středoškoláků je to téma návštěvy hospod a konzumace alkoholu: *chlást, lahváče, pivko, gambáč, alkáč, bufáč, je totálně zpítej, byli našrot, nabízel mu rozpitého lahvoně, dát si groček, byli sme všichni vylitý; byli sme voba nasračky; sou dočista nasráč; si jak dělo*. Dále kouření a drogy: *cigáro, cígo, špaček, čvaňho, žváro, retko, brko, travka, matroš, smažka, maruška, ty vyfetlo, vysmaženej týpek, hulit trávu, perník, perníkář, fetoval první ligu, dát si čouda / páva / práska, balit špeka, vyhulil za večer krabku cigár, ukroutila jednu žiletku; já jen leju, vole, nefetuju; kdo to tady smrdí s tím zasraným senem?* Prostředí, v němž se pohybují postavy teenagerů, není cizí ani kriminalita: postrachem jsou *poliši* či *esenbáci*; vyskytují se výrazy jako *šlohnout, vloupačka; vypadáte jak tlupa čórkařů z pastáku*; a ostatně, *když už jeden chlastá a hulí, proč by taky nekrad?* K tomuto okruhu sledovaných sociolektismů lze přiřadit i označení peněz (*kilo, litr, doláče, love; sto dvacet vosum vočí*). Homosexuální jedinci jsou *teplouši, teplajzníci, buzíci, buzny* nebo *buzeranti*.

Emblematickým tématem *Démona* i *Posledního pomazlení* je hudba, která v životě dospívajících mladíků hraje stěžejní roli. Šimon

¹⁶⁷ U dále uváděných výrazů by bylo zajímavé pokusit se o zařazení na časovou osu: některé z nich se užívají už po dlouhá desetiletí a jsou známy i příslušníkům nejstarších generací (*cigáro, cígo, špaček, retko, dát si čouda* aj.).

a jeho kamarádi v *Démonovi* vyznávají black metal a sami mají black-metalovou kapelu; v textu se často objevují názvy kapel jako *Sabati*, *Depešáci*, *Uriáš* aj. Metal jako hudební styl je nejbližší i Karkulovi z *Pomazlení*; nedá dopustit na *Metallicu*, další oblíbené kapely jsou *Nirvana*, *Alice in Chains*, *Halloween*, *Guns N'Roses*... V rozhovorech chlapců se mihají i názvy hitů těchto kapel. V této próze se část příběhu odehrává na koncertě „undergroundové kapely The Rozmrán“, který chlapci navštíví. Hráč s *vymaštěnou kytarou* tu *roztáčí své rytmické kolovrátky*, ale pak se *zacyklí v nějakém sólu*. Jindy *ztišená basa probublává kytarami*; *provzdušněné skladby se mění v spleťtité kořání riffů*; apod.

Specifickou – a bezpochyby velmi vydatnou – součástí sociolektu mladých lidí tvoří **vulgarismy**; to dobře vědí i autoři zde sledovaných próz a vulgarismy nikterak nešetří. Nemohu zde otevírat otázku, co vlastně máme považovat za vulgarismy či „sprostá slova“, snad jen odkážu na starší články J. Hrabáka (1962), F. Daneše (2001) či E. Lotka (2009) a na novější stať P. Nejedlého (ČJL 2015–2016). Z našich textů jsou vulgarismy nejméně zastoupeny v *Poupátkách*, i když ani žákyně 6. třídy se bez nich neobejdou; další dvě prózy s hrdiny 16–18letými, mužského pohlaví, však těmito výrazy přímo hýří. V už citovaném článku K. Rysové mě zaujalo označení „slušné nadávky“: ano, i těch nacházíme spoustu, sem by se daly zařadit výrazy jako *debil*, *idiot*, *blb*, *blbec*, *kretén*, *kokot*, *magor*, *dement*, *úchyl*, *retard*, *pako*, *mrcha*, *svině*, možná i *hajzl*, *hovado*, *čubka*, oslovení *bejku*, *ty krávo* (někdy eufemisticky *ty krásu*) – těžko říct, kde tu vést hranici.

Nelze tu rekapitulovat ani diskuse o výrazu *vole* (*ty vole*): o jeho povaze citoslovečné či částicové, o tom, zda plní funkci oslovení nebo se stává pouhou mechanickou výplňkou (srov. zde J. Zeman, s. 157–163). Texty našich prozaiků to ukazují poměrně plasticky; jestliže jeden z mladých muzikantů kárá svou matku za její rušivý vstup do zkoušky kapely slovy *mami, ty vole, my zkoušíme!*, nechce se vůči matce jistě dopustit žádného neurvalého či „sprostého“ oslovení. Jinak ale i „poupátka“ (děvčátka z „divadelňáku“) říkají např. *do prdele*, *vyser se na to, to je průser, je to piča*... A texty o mladých mužích jsou přeplněné příznačnými výrazy jako *srát* ve všech modifikacích (*posrat*, *nasrat*, *vysrat se*, *zasranej*, *sráč*, *sračka*), *hovno*, *prdel*, *piča* a *pičus*, *čurák*, *kurva*, *kunda*, *zmrđ*, *mrdat*, *prcat*, *šukat*, *chcát* (+ *po-chcat*, *chcanky*). Ženy a dívky jsou hodnoceny podle toho, jak velké

mají kozy (*dudy, dudáše*), zda jsou *šukatelné*... A škola podle Šimona? *Zkurvená, vyjebaná, zpičelá, zasraná, vyprcaná škola.*

Asi tak je tedy prezentován sociolekt současné mládeže ve třech prózách autorů mladší, resp. mladší střední generace. Všichni se jistě snaží o jazykovou a výrazovou autenticitu, o zachycení přirozeného mluveného projevu v určitém prostředí a v určité době (u Radima Bártů jsou to 90. léta 20. století). Přesto však musíme mít pořád na paměti, že nejde o naturalistický záznam, o kopii reálné mluvy současné mládeže, ale o její **literární stylizaci**. Je otázka, zda mohou lingvisté tuto prezentaci neformální, běžně mluvené, „nekonvenční“ (srov. slovník P. Ouředníka, 1992) češtiny přijmout jako relevantní pramen poznání (resp. aspoň do jisté míry). (Viz k tomu už Hoffmannová, 1995.)

Představení sociolektu (ať jakkoli výrazné) ale není jedinou složkou sledovaných literárních děl; pokládám za spravedlivé vůči autorům všimnout si i dalších složek výstavby textů, kterými se jazyková „syrovost“ a razantní expresivita (nesená hlavně vulgarismy) vyvažuje či kompenzuje. V *Poupátkách* např. tím, že dialogy hlavní postavy Fanyňky s jejími vrstevníky (bratr, kamarádky) mají podobu **dramatických dialogů**, jak je známe z textů divadelních her (označení promlouvající postavy a po dvojtečce její promluva). To koresponduje s dominantním prostředím divadelního kroužku. Je ovšem zajímavé, že promluvy dospělých (rodičů, vedoucího „divadelňáku“ Mirka) takto utvářeny nejsou, jsou podávány prostřednictvím vypravěčky Františky:

BRATR: Mami!
 JÁ: Neřvi, sakra, buď ticho.
 BRATR: Mami!
 JÁ: Ježiš, nech toho.
 BRATR: Mami!
 JÁ: Co chceš? Řekni, co chceš, a dám ti to, když budeš zticha!

Jenže už je pozdě. Otevírají se dveře. V nich stojí máma a ptá se, co tady proboha tak řveme. (...) Máma znovu zopakuje svoji otázku... (s. 11)

V próze *Poslední pomazlení* tvoří zase protiváhu „neučesaných“ dialogů četná rozvinutá **přirovnání** a další **obrazná vyjádření**:

Jeho oči se leskly bezednou prázdnotou jako dva modré korálky našité na hlavu plyšového medvěda. Měl zvláště natočenou hlavu a zvědavě pootevřená ústa. Jeho líný pohled ulpíval na Karkulovi se Skunkem jako pomalu plynoucí tuk. (s. 42)

Trojice rozmrzelých zlodějů stála dosud v kolejišti. Jak zimomřivě podupávali, připomínali karnevalové rytíře, kteří vyjeli do bitvy na prašivých mezcích. Poslední paprsky matného slunce se chlapcům krákoravě vysmívaly jako sebejistý, nepolapitelný nepřítel. Koncová světla jejich vlaku připomínala pochodně nesené stínovými postavami, jež vynášejí za město dodýchávající den. (s. 70)

Čas byl jako med, v němž bylo možné rozeznat chuť rozpouštějících se sekund. (s. 289)

Za další důkaz literárnosti, uměleckých hodnot prózy Radima Bártů pak lze pokládat i její nasycenost odkazy, **aluzemi** k dobovému kontextu kulturnímu (divadlo, filmy), politickému i sportovnímu; autor nechce své mladé „hrdiny“ představit jen jako primitivy s vulgárním a totálně nekultivovaným vyjadřováním, ale zároveň jako intelektuály se značným rozhledem. Snad to lze ilustrovat několika příklady:

- klepat se na sedadle smrti vedle nějakého magora, kerej si hraje na Ayrtona Sennu (s. 40)
- činil tak čistě pro zachování kerouacovské tváře (s. 63)
- kde ten tvůj Fred Astaire vlastně trsá (s. 85)
- vypadal jako koláž z fotek Lina Ventury a Vladimíra Mečiara (s. 130)
- škvírou proskočil s lehkostí Michajla Baryšnikova a rychlostí Pavla Bureho (s. 151)
- s metodickým zápalem Přemka Podlahy si vyměřil vzdálenost (s. 238)
- morrisonovský výkřik v hudebním brajglu skoro zanikl (s. 236)

IV. Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice

- minulej tejden sem byl na autogramiádě Jáchyče Topola (s. 244)
- elegantní, bílý nápis přímo na skle, jako kdyby ho nožem brusle vyryla do ledu Ája Vrzáňová (s. 247)
- byl na chvíli roztomilý skoro jak Vladimír Pucholt (s. 252)
- pokládal se do přednesu jak kříženec Eduarda Vojana a Alfréda Strejčka (s. 326)
aj.

Některé aluze jsou přitom vtipné, humorné, zábavné, ironické:

- na pionýrském táboře, kde u starého mlýna teče řeka líná (s. 32)
- „Koho to vidí mé bystré oči? Není to králevic na bujném oři?“ (aluze pohádkovo-cimrmanovská, s. 152)
- Trochu mu připomínala Blaženu z filmu Slunce, seno, jahody, akorát nevypadala tak strakonicky (s. 201)
- „Tento pán je slavná postava Puka z Šejkspírovy hry Ledová je plocha, hokej to je hra“ (s. 283)
- „Zde přichází slavný Klaus-Mařena Brandauer“ (kamarád s přezdívkou Mařena, s. 284)
- „Tak co je, Mazánku?“ smál se Lobo Karkulovi do obličeje, „proč už dávno neprcháte?“ (aluze na film Cesta do hlubin študákovy duše, s. 305)

Zajímavé jsou i četné kombinace vyjadřování intelektuálního a kolo-kviálního (případně slangového, vulgárního):

- v chabé psychohygienické sebeobraně Karkula usoudil, že je to nafoukaná píča (s. 178)
- „Čili ste si kvalitně zamagořili né jako narcistní debilové, ale jako originální perfermeři!“ (výrok Mařeny, s. 320)

Shrnutí

Závěrem chci pouze konstatovat, že sociolekt současných mladých lidí – jakkoli se nám proměňuje přímo před očima – lze aspoň v určitých rysech, do jisté míry poznat i z jeho reflexe v soudobé beletrii. U všech tří próz mě zaujaly jak kvality jazykové, tak hodnoty literární, umělecké. Je ale třeba připustit, že některé čtenáře může vysoká, někdy až přeexponovaná koncentrace nespisovnosti, expresivity, vulgárnosti odrazovat, že od „krásné literatury“ očekávají vyšší výrazovou kultivovanost. „Proti gustu žádný dišputát“; snad autoři vědí, pro koho píší.

Sociolects of young people in three contemporary fictions

This chapter examines the way young people express themselves as depicted in three successful and critically acclaimed works by contemporary Czech authors: Hana D. Lehečková (*Poupátka*), Iva Hadj Moussa (*Démon ze sídliště*) a Radim Bártů (*Poslední pomazlení*). It poses the question whether the current youth sociolect can be to a certain degree identified through its reflection in contemporary fiction. The focus is on lexical means (in relation to selected semantic and thematic domains) and pays attention to the use of vulgarisms as well. Additionally, it does not neglect certain aspects of text construction, where the language “crudeness” and aggressive expressiveness are balanced and compensated. For example, use of dramatic dialogues, rich similes and other vivid expressions, or allusions towards the temporary cultural, political, and sport context.

Key words:

sociolect, youth talk, three contemporary fictions, Common Czech, semantic and thematic domains of vocabulary, expressiveness, vulgarisms, dialogues, vivid expressions, allusion

Literatura

- BÁČA, Milan. K výzkumu studentského slangu. *NŘ* 68, 1985, s. 78–87.
- DANEŠ, František. Obhroublost v jazyce a řeči. In KOUDELKOVÁ, Eva; MARKOVÁ, Milada (eds.). *Sborník 2002* (k významnému životnímu jubileu doc. PhDr. Milana Žemličky). Liberec: Technická univerzita, 2001, s. 111–117.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Slang v literatuře a uchovávaní zašlých světů. In DAVIDOVÁ, Dana (ed.). *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 1995, s. 132–139.
- HOFFMANNOVÁ, Jana; RICHTEROVÁ, Olga. Redukované (jednoslabičné) nepřizvučné začátky výpovědí a dialogických replik v mluvené češtině. In HOFFMANNOVÁ, Jana; HOMOLÁČ, Jiří; MRÁZKOVÁ, Kamila (eds.), *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 2019, s. 117–141.
- HRABÁK, Josef. Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze. *NŘ*, 1962, roč. 45, s. 289–298.
- HUBÁČEK, Josef. K dnešnímu stavu studentského slangu. *NŘ*, 1965, roč. 48, s. 86–90.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Ostrava: Profil 1979. 170 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie. Sociolekt. In KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 1724–1725.
- CHÝLOVÁ, Helena. Změny v současném studentském slangu. In CHÝLOVÁ, Helena (ed.). *Sborník přednášek ze VII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2005, s. 93–98.
- JAKLOVÁ, Alena. *Mluva mládeže v jižních Čechách*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1984. 84 s.
- JAKLOVÁ, Alena. Možnosti analýzy mluvy mládeže. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni*. Praha: SPN, 1989, s. 15–32.
- JIRSOVÁ, Anna; PROUZOVÁ, Hana; SVOZILOVÁ, Nada. Poznámky k mluvě mládeže. *NŘ*, 1964, roč. 47, s. 193–199.
- JUNKOVÁ, Bohumila. Několik poznámek k mluvě mládeže dnes. In CHÝLOVÁ, Helena (ed.). *Sborník přednášek ze VII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2005, s. 88–92.

- KLIMEŠ, Lubomír. Slang plzeňských studentů. In *Sborník Pedagogického institutu v Plzni, Jazyk a literatura 5*. Praha: SPN, 1964, s. 71–118.
- KOSTEČKA, Jiří. Slangové výrazy středoškoláků. *ČJL*, 2004–2005, roč. 55, s. 23–28.
- KRČMOVÁ, Marie. Jazyk mládeže na Moravě. *NŘ*, 1977, roč. 60, s. 113–119.
- KRIŠTOF, Štefan. Študentský slang v Nitre. In: *Zborník Pedagogického inštitútu v Nitre. Spoločenské vedy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, s. 89–108.
- LOTKO, Edvard. K otázce vulgarismů, zejména v současné veřejné komunikaci. In BLÁHA, Ondřej (ed.). *Sondy pod povrch jazyka. Bohemica Olomucensia 4*. Olomouc: FF Univerzity Palackého, 2009, s. 49–55.
- NEJEDLÝ, Petr. Vulgarismy v lexikálním systému i v komunikaci. *ČJL*, 2015–2016, roč. 66, s. 5–13.
- OBERPFALCER, František. Argot a slangy. In *Československá vlastivěda*, sv. III. Praha: Sfinx – B. Janda, 1934, s. 311–375.
- OUŘEDNÍK, Patrik. Šmírbuch jazyka českého. *Slovník nekonvenční češtiny 1945–1989*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 1994. 536 s.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. Univerzália ve slangu mládeže. In *Sborník přednášek z VIII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2008, s. 67–71.
- RYSOVÁ, Květa. Slangové výrazy žáků. *ČJL*, 2003–2004, roč. 54, s. 21–25.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. Dialektologické poznámky k funkčnímu rozvrstvení jazyka a k mluvě mládeže. In KLIMEŠ, Lubomír (ed.). *Sborník přednášek z I. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1977, s. 23–34.

Prameny

- BÁRTŮ, Radim. *Poslední pomazlení*. Brno: Větrné mlýny, 2021. 336 s.
- HADJ MOUSSA, Iva. *Démon ze sídliště*. Brno: Host, 2021. 272 s.
- LEHEČKOVÁ, Hana D. *Poupátka*. Praha: Vyšehrad, 2021. 368 s.

Oddělení stylistiky a sociolingvistiky

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Letenská 123/4, 118 00, Praha 1

✉ hoffmannova@ujc.cas.cz

Interslangismy v českých textech Jaroslava Rudiše

Andrej Artemov

„Literatura má několik možností, jak patřit ke své době: buď si všímá otázek, jež hýbou současností, nebo vstřebává dobové způsoby a mravy. Druhá možnost sice nastává, ale ta první je mnohem častější“ – napsal současný francouzský literární vědec a esejista Dominique Viart (2008, s. 319).

V tvorbě **Jaroslava Rudiše** jsou zastoupeny obě zmíněné možnosti, které se zde umně prolínají a jsou od sebe neoddělitelné. Ačkoliv se děj textů odehrává převážně v současnosti a týká se postav „žijících kolem nás“, velkou roli ve vyprávění hraje dějiny a jejich interpretace očima jednotlivých účastníků příběhů. Středoevropské dějiny se popisují nikoliv jako učebnicový sled událostí, ale vykreslují se skrze dopad na jednotlivce. Při tom mnozí protagonisté, počínaje již prvním románem *Nebe pod Berlínem* (2003) a konče románem *Winterbergova poslední cesta*, přeloženým z němčiny (2021), vyprávějí svou zvláštní osobní historii, proplétají příběh vlastního života s dějinnými událostmi, které vnímají, prožívají a interpretují po svém.

Kromě důležitého dějinného prvku je společným rysem vyprávění nostalgie po opuštěných místech, kde postavy prožily šťastná období svých životů, a nemožnost se do nich vrátit, hlavně ne v té podobě, ve které je kdysi opustily. Vyrovnání se s minulostí, vyrovnání se s místem, které bylo opuštěno, vyrovnání se se sebou samým a další podobná vyrovnání, zdá se, jsou nejdůležitějšími motivy Rudišových příběhů a otázkami, jež hýbou současností.

V současné české i německé literatuře je tvorba Jaroslava Rudiše výrazným fenoménem. Autor nejen proplétá ve svých příbězích

dějinné události novodobé historie s osudy postav, ale také experimentuje s výtvarnou podobou a kompozicí svých textů, pracuje v různých žánrech (román, povídka, komiks, scénář, divadelní hra).

Vstřebání způsobů a mravů se v autorově tvorbě týká nejen roviny obsahové, ale také roviny jazykového zpracování příběhu.

Jak vypravěč, tak i postavy v autorových příbězích mluví současným jazykem charakteristickým pro jejich prostředí, což nutně vyžaduje postup od spisovné češtiny směrem k nespisovné a vede také k využití slangových a speciálních profesních výrazů. Okruh dominantních témat, která lze v Rudišově tvorbě sledovat, můžeme spojovat s určitým prostředím jak ve významu prostorovém (zeměpisně umístěném), tak i ve významu společenském (zájmová skupina).

V textech nacházíme různorodé zeměpisné objekty s jejich symbolikou i propojením s historií: město Liberec s Ještědem a okolím, Jeseníky, město Berlín, Prahu a mnoho dalších. Využití některých zeměpisných jmen prostřednictvím aluze s přidáním nového smyslu odkazuje k postmoderním hrám s významy (např. „malý zaplivaný bar Helsinky“ v románu *Konec punku v Helsinkách*). V románu *Winterbergova poslední cesta* je to dokonce celá mozaika různých symbolických míst, mezi nimiž některá dominují z hlediska významu v dějinách střední Evropy, v českých dějinách a v životě dvou hlavních postav (Liberec, Hradec Králové, Vídeň aj.).

Omezenějším lokálním prostředím jsou poznamenány některé postavy i jejich jazykový projev: železnice a železničáři, berlínský systém metra i městských a příměstských vlaků, prostředí hudebníků z moderních kapel, mládež poslouchající punkovou hudbu, štamgasti z hospody Severka, parta kamarádů, kteří pravidelně o všem možném „filozofují“ v sauně, a jiná parta, tentokrát kamarádek, které si také v sauně povídají o všem možném atd.

Do svých příběhů postavy i vypravěč vplétají **interslangismy**.¹⁶⁸ Postavy se v Rudišových textech vyjadřují shodně s prostředím, ve

¹⁶⁸ V NESČ se pod heslem sociolekt (slang) uvádí: „Některé lexikální jednotky nepochybně vzniklé v některém slangu, jež vazbu na vymezenou sociální skupinu ztratily, lze označit jako interslangismy; jde o „prostě slangové“ výrazy, např. dietář (1. 'kuchař nebo strážník dietní jídelny', 2. 'osoba pobírající diety'), klikař ('člověk mající štěstí'), mít zelenou ('nemít žádné překážky'), zařadit zpátečku ('ustoupit'), hrát fér hru ('jednat čestně'), klamat tělem ('odvádět') apod.; mnohé z nich zobecněly a dostávají se na pomezí spisovnosti“ (CzechEncy [online], cit. 30.01.2023. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>)

kterém se přirozeně vyvíjely. Kritikové reagovali na první romány tak, že přisuzovali autorovi zájem pouze o tzv. „mládežnická témata“ (láska, večírky, muzika, alkohol, drogy, sex) stylizovaná jazykem, který charakterizují hovorové a slangové obraty (Králíková, 2015, s. 144).

V posledních letech lze v tvorbě spisovatele sledovat širší okruh témat než pouze mládežnickou problematiku. Toto prohloubení obsahu a jazyková změna jsou patrné v románu *Winterbergova poslední cesta*. V překladu dochází k určité restrukturačnímu textu (Knittlová, 2010, s. 21), protože překladatel hledá možnosti převodu originálního stylu do textu překladu, ale je často nucen použít neutrálnější (opisné či vysvětlující) výrazy. To, že se jedná o překlad, zřejmě nivelelovalo použití sociolektu.

V rámci antropocentrického pohledu na jazyk, který se prosazuje v posledních desetiletích, se zkoumá sociolekt různorodých skupin mluvčích a také jednotlivců jako přirozená a živelně se vyvíjející entita. „Pole lingvistických zájmů se tak velmi rozšířilo, a to ve dvojnásobném aspektu. Za prvé se jazykověda vydala směrem k nadvětným výpovědím (a k textům) a k tomu, jak fungují v mluvních aktech; nutným východiskem pro popis výpovědi se při tom stalo dorozumívání mezi lidmi jakožto subjekty vystupujícími v určitých komunikačních rolích. Za druhé se víceméně paralelně stala východiskem popisu jazyka kultura a poznávací modely a systémy hodnot, které jsou v ní uloženy“ (Bartmiński, 2016, s. 14–15). Z tohoto hlediska je vděčným zdrojem výzkumu tvorba současného spisovatele, který vytváří fikční světy, v nichž jsou zastoupeny postavy, které patří k různým společenským skupinám a používají ve svém „mluveném“ projevu prvky sociolektu. V tomto případě lze sledovat fungování sociolektu v jednotlivých kontextech spojených s odlišnou problematikou. Hlavním spojovníkem mezi rozdílnými tématy je vypravěč a mezi jednotlivými knihami spisovatel, který nevyhnutelně vytváří sobě vlastní literární styl. V této souvislosti jsme se pokusili aplikovat pojem interslangismus na jazykové prvky použité v textech Jaroslava Rudiše.

Pozornost zasluhuje otázka vztahu interslangismů a tzv. výrazů obecně českých. Zdá se, že interslangismy postupem času právě doplňují slovní zásobu obecné češtiny. Nicméně je jejich vymezení ve vztahu k obecné češtině velmi obtížné. Kdy lze říci, že se ještě jedná o interslangismus, a kdy se již jedná o výraz obecněčeský? Komplikovanou otázkou je také poměr profesní mluvy, slangu a argotu

k interslangismům. Zdá se, že se interslangismus projevuje jako určitá fáze ve vývoji slangu, ale o této fázi lze mluvit pouze zpětně, kdy se již takové zobecnění určitého výrazu uskutečnilo.

Následující příklady sociolektismů z textů Jaroslava Rudiše strukturuje do tří skupin:

- a) **jednotlivé jazykové prostředky** (jednoslovné a víceslovné výrazy),
- b) **figury a tropy** (tj. jazykové prostředky se zásahem vypravěče, respektive v jejich autorském zpracování),
- c) **textotvorné** a „obsahotvorné“ **prvky** (tj. takové prvky, které již slouží k ucelení příběhu, jeho vnímání a interpretaci). K poslední skupině lze ještě poznamenat, že přispívá k pochopení smyslu přečteného textu a jeho interpretaci. Ačkoliv může existovat více výkladů jednoho textu, zde souhlasíme s výrokem Aleše Hamana: „Máme-li však mít možnost něco interpretovat, musí tu být něco daného, daný význam, jež lze aktualizovat“ (2010, s. 273).

Jednotlivé jazykové prostředky

Ad a) Jazykové prostředky s povahou interslangismů: při analýze jazykového materiálu z textů Jaroslava Rudiše si nelze nevsimnout opakování řady motivů, což pomáhá vytvořit tematizované skupiny a členit výrazivo podle profesně-sociálního prostředí (uvádíme jen některé příklady):

Výrazivo železničářů

V kreslené románové trilogii *Alois Nebel* (2006, 2011) nacházíme celou řadu interslangismů přecházejících do obecné češtiny:

Tak jsem si řekl: Ještě nejsi starej! Splň si svůj *ajznbňácký* sen.
Náklady, ty nás živí. Pár vlaků sem, pár tam.
Jen obyčejné *osobáky* a *šutr* a *dříví*.
Dějiny jsou plné prohazování. A *šibování*. A před válkou a po válce se *šibovalo* jako nikdy před tím.

Každý o tom sní. Aspoň každý *nádražák*.

Nakonec všem lidem na usmířenou postavili na kopci nad městem kostel, aby viděli, co je důležité. Lidé si odpustili. Ale já myslím, že odpustit někomu není jako *přehodit výhybku* nebo *postavit na volno*. To by bylo moc jednoduché.

Výrazivo hudebníků moderních kapel

V románech *Nebe pod Berlínem* (2002) a *Konec punku v Helsinkách* (2010) se převážně používají zkrácené výrazy pro přístroje na reprodukci hudby: *bedny*, *gramec*, *kazeták* (2010, s. 156) či pro pojmenování jiných kapel a hudebníků: *Pistole* – Sex Pistols (2002, s. 11), *Popáč* – Iggy Pop (2002, s. 58).

Zaznamenáváme zde také již poměrně rozšířený výraz, který nabył hodnotící funkce a takto pronikl i do jiných komunikačních oblastí:

A co už hlavně nikdy neobjednat. Třeba melounový bols, ten už asi nikdy. Banánový a pomerančový taky *nejsou žádná hitparáda*. (2010, s. 13)

Výrazivo hospodských štamgastů

Štamgasti hospod mísí ve své mluvě prvky sportovního, vězeňského a dalších typů slangu, například v novele *Národní třída: štouchačky, strkačky, čelíčka* (2013, s. 39).

Levej hák.

Pravej hák.

A *cajk* přímo do středu mého vesmíru. (s. 124)

Novela obsahuje množství obecně slangových výrazů: *sídlák* – sídliště, výrazů původem z vězeňského prostředí: *cajti* – policisté, *elpičko* – loupežné přepadení. Setkáváme se tu s různorodými pojmenováními pro národnostní a sociální skupiny: *nácek*, *bezdomáči*, *ciginy*, *pankáči*, *úkáčka*, *smažky*, *socky* (s. 24).

Početnou skupinu tvoří v Rudišově tvorbě tzv. „moderní“ slůvka a výrazy, které ne vždy lze označit za interslangismy, zvláště v jejich okazionálním použití, či tehdy, když nabývají dodatečných významů. Například výrazy v povídce *Konec světa* (2015, s. 74): *je to ujetý, má stíhu*, že ho *seberou* už v Praze na letišti (ibid.) lze označit za interslangismy a zároveň za výrazy z obecné češtiny, ale *megachlap, zerochlap* (ibid., s. 72) se objevily poměrně nedávno.

K rozšíření významu může docházet bezprostředně v textu spisovatele, například v novele *Český ráj (velitelka – manželka, partnerka; pružit – zřejmě ve významu pérovat, změkčovat náraz)*:

Poučení o životě s *velitelkama*: Dobrý to je vždycky jen na začátku, pak seš rád, že aspoň někdy. Musíš *pružit!* (2018, s. 65)

Ve značném množství jsou v tvorbě Jaroslava Rudiše zastoupeny **germanismy**, motivace jejich užití vždy souvisí s děním v příběhu. V románu *Nebe pod Berlínem* se děj odehrává v Německu, v románu *Konec punku v Helsinkách* jedna z postav má babičku Němku, která ji naučila mluvit německy, a tak prokládá svou řeč germanismy. V novele *Národní třída* hlavní hrdina svým způsobem obdivuje Německo, a aby to zdůraznil, vkládá do svého projevu německé výrazy v různém stupni počestění. Podobně je to i v dalších textech:

Ale zasekla se jim stříkačka, takže to všechno lehlo *cugrund*. *Alois Nebel* (2006, bez stránkování)

Taky mám pár *handgranátů* po Rusech. *Alois Nebel* (2006, bez stránkování)

Maličko sem v tom asi jel. Ale už je to *cajk*. – Takže teď jenom jako chlastáš. *Národní třída* (2013, s. 88)

Vyrvali mu z ucha *sichrhajcku* i s kusem ucha (...). *Konec punku v Helsinkách* (2010, s. 230)

Pro vypravěče v novele *Národní třída* je *cajk* univerzálním slůvkem opakujícím se s několika různými významy.

Figury a tropy

Ad b) Mezi figurami a tropy, které přispívají ke vzniku nových významů, převažuje **metonymický** či **metaforický přenos**. V příkladu z románu *Grandhotel* (ale i v dalších textech) nacházíme metonymické přenosy založené na symbolech odkazujících k období socialismu:

Tak tady žiju a pracuju. V *kruhové raketě* vysoké 90 metrů, co se nahoře zužuje. Postavili ji z hliníku, co se z něj dělají vidličky na pionýrské tábory, a z laminátu, co se z něj dělají kánoe a pramice na skautské tábory. Já jsem skautem nikdy nebyl a z pionýra mě vyhodili. (2006, s. 19)

S metaforickými přenosy, které vytvářejí ironický kontext příběhu, se setkáváme nejen v povídce *Konec světa*:

Marta s Klárou se *právě přehouply přes třicítku* a mezitím *postavily a zase zbořily pár vztahů*, jak to tak chodí, divoká Klára jich zvládla o pár víc. (2015, s. 72)

V Rudišových textech lze pozorovat ustálená (pro daný příběh) pojmenování míst (měst, městských čtvrtí atd.) symbolické a eufemistické povahy, například město Liberec v románu *Grandhotel*: Jisté je, že se našemu městu říká *nočník Evropy*. (2006, s. 43) Originální zrcadlení představ o životě v USA nebo využití ohlasů na televizní seriál nalézáme v jednom z dialogů v novele *Český ráj*:

- Prej staviš barák v *béháčku*?
- A ten, co prodává auta, řekne:
- Béháčku?
- No v *Beverly Hills*. (...) A béháčko se říká tý čtvrti, kde staviš. (2018, s. 64)

Textotvorné a „obsahotvorné“ prvky

Ad c) Textotvorné či „obsahotvorné“ prvky v textech spisovatele, které podle našeho názoru nejvíce souvisí s použitím sociolektu nebo

jeho vytvářením, shledáváme především v opakováních vět či výrazů charakteristických pro určitou postavu. Honimír (přezdívka Vlastimila Fleischmana) z románu *Grandhotel* neustále opakuje určité výroky, když se jakoby příliš „rozpovídá“ o svém dětství a dospívání: *To kdyby Vás to zajímalo*. Vandam z novely *Národní třída* končívá vlastní výpověď banálním: *Ale to je jinej příběh*. Frank z románu *Konec punku v Helsinkách* je přesvědčen, že: *Všechno souvisí se vším...*, a tak je tato věta jakousi vizitkou jeho osobnosti i pro jeho kamarády. Tyto věty jsou refrémem a pomyslnými milníky v uvedených příbězích.

V románech *Nebe pod Berlínem*, *Grandhotel*, *Konec punku v Helsinkách* jsou názvy kapitol výrazným textotvorným prvkem často ironického charakteru. *Údolí dutých hlav* (s. 27, 48, 73, 103, 150, 169, 242) – je to opakující se název kapitoly, v níž se uvádí deník jedné z postav románu *Konec punku v Helsinkách*. Ve stejném románu jsou kapitoly související se vztahem k prožívání dějin: *Oloupané vzpomínky*, *Konec dějin*, *Dějiny jako porno*, *Husákova pomsta*.

Shrnutí

V tvorbě Jaroslava Rudiše se objevuje množství interslangismů v těsném spojení s tematickým vykreslením uváděných postav a zároveň přímo v jejich řečových projevech. V dílech spisovatele se odráží reálná řeč, v níž se kombinují prostředky různých jazykových vrstev, bohatě jsou zastoupeny nejen slangismy a profesionalismy, ale zvláště interslangismy, a to v kontextu běžné mluvy realizované obecnou češtinou. Jsou to výrazy srozumitelné pro čtenáře, ale zároveň nabývají jiných konotací při jejich autorském použití v příslušném kontextu. Spisovatel tak komunikuje se čtenářem a zaznamenává dobové výrazy charakteristické pro představitele několika generací mluvčích.

Interslangisms in Czech texts of Jaroslav Rudiš

The chapter is devoted to aspects of sociolect in the work of a contemporary Czech-German writer Jaroslav Rudiš, taking into

consideration the term interslangism. The themes and motifs represented in the works of the author concern the present as well as the past. In his first novels room is given to the youth, railway workers, speakers with a distinct colloquial layer of expression. The authenticity of the characters' expressiveness is intensified by the modern language they use, including sub-standard features masterfully captured in the texts. First, the focus is on the setting described in Rudiš's fiction a brief typification of the characters, then the function of sociolect in the work of the writer.

Key words:

interslangism, Jaroslav Rudiš, contemporary literature, linguistic means, figures of speech and tropes, text-constructing features

Literatura

- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. 168 s.
- HAMAN, Aleš. *Kontexty a konfrontace*. Praha: ARSCI, 2010. 456 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie. SOCIOLEKT (2017). In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.
- KNITTOVÁ, Dagmar; aj. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. 291 s.
- KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. 251 s.
- VIART, Dominique; VERCIER, Bruno. *Současná francouzská literatura*. Praha: Garamond, 2008. 564 s.

Prameny

- RUDIŠ, Jaroslav. *Nebe pod Berlínem*. Praha: Labyrint, 2002. 141 s.
- RUDIŠ, Jaroslav. *Grandhotel: román nad mraky*. Praha: Labyrint, 2006. 173 s.

- RUDIŠ, Jaroslav. *Konec punku v Helsinkách*. Praha: Labyrint, 2010. 268 s.
- RUDIŠ, Jaroslav, JAROMÍR 99. *Alois Nebel: kreslená románová trilogie*. 2. souborné vydání. Praha: Labyrint, 2006, 2011. Bez číslování stran.
- RUDIŠ, Jaroslav. *Národní třída*. Praha: Labyrint, 2013. 148 s.
- RUDIŠ, Jaroslav. Konec světa. In VIEWEGH, Michal; aj. *Nové povídky o ženách*. Jihlava: Listen, 2015, s. 70–78.
- RUDIŠ, Jaroslav. *Český ráj*. Praha: Labyrint, 2018. 181 s.
- RUDIŠ, Jaroslav. *Winterbergova poslední cesta*. Z německého originálu přeložila Michaela Škultěty. Praha: Labyrint, 2021. 435 s.

Katedra ruského jazyka
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Veleslavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ artemov@krf.zcu.cz

Posouvání významu termínů v publicistice a běžné mluvě (na vybraných příkladech)

Soňa Schneiderová

V kapitole se zabýváme třemi výrazy **komfortní zóna**, **toxický** a **predikovat**, jež v současném úzu zaznamenáváme v hojném počtu.¹⁶⁹ Materiál jsme získali za sledované období 2010–2023, převážně z korpusů publicistických textů ČNK, databáze monitoringu médií Newton Media a vlastního pozorování mediálních textů, ale také mluvené řeči.¹⁷⁰ Všechny tři pojmy se dostávají do českého prostředí jednak tím, že jsou uživatelé jazyka ovlivněni používáním angličtiny, jednak proto, že jsou ovlivněni odbornou sférou. Když se podíváme na současnou komunikaci v soukromém i veřejném prostoru, uživatelé mají v případě uvedených tří výrazů – řečeno s nadsázkou – tendence zůstat v komfortní zóně používáním stereotypního, opakovaného vyjadřování. Znamená to tak na jedné straně používat to, co uživatelé

¹⁶⁹ ČNK zaznamenává ve svých grafech nárůst, prudký skok je evidentní kolem roku 2010, u slovního spojení „komfortní zóna“ a „predikovat“ je to zvlášť patrné, ale je zřejmé, že je potřeba rozlišovat kolokace, v nichž se jednotlivé výrazy nacházejí. To se týká slova „toxický“, které si udržuje přibližně stejnou hladinu vývoje, neboť je pevné v kolokacích v odborné komunikační sféře, jako je kolokace „toxické zplodiny“, „toxické látky“, „toxický odpad“ atd.

¹⁷⁰ Mezi příklady jsou zahrnuty i některé slovenské texty, které nabízí při vyhledávání monitoringu médií a jež jsou dokladem toho, že tyto jevy nejsou ani ve slovenském jazyce neobvyklé.

znají, to, co sdílejí prostřednictvím médií i sociálních sítí, společně konverzace, na druhé straně to znamená používat výrazy, které působí odborně. Vedle toho je to komunikace vlastně ekonomická; jsou to výrazy, jejichž použití je automatické a užívá se jich na úkor jednoznačného vyjadřování vzhledem k rozrůzněným skutečnostem, ke kterým se jednotlivé výrazy vztahují.

Náš zájem není lexikologický, ale pragmatický a stylistický. Jde o to sledovat, jak je jazyk užíván v komunikačních sférách a kontextech, co použití jazyka znamená. Jazyk se vyvíjí, jeho využití a použití souvisí s vyvíjející se společností a dlouhodobě se v něm střetávají dvě tendence: **demokratizační** a **intelektualizační**. „Intelektualizační tendence je jednou ze základních tendencí, která výrazně charakterizuje spisovný jazyk, jenž musí být schopen zachytit složitost myšlení“ (Janovec, 2007, s. 59; srov. také Havránek, 1963; Cuřín, 1981). Tendence k demokratizaci se projevuje nejen tím, že běžně mluvený jazyk ovlivňuje jazyk spisovný (srov. Jedlička, 1978), ale rovněž tím, že se odborné termíny intelektuální vrstvy stávají součástí běžného vyjadřování; jde o terminologizaci slovní zásoby, případně následnou determinologizaci jednotlivých původně odborných výrazů. Přitom dochází k pozměňování původních významů, ev. posouvání ve významu, nebo dokonce ztrátě původního významu. Ve společnosti nejde jen o vznik nových slov, ale o zasazení slov stávajících do nových kontextů a komunikačních sfér; na jedné straně je tu proces neosemantizace, na druhé straně je to stereotypizace ve smyslu ‚automatizovaného, otřelého, zjednodušeného jednání‘, tedy i používání jazyka.

„Komfortní zóna“

Nejdříve se věnujme pojmu *komfortní zóna*. To je pojem psychologický, který je v odborné literatuře definován různě, ale společně je to, že je to stav člověka, při němž se cítí dobře, a především nepocituje úzkost (Bardwick, 1995), stav, ve kterém připadají věci člověku dobře známé, má kontrolu nad svým okolím nebo tak situaci vnímá. Termín se objevuje v seberozvojových populárních knihách, jako je *Konec prokrastinace, Objevte své proč* aj. Odhaduje se, že prostřednictvím této literatury a častější péče člověka o své psychické zdraví vstoupil tento výraz do běžného vyjadřování, je také součástí komunikace na

sociálních sítích a je v médiích. Jeho význam se rozvolňuje a přestává být jen (spisovným) termínem.

Kolokace *komfortní zóna* nacházíme v kontextu „zůstat v komfortní zóně“ nebo „opustit komfortní zónu“, který výrazně převažuje: *Pryč z komfortní zóny! I malé kroky vpřed vás posunou* (zeny.cz, 22. 10. 2020).

Při používání slovního spojení *komfortní zóna* v současném jazyce jde o významy, které jsou blízké původnímu významu psychologického pojmu, tzn. setrávat v prostředí nebo situaci, které jsou pro daný subjekt vyhovující, pohodlné (1), ale také se vyskytují v kontextu ‚vystoupit z komfortní zóny‘. Pak toto spojení slov znamená ‚dělat něco jinak‘, ‚dělat/zažít něco nového‘, ‚objevit něco nového‘ (2).¹⁷¹ Zároveň ‚zůstat v komfortní zóně‘ znamená i negativum (3).

Příklady (1)

Jak si užít svůj nejlepší život? Zůstaňte v komfortní zóně (prozeny.cz, 21. 9. 2021; titulek)

Preventivní rady: nenuťte psa opustit jeho komfortní zónu, dovolte mu se schovat tam, kde se cítí bezpečně, (...) (sumperskyrej.cz, 29. 12. 2022)

Přestaly jsme trefovat i dobře připravené pozice a polský tým se dostal do komfortní zóny,“ viděla ostravská trenérka Iveta Rašková důvod porážky s Varšavou. (Frýdecko-místecký a třínecký deník, 6. 12. 2022)

Příklady (2)

Vystoupím z komfortní zóny, těší se Štybar na přestup (Právo, 21. 10. 2022, titulek) – „(...) *Byl jsem dlouho v jednom týmu, dostal jsem se do komfortní zóny. Ted' bude všechno nové,“ přemítá v rozhovoru pro welovecycling.cz Štybar.*

¹⁷¹ Hranice jednoznačně odborného pojmu slovní spojení překračuje například v bakalářské práci *Komfortní zóna v souvislosti se spokojeností zaměstnanců*, můžeme si rovněž zakoupit motivační plakát s nápisem „Opravdový život začíná za hranicí tvý komfortní zóny“, sousloví se objevuje jako součást motivačních citátů, např. „Život začíná tam, kde končí vaše *komfortní zóna*“ (Neale Donald Walsch) aj.

Milé vystoupení z komfortní zóny (databazeknih.cz; 31. 10. 2022, titulek) – *Znáte to vystoupení z komfortní zóny. Nakonec jsem ale za to ráda, protože mě příběh vtáhl do děje a četlo se mi to krásně a samo.*

Oblíbená speváčka sa rozhodla vyjsť z komfortnej zóny a zverejnila záber, na aký jej fanúšikovia nie sú zvyknutí (...) (casprezeny.sk, 7. 10. 2022)

*Ty jsou pro ni jistou verzí křtu ohněm a především, což bylo zřejmě autorčiným záměrem, edukativní cestou ven z komfortní zóny a poznávacím výletem do světa inteligence a ducha-
plnosti* (Právo, 19. 8. 2017)

„Při tvorbě Nočních můr jsem se snažil hodně experimentovat, abych se dostal ze své komfortní zóny a mohl tak sám sobě dokázat, že nejsem zavřený v žádné krabici. (...) (mistni-kultura.cz, 12. 12. 2022)

Maneskin vystupují ze své komfortní zóny a zkouší nový zvuk, (...) (evropa2.cz, 11. 12. 2022)

„Vytrhl jsem denim z jeho komfortní zóny.“ Kloboučník Stephen Jones se spojil se značkou G -Star Raw (...) (Vogue, 15. 12. 2022)

Horoskop pro zamilované na prosinec: Raci zatouží po experimentech, Berani budou mít chuť vystoupit z komfortní zóny (fajntip.cz, 9. 12. 2022)

Příklad (3)

Melicherčík oslávil narodeniny víťazstvom, Košičania uviazli v komfortnej zóne (kosiceonline.sk, 21. 12. 2022)

Interpretace výroku však může být v kontextu jedinečné situace i mnohem konkrétnější, např. výrok Karolíny Muchové může být interpretován jako ‚vracím se/dostávám se do obvyklé formy‘:

Vracím se do komfortní zóny, ověřila si Muchová (Mladá fronta DNES, 10. 10. 2022, titulek) – *„Dostávám se zpátky do komfortnější zóny na kurtě. (...)“* řekla slečna z Olomouce.

Spojení se objevuje rovněž v souvislostech, kdy je tematizována nejistota.

*Seminář pana docenta X. Y. není moje komfortní zóna, nejsem si jistá, co po nás chce. (studentka při soukromé konverzaci)
Není to však poprvé, co Amazon opouští svou komfortní zónu a vydává se vstříc zprvu nejistému. (Computerworld, 2/2016)*

V mluvené řeči jsme zachytili adverbia a stupňované tvary adjektiva:

*Kdybych si nedala ranní kávu, necítila bych se komfortně.
Stále je to pro mě docela osobní a asi bych se necítila komfortně.
Jsem však komfortnější s variantou, kdy video zůstane pouze mezi námi.*

Zaznamenali jsme i negativní podobu *nekomfortní zóna*:

*Bývalý hokejista na sociálních sítích priznal, že sa na účinkovanie v tanečnej súťaži veľmi teší, aj keď je preňho tanec nekomfortná zóna. (dobrenoviny.sk, 29. 12. 2022)
Komfortně-nekomfortní zóny a jak z nich ven (LinkedIn, Jana Kravčíková, zveřejněno 24. 3. 2021)
(Ne)komfortní zóny a jak v nich chodit (dobryzpravy.cz, 9. 8. 2020)*

Spolu s výrazem *komfortní* a slovním spojením *komfortní zóna* zaznamenáváme negativní podobu *nekomfortní* ve spojeních méně obvyklých, než jsou časté kolokace slova, např. *nekomfortní bydlení, sezení* atd. Uvedme příklady:

*Já si například trénuji ranní hrdinství také tím, že si hned po ránu zacvičím a dám si nekomfortní studenou sprchu. (Ludwig, Petr. Konec prokrastinace. Brno, 2013)
Hádka pro každého z nich představovala nekomfortní, neznámé, cizí pole, v němž se neuměli pohybovat, a aby z něj unikli, uchylovali se ke slovům a k větám, které by jinak nikdy nevyslovili. (Maňák, Vratislav. Rubikova kostka. Brno, 2016)*

Podobně je také používáno adverbium *nekomfortně*:

Cítím se nekomfortně, přiznává po sérii bez vítězství trenér Vysočiny Kameník (trebicky.denik.cz, 8. 10. 2022) – „Cítím se nekomfortně. Ale říkal jsem to i hráčům.

Slovní spojení *komfortní zóna* jsme našli v časopisech lifestyleových, bulvárních nebo bezplatně distribuovaných denících, ev. v regionálních denících: *Metro, Ona Dnes, Katka, Blesk pro ženy, Žena a život, Svět ženy, Marie Clarie, Elle, Marianne, Men, Women/Only, Dieta, For Men, Story, Nedělní Blesk, Nedělní sport, Sport magazín, JOY, Vlasta.*

MALÁ ODBOČKA Z KOMFORTNÍ ZÓNY (Žena a život, 12. 10. 2022, s. 3, titulek) – Tento závod mě ovšem vyvedl z komfortní zóny ještě jednou věci.

Méně jej ČNK zaznamenaná v publicistice považované za tzv. seriózní: *Respekt, Reflex, A2, Hospodářské noviny, Lidové noviny.*

Spojení *komfortní zóna* se v běžné řeči, na sociálních sítích a v médiích používá ve významu blízkém původnímu psychologickému termínu, ale zároveň se význam rozvolňuje a ve spojeních „vystoupit z komfortní zóny“ znamená ‚objevovat/zažívat něco nového‘ nebo ‚dělat něco jinak‘. Znamená také ‚vykročit do neznámého, něčeho nejistého‘.

„Toxický“

Dalším sledovaným výrazem je slovo *toxický*; uvedme příklad: „*Máš toxický vztah a on je narcis.*“ (zena.aktulane.cz, 4. 11. 2022) Podle Lillian Glassové *toxický vztah* znamená jakýkoli vztah mezi lidmi, kteří se navzájem nepodporují, kde dochází ke konfliktu a kdy se jeden snaží ponižovat druhého, kde je konkurence, neúcta a nedostatek soudržnosti (Glass, 2016). Slovo je v současnosti nadužívané a představuje shrnující výraz ke sloům s mnoha různými významy. Objevuje se ve spojení: *toxický vztah, muž, partner, člověk, vliv; toxické rodičovství, mužství, prostředí, pracoviště, chování; toxická rodina, láska, žena, maskulinita, kamarádka, fráze, atmosféra, reakce, blbost,*

kultura, celebrita, pozitivita; toxičtí rodiče, zaměstnanci aj. Pisatelé také dávají slovo do uvozovek, a tím upozorňují na jeho nepřesnost, ev. původ z jiného komunikačního prostředí.

Toxická maskulinita začíná už v dětství. Nová iniciativa ji chce vymýtit (zena.aktualne.cz, 19. 11. 2022)

Bolí mě toxická maskulinita, která v naší společnosti vládne. (Instinkt 30/2018)

Spekulace, dohady, domněnky a předpoklady jsou toxické. (Žijte své lepší já, 2017)

(...) ovšem třetí pojem, který je zde označován jako patriarchát, je pojem a priori nevhodný a falešný, nebo ještě přesněji pojem „toxický“, jehož používání nás spíše oddaluje od pochopení skutečných souvislostí světa, než k nim přibližuje. – Jinak jako toxický metapojem, používaný médii provozovanými jako globální názorově-mocenská diktatura, je to synonymum teroru vykonávaného muži nad ženami a puška s bodákem nevěsti pro muže nic dobrého. (INDEX LN, 6/2018)

(...) v kuloárech se začala šířit informace, že Březina začíná být politicky „toxický“ i pro premiéra. (Lidové noviny, 12. 11. 2015)

Jenže byl to liberalismus povýtce vulgární, a proto toxický. (Hospodářské noviny, 14. 4. 2016)

Tou druhou je sílicí propaganda „toxické ideologie“ Islámského státu (IS) na internetu a třetím problémem je vliv britských občanů, (...) (Mladá fronta Dnes, 2. 11. 2016)

V zájmu středoevropské země střední velikosti v žádném případě nemůže být ocitnout se příliš daleko od struktur západní Evropy a vytvářet nové a nejisté toxické vazby východním směrem. (Hospodářské noviny, 30. 3. 2017)

Výjimečně se objeví i „český překlad“ daného slova:

Jedovaté vztahy: pozor na lidi, kteří vás kritizují, zesměšňují a podceňují (vlasta.cz, 9. 10. 2022)

Slova si všimneme i v souvislosti s potravinami. Z kontextu vyplývá jeho užití ve významu ‚škodlivý‘, ‚nezdravý‘, tedy nikoliv ‚jedovatý‘:

Z jídla se vytrácí radost. Maso, mléko i lepek patří do lidské stravy bez ohledu na módní trendy. Považovat je za „toxické“ znamená riskovat rozvoj poruch příjmu potravy. (Lidové noviny, 11. 2. 2017)

Slovo a jeho různá spojení používají rády „celebrity“. Například velmi oblíbeným slovem je toto slovo u Taťány Kuchařové:¹⁷²

Taťána Kuchařová si koplá do Brzobohatého: Nechci dávat pozornost tomuhle toxickému narcisovi, řekla. (Extra.cz, 23. 12. 2022) Přiznám se, že už pár let nesleduju zprávy. Zjistil jsem, že je to velmi toxická výživa, která výrazně mění stav mysli. (Magazín, Mladá fronta Dnes, 3. 11. 2022; v rozhovoru s Janem Budařem) Kameníková: Vyčítali mi mámu i štěstí v kariéře. Až toxicky řeším, co si lidé myslí. (aktualne.cz, 3. 3. 2023; titulek)

Z příkladů je zřejmé, že slovo *toxický* v sobě v zásadě kumuluje významy ‚nebezpečný‘, ‚nepohodlný‘, ‚nevhodný‘, ‚škodlivý‘, ‚nezdravý‘ a jiné, je otázka, zda jsme schopni konkrétní význam slova v daném jednotlivém užití vždy odhalit.

Existuje oblast, která slovo v současné době používá oprávněně. Tou oblastí je finančníctví a bankovníctví, v níž spojení slov *toxická aktiva* je již ustálený termín,¹⁷³ a tudíž analogicky k významu tohoto termínu jsme schopni vnímat i další spojení slov: *toxické úvěry*, *pohledávky* (E15), *dluhopisy* (Lidové noviny) aj.

Termínem vědeckého výzkumu se stává spojení *toxická celebrita*,¹⁷⁴ několikrát se v médiích objevuje spojení *toxická kultura* (např.

¹⁷² Vítězka soutěže Miss World z roku 2006 (pozn. ed.).

¹⁷³ Současná krize s sebou přinesla nový termín – toxická aktiva, která představují kostlivce v majetku některých finančních institucí. Je-li něco toxické, je to jedovaté a dokáže to způsobit smrtící účinky, a možná právě proto začala být některá aktiva označována jako toxická. Taková aktiva se vyznačují tím, že mají značně nižší hodnoty, pokud vůbec nějaké, než za jaké je finanční instituce pořizovaly. (Toxická aktiva, bankovní systém a morální hazard, *Investujeme*, 15. 7. 2009) Toxické aktivum je tedy finanční aktivum nízké kvality a vysokého rizika, jehož účetní hodnota je vyšší než tržní cena. To, které se bude těžko prodávat.

¹⁷⁴ Použité například ve vědeckém výzkumu mediálního obrazu J. Kočnera ve slovenských médiích, který byl prováděn na katedře žurnalistiky Katolické univerzity v Ružomberku. Viz například <https://devin.rtvs.sk/clanky/kulturny-dennik/318204/o-vyskume-medialneho-obrazu-mariana-kocnera>.

denik.cz, 3. 5. 2023), a to v oblasti pracovních vztahů a firemního prostředí. Existuje slovní spojení *toxická politická kultura*, *toxická firemní kultura*, *toxická pracovní kultura*. S tím souvisejí i *toxické pracovní podmínky* a *toxické pracoviště*.¹⁷⁵

„Predikovat“

K frekventovaným, ba zneužívaným slovům v publicistice počítáme slovo *predikovat* ve významu ‚usuzováním do budoucna zjišťovat, očekávat‘. Nový akademický slovník cizích slov (dále NASCS) uvádí pouze, že je to termín logiky a lingvistiky a znamená ‚přisuzovat, přisoudit vlastnost n. vztah‘ (s. 646). Slovník spisovné češtiny (dále SSC) slovo *predikovat* neuvádí, ve Slovníku spisovného jazyka českého najdeme tento výklad: ‚přisuzovat, přisoudit jako predikát‘. Je zřejmé, že slovo se ve významu ‚usuzováním do budoucna zjišťovat, očekávat‘ do českého jazyka dostává prostřednictvím anglických slov *predict* a *prediction*. Zároveň je zřejmé, že je to slovo, které se používá stejně jako slovo *predikce* v ekonomii a jiných vědách (srov. výše NASCS), kde znamená nějaké tvrzení o tom, co se stane v budoucnosti na základě (vědeckých) faktů. Podle NASCS jde o ‚(vědecké) předvídaní, předpovídání, předpověď, předpoklad‘.

Slovo *predikovat* je v současné době rozšířené mimo odborné vyjadřování, a to ve sportovní publicistice a publicistice obecně, ale i v běžné konverzaci:

„Predikovat kličku by jistě herní taktice jeho soupeře prospělo.“ (komentář fotbalového utkání)

dopředu predikovat (ministr zdravotnictví Adam Vojtěch; brifink po zasedání vlády, 17. 10. 2018)

Když vidím výsledky ve skupině, průběhy zápasů, těžko se dopředu něco predikuje. Odpovím, že je to padesát na padesát,“ překvapí kouč „sešivaných“. (Sport Fotbal, 3. 11. 2022)

„Nedokážu to ale takto dopředu predikovat,“ řekl. (brněnsky. denik.cz, 23. 9. 2022)

¹⁷⁵ Jistým protikladem je spojení *bezpečné prostředí* nebo *safe space*.

„S ohledem na probíhající jednání nelze predikovat, kudy povedou objízdné trasy,“ uvedla mluvčí Ředitelství silnic a dálnic Nina Ledvinová. (Právo, 26. 9. 2018)

Pokud vycházíme z výkladu slova *předpokládat*, tedy ,s jistotou očekávat, doufat, že něco je n. nastane' (SSČ), je zřejmé, že jednak dochází k rozlišování mezi dvěma slovy *předpokládat* a *predikovat*, jednak se obě slova zaměňují. *Predikovat* se užívá ve smyslu „předvídat“, ale také „předpokládat“ (4) nebo je jeho užití nejasné (5). Výklady obou slov jsou v podstatě totožné: ,předvídat, usuzováním do budoucna zjišťovat, očekávat, tušit'. Ne neobvyklé je spojení *dopředu predikovat* s redundantním příslovcem; slovo *predikovat* v sobě zahrnuje sém „dopředu“.

Předpokládáme, že letos vybereme na pojistném více, než predikoval plán. (Právo, 7. 9. 2019)

V současné době je také slovo s oblibou součástí uvozovacích vět:

Příklady (4)

„Caio je velice zkušeným zemařem. Ale Macha není jednoduché hodit na zem. Myslím, že udrží zápas v postoji a že vyhraje,“ predikuje Muradovův triumf Karlos „Terminátor“ Vémola. (Sport MMA, 22. 10. 2022)

Příklad (5)

„(...) V kombinaci měl soupeř ohromnou sílu,“ predikoval Krejčí den před výkopem.

Slovo *predikovat* se podle ČNK objevuje v tisku, jako je *Právo*, *Reflex*, *Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *A2*, *E15*, *Mladá fronta Dnes*, *Sport*, tedy v publicistických textech, které lze označit jako tzv. seriózní, ale je velmi často součástí citací, tedy promluv jednotlivých subjektů.

Podle NASCS má slovo *predikovat* význam ,přisuzovat, přisoudit jako predikát' (viz výše). Mimo jiné vlivem anglického *predict*

a *prediktion* se slova *predikovat* užívá i v českém kontextu ve smyslu ‚předvídat, předpovídat‘, ale také ‚předpokládat‘ ve sportovní publicistice, ve veřejných komunikátech i v běžné řeči.

Shrnutí

Psychologický pojem *komfortní zóna* se pohybuje v současném užívání jazyka na hranici svého původního významu, zejména pokud jde o to ‚zůstat v komfortní zóně‘, na druhé straně je svému původnímu významu dost vzdálený. Stává se floskulí, mj. také proto, že se vztahuje k neživým objektům (Amazon, denim, přenesené pojmenování, jako je znamení zvěrokruhu), vzdaluje se původní oblasti vymezené oborem psychologie definující prostřednictvím tohoto termínu lidské vztahy za určitých, definicí vymezených podmínek. Komfortní zónu lze opustit, ale i zůstat v ní. V textech se sportovní tematikou zaznamenáváme spíše kolokaci ‚zůstat v komfortní zóně‘, znamená to často, přestože ne vždy, pozitivum ve smyslu ‚zůstat na standardní úrovni, v dobré formě‘ aj., v hudebním průmyslu nebo v běžném životě dané spojení vyjadřuje ‚nacházet to nové‘, a tedy vystoupit z ní.

Slovo *toxický* je zastřešující pojem pro mnoho významů (*nebezpečný, nezdravý, nevyhovující, ohrožující, škodlivý* aj.), vyjadřuje se jím negativní hodnocení osoby, situace, abstraktních jevů, v lidských vztazích v různém rozsahu odpovídá původní definici. Je však evidentní, že tímto slovem nejsou charakterizovány pouze mezilidské vztahy.

Slova *predikce* a *predikovat* se používají ve finančnictví, politických vědách a mají evokovat jednoznačnost, přesnost jevů, ke kterým se vztahují. V běžně mluvené řeči výraz *predikovat* ve sledovaných promluvách nahrazuje dříve používanější výrazy *předpokládat, předvídat*.

Naše příklady pocházejí převážně z mediálního textu, přesto naznačují používání těchto výrazů napříč různými sociálními skupinami v současné době. Zejména v běžné řeči jednotlivé pojmy ztrácejí ostré hranice svého významu nebo implikují zastřešující významy, a proto jde o ne vždy jednoznačné, resp. konkrétně dešifrovatelné výrazy.

Shifting the Meaning of Terms in Journalism and Everyday Speech (on Selected Examples)

The chapter draws on lexis of journalistic texts and on the example of three expressions: *komfortní sféra/comfort sphere*, *toxický/toxic* and *predikovat/predict* it observes how their meanings develop when they are used communicatively outside the professional domain – in the practice of everyday media communication. Shifts are pointed out in the meanings and to some level of unification of the present-day ways of expression, with repeatedly reappearing expressions. These expressions lose their sharpness due to such repetition.

Key words:

comfort zone, toxic, predict, media, intellectualization, democratization

Literatura

- BARDWICK, Judith M. *Danger in the Comfort Zone: From Boardroom to Mailroom--how to Break the Entitlement Habit That's Killing American Business*. Amacom, American Management Association, 1995. 256 s.
- CURÍN, František. *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a jazyková kultura*. 2. upr. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. 105 s.
- GLASS, Lillian. *Toxic people*. Simon & Schuster, 2016. 286 s.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 371 s.
- IJP: *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.
- JANOVEC, Ladislav. K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. *Naše řeč*, 2007, roč. 90, č. 2, s. 57–66.
- JEDLIČKA, Alois. Problematika typů současných spisovných jazyků slovanských z hlediska jazykové situace. In *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu: Lingvistika*. Praha: Academia, 1978, s. 5–14.

- KRAUS, Jiří; aj. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2005. 879 s.
- NUSHART, Tomáš. *Komfortní zóna v souvislosti se spokojeností zaměstnanců*. Bakalářská práce. Praha: ČVUT, Masarykův ústav vyšších studií, 2017.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>.
- SSČ: FILIPEC, Josef (ed.) *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994. 647 s.

Další elektronické zdroje

www.korpus.cz
<http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn2020>
<https://www.cicavkleci.cz/produkt/komfortni-zona/>

Ústav bohemistiky a knihovnictví
Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě
Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava
✉ sona.schneiderova@fpf.slu.cz

V. ČÁST

**SLOVOTVORNÉ
POSTUPY A UTVÁŘENÍ
LEXIKA V RŮZNÝCH
SOCIOLEKTECH**

Vybrané slovotvorné postupy v současných českých sociolektech

Ladislav Janovec

Jednou oblastí, která je pro formování a obohacování **sociolektů** důležitá, je **slovotvorba**. Především v ní se projevuje systémovost slovní zásoby – sociolekt vstupuje do vztahu s ostatními vrstvami slovní zásoby, využívá totožné či naopak výrazně odlišné slovotvorné prostředky, ale je na něm také možno dokladovat, které slovotvorné a sémantické třídy se pro něj jeví jako exponované. Slovotvorné prostředky mohou poukázat také na tradici a historii sociolektu či naopak na obnovování a obohacování jeho slovní zásoby.¹⁷⁶

Slovotvorné problematice v sociolektech nebyla věnována soustavnější pozornost, opakovaně se k ní vyjadřoval J. Hubáček (1971, 1975, 1979, 1983, 1988, 2012). Právě on upozornil, že slovní zásoba sociolektů (slangů) je tvořena především substantivy (Hubáček 1983), případně substantivy a verby, méně často jinými slovními druhy (Hubáček, 1988, s. 14), a uvádí s různou podrobností přehledy slovotvorných prostředků (přípon), které se v sociolektech vyskytují. V jiných pracích je slovotvorba zmiňována spíše okrajově, jako

¹⁷⁶ Ačkoliv se zdůrazňuje nápaditost, neotřelost a obnova pojmenování v slovní zásobě – a například na horolezeckém a lezeckém sociolektu ji dokládala ve své velice obsáhlé práci K. Antalovská (2007), která na základě velice bohatého lexikálního materiálu poukázala na různé užívání výrazů různými generacemi, náš materiál ukazuje, že nelze o obnově slovní zásoby sociolektů mluvit generalizovaně, spíše je zřejmé, že některá prostředí budou více tíhnout k obnově a náhradě existujících pojmenování, zatímco jiná prostředí se jeví jako konzervativnější, se slovní zásobou pocházející ještě z doby monarchie.

součástí komplexního popisu sociolektu či úžeji analyzovaného lexikálního materiálu (viz i zde J. Hoffmannová s. 188–199, J. Krško s. 108–121, Ž. Dvořáková s. 122–138 a další).

Vzhledem k tomu, že většina Hubáčkových prací je starší a on sám konstatoval, že analyzuje pouze výběrové slangy či slangismy,¹⁷⁷ zajímalo nás, zda se současné sociolekty budou odlišovat v užívání a produktivitě slovotvorných prostředků, případně zda bude možné vysledovat i další specifika, např. místní. Ačkoliv je většinou v pracích sociolekt implikovaně vnímán jako určitý ohraničený poloútvár, je zřejmé, že hranice jsou velice propustné a pohyblivé – na jedné straně sociolektismy mohou přecházet v intersociolektismy a být užívány synonymně v odlišných prostředích, na straně druhé může být sociolektismus užíván v (relativně) uzavřené podskupině příslušející prostředí (např. v jednom klubu) či v její části (zde vidíme určitou užší souvislost sociolektů s místní, regionální mluvou) nebo může dojít k posílení argotického charakteru jednotek.¹⁷⁸

Zdroje analyzovaného materiálu

Materiálovou základnu této kapitoly tvoří deset vybraných bakalářských a diplomových prací, obhájených na UK PedF a FP TUL. Tyto práce vznikaly v rozmezí let 2007–2023 a pokrývaly různá sociální prostředí pracovních, sportovních a volnočasových aktivit; z více důvodů byly z výzkumu vyřazeny práce věnující se školnímu prostředí. Jisté limity materiálu spatřujeme v tom, zda a jak student pochopil a uchopil hranice termínů slang či sociolekt (u některých jednotek je jejich slangový charakter diskutabilní), a rovněž v jisté osobní zainteresovanosti zpracovatele – jak pečlivě pracoval na získávání a zpracování materiálu.

¹⁷⁷ Např. práce z roku 1971 pracuje se slangistickým materiálem, který byl zahrnut do *Příručního slovníku jazyka českého a Slovníku spisovného jazyka českého*, pouze pětina materiálu pochází z jiného zdroje, především tištěných médií – časopisů, novin, krásné i odborné literatury (Hubáček, 1971, s. 3).

¹⁷⁸ K takovému případu mohou patřit výrazy, které se užívají na základě nějakých preferencí či prožitků uživatelů, ale jednotka není součástí vyjadřování všech členů skupiny, protože všichni z určitého důvodu nesdílejí stejnou zkušenost. Jednotka může být rovněž například nekorektní k některým členům a je v zájmu fungování skupiny, aby se její motivaci všichni členové nedozvěděli.

Materiál, který jsme pro tuto kapitolu využili, pocházel ze sociolektů (slangů) jezdeckého, mezinárodního letiště, mólky, cyklistického, požárního sportu, futsalového, lezeckého, divadelního, poštovního a sportovní kynologie. Naše pozornost byla zaměřena v první řadě na pojmenování skutečností charakteristických pro dané prostředí, což právě ukázalo, že některé sociolekty lze vnímat z dlouhodobého hlediska jako značně stabilní, méně se obohacující a neobměňující zažitou slovní zásobu. Například v jezdeckém slangu jsme analyzovali pojmenování koní, která využívají následující slohotvorné prostředky (řazené podle abecedy): **-ák** (*arabák, dostihák, drezurák, grošák, hanoverák, hnědák, hřebčák, huculák, chladák, kladrubák, klusák, parkurák, plavák, proutěnkář, ryzák, sporták, žluťák*); **-as** (*chladaš, plňas*); **-č** (*klkáč*); **-ek** (*roček*); **-ík** (*polokrevník, teplokrevník, plnokrevník, vraník*), **-oš** (*strakoš*), **-ouš** (*bělouš*). U tří přejímek lze uvažovat o nulové adaptační příponě: *folblút, hajtra, šiml*.

Jak je z přehledu vidět, slova v sociolektu představují starší slovní zásobu, která do něj přešla z jiných sociolektů ještě doby Rakousko-Uherska, resp. habsburské monarchie, a využívají se v něm i slova spisovná nebo slova, která se deslangizovala.¹⁷⁹ Z hlediska motivace pojmenování materiál vykazuje, že se pojmenování koní formuje na základě barvy, funkce koně / druhu jezdeckého sportu, vzhledu koně, původu koně a celkové vizáže. Velice často se jeví, že pojmenování vzniklo univerbizací z víceslovného pojmenování (*arabský kůň – arabák, grošovaný kůň – grošák, kladrubský kůň – kladrubák, bílý kůň – bělouš* apod.). Dominantní slohotvornou příponou je **-ák**, která může ovšem vyjadřovat i jiné významy, jak ukazuje i další materiál (nástroj, osobu, místo apod.).

Názvy osob

Jako hlavní kategorii, jíž udělujeme v kapitole pozornost, jsme si vybrali pojmenování osob (bez ohledu na to, zda jde o konatelská či činitelská jména), protože tato pojmenování lze z podstaty toho, že ve

¹⁷⁹ K podobnému závěru došel aktuálně i T. Špelina ve své bakalářské práci věnované slangu sportovní kynologie – i v tomto sociolektu se vyskytuje značná část slovní zásoby, jejíž kořeny lze najít v době před vznikem samostatného Československa v roce 1918.

skupině je třeba členy pojmenovávat, považovat za jednotky, které se vyskytují v každém slangu. Způsoby motivace a kombinace základu s morfematickým prostředkem při aktu nominace pak vytvářejí určitý slovotvorný typ vycházející z kognitivního základu, usouvztažňování jistých typů významů k jistému morfému, srov. např. Janda (2010). Základní očekávanou příponou je proto *-ák*, neboť jde o příponu, která slouží často univerbizaci, je v různé míře v různých typech jednotek expresivní¹⁸⁰ a implikuje mluvenost.

Stranou naší pozornosti zůstává přechylování, a to jednak proto, že diplomanti a bakalanti při získávání materiálu o přechýlených substantivech označujících osoby neuvažovali, tudíž nejsou do jejich prací zařazena, jednak proto, že motivace přechýlených pojmenování je jiná než u pojmenování, jež je motivují – z hlediska významu jde pouze o označení osoby/zvířete opačného pohlaví, než je motivant, který nese podstatnou část sémantiky, jež se podílela na jeho vzniku.

V jednotlivých sociolektech, které studenti zpracovávali, se objevuje různé množství pojmenování osob. Jako nejfrektovanější slovotvorné prostředky se v získaném materiálu jeví dle očekávání přípony *-ář/-ař* a *-ák*, které za typické pro slangová/sociolektní pojmenování považuje i Hubáček (1983; 2012, s. 27), ačkoliv je třeba připustit, že považujeme za zajímavé už to, že dlouhodobě je vedle expresivně pocitované přípony preferována přípona neexpresivní. Ve výše uvedených sociolektech se objevují jednotky různou měrou, ale jsou zastoupeny ve většině z nich, pro srovnání uvedme lexikální jednotky ze sociolektu letištního: *balíkář* „pracovník starající se o nakládání a vykládání zavazadel“, *bekař* „pracovník bezpečnostní kontroly“ (podle zkratky BEK), *čekynář* „pracovník odbavení cestujících“, *deštníkář* „cestující letící na dovolenou“, *drakař* „letecký mechanik“, *palivář* „zaměstnanec plnící letadlo palivem“, *rámař* „pracovník bezpečnostní kontroly pracující u průchozího detektoru kovu, rámu“, *zbrojař* „zaměstnanec ostrahy letiště vydávající zbraně“, *cesták* „cestující“, *černák* „zaměstnanec Ostrahy letiště“,¹⁸¹ *olák* „zaměstnanec Ostrahy

¹⁸⁰ Lingvistické chápání přípony *-ák* jako expresivní je akceptované a tradiční, nicméně nebyl proveden v posledních letech výzkum, zda je přípona považována za expresivní běžnými uživateli jazyka (rodilými mluvčími).

¹⁸¹ V pojmenování *Ostraha letiště* nebo *Řízení letového provozu* užíváme velké písmeno, protože je vnímáme v souladu s bakalantkou i v souladu s webovými stránkami jako propriální jednotky, názvy firem.

letiště“ (podle zkratky OL), *koupák* „cestující letící na dovolenou“, *foloumák* „zaměstnanec řídící vozidlo follow me“, *choboták* „pracovník přistavující pohyblivý nástupní most“, *mosták* „pracovník přistavující pohyblivý nástupní most“, *kabiňák* „zaměstnanec vykonávající práce v kabině mimo dobu letu, jako je vynášení odpadků, úklid apod.“, *rampák* „zaměstnanec řídící činnost na odbavovací rampě“, *ŘLPák* „zaměstnanec Řízení letového provozu“ (podle zkratky ŘLP), *verták* „vertikální třídící pracovník“. Z uvedených příkladů vidíme, že motivace může být z hlediska slovních druhů substantivní i verbální v případě obou přípon, zajímavá je spíše motivace ve vztahu k uchopování reality. Některé jednotky využívají nepochybně podobnosti s již existujícími slovy, která mají na sebe navázány různé konotace, jež se (potenciálně) přenáší i na nově utvořenou jednotku.

Mezi sociolektismy jsou uvedeny i ty, které mohly vzniknout paralelně s již existujícím slovem nebo u nich mohlo dojít v sociolektu k významové specifikaci, srov. *černák* – mimojazyková motivace barvou uniformy, dříve univerbát k výrazu *černý šerif* „pracovník ostrahy“, resp. srov. též původní význam „člen soukromé bezpečnostní agentury, služby (oblečený v černé uniformě)“, který uvádí slovník neologismů (Martincová aj. 1998), v materiálu sociolektu specifikováno na letištní ostrahu.

V ostatních sledovaných slanzích je jednotek s příponami *-ák*, *-ář/-ář* výrazně méně, ovšem dá se říct, že ve všech sledovaných kromě sportovní kynologie byly zachyceny také:

- jezdeckví: *koňák* „člověk, který pracuje s koňmi“, *rajťák* „dostihový jezdec“;
- cyklistický: *bahnák* „cyklista na horském kole“, *časovkář* „specialista na závod na čas“, *klasikář* „specialista na jednorázové klasické závody“, *kolař* „cyklista“, *kolečkář* „cyklista“, *kombař* „cyklista, který používá typ řídítek combo“, *rovinář* „cyklista, který se specializuje na závody na rovině“, *silničář* „silniční cyklista“, *vrchař* „cyklista, který se specializuje na závody v kopcích“;
- požární sport: *běčkař* „závodník, který zapojuje hadice typu B“, *dobrák* „příslušník Sboru dobrovolných hasičů“, *košař* „závodník obsluhující koš“, *savičář* „závodník obsluhující savici“, *proudař* „závodník obsluhující proudnici“, *troják* „závodník obsluhující rozdělovač vody“;

- poštovní: *balíkář* „poštovní zaměstnanec rozvázející balíkové zásilky“, *kurzák* „řidič balíkové služby“;
- futsal: *kličkař* „hráč, který při hře nadměrně kličkuje“, *poušťák* „brankář“, *středák* „středový hráč“, *zadák* „hráč zadní řady“;
- lezecký: *piskař* „lezec na pískovcových skalách“, *překližkář* „sportovec věnující se lezení převážně na umělé lezecké stěně“;
- mölky: *pumpař* „hráč, který před hodem nedrží kolík klidně, ale otáčí s ním“, *nervák*¹⁸² „hráč, který nezvládá vypjaté situace“;
- divadelní: *rejžák* „režisér“, *staťák* „statista, osoba hrající v divacích scénách“, *tahák* „herec atraktivní pro diváky, který je přitahuje, tj. tahá“, *záporák* „představitel záporné role“.

Jiné slovtvorné prostředky jsou ve sledovaných sociolektech zastoupeny různou měrou a různě produktivně – podle nesrovnatelně nižšího počtu jednotek je (snad kromě přípony -č) rozhodně nelze považovat za výrazně produktivní, jejich užití vykazuje, že se objevují zjevně pod vlivem spisovného jazyka, nebo jde naopak o prostředky, jež vytvářejí expresivní výrazy, které bychom hodnotili ve spisovném jazyce nejspíš jako okázalé. Jde o prostředky:

- -an: *plašan* „cyklista, který nedokáže vyřešit při závodu běžnou situaci“ (cyklistický);¹⁸³
- -as: *kladas* „představitel kladné role“ (divadelní);
- -č: *čuchač* „zaměstnanec, který obsluhuje detektor výbušnin“ (letišť), *škodič* „hráč, který se při hře nesnaží získat nejlepší výsledek, ale co nejvíce uškodit protihráči“ (mölky), *nalejvač* „závodník obsluhující savici při požárním útoku“ (hasičský), *rozdělovač* „závodník obsluhující rozdělovač vody“ (hasičský), *kladač* „člověk, který připravuje stopu“ (sportovní kynologie), *jistič* „osoba, která jistí lezce na lezecké cestě“ (lezecký), *hráč* „herec“ (divadelní), *nahazovač* 1. „postava vedlejší role, která vytváří situace, aby hlavní postava mohla (pohotově, vtipně apod.) reagovat a obdržet potlesk publika“, 2. „nápověda“ (divadelní), *nahrávač* 1. „postava vedlejší role, která vytváří situace,

¹⁸² K této jednotce viz i níže.

¹⁸³ V závorce po vymezení významu je uveden sociolekt, v němž byla lexikální jednotka zachycena.

aby hlavní postava mohla (pohotově, vtipně apod.) reagovat a obdržet potlesk publika“, 2. „nápověda“ (divadelní);

- -ča: *kapča* „kapitán letadla“ (letišťe);
- -čko: *esdéháčko* „příslušník Sboru dobrovolných hasičů“ (hasičský);
- -ek: *barvínek* „zaměstnanec, který se stará o vodorovné značení ploch“ (letišťe), *hvízdalek* „rozhodčí“ (futsalový), *pískálek* „rozhodčí“ (futsalový);
- -ík: *umík* „dítě cestující bez doprovodu dospělé osoby“¹⁸⁴ (letišťe), *odpadlík* „cyklista, který nestačí skupině, odpadá z ní“ (cyklistický), *rychlík* „velmi rychlý hráč“ (futsalový), *profík* „příslušník Hasičského záchranného sboru“ (požární);
- -inda: *kominda* „herečka schopná dobře zahrát komediální role, a proto do nich obsazovaná“ (divadelní);
- -ista: *bouldrista* „člověk věnující se lezení převážně na bouldrech“¹⁸⁵ (lezecký), *sólista* „hráč, který místo nahrávky volí střelu“ (futsalový);
- -ka: *herka* „herečka“ (divadelní), *bohďalka* „protěžovaný a často namyšlený člen souboru“ (divadelní);
- -ko: *házetesko* „příslušník Hasičského záchranného sboru“ (hasičský);
- -ník: *bagážník* „pracovník, který se stará o nakládku a vykládku zavazadel“ (letišťe);
- -o: *němo* „nováček v lezeckém sportu“ (lezecký);
- -or: *stresor* „hráč, který nezvládá vypjaté (stresové) situace“ (mölký);
- -ouš: *mechouš* „letecký mechanik“ (letišťe), *pyrouš* „zaměstnanec hledající výbušniny, pyrotechnik“ (letišťe);
- -ucha: *letucha* „letuška“ (letišťe);
- -O: *univerzál* „cyklista, který nemá určité zaměření“ (cyklistický), *spoj* „závodník obsluhující savici“ (požární).

Pojmenování osob v sociolektech vznikají pochopitelně i jinými způsoby a postupy než jen odvozováním, za všechna uvedme např. pojmenování *emil* pro letištního mechanika nebo *pikaso* „zaměstnanec,

¹⁸⁴ Motivováno anglickou zkratkou *UMI* „unaccompanied minor“.

¹⁸⁵ Bould(er) je označení umělé lezecké stěny.

který se stará o vodorovné značení ploch“ (letiště). Tyto jednotky vznikají na základě apelativizace proprií a zároveň užití první představuje nejspíš výsledek některého kognitivního asociačního procesu, jenž nejsme zatím schopni dekodovat.

Zajímavé je pojmenování *nemand* „nováček v lezeckém sportu“ (lezecký), který vznikl adaptací přejímky (z německého *niemand* „nikdo, nula“), kde původní německý význam asociačně souvisí s nováčkem v oboru (tj. s někým, kdo se v oboru pohybuje teprve krátce, moc toho neumí, je v oboru nula). V této souvislosti si všimněme též výslovnostní adaptace s hláskou /é/, proti běžně užívanému expresivnímu *nymand*, podle Akademického slovníku cizích slov „nedůležitý, bezvýznamný člověk“. Varianta s /é/ implikuje nářečí a dodává lexikální jednotce konotace, které mohou mít v kulturním stereotypním vnímání začátečník a venkovan (v expresivní podobě venkovský balík) společné – určitou míru sociální neobratnosti, neznalosti pravidel a konvencí, prostoduchosti, nešikovnosti apod.

Shrnutí

Představený materiál příponově derivovaných názvů osob není sice příliš obsáhlý, nicméně ukazuje, že pro utváření lexikálních jednotek slouží v sociolektech sufixy neutrální, spisovné a mírně expresivní, naopak silně expresivních a nespisovných prostředků se objevuje menší množství. Motivanty, z nichž jsou námi představené jednotky utvořeny, bývají substantiva, verba i adjektiva, slova domácí i přejímky. Zajímavé jsou u nich metaforické přenosy, které vznikají pojmenování osob provázejí.

Lexikální prostředky vyjadřují též určitou míru synonymičnosti a variantnosti, ovšem je patrné, že úplná synonymie se v materiálu projevuje jen skromně. Patrnější je specifikující synonymie, vytvářející ve svém důsledku jednotky ve vztahu hyperonymie a hyponymie.

Analýzovaný materiál sice není příliš obsáhlý, proto nemůžeme vytvořit nějaký obecnější závěr, nicméně dokládá produktivitu některých prostředků v současných slanzích a zároveň naznačuje určité tendence, které se v nich projevují a jejich obecnější uplatnění by bylo třeba ověřit dalšími výzkumy na rozsáhleším vzorku jednotek.

Selected Word-forming Processes in Current Czech Sociolects

The chapter focuses on word-forming processes in several Czech slangs, specifically the analysis naming of persons through suffixes. The material for the analysis is sourced from students' master's and bachelor's theses.

Varying representations of the observed naming in different slangs is affected by various factors. Nevertheless, the material suggests certain shared tendencies applied in word-forming of sociolects, such as the preference of forming new slangisms or use of existing repertoire, borrowings from other slangs or productivity of word-forming means.

Key words:

sociolect, slang, word formation, nomination, anthroponymy

Literatura

- HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 78 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Distribuce onomaziologických postupů v slovní zásobě jednoho slangu. *SaS*, roč. 36, č. 2, 1975, s. 104–109.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Ostrava: Profil, 1979. 214 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. K onomaziologickým postupům ve slovní zásobě slangů. In *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu*. Plzeň: Pedagogická fakulta v Plzni, 1983, s. 36–45.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988. 191 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Kapitoly o sociolektech a sociolektologii*. Poznań: Instytut filologii słowiańskiej. Uniwersitet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2012. 122 s.
- JANDA, Laura. The role of metonymy in Czech word-formation. *SaS*, roč. 71, 2010, s. 260–274.
- MARTINCOVÁ, Olga; aj. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998. 356 s.

ŠIMANDL, Josef; aj. *Slovník afixů užívaných v češtině* [online] (2016–2018). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., [cit. 1. 3. 2023]. Dostupné z http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-ucha#pozn_295.

Využití bakalářské a diplomové práce

ANTALOVSKÁ, Kateřina. *Lezecký slang*. Diplomová práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2007.

BLAHYNKOVÁ (ADÁMKOVÁ), Jaroslava. *Sociolekt jezdeckví – současný stav a proměny*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2013.

ČERV, Petr. *Slovní zásoba hry Mňlkky*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2019.

HOEVEN VAN DER, Hana. *Slang / sociodialekt v prostředí mezinárodního letiště*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2021.

KRÁLOVÁ, Klára. *Slang v oblasti divadla*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2018.

MYNÁŘOVÁ, Gabriela. *Sociolekt cyklistiky*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2019.

OLÁHOVÁ, Veronika. *Poštovní slang*. Bakalářská práce. Obhájena na PF TUL v Liberci, Liberec, 2023.

ŠPELINA, Tomáš. *Slang kynologického sportu*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2023.

VLNATÁ, Dominika. *Slang futsalu – sálového fotbalu*. Diplomová práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2009.

VNUKOVÁ, Kateřina. *Sociolekt požárního sportu*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2019.

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Technická univerzita v Liberci
Komenského 314/2, Liberec V-Kristiánov
✉ ladislav.janovec@tul.cz

Slovotvorné preference ve vybraných sociolektech pohledem kvantitativní lingvistiky¹⁸⁶

Lucie Radková, Michal Místecký

Problematika sociolektismů a způsob jejich tvoření zaměstnává nejen lingvisty (viz zejména příspěvky proslovené na tradičních plzeňských konferencích), ale přiměřenému zájmu se těší i napříč širokou veřejností (zmiňme např. akce konané u příležitosti *Dne slangu a neologie*).¹⁸⁷ Zatímco v obecné rovině je možno pozorovat, že sociolektologové se stále častěji při analýze specifických výrazových prostředků otevírají interdisciplinárním přístupům a do centra jejich pozornosti se kromě zavedených metod dostává rovněž přístup kvantitativní (srov. Radková, Místecký, 2021; Radková, Mádrová, Místecký, 2022; Radková, Místecký, 2022; Místecký, Podhorná-Polická, Radková, 2023; v minulosti Klimeš, 1972, 1978), u slovotvorných analýz si kvantitativní metoda svou cestu do vlastního mainstreamového sociolektologického výzkumu stále spíše hledá (dříve částečně Hubáček, 1971, 1975). Kvantitativní metody přitom přinášejí nesporné výhody, protože

¹⁸⁶ Kapitola vznikla v souvislosti s řešením grantu SGS05/FF/2021 *Mluva účastníků zahraničních armádních misí II*.

¹⁸⁷ Z iniciativy Martina Kavky, zakladatele internetového slovníku Čeština 2.0, a lexicologů z FF MU, FF OU, FF UK a ÚJČ AV ČR se od roku 2020 konají putovní jednání, jejichž primárním cílem je propojovat zástupce z řad akademické a neakademické obce a společně hledat cesty a možnosti vzájemné spolupráce (podrobněji Radková, 2020; Trsková, 2021; Místecký, 2023).

umožňují intersubjektívni bádání, sofistickované statistické zpracování výsledků a vysledování globálních trendů. Cílem této kapitoly je však nejen poukázat na možnosti početního přístupu při průzkumu **sociolektů**, ale provést i konkrétní analýzy, které mohou stát na počátku rozsáhlejšího a zevrubnějšího výzkumu českého substandardu.

Materiál a metoda

Pro analýzy volíme tři slovníky se společným jmenovatelem – všechny byly sestaveny dle jednotné metodologie a pocházejí ze specifického prostředí, tj. penitenciárního (Radková, 2012), drogového (Radková, Rausová, 2015) a armádního, přesněji z prostředí vojenské operace v Afghánistánu (Mádrová, 2020).¹⁸⁸ Ve snaze zjistit, zda se uvedené socielekty liší co do slovtvorných postupů, zaměříme svou pozornost pouze na derivovaná substantiva a ta, která vznikla postupem kompozičně-derivačním či abreviačně-derivačním (srov. Cvrček, 2010; Čechová, 2011). Ze zpracování vylučujeme koncovkové tvoření. V první analýze pracujeme se všemi excerpovanými výrazy (604), ve druhé a třetí pouze s názvy osob (327), neboť tato kategorie je mezi názvy zastoupena nejčetněji.

Vybraná data podrobujeme statistickému testování, konkrétně využíváme chí-kvadrátový test (pro zjištění signifikance) a Cramérovo V (pro zjištění relevance; Cramér, 1999). Signifikance zachycuje, zdali je mezi danými hodnotami statisticky významný rozdíl, v případě prezentovaného výzkumu pak zdali mezi zkoumanými veličinami existuje vztah. Relevance pak určuje sílu tohoto vztahu. Jako hladinu významnosti (pravděpodobnost, že test vztah potvrdí, ale ve skutečnosti neexistuje) položíme obvyklou hodnotu 0,05.

¹⁸⁸ O sběru a popisu jazykového materiálu z uzavřeného prostředí např. Hubáček, Krčmová, 2017.

Výsledky

Sémantická analýza

Pro sémantickou analýzu jsme jazykové příklady rozdělili ve shodě s Hubáčkem (2012) do čtyř významových kategorií – názvy osob a skupin, názvy věcné (názvy prostředků v širokém smyslu, tj. nástrojů, strojů, náradí, pomůcek a materiálů), názvy míst a názvy dějů.

Jak lze vyčíst z grafu č. 1, ve dvou ze tří sociolektů převažují názvy osob a skupin, což neodpovídá Hubáčkovu obecnému tvrzení o převaze věcných názvů u sociolektismů vzniklých derivací (2012, s. 27; dříve 1971, s. 44). Dominance osob je patrná zvláště v sociolektu užívaném v penitenciárním (229 z 357 výrazů) a armádním prostředí (47 z 96 výrazů). Pro oblast výkonu trestu to není nijak překvapivé zjištění, uvážíme-li, že se vězni potřebují jistým způsobem kategorizovat – na jednotlivých kategoriích do určité míry stojí jejich identita (podrobněji Radková, 2012). Zaznamenali jsme např. tyto skupiny derivátů: podle druhu spáchaného trestného činu (*autičkář, elpičkář, jebačkář, kvartýrář, límečkář, mordýř, nedbalkář*),¹⁸⁹ podle zařazení do výkonu trestu (*áčkař, béčkař, moňák*), podle délky uloženého trestu (*měsíčkář, paletář, doživoťák*), podle recidivy (*prvníčkář, vracenka*), podle způsobu chování a jednání (*polykač, víajpíčkář, zdrhač*) či podle druhu propuštění (*aminář, pépěčkář, pétěčkář*). Jako aktuální se jeví rovněž potřeba odsouzených specificky pojmenovat jednotlivé skupiny penitenciárních pracovníků, a to nejčastěji podle jejich služebního zařazení (např. *branař, cestovkář, ideesák, isák, klepač, konzervář, kůrovec, taxikář, ušař, visák*). Podobné motivace platí i u armádních příslušníků – vojáci se primárně označují podle zařazení ke konkrétní jednotce (*azetko, cimikář, ebák, endýeska, eodák, hjúminták, vépěčko* aj.).

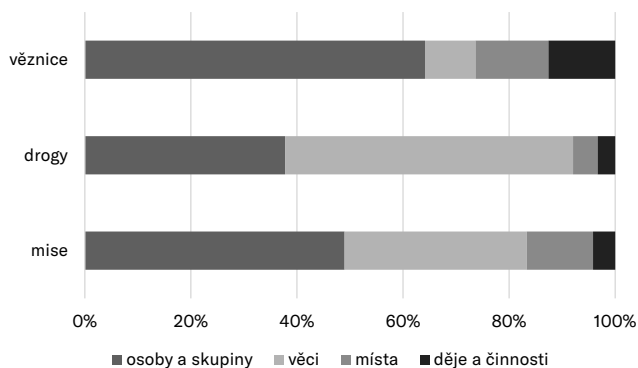
Možno pozorovat, že i v sociolektu narkomanů, kde jsme očekávali vysoký podíl věcných názvů (typy drog, pomůcky potřebné k aplikaci a výrobě narkotik), tvoří pojmenování osob podstatnou složku vzorku (57 ze 151 výrazů). Z velké části se jedná o pojmenování

¹⁸⁹ Pro zvýšení čtenářského komfortu uvádíme v závěru kapitoly přehled významů prezentovaných sociolektismů, v opodstatněných případech naznačujeme též bližší slohotvornou motivaci.

osob podle druhu užívané omamné nebo psychotropní látky (*éčkař, ejčář, hašišák, houbičkář, pikař*), podle způsobu její aplikace (*čičhač, lajnař, píchač, šňupka, zkuřka*) nebo stavu, do kterého se konzumenti po nástupu účinku drogy dostávají (*schízař, stíhač, zásekář*).

Poměrně málo se v našem materiálu realizují pojmenování míst a dějů, což může být ovlivněno tím, že děje jsou především vyjádřeny verby (my se zaměřujeme na substantiva) a sociolekty se dle našeho pozorování využívají na tak omezeném prostoru, že k jeho vystižení postačí několik málo výrazů.

Na základě výsledku chí-kvadrátového testu ($\chi^2 = 126$, $p \ll 0,05$) jsme zjistili, že mezi druhem sociolektu a kategoriemi výrazů je závislost, kterou lze na základě Cramerova V (0,32) vyhodnotit jako středně silnou. Můžeme tedy shrnout, že pro sociolekty se nebude možné spokojit s jednotným trendem (např. s výše zmiňovanou dominancí věcných názvů), ale že zastoupení jednotlivých kategorií bude závislé na dané mluvě.

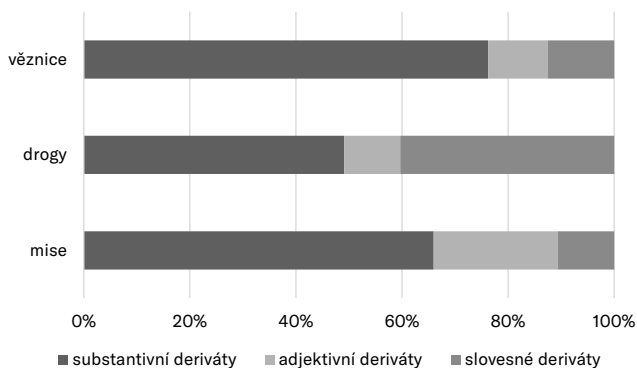
Graf č. 1. Výsledky sémantické analýzy.

Derivační analýza

V následující analýze jsme ověřovali, jestli se předmětné sociolekty liší na základě použitých derivačních postupů. V souladu se Štíchou (2018) jsme specifické výrazy rozčlenili na substantivní, adjektivní a slovesné deriváty. Pracovali jsme pouze s názvy osob a vyloučili jsme z nich názvy s více motivacemi, které vznikly postupy kompozičně-derivačními (např. *černoprdelník*), a odvozeniny z frazémů (*zapárista*).

Data prezentovaná v grafu č. 2 naznačují, že u všech sociolektů převažují substantivní deriváty. Při dalším zkoumání lze pozorovat, že existuje podstatný rozdíl mezi sociolektem narkomanů a dvěma zbývajících. Uživatelé omamných a psychotropních látek mají silnější tendenci tvořit deriváty ze sloves, což lze zřejmě přičíst činností navázaným na požívání drog, zejména výše popsaným typům konzumace. Vězni se naopak označují podle zmiňovaných kategorií, které většinou vycházejí z pojmenování objektů jejich trestné činnosti (*kapsář, pumpař*). U armádních misí souvisí substantivní deriváty s již pojednávanou příslušností vojáků k jednotlivým útvarům a s pojmenováními účastníků procesu zahraniční operace (*aenpěčko, aňák*), včetně nepřítelů (např. *pyžamák, susajďák*).

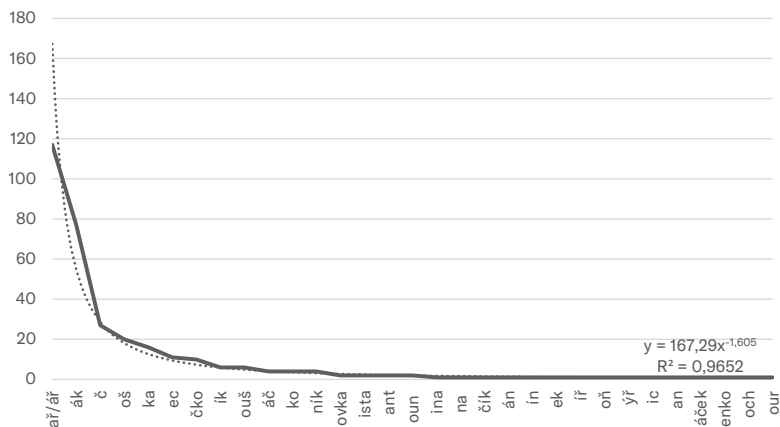
Závislost distribuce na typu sociolektu potvrdil i statisticky signifikantní výsledek chí-kvadrátového testu ($\chi^2 = 31,5$, $p << 0,05$). Relevanci vztahu hodnotíme jako nižší/střední (Cramerovo $V = 0,216$).

Graf č. 2. Výsledky derivační analýzy.

Distribuční analýza

V poslední analýze jsme zkoumali, zdali lze **distribuci sufixů mode-
lovat** a jak jsou frekventované přípony u názvů osob distribuovány v závislosti na typu derivace (substantivní, adjektivní, verbální). V této analýze jsme pracovali s názvy osob všech tří sociolektů dohromady. Frekvence sufixů jsme sečetli a seřadili od nejčastější po nejméně časté. Vyprofilovala se klasická zipfovská distribuce (determinační koeficient, který zachycuje úspěšnost modelu na škále $<0,1>$, vyšel na 0,97) s několika velmi frekventovanými sufixy a řadou sufixových hapaxů (viz graf č. 3). Chování sufixů tak souzní se synergetickým modelem jazyka (Köhler, 2005), který řeč považuje za seberegulační systém, jehož hybným prvkem je „hydraulický“ princip nejmenšího úsilí (malé množství přípon je časté, velké množství přípon je velmi málo frekventované). Mocninná funkce se vyznačuje prudkým spádem, což poukazuje na drtivou dominanci sufixů *-ař/-ář* a *-ák*, které jsou primárně substantivní. Příčinou může být jejich sémantická flexibilita, dosavadní frekvenční zastoupení v jazyce (např. *-ař/-ář* se v korpusu SYN v9 [Křivan, Šindlerová, 2022] vyskytuje asi u 3 000 lemmat) a to, že nezpůsobují fonetické změny v kořeni.

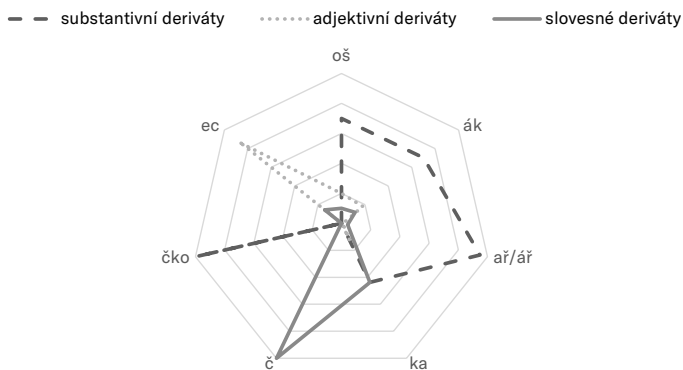
Graf č. 3. Frekvence sufixů u názvů osob (komplexní výsledky).

Distribuci sufixů jsme rozdělili h-bodem, který odpovídá místu, kde se pořadí přípony rovná její frekvenci; pokud takové místo nelze určit, je možné ho dopočítat (viz Čech, 2016; v našem případě jde o hodnotu 7,6). Zatímco v lexikální distribuci se h-bod považuje za přibližnou hranici mezi autosémantiky a synsémantiky (Místecký, 2019), v našem výzkumu ho chápeme jako předěl mezi častými a méně častými sufixy. Podrobněji jsme proto zpracovali typy derivace u těch sufixů, které se v distribuci objevily nad ním (*-ař/-ář*, *-ák*, *-č*, *-oš*, *-ka*, *-ec*, *-čko*; viz graf č. 4). Jedná se o různorodou skupinu. Vysokou míru produktivity mají dle očekávání přípony *-ař/-ář* a *-ák*. Prvně zmiňovaná je klasická přípona konatelská, která nezpůsobuje změnu v kořeni; přípona *-ák* pak bývá tradičně spojována se substandardním lexikem (srov. Nekvapil, 1985; Štícha, 2018). Zdá se, že podobnou funkci má i sufix *-oš*. Sufix *-č* se vyskytuje pouze ve verbálních derivátech, *-ec* jakožto expresivní vyjádření nositele vlastnosti v derivátech adjektivních.

Ambivalentní je sufix *-ka*, jímž jsou realizovány jak deriváty substantivní, tak verbální (a menšinově i adjektivní). Zatímco Štícha (2018, s. 240 a 248) hodnotí tento sufix při tvoření názvů osob jako periferní a neproduktivní, v našem materiálu ho řadíme k frekventovaným příponám. Posledním produktivním sufixem je *-čko*, který je nedílnou součástí výrazů vytvořených abreviačně-derivačním způsobem. Při detailní analýze excerpovaných příkladů je patrné, že tyto sociolektismy jsou spjaty výlučně s penitenciárními či armádními reáliemi, pro něž je vysoce příznačné odvozovat sociolektismy od iniciálových zkratk (srov. Nekvapil, 1979; Peňáz, 1987).

Zdá se, že těchto sedm sufixů je tak sémanticky i derivačně dostatečně specializováno na to, aby pokrylo základní potřeby zkoumaných sociolektů.

Na druhé straně škály se nacházejí sufixové hapaxy, např. *-íř*, *-oň*, *-our*, *-an* apod. Jejich nízké frekvence mohou mít různé příčiny: jejich minimální četnost v jazyce obecně (např. *-íř* je v korpusu SYN v9 zastoupeno jen 149 lemmaty), nutnost měnit kořen (*-íř*), pocíťovaná archaičnost (*-oň*), augmentativnost (*-our*) apod.

Graf č. 4. Derivační analýza u nejčastějších sufixů.

Shrnutí

Kapitola nastínila možnosti kvantitativnělingvistického výzkumu sociolektů a přinesla i některé konkrétní analytické výsledky. Zkoumané sociolekty jsou rozrůzněné co do významových kategorií, které jsou pojmenovávány. Dominují v nich substantivní deriváty; názvy osob dále vykazují zipfovskou distribuci, která odpovídá Köhlerovu synergetickému modelu jazyka. Suffixy, které jsou ve výrazech velmi frekventované, pokrývají různá sémantická pole a jsou s to generovat výrazy z různých slovních druhů. Podrobnější výzkum (např. srovnání s frekvencemi detekovaných přípon v rozsáhlých psaných korpusích) může poukázat na to, zdali v zastoupení sufixů v sociolektech hraje hlavní roli jejich četnost ve spisovné češtině, či zdali lze v jejich případě hovořit o skutečném parasystému.

Word-forming Preferences in Selected Sociolects – the Quantitative Linguistics View

In this chapter, we present a selective word formation analysis of sociolects through the lens of quantitative methodology. Derivates

and expressions originating from mixed compositional-derivative and abbreviate-derivative processes were extracted from three domain-specific dictionaries. Semantic analysis reveals there is no unified trend evident in the sample. We further work on people's names only. The derivation analysis confirms the dependency of the derivation on the type of sociolect, and it is found out that personal suffixes can be modeled by Zipf's power function – the distribution thus contains several high-frequency suffixes and a number of suffix hapaxes.

Key words:

sociolect, suffix, semantic analysis, derivation analysis, modelling

Literatura a elektronické zdroje

- CRAMÉR, Harald. *Mathematical Methods of Statistics*. Princeton: Princeton University Press, 1999. 575 s.
- CVRČEK, Václav; aj. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010. 353 s.
- ČECH, Radek. *Tematická koncentrace textu v češtině*. Praha: ÚFAL, 2016. 236 s.
- ČECHOVÁ, Marie; aj. *Čeština, řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. 442 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 78 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Distribuce onomaziologických postupů v slovní zásobě jednoho slangu. *SaS*, 1975, roč. 36, č. 2, s. 104–109.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Kapitoly o sociolektech a sociolektologii*. Poznaň: Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2012. 122 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav; KRČMOVÁ, Marie. SOCIOLEKT. In KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 30. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.
- KLIMEŠ, Lumír. An Attempt at a Quantitative Analysis of Social Dialects. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 1972, č. 4, s. 77–93.

- KLIMEŠ, Lumír. Užití metod kvantitativní lingvistiky při výzkumu slangu. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Plzeň: Samostatná pedagogická fakulta v Plzni, 1978, s. 72–73.
- KÖHLER, Reinhard. Synergetic Linguistics. In KÖHLER, Reinhard; ALTMANN, Gabriel; PIOTROWSKI, Rajmund G. (eds.). *Quantitative Linguistik. Ein internationales Handbuch. / Quantitative Linguistics. An International Handbook*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2005, s. 760–775.
- KŘIVAN, Jan; ŠINDLEROVÁ, Jana. Změny v morfologické anotaci korpusů řady SYN: nové možnosti zkoumání české gramatiky a lexikonu. *SaS*, 2022, roč. 83, č. 2, s. 122–145.
- MÁDROVÁ, Jarmila. *Lexikum účastníků mezinárodních zahraničních operací a pozorovatelských misí (terénní výzkum)*. Diplomová práce. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 2020.
- MÍSTECKÝ, Michal. Využití rankové frekvenční distribuce při výzkumu antroponym v literárních dílech. *Linguistica brunensia*, 2019, roč. 67, č. 1, s. 27–38.
- MÍSTECKÝ, Michal. Sociolekty, deskovky i korpus. FF UK hostila už třetí Den slangu a neologie (9. 9. 2022). *Jazykovědné aktuality*, 2023, roč. LX, č. 1–2, s. 43–45.
- MÍSTECKÝ, Michal; PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena; RADKOVÁ, Lucie. Les métaphores avec lesquelles on se bat : une approche quantitative de la dénomination figurative dans le texte d'un soldat tchèque en Afghanistan. In *XIVe colloque international d'argotologie*. Praha: Université Paris Descartes, FF UK, 2023.
- NEKVAPIL, Jiří. K dnešnímu stavu vojenského slangu. *NRĚ*, 1979, roč. 62, č. 3, s. 130–141.
- NEKVAPIL, Jiří. Několik poznámek k využívání formantu *ák* ve slanzích a ve spisovném jazyce. *NRĚ*, 1985, roč. 68, č. 1, s. 9–13.
- PEŇÁZ, Petr. Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. *NRĚ*, 1987, roč. 70, č. 3, s. 131–140.
- RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. 1. vyd. Ostrava: FF OU v Ostravě, 2012. 166 s.
- RADKOVÁ, Lucie; RAUSOVÁ, Jana. *Mluva uživatelů a výrobců drog*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2015. 110 s.
- RADKOVÁ, Lucie. Neologická debata konaná 9. 9. 2020 v Praze. *Jazykovědné aktuality*, 2020, roč. LVII, č. 3–4, s. 156–158.

- RADKOVÁ, Lucie; MÍSTECKÝ, Michal. Words of Warfare: Life of Mission Soldiers in the Perspective of Quantitative Linguistics. *Bohemistika*, 2021, roč. 21, č. 1, s. 7–26.
- RADKOVÁ, Lucie; MÁDROVÁ, Jarmila; MÍSTECKÝ, Michal. Mission, or no mission: factors behind knowledge of military language among Czech soldiers. *Bohemistika*, 2022, roč. 22, č. 3, s. 375–392.
- RADKOVÁ, Lucie; MÍSTECKÝ, Michal. Ztraceno v korpusu: K absenci armádních sociolektismů v české publicistice. In *Den slangu a neologie. III. pracovní setkání*. Praha: FF UK, 2022.
- ŠTÍCHA, František; aj. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny I*. Praha: Academia, 2018. 763 s.
- TRSKOVÁ, Klára. I neologismy mají svůj den. *Novinky z excerptce, ÚJČ AV ČR*, 2021. [online]. [cit. 1. 1. 2023]. Dostupné z: <http://nastenka.neologismy.cz/index.php/2021/09/>.

Čeština 2.0. [online]. [cit. 2. 4. 2023]. Dostupné z: <https://cestina20.cz/>.

Přehled sociolektismů s výkladem významu

- áčkař* – kdo je zařazen k výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem (doslova do áčka)
- aenpéčko* – Afghánská národní policie (z ANP)
- aminář* – kdo je propuštěn na amnestii (doslova na aminu)
- aňák* – příslušník Afghánské národní armády (z ANA)
- autičkář* – kdo krade nebo vykrádá auta
- azetko* – příslušník v aktivní záloze (z AZ)
- béčkař* – kdo je zařazen do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dozorem (doslova do béčka)
- branař* – příslušník vězeňské služby sloužící na vstupu do věznice (doslova na bráně)
- cestovkář* – příslušník vězeňské služby vykonávající eskortu odsouzených
- cimikář* – člověk kontaktující vojáky s civilním obyvatelstvem (z angl. CIMIC, Civil Military Cooperation)
- černoprdelník* – vězeňský kaplan
- čičač* – kdo užívá jako drogu toluen a jiná ředidla (doslova kdo čichá)
- doživoťák* – kdo je odsouzený na doživotí

- ebák* – příslušník praporu elektronického boje (z EB)
éčkař – kdo užívá extázi (doslova éčko)
ejčář – kdo užívá heroin (doslova ejč)
elpíčkář – kdo se dopustí loupežného přepadení (doslova elpíčka)
endýeska – afghánští zásahoví specialisté (z angl. NDS, National Defence Service)
eodák – vojenský pyrotechnik (z angl. EOD, Explosive Ordnance Disposal)
hašíšák – kdo užívá marihuanu nebo hašiš
hjúminták – člen týmu HUMINT (z angl. Human Intelligence)
houbičkář – kdo užívá jako drogu lysohlávky (doslova houbičky)
ideesák – inspektor dozorcí směny (z IDS)
isák – inspektor strážní směny (z IS)
jebačkář – kdo znásilní
kapsář – kdo se dopustí kapesní krádeže
klepač – příslušník vězeňské služby provádějící kontrolu mříží poklepem
konzervář – příslušník vězeňské služby vykonávající eskortu odsouzených (ve speciálně upraveném vozidle, ve kterém je odsouzeným omezen výhled z okna)
kůrovec – příslušník vězeňské služby působící na oddělení prevence a stížností
kvartýrář – kdo vykrádá byty (doslova kvartýry)
lajnař – kdo užívá drogu šňupáním (doslova po lajně)
límečkář – kdo se dopustí hospodářské trestné činnosti
měsíčkář – kdo je odsouzený k nízkému trestu
moňák – kdo je možným objektem napadení (z MON)
mordýř – kdo zavraždí (doslova kdo se dopustí mordu)
nedbalkář – kdo usmrtí z nedbalosti
paletář – kdo je odsouzený k vysokému trestu (doslova kdo dostal paletu)
pépéčkář – kdo odchází z výkonu trestu na podmíněné propuštění (z PP)
pétéčkář – kdo má přerušovaný trest (z PT)
píchač – kdo užívá drogu nitrožilně (doslova kdo si píchá)
píkař – kdo užívá pervitin (doslova piko)
polykač – kdo se pokouší o sebepoškození (doslova kdo spolkně nějaký předmět)
prvníčkář – kdo je prvotrestaný

- pumpař* – kdo přepadne, ev. vyloupí benzinovou pumpu
pyžamák – tálibánek
schízař – kdo trpí pocity stísněnosti, halucinacemi ap. vyvolanými účinkem drogy (doslova kdo trpí schízou)
stíhač – kdo trpí pocity stísněnosti, halucinacemi ap. vyvolanými účinkem drogy (doslova kdo trpí stíhou)
susajďák – sebevražedník (z angl. suicide, sebevražda)
šňupka – kdo užívá drogu šňupáním
taxikář – příslušník vězeňské služby vykonávající eskortu odsouzených
ušař – příslušník vězeňské služby působící na oddělení prevence a stížností
vépéčko – vojenský policista (z VP)
víajpíčkář – kdo je umístěný na oddělení výkonu kázeňských trestů (z VIP)
visák – vrchní inspektor strážní směny (z VIS)
vracenka – recidivista (doslova kdo se vrací)
zapárista – kdo má být brzy propuštěn (doslova za pár dnů)
zásekář – kdo se nemůže pod vlivem drogy (nejčastěji pervitinu) odtrhnout od jedné činnosti (doslova kdo se zasekne)
zdrhač – kdo se pokouší o útěk (doslova kdo zdrhá)
zkuřka – kdo užívá drogu kouřením

Katedra českého jazyka
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Reální 5, 701 03 Ostrava
✉ lucie.radkova@osu.cz
✉ michal.mistecky@osu.cz

Redukované formy proprií a jejich stratifikační status

Patrik Mitter

Proces **redukce** pojmenování je jedním z charakteristických rysů jazykové komunikace nejen v posledních desetiletích. Tento proces je v současné době umocňován velkým rozmachem komunikace uskutečňované prostřednictvím informačních a digitálních technologií. Za redukovanou formu **propria** považujeme jeho podobu vzniklou zkrácením výchozího pojmenování, které mělo příznak oficiálnosti spočívající v eliminaci některých částí jeho lineární struktury s ohledem i bez ohledu na hranice morfémů. Projevy této redukce jsou **univerbizace** a různé způsoby **abreviace**. Univerbizačními procesy ve vztahu k propriím jsme se již zabývali (Mitter, 2019a, 2019b). Se zřetelem k tématu tohoto příspěvku má pro nás význam univerbizace slootovorná, zvláště procesy, při nichž dochází k redukci morfematické struktury jednoho slova (zpravidla adjektiva, příp. substantiva motivujícího sousloví), přičemž substantivní složka tohoto sousloví je redukována do podoby slootovorného sufixu, který ji ve výsledném univerbizátu zastupuje. Tuto tematiku budeme ilustrovat především příklady domácích onym.¹⁹⁰

Z hlediska **spisovnosti** a **stylu** jsou pro naše další úvahy nosné především redukované formy slootovorných základů adjektiv motivujících sousloví. Autorka monografie o univerbizaci v češtině I. Kolářová

¹⁹⁰ Stranou naší pozornosti tak zůstává univerbizace elipsou, všechny způsoby univerbizace gramatické a univerbizace diachronní, která se v současném jazyce odráží v univerbizaci elipsou, byť již motivačně zastřenou (srov. názvy obcí typu *Vysoká, Suchá*).

uvádí, že tendenci pronikat mezi standardní výrazy mají univerbizáty tvořené **derivací** (konkrétně sufixací), jejichž slovtvorným základem je kmen plný (srov. *dvouletá rostlina* → *dvouletka*, srov. homonymii s univerbizátem *dvouletka* (označujícím někdejší *dvouletý plán*). Standardností se zde zjevně rozumí spisovnost v rozpětí hovorovost – neutrálnost (srov. i další uváděné příklady *jarní kabát* → *jarňák*, *devítiletá škola* → *devítiletka*). Naopak substandardní (tj. nespisovné) zůstávají univerbizáty tvořené resufixací od kmene redukovaného o více morfémů (srov. *dod-a-cí list* → *dodák*, *cest-ov-n-í příkaz* → *cešťák*). Tendenci k spisovnosti vykazují i některé univerbizáty tvořené resufixací od kmene redukovaného o jeden morfém (*jehličn-at-ý strom* → *jehličnan*, *minerál-n-í voda* → *minerálka*). Uvedené charakteristiky (viz Kolářová, 2017, s. 46) lze chápat jako jedno z dílčích, nikoliv však – jak dále ukážeme – absolutně platných východisek pro hodnocení spisovnosti a stylového charakteru univerbizátů.

Redukované formy proprií se vyznačují onymickým příznakem neoficiálnosti. Tyto formy se vyskytují v mluvených projevech (příp. v psaných projevech mluvenostního charakteru) běžné každodenní komunikace face to face, v komunikaci na sociálních sítích, tedy v útvech náležejících do funkčněstylové oblasti prostěsdělovací. Onymický příznak je kategorie obsahová, postihuje typ a rozsah sémanticky distinktivních rysů (prvků), které určují nebo specifikují rozsah a typ funkcí a tím také rozsah a typ funkčního působení proprií. Příznak primárně organizuje obsahovou náplň funkce, není ale „obsahem proprií“ (srov. Šrámek, 1999, s. 27–28). Varianty proprií se tak od sebe mohou lišit např. tímto příznakem oficiálnosti/neoficiálnosti, přitom kategorie stylového příznaku je u nich až sekundární, odvozená od stylové oblasti textu, v němž se příslušná propriální varianta vyskytuje. Proprium *Františkovy Lázně* má příznak oficiálnosti a vyskytuje se v textech spisovného charakteru, odtud má „spisovný stylový příznak“. Naproti tomu varianta *Františkáče* má onymický příznak neoficiálnosti a její výskyt je omezen na texty nespisovné, proto lze uvažovat o jejím „nespisovném stylovém příznaku“.

Redukované formy univerbizátů slovtvorného základu o více než jeden morfém se nacházejí i mezi proprií, byť stejně jako v případě apelativ zjevně v menší míře než formy se slovtvorným základem neredukovaným nebo redukovaným jen o jeden morfém. Příkladem mezi toponymy může být např. oikonymum *Františkovy Lázně* a jeho

univerbizáty s neredukovanou formou základu *Františkovky*, s redukovanou podobou základu o jeden morfém a následně resuffixovanou formantem *-áč* (srov. *Frant-išk-ov-y L.* → *Františk-áč-e*) a s podobou redukovanou o dva morfémy a resuffixovanou formantem *-ák*, srov. *Horš-ov-sk-ý Týn* → *Horšák* (eliminovány jsou zde morfémy *-ov-* a *-sk-*).¹⁹¹

Srovnání všech tří uvedených univerbizovaných forem vede ke zjištění, že všechny tři se vyskytují v projevech nespisovných, vznikly resuffixací a v případě formy s neredukovanou formou základu (*Františkovky*) lze připustit její výskyt i v projevech mluvených spisovných. Podoby s redukovanou podobou základu vykazují v tomto srovnání vyšší míru „nespisovnosti“, srov. *Františkáče* a *Frantovky* (resp. *Horšák*) než varianty *Františkovky*. Podobně zřetelně „nespisovné“ jsou další formy vzniklé zkrácením o více než jeden morfém a následnou resuffixací, srov. názvy *Malin-ov-sk-ého náměstí* → *Maliňák*, *Střel-ec-k-ý ostrov* → *Střelák*, *Bolev-ec-k-ý rybník* → *Bolevák*. Obdobnou redukcí o více než jeden morfém představuje také univerbizát *Budějky* (*České Buděj-ov-ice* ←). V závislosti na regionálním kontextu může tato forma zastupovat i toponymum *Moravské Budějovice*. Zjevně „nespisovný“ charakter mají formy redukované o jeden morfém a resuffixované přitom různými formanty, např. formanty *-áč* (*Jindřichův Hradec* → *Jindřicháč*, *Máchovo jezero* → *Mácháč*), *-ka* (*Masarykovo nádraží*, *Masarykova univerzita* → *Masaryčka*), *-ák* (*Václavské náměstí* → *Václavák*), *-ajda* (*Perníková chaloupka* → *Perníkajda*, *Šípková Růženka* → *Šípkajda*), avšak i formy s neredukovanou podobou slovo tvorného základu, srov. *-árna* (*Park kultury a oddechu Julia Fučíka* → *Fučíkárna*, *Konzervatoř Jaroslava Ježka* → *Ježkárna*).

Zatímco sufixy *-áč*, *-ajda*, *-árna* tvoří téměř výhradně univerbizáty s příznakem nespisovnosti, sufixy *-ák*, *-ka/-ky* se podílejí na utváření univerbizátů s příznakem hovorovosti, srov. *Václavské náměstí* → *Václavák*, *Rybova mše* → *Rybovka*, *Jizerské hory* → *Jizerky*; i nespisovnosti, např. *Prodaná nevěsta* → *Prodanka*, *Figarova svatba* → *Figarka*.

¹⁹¹ Podobu *Frantovky* je možné chápat nikoli jen jako univerbizaci, ale také jako abreviaci (konkrétně trunkaci) podoby *Františkovky*.

Lze tedy konstatovat, že některé univerbizační slohotvorné formanty vykazují samy o sobě příznak nespisovnosti bez ohledu na skutečnost, zda jimi utvářené univerbizáty mají slohotvorné základy buď nezkrácené (viz výše příklady *Fučíkárna*, *Ježkárna*), nebo zkrácené (např. *Masarykova univerzita* → *Masárna*). Podobné rysy vykazují v případě proprií i univerbizační formanty *-áč*, *-ajda*, srov. univerbizáty se slohotvornými základy nezkrácenými (např. *náměstí Františka Křížíka* → *Křížíkáč*, *náměstí Bratří Synků* → *Synkáč*) i zkrácenými (viz výše uvedené příklady *Jindřicháč*, *Mácháč*). Propriální univerbizáty derivované sufixem *-ajda* mají zpravidla slohotvorné základy zkrácené (viz *Perníkajda*, *Šípkajda*).

Naproti tomu propriální univerbizáty derivované sufixem *-ák* mohou vykazovat rysy jak prostředků hovorových (např. *Václavák*¹⁹²), tak nespisovných. U nespisovných prostředků se přitom může jednat o formy vzniklé zkrácením slohotvorného základu o jeden morfém (*Hlavní nádraží* → *Hlavák*), o více než jeden morfém (viz výše uvedené příklady typu *Maliňák*), a dokonce i o formy s nezkráceným základem (*náměstí Jiřího z Poděbrad* → *Jiřák*, *náměstí Svobody* → *Svobodák*).

Podobný charakter z hlediska spisovnosti vykazují propriální univerbizáty derivované sufixem *-ka/-ky*. Některé univerbizáty je možné zařadit již do vrstvy prostředků s příznakem hovorovosti bez ohledu na skutečnost, zda mají slohotvorný základ nezkrácený (viz výše *Rybovka*), nebo zkrácený (*Jizerky*). Mnohé naopak mezi prostředky s příznakem nespisovnosti – opět bez zřetele k počtu morfémů, o něž je slohotvorný základ adjektiva motivujícího sousloví zkrácený, srov. formy se základem zkráceným (např. *Figarova svatba* → *Figarka*) i nezkráceným (např. *Kubova Huť* → *Kubovka*).

Sufix *-ky* se podílí na utváření univerbizátů oikonym, jejichž motivující sousloví obsahuje koncovou složku *Lázně* jako součást oficiálního názvu, srov. *Františkovky* (viz výše), *Mariánky* (*Mariánské Lázně* ←), *Konstantinovky* (*Konstantinovy Lázně* ←), *Jánky* (*Jánské Lázně* ←) apod. Je-li naopak složka *Lázně* naopak v názvu na prvním místě, dochází obvykle k univerbizaci neslohotvorné (srov. *Lázně Bělohrad* → *Bělohrad*, *Lázně Kynžvart* → *Kynžvart*). Sufix *-ky* se dále uplatňuje při tvorbě redukovaných forem oronym, např. *Jizerky* (viz

¹⁹² Podoba *Václavák* však není mezi jazykovědci jednoznačně přijímaná jako spisovná (tj. spisovná s příznakem hovorovosti).

výše), *Rychlebky* (*Rychlebské hory* ←), *Nalžovky* (*Nalžovské hory* ←), *Jestřebky* (*Jestřebské hory* ←) apod., i chrématonym – např. neoficiálních názvů periodického tisku, srov. *Lidovky* (*Lidové noviny* ←), *Hospodářky* (*Hospodářské noviny* ←), *Literárky* (*Literární noviny* ←) aj. Většina uvedených univerbizátů má charakter prostředků nespisovných, o jejich pronikání do hovorové vrstvy lze uvažovat v případě výrazů *Lidovky*, *Františkovky*, *Jizerky* (viz i výše).

V případě, kdy koexistují obě redukované formy (vzniklé univerbizací) lišící se počtem redukovaných morfémů, nelze tvrdit, že by forma s nižším počtem redukovaných morfémů pronikala do spisovných mluvených projevů ve větší míře než forma s vyšším počtem redukovaných morfémů. Svědčí o tom např. dvojice *Thomayerovka* a *Thomayerka*. Druhá z uvedených podob má v běžné mluvě mnohem vyšší frekvenci než varianta první, a dokonce lze uvažovat o jejím nabývání charakteru spisovného hovorového prostředku. Z uvedeného příkladu je patrné, že nabývání hovorového charakteru u univerbizovaného jazykového prostředku nesouvisí s počtem morfémů, o něž je tato forma redukovaná. Tento charakter závisí spíše na frekvenci příslušného univerbizátu v běžné mluvě i na významnosti jím pojmenovaného objektu pro dané jazykové společenství, např. forma *Václavák* pojmenovává jedno z nejvýznamnějších náměstí v hlavním městě s přibližně 1 300 000 obyvateli (a i uživateli češtiny) a i v České republice, což zajišťuje jeho vysokou frekvenci v komunikaci.

Do spisovných projevů pronikají některé univerbizáty tvořené konverzí a redukované o jeden morfém, srov. *Kapverd-sk-é ostrovy* → *Kapverdy*, výskyt jiných je omezen na projevy nespisovné, např. *Kanár-sk-é ostrovy* → *Kanáry*.

Funkční uplatnění uvedených univerbizovaných forem toponym předpokládá u uživatelů jazyka uvědomění si příslušného (mikro) regionálního kontextu užití toponymie, neboť jen naplnění tohoto předpokladu může zabránit vzniku případné komunikační bariéry, např. forma *Masaryčka* může pro obyvatele Prahy představovat primárně jiný onymický objekt (*Masarykovo nádraží*) než pro obyvatele Brna (*Masarykova třída*).

Univerbizáty se v menší míře tvoří i abreviací. Ta bývá doprovázena sufixální derivací, srov. stanice metra *I. P. Pavlova* → *Ipák*. Tato podoba se uplatňuje v mluvených projevech v běžné každodenní komunikaci. Na sociálních sítích se lze setkat i s nahrazováním

plnoslovných podob proprií jejich podobami zkrácenými, vzniklými mechanickým zkrácením bez ohledu na hranice morfémů (trunkací). Výsledkem těchto procesů jsou amorfematické (tzv. „useknuté“) podoby proprií, obvykle nesklonné, srov. formy zakončené po zkrácení na -o (*Hosto – Hostomice, Libo – Libochovice, Lovo – Lovosice, Podbo – Podbořany, Žalho – Žalhostice*), -e (*Třebe – Třeбенice, Podse – Podsedice*), -a (*Nera – Neratovice*), -í (*Třebí – Třebívlice*). O skloňovatelnosti lze uvažovat v případech zkrácených forem zakončených na souhlásku, např. *Tep (Teplice), Chom (Chumutov)*. Tyto formy jsou vyjádřením tendence k ekonomii vyjadřování, která se ve značné míře realizuje v některých útvarech komunikace na sociálních sítích, resp. v zasílaných textových zprávách, které musí obsahovat určitý maximální počet znaků, srov. ...*jedu do Nera, jedu z Chom...* (uživatelé uvedených forem moderní komunikace často nevyužívají typologických možností češtiny a nesklonují ani podoby skloňovatelné, srov. Holasová, 2018, s. 48–49). Projevem téže tendence je i užívání iniciálových zkratků či značek (SPZ) zastupujících plnoslovné podoby proprií. Tuto skutečnost dokládají např. podoby *DC (Děčín), LT (Litoměřice)*, srov. *jedu do DC* (často s humornou anglickou výslovností [jedu do dísi]). Iniciálové podoby vzniklé z motivujícího propriálního sousloví představují „grafickou“ univerbizaci. Ve slovenštině se místo plnoslovné podoby toponyma *Banská Bystrica* používá v běžné, neformální komunikaci iniciálová zkratka *BB*, srov. ...*ráno sa zastavíme v BB...*

Podobně nesklonné zůstávají v komunikaci na sociálních sítích i redukované formy rodných jmen. Ty mohou být zakončeny na souhlásku, k níž se formálně připojuje nulová koncovka, avšak forma se při užívání ve větných strukturách nesklonuje, srov. *Kar (Karina), Ter (Tereza), Luc (Lucie)*, např. ...*Sejdu se tam s Kar....* Redukovaná forma může být zakončena na samohlásku, výsledné formy jsou rovněž neflektibilní, srov. *Moni (Monika), Veru (Veronika), Jitu (Jitka, Jitka),* např. ... *Napišu Jitu, ať mi to pošle...., ... Řeknu to Moni ...* Tyto nesklonné podoby představují pro uživatele sociálních sítí a tvůrce textových zpráv úsporu ve vyjadřování a znamenají i ušetření určitého, byť jen malého počtu grafických znaků a jsou zřetelným projevem vlivu angličtiny na tuto formu komunikace v českém jazykovém prostředí. Domníváme se, že právě z těchto důvodů, resp. i z důvodu jisté módnosti tohoto způsobu vyjadřování mezi českou mládeží je

užívání redukovaných forem některých druhů proprií v komunikaci na sociálních sítích tak rozšířené.¹⁹³

Kombinace abreviace a derivace se uplatňuje při tvoření redukovaných podob proprií, ovšem neuniverbizovaných. Výsledné podoby vzniklé mechanickým zkrácením bez ohledu na morfematickou strukturu příslušného propria přirozeně nerespektují původní hranice slovo tvorných základů motivujícího pojmenování. Může se přitom jednat o pojmenování pocházející z němčiny, srov. *Varns-dorf* (*Warnsdorf*) → *Vand'ák*, *Rum-burk* (*Romberg*) → *Rumbajz*, *Nymburk* (*Neuenburg*) → *Nymbajz* (původní názvy jsou v němčině složeninami, ze synchronního hlediska a z pozice českého mluvčího neznajícího němčinu jde o jednodušená slova), nebo o pojmenování domácí, např. *Litoměřice*, *Litomyšl* → *Liták*, *Letohrad* → *Leták*, *Hodonín* → *Hodoš*, dále např. resufixací vzniklé podoby se sufixem *-áč* (*Tachov* → *Tacháč*), *-ky* (*Pardubice* → *Pardubky*). Užívání výše uvedených zkrácených forem má smysl v komunikaci s mluvčími, kteří rovněž znají příslušný lokální, příp. regionální úzus, a jsou tak schopni uvedené zkrácené formy náležitě motivačně dešifrovat. Uplatnění těchto výrazů je přitom spojeno s mluvenými a mluvenostními projevy psanými nespisovného charakteru. Tvoření těchto forem od různých motivujících proprií lze i nadále předpokládat, neboť tyto procesy plně vyhovují tendenci k ekonomii vyjadřování. Pro užívání těchto forem proprií je proto nutná znalost konkrétního (lokálního, příp. regionálního) kontextu komunikace, v němž užití formy plní svou pojmenovací funkci:

Ve sféře oikonym se při procesu redukce pojmenování uplatňuje i **kompozice**, avšak ve srovnání se sufixací a resufixací v mnohem menší míře. Doložena jsou kompozita vzniklá komplexním způsobem abreviačně-kompozičním. První komponent vstupuje do složeniny ve zkrácené podobě, resp. v podobě „useknutého“ morfému, srov. *Český Brod* → *Čebrod*, *Železný Brod* → *Želbrod*, *Havlíčkův Brod* → *Havlbrod*, *Královo pole* → *Krpo*le, *Valašské Meziříčí* → *Valmez*. Tento zkrácený

¹⁹³ Viz i bakalářskou práci Kariny Tandlerové *Novější zkratky a zkratková slova v českém komunikačním prostředí sociálních sítí* [online]. [cit. 25.2.2023]. Dostupné z <https://these.cz/id/7h9ros>.

komponent se spojuje buď se slohotvorným základem plným (srov. *Brod* → *-brod*), nebo rovněž se slohotvorným základem zkráceným (*Meziříčí* → *-mez*). V případě univerbizátu *Valmez* jsou dokonce oba komponenty zkrácené (srov. *Valašské* → *Val-*, *Meziříčí* → *-mez*), oproti tomu první komponent *Vel-* v kompozitu *Velmez* (*Velké Meziříčí* ←) nelze považovat za zkrácený, neboť má plnokořennou podobu. Jedná se však rovněž o zkratkové kompozitum, neboť zkrácený je v tomto kompozitu druhý komponent.¹⁹⁴

Zkratková kompozita (ovšem s příznakem oficiálnosti) jsou frekventovaným typem pojmenování firem (*Sazka*, *Čedok*), podobně i mezinárodní označení *Benelux* – jde o označení volného společenství zemí Belgie, Nizozemí a Lucemburska. Jednou z forem abreviace a kompozice je tzv. *blending*. *Blends* jsou zkrácená pojmenování vzniklá zkřížením dvou nebo více slov, např. *Oxbridge* (toto označení je výsledkem zkřížení názvů univerzit v Oxfordu a Cambridge jakožto dvou univerzit, které jsou v univerzitním systému Velké Británie vnímány jako nadřazené ostatním univerzitám). *Blends* vznikají rovněž i v apelativní sféře. Z cizího prostředí se do češtiny dostávají názvy ovoce vzniklého křížením (hybridizací) jeho různých druhů, srov. *tangor* (*tangerine* + *orange*, tj. *tangerin* + *pomeranč*) (srov. Holasová 2018, s. 41). Tato pojmenování mohou pronikat i do spisovného jazyka a stávat se výrazy neutrálními.

Za abreviačně-derivační univerbizát je třeba považovat výraz zřetelně nespisovného charakteru *Staromák* (*Staroměstské náměstí* →, redukci vzniklý druhý komponent *-m-* je jednofonémový, jednografémový a utvořený truncací). Trunkací vznikl i zkrácený, neoficiální název hlavního města Slovenska, srov. *Bratislava* → *Blava*. Redukci kompozita do podoby jednokořenného pojmenování s následnou konverzí představují formy *Hrach-y* (*Hracho-lusky* ←), *Žáb-y* (*Žabo-vřesky* ←), resp. s následnou derivací (např. forma *Žabiny* vedle předchozí *Žáby*). Druhé komponenty jsou v nich tak eliminovány zcela.

¹⁹⁴ Čistou kompozici naproti tomu představuje např. název *Českobrod* (*Český Brod* →, slohotvorný základ je zde neredukovaný).

Abreviační formy vznikají v apelativní sféře. Amorfematické (tzv. useknuté) podoby vznikaly již před mnoha desetiletími v době předinternetové, srov. *nashle*, *neva*, *je to v poho*, *tak ti d'*, novější jsou podoby *dopo* (*dopoledne*), *odpo* (*odpoledne*), *spoko* (*spokojenost*), *dovo* (*dovolená*). Nacházejí uplatnění v (každodenní) neformální komunikaci. Pro potřeby profesního a slangového vyjadřování se utvářejí zkrácené komponenty, jako např. *aku-*, *info-*, *pneu-*, *ovu-*, aby ve spojení s druhými slohotvornými základy utvářely složeniny, jako např. *akunůžky*, *infodálnice*, *pneukladivo*, *ovudny*. Některé z těchto výrazů mohou pronikat i mimo specifické komunikační sféry a dostávat se do širšího jazykového povědomí uživatelů jazyka (srov. Holasová 2018. s. 47–50).

Před závěrem si dovolíme ještě jednu odbočku směrem ke školní výuce českého jazyka. Ta by se podle našeho názoru měla mnohem více věnovat jazykovým jevům, které odrážejí soudobé vývojové tendence v jazyce, neboť žáci a studenti i jejich učitelé jsou jimi denně obkloповáni na sociálních sítích a budou i nadále. Je důležité, aby žáci a studenti byli seznamováni s hodnocením výše uvedených forem pojmenování z hlediska spisovnosti a stylu proto, aby věděli, ve kterých komunikačních sférách a funkčněstylových oblastech je vhodné uvedených forem používat. Může to být formou příkladů, krátkých autentických textů v učebnicích, pracovních listech, cvičebnicích a samozřejmě by tematiku vývojových tendencí v českém jazyce měly zohledňovat i rámcové vzdělávací programy. Oprávněnost této myšlenky umocňuje i skutečnost, že mnozí z dnešních žáků ZŠ se dožijí konce 21. století a zažijí dokonce i začátek století příštího, a proto např. obsah učiva o slovní zásobě nemůže být ilustrován příklady lexikálního materiálu, který byl z dnešního pohledu aktuální před 40–50, či dokonce více lety.

Shrnutí

Redukované formy proprií se vyznačují onymickým příznakem neoficiálnosti, neformálnosti. Jejich užívání je omezeno na projev nespisovného charakteru, především mluvené, příp. psané s rysy mluvenosti a předpokládá znalost jejich příslušného (mikro)regionálního kontextu. Jedná se tedy o projevy prostěsdělovací, realizované

způsobem face to face nebo prostřednictvím digitálních a informačních technologií, soukromého nebo soukromoveřejného rázu (komunikace na sociálních sítích).

Většina výše uvedených redukováných forem proprií derivovaných i kompozitních univerbizátů, derivovaných abreviačních forem, mechanicky abreviovaných i iníciaľově abreviačních forem užívaných jako zástupných jazykových prostředků pro propria oficiální má charakter výrazů nespisovných. Pouze některé z propriálních univerbizátů derivovaných sufixy *-ka/-ky*, *-ák* mají tendenci pronikat i do projevů spisovných hovorových. Tuto tendenci by však bylo potřebné ověřit na mnohem širším materiálu propriálních univerbizátů.

Reduced Forms of Proper Nouns and Their Stratification Status

The chapter deals with reduced forms of proper nouns with onymic marked unofficiality in relation to their stratification status in current language. At the center of our attention are derived and composite univerbizates (type *Mariánky*, *Havlbrod*), derived abbreviation forms (type *Vandák*, *Rumbajz*, *Liřák*), mechanically abbreviated forms (type *Lovo*), and initialisms (type DC, BB). We inspect word-formation structure of such forms and its impact on the assessment of these forms from the standard and style points of view. The majority of the forementioned reduced forms of proper nouns derived as well as composite univerbizates, derived abbreviation forms, mechanically abbreviated forms and initialisms used as substitutive linguistic means for official proper nouns have sub-standard character. Only few of the proper noun univerbizates derived by suffixes *-ka/-ky*, *-ák* tend to penetrate standard colloquial discourses.

Key words:

proper nouns, univerbization, abbreviation, derivation, composition, standard language, style

Literatura

- HOLASOVÁ, Jitka. *Dynamika zkracování v současné češtině*. Ústí nad Labem: UJEP, 2018. 159 s.
- KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Univerbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovotvorbě*. Brno: MU, 2017. 378 s.
- MITTER, Patrik. K neslovotvorné univerbizaci elipsou v současné češtině. In *Nová čeština doma a ve světě*, 2019a, č. 1, s. 29–38.
- MITTER, Patrik. Neslovotvorné univerbizáty oikonym v současné češtině. In *Komunikácia v odborných reflexiách*. Banská Bystrica: Belianum, 2019b, s. 245–255.
- ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: MU, 1999. 191 s.
- TANDLEROVÁ, Karina. *Novější zkratky a zkratková slova v českém komunikačním prostředí sociálních sítí*. Bakalářská práce. PF UJEP Ústí nad Labem [online]. [cit. 25.2.2023]. Dostupné z: <https://these.cz/id/7h9ros>

Katedra bohemistiky
Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem
Králova výšina 7, 400 01, Ústí nad Labem
✉ patrik.mitter@centrum.cz

Motivace a tvoření jmen koček v kočičích útulcích

Jitka Málková

Součástí jazykového obrazu světa je i **jazykový obraz** zvířat. Ten se však v souladu s proměnlivou realitou současného světa, tedy i s proměnami způsobu života, uznávaných hodnot a poznání, i pokud jde o domácí mazlíčky, poměrně mění. Nejinak je tomu i v českém jazykovém prostředí (Vaňková, 2005, s. 69). Tento proces je velmi nápadný např. u vnímání obrazu psa, který byl ve starší češtině často poměrně negativní (*psota, peskovat, psí počasí, sepsouti, prašivý pes, zpráskaný pes, ani psa by nevyhnal, neštěkne po něm ani pes, zbit někoho jako psa, kdo chce psa bít...*). Současný obraz psa je již však jiný, pozitivní. Pes je většinou vnímán jako nejlepší přítel člověka, věrný kamarád (*věrný jako pes*).

Je zajímavé, že v případě koček a koťat se s podobnou negativitou vnímání setkáme zřídka (*falešná jako kočka, škrábe jako kocour*). V některých kulturách byly kočky dokonce uctívány. Jejich jazykový obraz nesl a stále nese spíše pozitivní konotace (*kočkovat se, to je ale kočka, hravý jako kotě*). V této kapitole se zaměříme na jazykový obraz právě těchto domácích mazlíčků, kteří dovedou být stejně věrnými kamarády jako psi, a na jeho řečovou realizaci v komunikaci na sociálních sítích.

Jazykový materiál pro naši sondu byl excerpován z textů zpráv, komentářů a diskusí na sociální síti Facebook, kde mají své stránky různé nestátní a nedotované kočičí útulky, záchranná sdružení, soukromá depozita a dočasné péče, např. Srdcem pro kočky, Pozor kočka, Kočičí domov Sluníčko, Kočičí oči, Kočičí naděje, Fousky, Šance pro kočku (dříve Kočky Žikov), Liga na ochranu zvířat, Svoboda

zvířat – sekce na ochranu koček, Mikeš Havlíčkův Brod, Azyl Gaia, Jasmína, Catky Praha, Catky Poděbrady, Mléčný krok, Kočky sobě, Flíček, Konec toulání, Písecké kočky, Chlup nechlup, Kočičí depozitum Lovčice, Nebojsův depozit, Teplické kočky...

Sběr materiálu probíhal v letech 2018–2022, podařilo se shromáždit celkem 88 **sociolektismů** a 380 vlastních jmen. Respondenti jsou lidé, kteří nejen administrují stránky uvedených zařízení, ale hlavně v nich pracují a péči o opuštěné, nechtěné kočky i kořata obětují svůj čas, síly i finanční prostředky. Prostřednictvím sociální sítě Facebook informují veřejnost o svých svěřencích, o činnosti, potřebách a vytvářejí tak se soucitnými a nápomocnými lidmi početnou sociální skupinu (tvořenou převážně ženami), již není osud bezprizorních koček lhotejný. Tato činnost je značně emocionálně náročná, proto je v **sociolektu** této komunikační sféry patrná velmi silná emocionální stopa.

Shromážděný soubor 88 sociolektismů byl analyzován podle kritéria sémantického, slovnědruhového, onomaziologického, dále z hlediska formy pojmenování a **expresivity**. Soubor 380 **propríí** byl zpracován samostatně, a to s ohledem na jejich genezi a zdroje **motivace**.

Podle sémantického kritéria lze ve zkoumaném sociolektu identifikovat jako nejpočetnější skupinu názvů zvířat s různou motivací (44), dále zhruba poloviční skupinu označení činností, dějů a stavů (22) a označení osob (19), nejméně početná je skupina názvů míst (3).

Názvy zvířat:

- podle původu či „osudu“: *útlkáč, nalezeneček, ztraceneček, nechtěňátka* (odložená a opuštěná kořata), *toulavky, venkováčci, venkovky*
- podle jména útulku: *sluníčka, srdíčka, jasmínky, žikováčci, pozorkočky*
- podle povahy: *vtěrka, prskoč, plašánek, plašanka, kokotě* (povahově problémové kotě), *kočka vítací, kocour klínový, (ne)chovací, mazlívka, mazlinka*
- podle zdravotního stavu: *efka, efíci* (mající nemoc FeLV, FIV), *pampersáčci, pampersajdy* (nosící dětské pleny z důvodu nefunkčního vyměšování po zranění), *trojnožka, slepýšek, bezočko, bezocásek, bobtajlíček* (s odoperovaným ocasem), *březulka*

V. Slohotvorné postupy a utváření lexika v sociolektech

- podle barvy srsti: *želva*, *želvinka*; *mour(ek)*, *mourinka*, *mramor*, *mramorka*, *bílomour(ek)*, *zrzek*, *tříbarevka*, *černota*

Názvy činností, dějů, stavů:

- *depozitovat* (provozovat domácí depozitum), *dočaskovat* (poskytovat dočasnou péči)
- *kozlíkovat* (hrát si s hračkami naplněnými sušeným kozlíkem lékařským), *šantit* (hrát si s hračkami naplněnými šantou kočičí), *lumpačit* (hrát si s ostatními, s hračkami nebo na škrabadle), *načuhovat* (vykukovat zpoza nábytku, zejména při fotografování), *vrňánkovat*, *vrkat* (vydávat jemné mňoukání spojené s předením), *psocializovat* (zvykat kočku na psa), *vy-mazlít* (ochočit plachou kočku)
- *slavit přineseniny*, *přivezeniny*, *nalezeniny* (oslavy výročí osvobození nebo nalezení)
- *být překočkováno* (nadstav v útulcích a depozitech)
- *balit se na cestu*, *balit si batůžek* (být adoptován)
- *odejít za duhu*, *za duhový most*, *k Velké kočce* (umřít)
- nemoci: *fipka* (FIP), *panlea* (panleukopenie), *kalice* (kaliciviróza)

Názvy osob:

- milovníci koček: *kočkař(ka)*, *kočkomil(ka)*, osvojitelé: *mamin-ka*, *tatínek*, *podnájemníci*, *posluha*, *dvounožci*
- pečovatelé v útulcích a depozitech: *krmič(ka)*, *dočaskář(ka)*, *(depozitní) teta*, *strejda*
- *množka* (majitel/ka nekastrovaných koček)
- *vet(ka)*, *bíloplášťík* (veterinární lékař/ka)

Názvy míst:

- *dočaska* (dočasný domov), *dofurtka* (trvalý domov, adopce), *vet* (veterinární ordinace)

Z hlediska slovnědruhového je patrné, že zcela převažují substantiva (65), méně jsou zastoupena verba, a to i jako součást víceslovných pojmenování (16), a výjimečně adjektiva (7): *sluníčková* (kořata),

sluničková (statistika), *srdíčkový* (strejda), *pozorkočkový* (kalendář), *chovací, klínový a vítací* (kocour), *fouskový* (bazárek).

V procesu tvoření sociolektismů se podle onomaziologického kritéria uplatňují jak slovtvorné, tak neslovtvorné postupy (viz zde L. Janovec, s. 224–233). Častá je zejména derivace sufixální: *-ař/ář* (*kočkař, dočaskář*), *-an* (*plašan*), *-áč* (*útlkáč*), *-ek* (*mourek, zrzek*), *-ka* (*množka, venkovka*); *-ovat* (*depozitovat, kozlíkovat, dočaskovat, překočkovat, vrňánkovat*), méně častá potom derivace prefixální: *bezocásek, bezočko*. Ojedinele se setkáme s kompozicí (*kočkomil, trojnožka, bíloplášťík, bílomour, pozorkočky, dvounožci*) a s abreviací (s následnou slovtvornou úpravou) – *fipka* (FIP), *fivka* (FIV), *felvka* (FeLV). Vysokou frekvenci má metaforizace (*černota, želva, mramor, mour*) a částečně i metonymizace (*slunička, srdíčka, vtěrka, nechtěňátka, efka*). Přejímání z cizích jazyků se vyskytuje jen ojedinele – *bobtajlíček* (z angl. bobtail – kočka či pes s přirozeně zkráceným, popř. zaniklým ocasem). Některé sociolektismy zaujmou smyslem uživatelů pro humor a jazykovou hru (*psocializace, prskoč, kokotě, být překočkováno*).

Z hlediska formy tvoří naprostou většinu jednoslovná pojmenování, víceslovná nacházíme pouze ojedinele (*kočka vítací, kocour klínový, balit si batůžek, být za duhou, odejít za duhový most, odejít k Velké kočce*).

Výrazným rysem zkoumaného sociolektu je kladná expresivita. Souvisí s citovou vazbou lidí zkoumaného jazykového prostředí na jejich svěřence, s velkou mírou empatie, již disponují, a se značnou emoční náročností činnosti, kterou denně vykonávají. Setkáváme se zde proto se značným počtem deminutiv, jež jsou nositeli kladného příznaku (viz zde Z. Popovičová Sedláčková, s. 174–186). Použité formanty (sufixy) jsou vyjádřením kladné emoce (*slunička, srdíčka, jasmínky, žíkováček, nalezeneček, ztraceneček, plašánek, venkováček, pamper-sáček, bezočko, slepýšek, bezocásek, bobtajlíček, březulka, želvinka, mourinka, maminka, tatínek*). Ze stejného důvodu nacházíme místy i výrazy mazlivé (*vrňánkovat, vymazlit*). U deminutiv vytvořených z negativně zabarvených expresiv lze pak pozorovat zajímavé expresivní napětí (*ztraceneček – ztraceneček, nalezenec – nalezeneček*).

Zvláštní část zkoumaného sociolektu tvoří propria, vlastní jména kořat, koček a kocourů. V útulcích, depozitech, záchranných stanicích i v dočasně péči je umístěno enormní množství těchto zvířat,

jež se navíc rychle obměňuje.¹⁹⁵ *Z důvodu evidence, praktické péče i případné prezentace na webových stránkách a sociálních sítích je potřeba vymýšlet stále nová, dosud nepoužitá jména. Používají se samozřejmě i jména lidská, jejich rejstřík je ovšem omezený a nestačí každoročnímu přívalu nováčků, zejména koťat. Zvláště v této oblasti tak projevují zachránci a ochránci koček vysokou kreativitu, smysl pro humor (i tzv. černý) a jazykovou hru.*

Motivace geneze proprií je velmi pestrá. Vychází nejen ze vzhledu nebo povahy zvířete či místa nálezu, ale i z dalších, velmi netradičních zdrojů. Důvodem je, jak již bylo naznačeno, potřeba pojmenovat další a další přijímaná zvířata. V nových domovech pak adoptovaným kočkám jméno někdy zůstává, jindy rodina vybírá jméno nové, což z hlediska kočičí povahy zpravidla nevádí.

V sebraném souboru 380 proprií tvoří největší část jména motivovaná fyziognomií a povahou kočky (nejčastěji barvou srsti, celkovým vzhledem, handicapem a dalšími vlastnostmi). Dalším zdrojem motivace bývá místo a okolnosti nálezu nebo jména ptáků či rostlin, dále také osud zvířete a jeho perspektiva. Poměrně netradiční jsou jména motivovaná věcmi, např. pochutinami a nápoji, výrobky, nástroji, materiály atd. Nacházíme i skupinu proprií motivovanou jmény známých osobností historie i současnosti a jmény oblíbených literárních a filmových postav. Lidská křestní jména jsou často vybírána na počest nálezce, podle personálu útulku, veterináře nebo podle jmen v kalendáři.

Velkou část nejpočetnější skupiny tvoří jména motivovaná barvou srsti. Je skutečně obdivuhodné, kolik jmen vytvořili respondenti pro kočky černé barvy.¹⁹⁶ Bílých koček je mnohem méně, avšak i jejich jména vykazují často smysl pro humor a jazykovou kreativitu. V následujícím přehledu uvádíme ke každé motivační skupině ilustrativní příklady.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Např. útulek Kočičí domov Sluničko, z.s., přijal v roce 2022 podle své výroční zprávy celkem 334 koček, z toho 211 našlo domov, 88 bylo kastrováno a po rekonvalescenci vypuštěno pro svou plachost do svých lokalit se zajištěním krmení a 29 zemřelo na následky zranění, nemoci či předchozího týrání a hladovění.

¹⁹⁶ Právě černých a mourovatých koček je v útulcích nejvíce.

¹⁹⁷ Ve výčtech uvádíme ke jménu matky v závorkách jména jejich koťat, sourozence k sobě přiřazujeme pomocí znaménka plus.

Barva srsti:

- černá – *Lucifer, Černouš, Sazínek, Satánek, Koksík, Uhlík, Briketka, Komínek, Kofilka, Pressík, Tchibík, Vraník, Peklík, Pantýrek, Pumík, Čmoudík, Nikotinka, Popelník*
- bílá – *Vločka, Sněhurka, Snížek, Sněženska, Sněžánek, Bledulka, Bílek, Blondýna, Petronel* (dle anděla z pohádky *Anděl Páně*), *Nanuk*
- černobílá – *Černobýlek* (černobílé kotě s „výbušnou“ povahou), *Vlaštovička*
- šedivá – *Silver, Paní Stříbrná*
- rezavá – *Mandarínek, Meruňka, Pomeranč, Garfield, Zlatík, Zlatuška, Plamínek, Meda, Medík, Skořice*
- krémová – *Latté, Kremrolka, Vanilka, Bábovka, Mandlička*
- třibarevná – *Pastelka, Paletka, Duha*
- mourovatá – *Murino, Zebříčka, Proužek, Pružinka*
- želvovinová – *Želvira*

Vzhled:

- mohutný – *Hrošíček, Kateřina Veliká. Sláveček-sudů váleček, Don Meloun*
- hubený – *Pendrek, Čahounek, Žížala, Nitka, Medúzka, Piccolo, Ještěrka*
- zubožený – *Strašidýlko, Gargamel, Vandrák, Dušinka* (slabá a vyčerpaná kočka), *Křehulka* (drobná kočka s četnými zraněními)
- s výrazným znakem – *Netopýrka* (s velkýma ušima), *Rysinka* (se štětičkami chloupků na špičkách uší), *Drátěnka* (s hrubou, nekvalitní srstí)

Handicap:

- bez očí – *Slepánek, Paprsek, Bocelli (Bocík)*
- bez končetiny – *Pacík, Marionetta, Peyrac, Pajda*
- hluchota – *Hluchavka*
- neurologické postižení – *Padáček, Motáček, Emil Zámotek, Pilulka*

Další specifické vlastnosti:

Nebojsa, Sekačka, Prskavka, Kill Billíček, Zabijáček, Rebelek, Hurikánek, Crazyček, Wasabi, Vrčislav

Místo nálezu:

Děvenka+Šlapinka+Pasáček (u silnice E55), *Penny* (u Penny Market), *Mekinka+Mekáček* (u McDonald's), *Proseko* (v Praze-Proseku), *Polníček+Klásek+Vojtěška+Chrpička* (v poli)

Další okolnosti nálezu:

Motoráček (v motoru auta), *Olejníček* (umazaný od motorového oleje), *Cihlík* (v hromadě cihel na stavbě zvířecího krematoria), *Burčák* (v sezóně burčáku)

Jména ptáků či rostlin:

Kukačka+Orlík+Datlík+Kosáček, Kaštánek+Lipánek+Javůrek, Borůvka+Brusinka

Osud, perspektiva:

Hope (Hopinka), Maybe, Láska, Amazonka a Warrior (obě kočky si své životy doslova vybojovaly), *Smolík, Allyou+Need+Is+Love*

Pochutiny a potraviny:

Brambůrka+Buchtíčka, Vánočka+Sušenka+Preclíček+Loupáček, Kešík+Kokosek+Lískáček, Čedárek+Eidámek, Ementálek+Hermelínek+Nivečka

Nápoje:

matka *Bohemka* (kořata *Aperolka+Morganek+Balantinka+Bejlísek*), matka *Birellka* (kořata *Bernardek+Stellinka+Pardálek*)

Výrobky, nástroje, materiály:

matka *Tatramatka*+kořata *Práčata* (*Bosh/Bosi, Beko/Beki, Zanussi/Zany, Gorenje/Gori*), kořata *Nářadíčka* (*Golička, Šroubek, Matička, Vrtáček*)

Osobnosti, literární a filmové postavy:

Sněhurka+*Karkulka*, *Pat*+*Mat*, *Čert*+*Káča*, kořka *Tyrša* (kořata *Ronaldíček*+*Messiček*), *Zeus*, *Richard* *Lvi srdce*, *Coco Flanel*, *Hugo Boss*, *Jean Marais*+*Belmondo*+*Alain Delon*, *Nšo-či*

Lidská jména (podle nálezce, personálu útulku, veterináře nebo podle jmen v kalendáři):

Kašpar+*Melichar*+*Baltazar*

Shromážděná propria zaujmou nejen netradiční motivací, ale i dalšími specifiky. Je to např. zvláštní způsob tvoření rozdělením původně jednoslovného výrazu (*Leon*+*Týna*, *Ina*+*Valda* – ze slova invalida, pro postižená kořata), dvousložkového výrazu (*Kung*+*Pao*, *Jingle*+*Bell*, *Mona*+*Lisa*), křestního jména a příjmení (*Wolfgang*+*Amadeus*+*Mozart*, *Yves*+*Rocher*) nebo celé věty se signifikantním významem (*Allyou*+*Need*+*Is*+*Love* – opuštěná, zubožená kořata).

Další zajímavostí při tvoření proprií jsou prvky jazykové hry (*Coco Flanel* – elegantní, s dlouhou a hebkou srstí, *Emil Zámotek* – postižený, ale aktivní, *Vrčislav* – plachý a nedůtklivý, *Don Meloun* a *Sláveček-sudů váleček* – oba s nadváhou). Některá propria nesou stopy až tzv. černého humoru (*Černobýlek*, *Padáček*, *Motáček*, *Hluchavka*, *Paprsek*, *Peyrac*), což je obvykle důsledkem silně emočně vypjatých okolností nálezu zvířete a péče o něj.

Velkou část zkoumaných proprií tvoří deminutiva, jež jsou nositeli inherentní expresivity kvalitativního a kvantitativně-kvalitativního typu (Zima, 1958, s. 255), zde podmíněné zejména silným osobním vztahem mluvčích ke skutečnosti. Lze pozorovat, že část takových deminutiv získává kladnou expresivitu výraznou kvalitativní změnou významu, při níž se jeho kvantita ve srovnání se slovem

základovým¹⁹⁸ nemění. Použitý sufix získává jinou funkci, nemění se množstevní význam slova, nýbrž jeho kvalita, posouvá ho k meliorativnosti. Mezi významem základového slova a významem zdrobňujícího sufixu nastává disproporce, výraznější pak v případech, kdy základní substantivum nese pejorativní příznak. Vzniká tak nápadný významový odstín mezi základovým slovem a deminutivem, jehož přípona je nositelem zjemňujícího významového odstínu (Zima, 1958, s. 259). Deminutivními příponami u zkoumaných propriet jsou tak kontrastně zjemňována jak slova neutrální (např. ropucha – *Ropuška*, hope – *Hopinka*, crazy – *Crazyček*, panter – *Pantýrek*, Zeus – *Zeusek*, Belmondo – *Belmondíček*, Delon – *Delonek*, flanel – *Flanelka*), tak slova se zápornou expresivitou (zabiják – *Zabijáček*, satan – *Satánek*, rebel – *Rebelek*, čahoun – *Čahounek*, hurikán – *Hurikánek*, Černobyl – *Černobýlek*, Kill Bill – *Kill Billík*, *Kill Billíček*, *Kildík*).

Shrnutí

Sebraný jazykový materiál a jeho analýza umožnily nahlédnout do dosud nezkoumaného jazykového prostředí a představit tak potenciál dalšího zajímavého sociolektu, spojeného se záchranou koček a péčí o ně. Z hlediska sémantického v něm mají největší zastoupení různě motivované názvy zvířat, poté názvy dějů (činností a stavů) a dále označení osob. Nejméně početná je skupina názvů míst. Zásadně převažují substantiva, méně jsou zastoupena verba a výjimečně adjektiva. Naprostou většinu tvoří jednoslovná pojmenování, víceslovná nacházíme pouze ojediněle. Z onomaziologického hlediska se uplatňují jak slovtvorné, tak neslovtvorné postupy. Častá je zejména derivace sufixální. Ojediněle se setkáme s kompozicí a s abreviací (s následnou slovtvornou úpravou). Vysokou frekvenci má metaforizace a částečně i metonymizace. Přejímání z cizích jazyků se vyskytuje jen ojediněle. Některé sociolektismy svědčí o smyslu uživatelů pro humor a jazykovou hru. Výrazným rysem zkoumaného sociolektu je kladná expresivita, jež má své vyjádření ve značném počtu deminutiv. U deminutiv vytvořených z negativně zabarvených

¹⁹⁸ Na rozdíl od Zímy, který pracuje s termínem základní slovo, užíváme podle M. Dokuliila v tomto významu výrazu základové slovo.

expresiv je patrné expresivní napětí. Stejný jev lze najít i ve výše uvedeném souboru proprií. Motivace jejich tvoření je různorodá. Vychází nejen ze vzhledu nebo povahy zvířete či místa nálezu, ale i z dalších, velmi netradičních zdrojů, např. z názvů věcí, pochutin, nápojů či jmen slavných osobností a literárních i filmových postav.

Motivation of creating cat names in cat shelters

Sociolinguistics is traditionally interested in the use of language and its variants in varied communication domains, with a recent addition of analyzing language situations from the viewpoint of perception. The present study is therefore focused on both the classification of the language material in the selected environment (shelters and rescue centers for cats) and the emotional foundation of the use of sociolectisms including proper nouns. It presents the individual groups of sociolectisms from semantic, onomaziological a word category points of view. It also reflects the emotional motivation for creating expressions in this environment, especially naming animals.

Key words:

language image, sociolectism, sociolect, expressiveness, proper nouns, motivation

Literatura

VAŇKOVÁ, Irena; aj. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum, 2005. 344 s.

ZIMA, Jaroslav. O expresivitě substantivních deminutiv v češtině. SaS, 1958, roč. 19, č. 4, s. 254–260.

Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni
Veleslavínova 42, 306 14 Plzeň
✉ jmalkova@kcj.zcu.cz

Resumé

Kolektivní monografie **Sociolekty v různých sférách komunikace** přináší vybraná témata zaměřená na problematiku sociolektu (slangu, profesní mluvy, argotu aj.), tj. té součásti národního jazyka, která slouží ke komunikaci realizované v jazykovém styku lidí působících ve stejném pracovním prostředí, lidí se stejnými zájmy, s obdobným sociálním statutem. Autorský kolektiv složený z lingvistů působících na českých, slovenských a polských univerzitách a akademických pracovištích se ve 21 odborných statích, rozdělených do pěti tematických okruhů, zaměřuje jak na jazykové prostředky z hlediska systému, tak na konkrétní profesní a slangové výrazivo vybraných oblastí.

V prvním tematickém oddílu s názvem **Úvahy nad sociolekty** se Milan Hrdlička zamýšlí nad pojmem český národní jazyk. Ten bývá vymezován jako komplex strukturních jazykových útvarů (spisovná čeština, obecná čeština, interdialekty, nářečí), komplex souborů speciálních dorozumívacích prostředků (argot, slang) a komplex uzuálních forem řeči (běžná mluva, městská mluva). Kontury naší mateřštiny je však třeba chápat širěji. Mezi její nespisovné variety patří také zahraniční realizace češtiny (útvary s výraznější převahou českých jazykových prvků), také řečové projevy česky komunikujících jinojazyčných mluvčích (minimálně od úrovně B1 podle SERR).

Marie Čechová ve své stati posuzuje proměnlivost standardu a substandardu v češtině. Za standard považuje výrazivo spisovné, do něhož náleží normovaná terminologie, ostatní za substandard. Vychází od výrazu-pojmu *termín*, postupuje k *profesionalismu* jako východisku procesu terminologizace, ale také jako výsledku procesu determinologizace; jde o obousměrný proces terminologizace a determinologizace. Zároveň ukazuje, že hranice mezi sociolekty jsou propustné, výrazy slangové, a dokonce někdy i argotické postupují na vertikální ose výše, některá pojmenování se posouvají do obecné češtiny, odtud někdy i dále, do hovorové vrstvy spisovné.

Pavol Odaloš sleduje sociolekt v komunikaci slovenštiny. Uplatňuje tranzitní pohled na sociolekt, který představuje mechanismus přechodu původně nespisovného lexikálního prostředku mezi prostředky spisovné na základě jeho strukturních a komunikačních charakteristik. Zaměřuje se na univerbizáty, jež na základě frekventovanosti v komunikaci přestávají být chápány jako jazykové prostředky příznakové, a dokazuje, že změna stylové charakteristiky je projevem synchronní i diachronní dynamiky jazyka.

Miloslav Vondráček sleduje jeden z funkčních limitů argotu – kryptické prostředky ve vnitřní komunikaci. Zdrojem je mu knižní zpracování osobního deníku ředitele Nemocnice Na Homolce a dalších soukromých materiálů zabavených v souvislosti s trestnou činností. Komunikační situace zde významně podněcuje nahlížení argotu nikoli primárně jako sociolektu: není zužitkovan interpersonálně, nýbrž výhradně k egocentrické, intrapersonální komunikaci. Mimo analyzovaný kontext deníku je užit argotu primárně motivováno snahou skrýt před nežádoucím adresátem smysl sdělení z oblasti společensky nežádoucích jevů.

Druhý tematický oddíl **Profesní a slangové výrazivo v komunikaci** zahrnuje výsledky výzkumných sond zaměřených na výrazivo ve vybraných oblastech.

Mieczysław Balowski se zabývá profesní mluvou programátorů. Prezentuje jazyk užívaný ve třech komunikačních vztazích: programátor – uživatel počítače, programátor – počítač, programátor – programátor. Tyto vztahy charakterizuje podle vybraných jazykových kritérií a uvádí dva typy: sociolekt a mluva subkultury (např. účastníků počítačových her). Přiděluje jim určitý typ verbálního a symbolického (grafického) kódu. Kromě prostředků standardního jazyka, profesní mluvy a slangu rozlišuje také tzv. technolekt, který koresponduje především se vztahem mezi programátorem a počítačem.

Růžena Písková sleduje vývoj v komunikační oblasti informačních technologií v posledních 20 letech. Porovnává výchozí parametry výzkumu probíhajícího v letech 2002–2007 a opakovaného v současnosti s cílem zjistit, jakým způsobem se změnil výchozí zdroj a k jakým změnám došlo v komunitě mluvčích v oboru informačních technologií. Na významu nabývají nejen komunikační okruhy spojené s technikou a technologiemi, ale také (a čím dál naléhavěji) s etikou užívání technologií. Vědecký zájem se obrací k výzkumu zaměřenému

na rozpoznávání autenticity a pravdivosti informací, které lidé i stroje prostřednictvím IT technologií sdělují a přijímají.

Martina Spěváčková a Jana Vaňková se zaměřují na profesní mluvu užívanou v prostředí (především) malých pivovarů. Analýza zkoumaného vzorku lexémů získaného dotazníkovým šetřením ukazuje, že v pivovarském prostředí jsou užívány jak kodifikované výrazy náležející ke spisovnému jazyku, tak výrazy nespisovné. Z pivovarské profesní mluvy zřetelně ustupují germanismy; řada výrazů se vyskytuje pouze jednou, získané synonymní řady jsou nejčastěji tříčlenné či čtyřčlenné. Větší množství synonymních výrazů uvádějí zaměstnanci dříve založených a větších pivovarů. Zároveň se ukazuje, že respondenti někdy užívají stejné výrazy pro označení různých skutečností a také výrazy s širším (obecnějším) významem pro označení skutečnosti, jež je významově hyponymní.

Markéta Maturová a Šárka Jindrová popisují profesní mluvu zaměstnanců vybraných potravinových řetězců, která obsahuje specifické vyjadřovací prostředky, jako jsou názvy obchodních úseků, skladů, zboží, jeho umístění a označení, pojmenování zaměstnanců a jejich nadřízených. Autorky sledují, čím je vznik těchto výrazů motivován. Pojmenování vznikají derivací nebo kompozicí, ale i přejímána z cizích jazyků. V kapitole se představuje začleňování přejímek do profesní mluvy a do českého jazykového systému. Ukazuje se, že řada těchto pojmenování se přizpůsobuje českému jazyku, ale některá jsou přejímána přímo, bez úprav. Kreativní tvoření s využitím různých slovtvorných a sémantických prostředků svědčí o snaze zaměstnanců vyjadřovat se úspěšně, výstižně a zároveň vtípně.

Jaromír Krško popisuje sociolekt horolezců jako součást tzv. komunikačního registru, specifiku tohoto sociolektu sleduje z hlediska hláskoslovné, morfologické a lexikální roviny, zvláštní pozornost věnuje pojmenováním horolezeckých cest (orohodonýmům). Konstatuje, že v lexiku se uplatňují profesionalismy, pro něž je charakteristická určitá ekonomie vyjadřování, a slangismy charakteristické expresivitou a manifestační gestačností.

Žaneta Dvořáková sleduje odraz profesní slovní zásoby z oblasti textilní výroby v českých příjmeních. Mnoho českých příjmení bylo motivováno profesí původního nositele. Příjmení byla odvozena z označení profese, ze sloves vztahujících se k činnosti, z označení nástrojů či jejich částí nebo z označení výrobků. Podoba příjmení

byla ovlivněna českými a moravskými nářečnými, stejně jako německou profesní mluvou a terminologií. Jsou svědectvím o sociolektu v době svého vzniku.

Ve třetím tematickém oddílu s názvem **Sociolekty a mladá generace** Helena Chýlová zjišťuje, jak se studenti středních škol orientují ve stratifikaci národního jazyka. Východiskem jejího zkoumání byly současné učební texty a dotazníkové šetření u studentů prvního ročníku studia českého jazyka a literatury na FPE ZČU v Plzni, dále pak dotazníkové šetření, v němž se učitelé vyjadřovali k tomu, jak využívají sociolingvistická témata ve vlastní výuce. Šetření potvrdila značnou petrifikaci výuky. Kapitola přináší náměty, jak využít sociolekt ve výuce, především ve stylistice.

Jiří Hasil se zamýšlí nad místem profesního výraziva ve výuce zahraničních studentů českých vysokých škol. Svou komunikační kompetenci v češtině si tito studenti-nerodilí mluvčí mohou zdokonalovat v kurzech češtiny, které pořádají jazyková centra příslušných VŠ. I když tito studenti museli prokázat, že ovládají češtinu minimálně na úrovni B1 dle SERR, zůstává tu stále velký prostor pro zdokonalování jejich komunikační kompetence. Předmětem jejich výuky se stává spisovný jazyk. Odpovídá se na otázku, zda má zde místo i čeština nespisovná, příslušná profesní mluva, sociolekt. Na příkladu zahraničních studentů lékařských fakult se dokazuje, že profesní mluva je v jejich jazykové přípravě velmi důležitá.

Jiří Zeman prokazuje potřebu sledovat při výzkumu sociolektu také rovinu zvukovou a syntaktickou. V centru jeho pozornosti je výraz označovaný jako kontaktní prostředek – *ty vole*. Tento výraz, častý v emocionálních projevech, neslouží jen jako oslovení komunikačního partnera, ale jako kontaktní prostředek, který vyjadřuje spontánní podiv, překvapení apod. Komunikanti jej využívají také k signalizaci konce výpovědi. Stoupavá či klesavá větná melodie určuje, zda po kontaktním prostředku nastává místo relevantní pro výměnu mluvčích.

Zuzana Popovičová Sedláčková poukazuje na nejfrekventovanější sociolektismy (profesionalismy a slangismy) přítomné v komunikaci matek malých dětí a těhotných žen, které své obavy, radosti, problémy i úspěchy spojené s péčí o dítě sdílejí v reálných i virtuálních interakcích. Uvádí příklady sociolektismů a zamýšlí se také nad důvody jejich fungování v komunikaci žen. Tím se snaží ukázat kontinuitu změn v kontextu společenského vývoje.

Čtvrtý tematický blok **Sociolekty v umělecké literatuře a v publicistice** je uveden statí Jany Hoffmannové. Autorka se zabývá vyjadřováním mladých lidí, jak je ztvárněno ve třech úspěšných a oceňovaných dílech současných českých prozaiků: Hany D. Lehečkové (*Poupátka*), Ivy Hadj Moussy (*Démon ze sídliště*) a Radima Bártů (*Poslední pomazlení*). Položila si otázku, zda sociolekt současné mládeže lze aspoň do jisté míry poznat i z jeho reflexe v soudobé beletrii. Zaměřuje se na příznačné prostředky lexikální (ve vazbě na určité sémanticko-tematické okruhy), včetně užívání vulgarismů. Na druhé straně neopomíjí ani některé složky výstavby textů, kterými se jazyková „syrovost“ a razantní expresivita vyvažuje či kompenzuje: např. využití dramatických dialogů, rozvinutých přirovnání a dalších obrazných vyjádření, nebo aluze k dobovému kontextu kulturnímu, politickému i sportovnímu.

Andrej Artemov postihuje prvky sociolektu v tvorbě současného česko-německého spisovatele Jaroslava Rudiše s přihlédnutím k pojmu interslangismus. Věnuje pozornost prostředí popisovanému v autorových prózách a stručné typizaci postav, v souvislosti s tím sleduje fungování sociolektu v mluvě mládeže, železničářů a štamgastů hospod. Autentičnost projevů postav zesiluje moderní jazyk, jakým se vyjadřují, v němž nechybějí (mistrně zachycené) nespisovné prvky.

Soňa Schneiderová se zaměřuje na lexikum publicistických textů. Na příkladu tří vybraných výrazů (*komfortní sféra*, *toxický a predikovat*) sleduje, jak se posouvají významy termínů při jejich využití v komunikační praxi mimo odborné vyjadřování – v běžné komunikaci a v médiích. Častým opakováním ztrácejí tyto výrazy ostrost původních významů a v posunutém významu jsou užívány v publicistice. Odtud se implementují do běžné komunikace jako prostředky unifikace současného vyjadřování.

Publikaci uzavírá tematický blok s názvem **Slovotvorné postupy a utváření lexika v různých sociolektech**.

Ladislav Janovec pozoruje slovotvorné postupy v několika českých slanzích na materiálu čerpaném z diplomových a bakalářských prací studentů. Analyzuje především pojmenování osob tvořená sufixy a ukazuje, že zastoupení sledovaných pojmenování v jednotlivých slanzích ovlivňují různé faktory, např. produktivnost slovotvorných prostředků. Shromážděný jazykový materiál naznačuje jistě

tendence, které se v slovtvorbě sociolektů uplatňují. Vedle využívání běžného repertoáru se preferuje tvoření nových slangismů a přebírání z jiných slangů.

Lucie Radková a Michal Místecký prezentují výběrovou slovtvornou analýzu sociolektů prizmatem kvantitativních metod. Ze tří slovníků specifických výrazů excerpují deriváty a výrazy, které vznikly smíšeným způsobem kompozičně-derivačním a abreviačně-derivačním. Pomocí sémantické analýzy docházejí k poznatku, že ve sledovaném materiálu neexistuje jednotný trend. Při derivační analýze názvů osob potvrzují závislost derivace na typu sociolektu a zjišťují, že osobní přípony lze modelovat zipfovskou mocninou funkcí – distribuce se tak vyznačuje několika velmi frekventovanými sufixy a řadou sufixových hapaxů.

Patrik Mitter se zabývá redukovanými formami proprií s onymickým příznakem neoficiálnosti ve vztahu k jejich stratifikačnímu statusu v současném jazyce. V centru jeho pozornosti jsou derivované a kompozitní univerbizáty (typ *Mariánky, Havlbrod*), derivované abreviační formy (typ *Vandák, Rumbajz, Liťák*), mechanicky abreviované formy (typ *Lovo*) a iniciálové abreviační formy (typ *DC, BB*). Sleduje slovtvornou strukturu těchto forem a její vliv na hodnocení uvedených forem z hlediska spisovnosti a stylu. Zkoumané redukované formy proprií užívané jako zástupné pro propria oficiální mají charakter výrazů nespisovných. Pouze některé z propriálních univerbizátů derivovaných sufixy *-ka/-ky, -ák* mají tendenci pronikat i do projevů spisovných hovorových.

Jitka Málková se zaměřuje na motivaci a tvoření jmen koček v kočičích útulcích. Klasifikuje jazykový materiál získaný v útulcích a záchranných stanicích pro kočky. Soustředí pozornost na emocionální základ užívaných sociolektismů včetně proprií. Představuje jednotlivé skupiny sociolektismů z hlediska sémantického, onomaziologického a slovnědruhového. Reflektuje rovněž emocionální motivaci tvoření výrazů v tomto jazykovém prostředí, zejména v oblasti pojmenování zvířat. Motivace jejich tvoření je různorodá. Vychází nejen ze vzhledu nebo povahy zvířete či místa nálezu, ale i z dalších, velmi netradičních zdrojů, např. z názvů věcí, pochutin, nápojů či jmen slavných osobností a literárních i filmových postav.

Předložená publikace představuje celkový pohled na sociolekty, doprovázený ukázkami z vybraných sfér a jejich rozbořením. Ukazuje

se, že sociolekty se navzájem mnohdy prolínají, jeden přechází v jiný a některé jejich prostředky postupně pronikají do spisovného jazyka, často přes jeho formu hovorovou, a naopak spisovné podoby po jistých změnách přecházejí do jednotlivých sociolektů, zvl. do profesionalismů a slangismů.

Summary

Collective monograph 'Sociolects in Various Domains of Communication' brings selected topics focused on the issue of stratification of the national language, taking into account the parts of the national language serving specific needs in language communication. It is often realized in language style of people sharing working environment, sharing same interests, or similar social status. In the 21 studies broken down into five thematic areas, the team of authors including linguists from Czech, Slovak, and Polish universities focus on both linguistic means viewed systemically as well as concrete professional and slang expressions in selected domains.

In the first thematic area, titled 'Reflections on Sociolects', Milan Hrdlička contemplates the term 'Czech national language', which is usually conceptualized as a complex of structural linguistic forms (Standard Czech, Common Czech, interdialects, dialects), b. a complex of sets of special communicative devices (argot, slang) and c. a complex of conventional forms of speech (common talk, city talk). The contours of our mother tongue need to be understood on a wider scale though. Its informal varieties also include foreign realizations of Czech (structures with more significant prevalence of Czech linguistic features) and language output of speakers of other languages communicating in Czech (at least at the CEFR B1 level).

Marie Čechová evaluates the variability of the substandard and the standard in her text. She considers formal lexical means including codified terminology as the standard. She starts with the expression-notion term, moving towards professionalism as a starting point of terminologization, but also as result of the process of determinologization; it is a two-way process of terminologization and determinologization. Furthermore, she demonstrates that the boundaries between sociolects are permeable and slangisms, sometimes even argotisms climb up on the vertical axis and some

denominations shift into Common Czech and sometimes further into the colloquial layer of standard Czech.

Pavol Odaloš investigates sociolect in communication in Slovak. He applies the transitional view of sociolect, presenting a mechanism of transfer of originally substandard lexical means into standard language based on its structural and communicative properties. He focuses on univerbs, which, based on their frequency in communication, cease to be understood as marked linguistic means and he presents evidence that the changes in the stylistic characteristics of univerbs is a demonstration of both synchronous and diachronous dynamics of language.

Miloslav Vondráček deals with one of the functional limits of argot – cryptic means in solipsistic communication. The source is a book edition of a personal diary and other private materials confiscated during a criminal investigation from a former director of Homolka Hospital. The communication context significantly initiates the view of argot not primarily as a sociolect: it is not applied interpersonally, but exclusively for egocentric, intrapersonal communication. Outside the aforementioned context of the diary, the use of argot's primary motivation is the attempt to conceal the meaning of the socially pathological message from the unwanted addressee.

The second thematic section titled Professional and Slang Expressions in Communication includes findings of research inquiries focused on expressions in selected domains.

Mieczysław Balowski investigates professional talk of programmers. He presents the language used in three communicative relations: programmer – computer user, programmer – computer, programmer – programmer. He characterizes these relations according to specific linguistic criteria and sets out two types: sociolect and the language of the subculture (e.g., participants of computer games). He assigns them a specific type of verbal and symbolic (graphic) code. Apart from the means of standard language, profesiolects and slang, he also distinguishes technolect, which corresponds primarily to the relationship between the programmer and the computer.

Růžena Písková traces the developments in the information technology communication domain in the past 20 years. Initial research parameters from 2002–2007 and research conducted at present are compared, aiming to find out how the initial sources have changed

and what changes have taken place in the community of speakers in the information technology domain. Not only the communication areas linked with technical matters and technologies grow in importance, but also, more and more pressingly, linked with the ethics of their use. The interest of researchers is turning towards topics of authenticity and factuality of information, produced and received by people and devices through IT technologies.

Martina Spěváčková and Jana Vaňková focus on professional talk used in the setting of (mainly) small breweries. The analysis of the researched sample of lexemes collected through a questionnaire-based inquiry demonstrates that both codified expressions belonging to standard language and substandard expressions are used in the brewery setting. Germanism clearly vanish from the brewers' professional talk, many expressions occur only once, collected synonym chains typically contain three or four members. A greater number of synonyms are reported by employees in older or larger breweries. It is also revealed that respondents sometimes use the same expression to describe different situations as well as expressions with a wider (i.e., more general) meaning to describe a semantically hyponymous reality.

Markéta Maturová and Šárka Jindrová describe professional talk of employees in selected large food retailers, containing specific means of expressions, such as names of business units, warehouses, goods, its location and labelling, naming employees and their supervisors. These expressions are formed by derivation or composition, but also through borrowing from other languages. The authors present the process of incorporating the borrowings into the professional talk and their adaptation into the Czech language system. A significant amount of such expressions is adjusted to the Czech language while some are borrowed directly without any modifications. Creative ways of word formation using a range of derivative and semantic means provides evidence of the employees' efforts to express themselves in a concise, clear, and humorous manner.

Jaromír Krško describes the sociolect of mountain climbers as a part of so-called communication register, analyzing the specifics of this sociolect from the phonetic, morphological, and lexical level. A special attention is paid to naming the climbing paths (orohodonyms). the author states that professionalisms with typical economy

of expression and slangisms characterised by their expressiveness and demonstrative potency are both applied in the lexis.

Žaneta Dvořáková probes the reflections of professional vocabulary from the domain of the textile production in Czech surnames. Many Czech surnames were motivated by the profession of the original bearer. They were derived from the designation of a profession from verbs expressing work activity, from the names of tools used for production or from the names of their parts. They also arose from the names of the resulting products. Surnames were influenced by Czech and Moravian dialects, as well as German professional vocabulary and terminology. They are a testimony of the sociolect at the time of their creation.

In the third thematic section titled *Sociolects and the Young Generation*, Helena Chýlová investigates secondary school students' familiarity with the stratification of their national language. The starting point of her research were current textual teaching materials with first year students of Czech studies at Pedagogical Faculty of the University of West Bohemia and a questionnaire-based inquiry for teachers, asking the participants how they use sociolinguistic topics in their teaching. The findings confirmed a considerable petrification their teaching. The chapter provides suggestions on the application of sociolects in teaching, especially in stylistics.

Jiří Hasil reflects on the position of professional lexis in teaching foreign students at Czech universities. They have opportunities to improve their Czech communicative competence in Czech language classes organized by language centers of their universities. Even though those students had to prove their competence in Czech is at least at the B1 level of CEFR, there is still a substantial room for improving their communicative competence. The subject of their instruction is standard language. The question addressed is if non-standard Czech, professional talk, and sociolect have its place in such courses as well. Evidence is presented, based on the sample of foreign medical students, that professional talk has its irreplaceable position in their language training.

Jiří Zeman displays the need to pay attention to the phonetic and syntactical levels in sociolects research. The focus of attention is an expression which is also referred to as a means of contact – “ty vole” (used similarly as the English “holy shit”). This phrase is

often used in emotional displays, serving not only as an address of the communication partner but also as a means of contact, which expresses spontaneous amazement, surprise, etc. It is used by the communicants as a sign of the end of a discourse. The ascending or descending melody/intonation of the sentence indicates whether such contact means is followed by a space for an exchange between the speakers.

Zuzana Popovičová Sedláčková points at the most frequent sociolectisms (professionalisms and slangisms) occurring in communication situations of mothers of young children and pregnant women, sharing their worries, joys, problems and successes related to childcare in real-life as well as virtual interactions. Through introducing the exemplifications of the sociolectisms, we are pondering at the reasons of their functioning in women's communities, thus displaying the continuity of changes in the context of sociocultural changes in our society.

The fourth thematic section, *Sociolects in Literature and Journalism* opens with a text by Jana Hoffmannová. The author examines the way young people express themselves as depicted in three successful and critically acclaimed works by contemporary Czech authors: Hana D. Lehečková (*Poupátka*), Iva Hadj Moussa (*Démon ze sídliště*) a Radim Bártů (*Poslední pomazlení*). It poses the question whether the current youth sociolect can be to a certain degree identified through its reflection in contemporary fiction. The focus is on lexical means (in relation to selected semantic and thematic domains) and pays attention to the use of vulgarisms as well. Additionally, it does not neglect certain aspects of text construction, where the language "crudeness" and aggressive expressiveness are balanced and compensated. For example, use of dramatic dialogues, rich similes and other vivid expressions, or allusions towards the temporary cultural, political, and sport context.

Andrej Artemov deals with aspects of sociolect in the work of a contemporary Czech-German writer Jaroslav Rudiš, taking into consideration the term interslangism. The themes and motifs represented in the works of the author concern the present as well as the past. In his first novels, room is given to the youth, railway workers, and pub regulars. The authenticity of the characters' expressiveness is intensified by the modern language they use, including sub-standard features masterfully captured in the texts.

Soňa Schneiderová focuses on the lexis of journalistic texts and on the example of three expressions: *komfortní sféra*/ comfort sphere, *toxický*/ toxic and *predikovat*/predict it observes how their meanings develop when they are used communicatively outside the professional domain – in the practice of everyday media communication. These expressions lose their

sharpness due to such repetitions. Shifts are pointed out in the meanings and to some level of unification of the present-day ways of expression, with repeatedly reappearing expressions.

The publication is concluded with the thematic section titled *Word-forming Processes and Lexis in Various Sociolects*.

Ladislav Janovec focuses on word-forming processes in several Czech slangs, specifically the analysis naming of persons through suffixes. The material for the analysis is sourced from students' master's and bachelor's theses. Varying representations of the observed naming in different slangs is affected by various factors. Nevertheless, the material suggests certain shared tendencies applied in word-forming of sociolects, such as the preference of forming new slangisms or use of existing repertoire, borrowings from other slangs or productivity of word-forming means.

Lucie Radková a Michal Místecký present a selective word formation analysis of sociolects through the lens of quantitative methodology. Derivates and expressions originating from a mixed compositional-derivative and abbreviate-derivative process were extracted from three domain-specific dictionaries. Semantic analysis reveals there is no unified trend evident in the sample. The derivation analysis of personal names confirms the dependency of the derivation of the type of sociolect, and it is found out that personal suffixes can be modeled by Zipf's magnitude function – the distribution is thus distinct for several high-frequency suffixes with a number of suffix hapaxes.

Patrik Mitter deals with reduced forms of proper nouns with onymic marked unofficiality in relation to their stratification status in current language. At the center of our attention are derived and composite univerbates (type *Mariánky*, *Havlbrod*), derived abbreviation forms (type *Vandák*, *Rumbajz*, *Liťák*), mechanically abbreviated forms (type *Lovo*), and initialisms (type *DC*, *BB*). He inspects word-formation structure of such forms and its impact

on the assessment of these forms from the standard and style points of view. The majority of the forementioned reduced forms of proper nouns derived as well as composite univverbizates, derived abbreviation forms, mechanically abbreviated forms and initialisms used as substitutive linguistic means for official proper nouns have sub-standard character. Only few of the proper noun univverbizates derived by suffixes *-ka/-ky*, *-ák* tend to penetrate standard colloquial discourses.

Jitka Málková focuses on motivation of cat names creation in cat shelters. She classifies the language material collected in shelters and rescue centers for cats. Attention is directed at the emotional foundation of the sociolects used, including proper nouns. The author presents the individual groups of sociolectisms from semantic, onomaziological a word category points of view. It also reflects the emotional motivation for creating expressions in this environment, especially naming animals. The motivation of the name creation is multifaceted. It is based not only on the appearance or character of the animal or the place they were found, but also from other, sometimes very peculiar sources, such as names of things, snacks, drinks, or names of celebrities or literary or film characters.

The publication presented here gives a general view of sociolects, accompanied by examples from selected domains and their analyses. It is apparent that sociolects are often mutually intertwined, one transitioning into the other and some of their lexical means penetrating the standard language, often via its colloquial form. Other forms, on the other hand, after certain changes, moving to specific sociolects, above all professionalisms and slangisms.

Seznam literatury¹⁹⁹

- ADAM, Robert. Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru. In HASIL, Jiří (ed.). *Přednášky z 55. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, 2012, s. 21–36.
- ANTALOVSKÁ, Kateřina. *Lezecký slang*. Diplomová práce. Praha: UK PedF, 2007.
- BARDWICK, Judith M. *Danger in the Comfort Zone: From Boardroom to Mailroom--how to Break the Entitlement Habit That's Killing American Business*. Amacom, American Management Association, 1995. 256 s.
- BALOWSKI, Mieczysław. K výuce terminologie v lingvodidaktice. In ROMAŠEVSKÁ, Kateřina (ed.) *Sborník k životnímu jubileu profesorky Marie Čechové*. Červený Kostelec: Mervart, 2017, s. 11–23.
- BARTMIŇSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. 168 s.
- BAUKO, Ján. Mikrooronymá v Súľovských skalách. In ŠIMKOVÁ, Mária; GAJDOŠOVÁ, Katarína (eds.). *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3.-5. 12. 2003)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 26–33.
- BAUKO, Ján. Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In POVAŽAJ, Matej; ŽIGO Pavol (eds.). *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Bratislava: VEDA, 2007, s. 190–203.
- BAUKO, Ján. Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. *Acta onomastica*, roč. IL, 2008, s. 42–49.

¹⁹⁹ V souhrnném seznamu literatury uvádíme pouze nejnovější citované vydání. Prameny a elektronické zdroje v souhrnu neuvádíme, jsou uvedeny u každé jednotlivé studie.

- BAUKO, Ján. Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In OLOŠTIAK, Martin; IVANOVÁ, Martina; GIANITSOVÁ- OLOŠTIAKOVÁ, Lucia (eds.). *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008)*. Bratislava – Prešov: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 9–14.
- BAUSCH, Karl-Heinz. Soziolekte. In ALTHAUS, Hans Peter; HENNE, Helmut; WIEGAND, Herbert Ernst (eds.). *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. 2. sv. Tübingen: 1980, s. 358–375.
- BÁČA, Milan. K výzkumu studentského slangu. *NŘ* 68, 1985, s. 78–87.
- BEKASAVA, Aksana. Výuka českého jazyka se zdravotnickou tematikou pro cizí studenty. *Philologia*, 2022, 32, 2, s. 69–79.
- BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 355 s.
- BENEŠ, Josef. *Německá příjmení u Čechů*. 2. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2020. 688 s.
- BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 463 s.
- BÍLKOVÁ, Jana; ZEMAN, Jiří. K návaznosti textových jednotek v mluveném narativu. In NIKOLOVSKI, Gjoko; ULČNIK, Natalija (eds.). *Slavistična prepletanja I*. Maribor: Univerza v Mariboru, 2022, s. 69–80.
- BLAHYNKOVÁ (ADÁMKOVÁ), Jaroslava. *Sociolekt jezdeckví – současný stav a proměny*. Bakalářská práce. Praha: UK PedF, 2013.
- BOHUNICKÁ, Alena. Nové žánre a útvary v odbornej komunikácii. In *Studia Academica Slovaca* 49. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 139–157.
- BOSÁK, Ján. Dialekty a sociolekty. In MLACEK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 25. *Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, 1997, s. 25–30.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny v lékařství)*. Praha: Karolinum, 2009. 270 s.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. Anglicisms in Czech Specialised Discourse with the Focus on Medicine. In KUKLÍK, Jan. (ed.), *Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií*, 2009, s. 54–62.

- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja. Names Based on Former Crafts. *Collegium Antropologicum*, 2004, roč. 28, č. 1, s. 161–170.
- CÍSAŘOVÁ, Nikola. *Slang matek na internetových diskusních serverech*. Diplomová práce. České budějovice. JU v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2017.
- CRAMÉR, Harald. *Mathematical Methods of Statistics*. Princeton: Princeton University Press, 1999. 575 s.
- CUŘÍN, František. *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a jazyková kultura*. 2. upr. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. 105 s.
- CVRČEK, Václav. *Teorie jazykové kultury po roce 1945*. Praha: Karolinum, 2006. 123 s.
- CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 232 s.
- CVRČEK, Václav; aj. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010. 353 s.
- ČECH, Radek. *Tematická koncentrace textu v češtině*. Praha: ÚFAL, 2016. 236 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Slang a styl. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. února 2008*. Plzeň: FP ZČU, 2008, s. 8–13.
- ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s.
- ČECHOVÁ, Marie; aj. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. 442 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Variantní kodifikace, nebo kodifikace variet? *ČJL*, 2012–2013, roč. 63, č. 1, s. 19–25.
- ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. 311 s.
- ČECHOVÁ, Marie. Sociolekty z pohledu (převážně) stylistického. *Život s češtinou*. Praha: Academia, 2017, s. 58–67.
- ČECHOVÁ, Marie. Komunikační sféry ve výuce češtiny nejen jako cizího jazyka. In ČECHOVÁ, Marie, *Svět v češtině a svět češtiny*. Praha: Karolinum, 2022. 261 s.
- ČERMÁK, František. Obecná a spisovná čeština: poměr, funkce a metodologie. In ŠRÁMEK, Rudolf (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: PF MU, 1996, s. 14–18.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. 3. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 341 s.

- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubiko, 1998. 248 s.
- ČERV, Petr. *Slovní zásoba hry Mōlkky*. Bakalářská práce. Praha. UK PedF, 2019.
- ČERVENÝ, Václav; ČERVENÁ, Jarmila. *Berní rula: generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651, I. A–L, II. M–Ž*. Praha: Libri, 2003. 1047 s.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá; aj. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996. 256 s.
- DANEŠ, František; aj. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. 292 s.
- DANEŠ, František. Obhroublost v jazyce a řeči. In KOUDELKOVÁ, Eva; MARKOVÁ, Milada (eds.). *Sborník 2002 (k významnému životnímu jubileu doc. PhDr. Milana Žemličky)*. Liberec: Technická univerzita, 2001, s. 111–117.
- DŁUGOSZ, Kazimierz. O młodzieżowej leksyce gier komputerowych oraz internetu. In WALCZAK, Bogdan; NIEKREWICZ, Agnieszka Anna; ŻURAWSKA-CHASZCZEWSKA, Jowita (eds.). *Komunikacja w stechnicyzowanym świecie. Wpływ postępu technicznego na język i literaturę*. Gorzów Wielkopolski: PWSZ im. Jakuba z Paradyża, 2014, s. 297–306.
- DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962. 264 s.
- DOLEŽAL, Antonín. *Lékařský slang a úsloví*. Praha: Galén, 2007. 87 s.
- DOLNÍK, Juraj. *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: VEDA, 2017. 248 s.
- ERTL, Václav. (?). Z našich časopisů. *NŘ*, 1924, s. 58–61.
- ESSČ: *Elektronický slovník staré češtiny* [online], verze 1.122. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., 2006– [citováno ze dne 31. 8. 2022], <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2017. 652 s.
- FIALA, Jan. Příjmení havířská. *Časopis rodopisné společnosti v Praze*, 1931, roč. 3, č. 1, s. 13–17.
- FLEGL, Václav. K pojetí tzv. profesionalismů. *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1988, s. 69–77.

- FUKOVÁ-PURCHARDOVÁ, Naděžda. *K lexikální stránce učebnice dějepisu pro 5. ročník ZŠ z hlediska procesu osvojování si vědomostí*. Praha: FF UK, 1984/85; ČJL, 1984/85, s. 364–371.
- FURDÍK, Juraj. *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. OLOŠTIAK, Martin (ed.). Prešov: Náuka, 2004. 200 s.
- GAZDA, Jiří. *Integrace cizojazyčných prvků v slovní zásobě současné ruštiny a češtiny*. Brno: MU, 1990. 181 s.
- GÁLISOVÁ, Anna. K sociolektom vybraných alternativních a marginálních kultur. *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 2, s. 97–110.
- GÁLISOVÁ, Anna. K expresivite lexikálnych jednotiek v komunikačnom registri abuzérov psychotropných látok. In PATRÁŠ, Vladimír (ed.). *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach: Zborník referátov z 5. medzinárodnej konferencie o komunikácii (Banská Bystrica, 3.–4. 9. 2003)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 210–217.
- GÁLISOVÁ, Anna. Poznámky ku komunikačnému registru hráčov kartových hier. In MÚCSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Časťá-Papiernička 8.–10. 11. 2006)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 2009, s. 149–152.
- GIERS, Ursula. Sprache und Region in der Sekundarstufe I. In BERNER E. (ed.). *Region – Sprache – Literatur. Unterrichtsarrangements und Materialien für den Deutschunterricht in der Primar- und Sekundarstufe*. Poczdam: Universitätsverlag Poczdam, 2017, s. 77–91.
- GLASS, Lillian. *Toxic people*. Simon & Schuster, 2016. 286 s.
- GRUCZA, Franciszek. O językach specjalistycznych (= technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich. In GRUCZA, Franciszek; KOZŁOWSKA, Zofia (eds.). *Języki specjalistyczne*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1994, s. 7–27.
- HAMAN, Aleš. *Kontexty a konfrontace*. Praha: ARSCI, 2010. 456 s.
- HASIL, Jiří. Filmové hlášky jako součást české frazeologie a idiomatiky. *ČJL*, 2021/22, roč. 72, s. 78–84.
- HASIL, Jiří. Výuka češtiny pro cizince na českých vysokých školách – nástin historie, současný stav i výhled do budoucnosti

- (cíle výuky a potřeby zahraničních studentů různých oborů).
Philologia, 2022, 32. s. 21–34.
- HASILOVÁ, Helena; HASIL, Jiří. Výuka německého jazyka ve firemní a akademické praxi v situaci současné České republiky. In ZELENIČKÁ, Elena. (ed.), *Odborný cudzí jazyk: teória a prax*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2020. s. 149–158.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Nářečí česká. *Československá vlastivěda. Jazyk*. Praha: Sfinx, 1934, s. 84–218.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Studie o spisovném jazyce. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 371 s.
- HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Praha: Academia, 1991. 304 s.
- HELCL, Miloš. Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby. *SaS*, 1963, roč. 24, č. 1, s. 29–37.
- HLAVSOVÁ, Jaroslava. Čeština v České republice jako jazyk „nevlastní“. *SaS*, 1997, roč. 58, č. 3, s. 185–196.
- HOEVEN VAN DER, Hana. *Slang / sociodialekt v prostředí mezinárodního letiště*. Bakalářská práce. Praha: UK PedF, 2021.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Slang v literatuře a uchovávání zašlých světů. In DAVIDOVÁ, Dana (ed.). *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 1995, s. 132–139.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. *Pařani a gamesy (pokus o charakteristiku diskurzu počítačových her)*. NŘ, r. 81, č. 2–3, 1998, s. 100–111.
- HOFFMANNOVÁ, Jana; MÜLLEROVÁ, Olga. *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007. 455 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana; HOMOLÁČ, Jiří; MRÁZKOVÁ, Kamila (eds.). *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 2019. 394 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Žánr online sportovních přenosů. In HOMOLÁČ, Jiří; aj. *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Academia, 2022, s. 171–215.
- HOCHÉL, Braňo. Čo je slang. Slang a iné nespisovné vrstvy jazyka. *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu*. Plzeň: PedF, 1982, s. 9.
- HOCHÉL, Braňo. Nadávky a tabuizovaná slova v slovenčine. *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu*. Plzeň: PedF, 1988, s. 383–392.

- HOLASOVÁ, Jitka. *Dynamika zkracování v současné češtině*. Ústí nad Labem: UJEP, 2018. 159 s.
- HOLASOVÁ, Jitka. Trunkační jevy v současné češtině. [online] In *Usta ad Albim BOHEMICA*, 2017, 17, s. 14–19. [cit. 15. 10. 2022]. Dostupné z: https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2018/08/KBO_casopis2017-1.pdf.
- HORÁLEK, Karel. *Filosofie jazyka*. Praha: FF UK, 1967. 158 s.
- HORALÍK, Ladislav. O univerbizaci a homonymii z hlediska principu ekonomie. *Československá rusistika*, 1967, roč. 12, č. 3, s. 140–143.
- HORECKÝ, Ján. *Lexikológia. I. Tvorenie slov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971. 253 s.
- HORECKÝ, Ján. Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. *Slovenská reč*, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221–227.
- HORECKÝ, Ján. *Slovenčina v našom živote*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 128 s.
- HRABÁK, Josef. Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze. *NŘ* 45, 1962, s. 289–298.
- HRADILOVÁ, Darina. *Role rodilého mluvčího v cizojazyčné komunikaci*. Olomouc: UP v Olomouci, 2020. 146 s.
- HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 170 s.
- HRDLIČKA, Milan. Čeština a národní charakter. In BALOWSKI, Mieczysław (ed.). *Sociokulturní složka výuky cizího jazyka a SERR*. Ratiboř – Ústí nad Labem, SUŠ – UJEP, 2008, s. 139–147.
- HRDLIČKA, Milan. K užívání a pojmání českého národního jazyka. In ČMEJRKOVÁ, Světlá; HOFFMANNOVÁ, Jana; HAVLOVÁ, Eva (eds.). *Užívání a prožívání jazyka*. Praha: Karolinum, 2010, s. 505–508.
- HRDLIČKA, Milan. *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*. Praha: Karolinum, 2019. 166 s.
- HUBÁČEK, Josef. K dnešnímu stavu studentského slangu. *NŘ* 48, 1965, s. 86–90.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 78 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Distribuce onomaziologických postupů v slovní zásobě jednoho slangu. *SaS*, roč. 36, č. 2, 1975, s. 104–109.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Ostrava: Profil, 1981. 214 s.

- HUBÁČEK, Jaroslav. K onomaziologickým postupům ve slovní zásobě slangů. In *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu*. Plzeň: Pedagogická fakulta v Plzni, 1983, s. 36–45.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. K základním pojmům tzv. sociální dialektologie. In KARLÍK, Petr; HLADKÁ, Zdeňka (eds.). *Čeština – univerzálie a specifika. Sborník konference ve Šlapanicích u Brna*. Brno: MU, 1999, s. 101–106.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Sociolekty a stylistika. In *Stylistyka IX*. Opole: Uniwersytet opolski, 2000, s. 201–208.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Výběrový slovník českých slangů*. Ostrava: FF OU, 2003. 250 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. Metaforizace v sociolektech. *Bohemistika*, 2008, č. 1–4, s. 229–264.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Kapitoly o sociolektech a sociolektologii*. Poznaň: IFS Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo PRO, 2012. 122 s.
- HUGO, Jan; aj. (eds.). *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost*. 2. rozš. vydání. Praha: Maxdorf, 2006. 460 s.
- HUSA, Václav. Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století. *Český lid*, 1957, roč. 44, s. 1–11.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K jazykové situaci Romů v ČSSR. *SaS*, 1976, roč. 37, č. 4, s. 328–336.
- CHLOUPEK, Jan. O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny. *NŘ*, 1969, roč. 52, č. 2–3, s. 141–153.
- CHÝLOVÁ, Helena. K expresivitě ve slangu. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. února 2008*. Plzeň: FP ZČU, 2008, s. 92–98.
- CHÝLOVÁ, Helena; MÁLKOVÁ, Jitka. Sémantické posuny a inovace významu v komunikaci ve slangovém prostředí. In JAKLOVÁ, Alena (ed.). *Komunikace – styl – text. Sborník z mezinárodní lingvistické konference České Budějovice 20.–22. září 2005*. České Budějovice: JU, 2006, s. 197–200.
- CHÝLOVÁ, Helena. Změny v současném studentském slangu. In CHÝLOVÁ, Helena (ed.). *Sborník přednášek ze VII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2005, s. 93–98.

- IJP: *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR v.v.i. [citováno ze dne 1. 2. 2023] Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilijevič. O některých zákonitostech v oblasti pojmenování. In *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura III*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 17–23.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilijevič. Obecné zákonitosti a národní specifičnost ve vývoji slovní zásoby slovanských jazyků. In *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 143–151.
- JAKLOVÁ, Alena. *Mluva mládeže v jižních Čechách*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1984. 84 s.
- JAKLOVÁ, Alena. Možnosti analýzy mluvy mládeže. In KLIMESŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni*. Praha: SPN, 1989, s. 15–32.
- JAKLOVÁ, Alena. Pivovarnictví a pivovarský slang v jižních Čechách. In *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 1994. s. 107–112.
- JAKLOVÁ, Alena. K výzkumu slangů. In JANČÁKOVÁ, Jana; KOMÁREK, Miroslav; ULIČNÝ, Oldřich. In *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. 2. Sborník z olomoucké konference*. Praha: Univerzita Karlova, 1995. s. 132–135.
- JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat? *SaS*, 1999, roč. 60, s. 292–300.
- JAMBOROVÁ, Martina. Ke staročeské slovní zásobě z oblasti textilní výroby: příprava suroviny před předáním. In OLOŠTIAK, Martin; OLOŠTIAKOVÁ, Martina; GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia (eds.). *Varia XVIII, Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 296–300.
- JAMBOROVÁ, Martina. Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích. In HLADKÝ, Juraj; RENDÁR, Ľubomír (eds.). *Varia XIX, Zborník abstraktov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava – Modra-Harmónia 15.–17. 11. 2009)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2010, s. 138.

- JAMBOROVÁ, Martina. Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích (spřádání, tkaní, valchování a postřihování). In MÚCSKOVÁ, Gabriela (ed.). *Varia XX, Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Časťá-Papiernička 24.–26. 11. 2010)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, 2012, s. 256–261.
- JANČÁKOVÁ, Jana. Dnešní stav mluvy českých reemigrantů ze Žitomirska na Ukrajině. *SaS*, 1995, roč. 56, č. 2, s. 110–118.
- JANDA, Laura. The role of metonymy in Czech word-formation. *SaS*, roč. 71, 2010, s. 260–274.
- JANOVEC, Ladislav. K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. *NR*, 2007, roč. 90, č. 2, s. 57–66.
- JAROSZ, Beata. O (nie)tożsamości pojęć język specjalistyczny, język specjalny, język fachowy, język profesjonalny, język zawodowy, profesjolekt, technolekt. *Polonica*, 2018, s. 1–24.
- JAROŠOVÁ, Alexandra; BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s.
- JEDLIČKA, Alois. *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova, 1974. 227 s.
- JEDLIČKA, Alois. Problematika typů současných spisovných jazyků slovanských z hlediska jazykové situace. In *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu: Lingvistika*. Praha: Academia, 1978. s. 5–14.
- JEDLIČKA, Alois. *Slovník slovanské lingvistické terminologie*. I. a II. díl. Praha: Academia, 1977 a 1979. 553 s.
- JENERÁL, Emil. Továřská jména v Moravských Budějovicích. *Onomastický zpravodaj*. 1990, roč. 31, s. 15–18.
- JĘDRZEJKO, Ewa. Składnia w sieci, czyli o czacie, blogach i innych formach netspeak'u. Nowe media – nowy styl? In JĘDRZEJKO, Ewa. *Składnia. Style. Teksty. Składniowe aspekty zróżnicowania i przemian polszczyzny XX wieku*. Katowice: Gnome, 2005, s. 244–258.
- JINDROVÁ, Šárka. *Slovní zásoba pracovníků obchodních řetězců*. Diplomová práce. České Budějovice. JU v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2021. 102 s.

- JIRSOVÁ, Anna; PROUZOVÁ, Hana; SVOZILOVÁ, Naďa. Poznámky k mluvě mládeže. *NŘ* 47, 1964, s. 193–199.
- JUNKOVÁ, Bohumila. Několik poznámek k mluvě mládeže dnes. In CHÝLOVÁ, Helena (ed.). *Sborník přednášek ze VII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2005, s. 88–92.
- KAČALA, Ján; PISÁRČIKOVÁ, Mária; POVAŽAJ, Matej (eds.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003. 985 s.
- KAČÍRKOVÁ, Pavlína. *Sociolekt matek na babywebech*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012.
- KAMIŠ, Karel. Argotický sociolekt abuzorů na pozadí drogové scény. In KLIMEŠ Lumír (ed.). *Sborník přednášek ze 4. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. 2. sv. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1989, s. 407–421.
- KEDROŇ, Radek. *Sněžím! deník bílé mafie*. Praha: Zed', 2020. 325 s.
- KLIMEŠ, Lubomír. Slang plzeňských studentů. In *Sborník Pedagogického institutu v Plzni*, Jazyk a literatura 5. Praha: SPN, 1964, s. 71–118.
- KLIMEŠ, Lumír. An Attempt at a Quantitative Analysis of Social Dialects. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 1972, č. 4, s. 77–93.
- KLIMEŠ, Lumír. Užití metod kvantitativní lingvistiky při výzkumu slangu. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Plzeň: Samostatná pedagogická fakulta v Plzni, 1978, s. 72–73.
- KLIMEŠ, Lumír. Pivovarský slang. In *Západočeská vlastivěda – Jazyk*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992, s. 165–176.
- KNITTLOVÁ, Dagmar; aj. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. 291 s.
- KOBLÍŽEK, Vladimír. Počítačový slang. In *Sborník přednášek z 5. konference o slangu a argotu v Plzni 7.–9. února 1995*. Plzeň: PF, 1995, s. 84–91.
- KOČIŠ, František. O slovníku v románu *Mýlka neplatí*. In POLIAK, Ján. (ed.). *Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle*. Bratislava: Mladé letá, 1966, s. 224–226.
- KOHLHEIM, Rosa; KOHLHEIM, Volker. *Lexikon der Familiennamen*. Mannheim: Duden, 2008. 719 s.

- KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Univerbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovtvorbě*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 378 s.
- KOPŘIVA, Pavel; aj. *Velký slovník hantecu*. Praha: Records, 2000. 234 s.
- KOŘENSKÝ, Jan; aj. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu : učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 1990. 149 s.
- KOSTEČKA, Jiří. Slangové výrazy středoškoláků. *ČJL* 55, 2004–2005, s. 23–28.
- KOTAČKA, Martin; PETERKA, Josef; SPERÁT, Ivo. *Generální rejstřík k lánové vizitaci doplněný o soupis obyvatel královských měst, I. A–L, II. k M–Ž*. Brno: Ivo Sperát, 2015. 2252 s.
- KOTÍK, Antonín. *Naše příjmení*. Praha: Nákladem Jana Kotíka, 1897. 290 s.
- KOTKOVÁ, Radomila. *Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským*. Praha: Karolinum, 2017. 154 s.
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I–VI*. Praha: F. Šimáček, 1878–1893. 8466 s.
- KOTT, František Štěpán. *Příspěvky k Česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. 583 s.
- KOTT, František Štěpán. *Druhý příspěvek k Česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. 467 s.
- KOTT, František Štěpán. *Třetí příspěvek k česko-německému slovníku, zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 688 s.
- KOWALCZYK, Marcin. *Języki programowania jako sposób komunikacji programisty z komputerem*. In DŁUTEK, Aneta; PIETRZAK, Danuta (eds.). *Nowy wymiar filologii*. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 2016, s. 58–70.
- KÖHLER, Reinhard. *Synergetic Linguistics*. In KÖHLER, Reinhard; ALTMANN, Gabriel; PIOTROWSKI, Rajmund G. (eds.).

- Quantitative Linguistik. Ein internationales Handbuch. / Quantitative Linguistics. An International Handbook.* Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2005, s. 760–775.
- KRAUS, Jiří; aj. Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny. *SaS* 43, 1981, s. 228–238.
- KRAUS, Jiří; aj. *Nový akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia, 2005. 879 s.
- KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech.* Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. 251 s.
- KRÁLOVÁ, Klára. *Slang v oblasti divadla.* Bakalářská práce. Praha: UK PedF, 2018.
- KRČMOVÁ, Marie. Jazyk mládeže na Moravě. *NŘ* 60, 1977, s. 113–119.
- KRIŠTOF, Štefan. Študentský slang v Nitre. In: *Zborník Pedagogického inštitútu v Nitre.* Spoločenské vedy. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, s. 89–108.
- KROUPOVÁ, Magdalena. Lexikální zásoba oblasti počítačů a počítačových sítí. In BALOWSKI, Mieczysław (ed.). *Chaos i ład w języku i literaturze czeskiej.* Poznań: IFS UAM, Wydawnictwo PRO, 2016, s. 425–437.
- KRŠKO, Jaromír. *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra).* Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2016. 146 s.
- KRŠKO, Jaromír. Motivačné činitele skalolezeckých ciest na Slovensku. In *Acta onomastica*, roč. LVIII, 2017, s. 75–91.
- KRŠKO, Jaromír; LAZAROVÁ, Shirley. Onymické procesy tvorenia skalolezeckých ciest. In *Onomastica*, LXI, 2017, s. 201–210.
- KRŠKO, Jaromír; ZÁBORSKÁ, Alena. Onymic Space versus Social Space. In *Onomastica Uralica*, 2018, s. 185–199. [citováno ze dne 1. 10. 2022]. Dostupné z: <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/>.
- KRŠKO, Jaromír. Kolokviá mladých jazykovedcov alias tradičná Modra a teória onymického komunikačného registra. In GAJDOŠOVÁ, Katarína; KOLENČÍKOVÁ, Natália (eds.). *Varia XXX. Zborník materiálov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava, 3.–5. novembra 2021).* Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i., 2022, s. 36–44.

- KŘIVAN, Jan; ŠINDLEROVÁ, Jana. Změny v morfoložické anotaci korpusů řady SYN: nové možnosti zkoumání české gramatiky a lexikonu. *SaS*, 2022, roč. 83, č. 2, s. 122–145.
- KSSJ: *Krátký slovník slovenského jazyka*. DORUL'A, Ján; aj. Bratislava: Veda, 2003. 985 s.
- KUČERA, Karel. *Český jazyk v USA*. Praha: Univerzita Karlova, 1990. 243 s.
- LAZAROVÁ, Shirley. *Názvy skalolezeckých ciest ako súčasti kultúrno-sociálneho prostredia*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2015, 110 s.
- LIGARA, Bronisława. Relacje między językiem ogólnym a językiem specjalistycznym w perspektywie językoznawstwa polonistycznego, stosowanego i glottodydaktyki. *LingVaria*, 2011, nr 2(12), s. 163–181.
- LODŇANOVÁ, Magdaléna. *Komunikačný register skalolezcov*. Rukopis diplomové práce. Banská Bystrica: FF UMB, 2022.
- LOTKO, Edvard. K otázce vulgarismů, zejména v současné veřejné komunikaci. In BLÁHA, Ondřej (ed.). *Sondy pod povrch jazyka*. Bohemica Olomucensia 4. Olomouc: FF Univerzity Palackého, 2009, s. 49–55.
- MACIOŁEK, Marcin. Adaptacja terminów informatycznych w języku ogólnym i stylu artystycznym. *Biblioteka Postscriptum Polonistycznego*, 2013, č. 3, s. 167–182.
- MACHOVÁ, Svatava. *On Spoken, Written and Standardized Computer Science Terminology*. *SaS*, r. 54, 1993, s. 194–197.
- MACHOVÁ, Svatava. Je standardizace školské jazykovědné terminologie uskutečnitelným snem? *ČJL* 54, 2003/2004, s. 173–179.
- MARTINCOVÁ, Olga. Neologie a variantnost v současném jazyku. *Slavia*, r. 67, č. 1–2, 1998, s. 143–148.
- MARTINCOVÁ, Olga; aj. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998. 356 s.
- MARTINCOVÁ, Olga; aj. *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 2004. 568 s.
- MATUŠOVÁ, Jana. *Německá vlastní jména v češtině*. Praha: NLN, 2015. 318 s.
- MÁDROVÁ, Jarmila. *Lexikum účastníků mezinárodních zahraničních operací a pozorovatelských misí (terénní výzkum)*. Diplomová práce. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 2020.

- MÁLKOVÁ, Jitka. Horolezecký slang. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15.–16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 1998, s. 103–109.
- MIETŁA, Joanna. Czeskie i polskie słownictwo komputerowe. In *Varia 11: Zborník materiálov z 11. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2004, s. 86–91.
- MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 1. vydání. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 582 s.
- MITTER, Patrik. K neslovotvorné univerbizaci elipsou v současné češtině. In *Nová čeština doma a ve světě*, 2019a, č. 1, s. 29–38.
- MITTER, Patrik. Neslovotvorné univerbizáty oikonym v současné češtině. In *Komunikácia v odborných reflexiách*. Banská Bystrica: Belianum, 2019b, s. 245–255.
- MÍSTECKÝ, Michal. Využití rankové frekvenční distribuce při výzkumu antroponym v literárních dílech. *Linguistica brunensia*, 2019, roč. 67, č. 1, s. 27–38.
- MÍSTECKÝ, Michal. Sociolekty, deskovky i korpus. FF UK hostila už třetí Den slangu a neologie (9. 9. 2022). *Jazykovědné aktuality*, přijato pro publikování v roce 2023.
- MÍSTECKÝ, Michal; PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena; RADKOVÁ, Lucie. Les métaphores avec lesquelles on se bat : une approche quantitative de la dénomination figurative dans le texte d'un soldat tchèque en Afghanistan. In *XIVe colloque international d'argotologie*. Praha: Université Paris Descartes, FF UK, 2023.
- MOCH, Włodzimierz. Socjolekt czy język subkultury – kwestia ciągle dyskusyjna. *Linguistica Bidgostiana*, 2005, s. 170–179.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha: Agentura Pankrác, 2019. 229 s.
- MYNÁŘOVÁ, Gabriela. *Sociolekt cyklistiky*. Bakalářská práce. Praha: UK PedF, 2019.
- NEJEDLÝ, Petr. Vulgarismy v lexikálním systému i v komunikaci. *ČJL* 66, 2015–2016, s. 5–13.
- NEKVAPIL, Jiří. K dnešnímu stavu vojenského slangu. *NŘ*, 1979, roč. 62, č. 3, s. 130–141.
- NEKVAPIL, Jiří. Několik poznámek k využívání formantu *ák* ve slanzích a ve spisovném jazyce. *NŘ*, 1985, roč. 68, č. 1, s. 9–13.

- NESČ: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020. [cit. 30.01.2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org>.
- NEWERKLA, Stefan Michael. Dějiny výuky češtiny v Rakousku. In PLESKALOVÁ, Jana; aj. (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 580–613.
- OBERPFALCER, František. Argot a slangy. In *Československá vlastivěda*, sv. III. Praha: Sfinx – B. Janda, 1934, s. 311–375.
- ODALOŠ, Pavol. *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, 1997. 91 s.
- NUSHART, Tomáš. *Komfortní zóna v souvislosti se spokojeností zaměstnanců*. Bakalářská práce. Praha: ČVUT, Masarykův ústav vyšších studií, 2017. Očista mateřštiny. *NŘ*, 1917, roč. 1, č. 1, s. 24–27.
- ODALOŠ, Pavol. Generačná príslušnosť ako sociolingvistický faktor determinujúci distribúciu lexiky v komunikácii. In PATRÁŠ, Vladimír (ed.). *Sociokultúrne aspekty v slovanských jazykoch. Zborník príspevkov z 3. medzinárodnej vedeckej konferencie v cykle Slovanské jazyky v sociolingvistickom ponímaní Komisie pre sociolingvistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, konanej 5.–6. 9. 2016 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2017, s. 92–100.
- OLÁHOVÁ, Veronika. *Poštovní slang*. Rukopis bakalářské práce připravený k obhajobě. PF TUL v Liberci, 2023.
- OLOŠTIAK, Martin. Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojмами lexikálna zásoba, register, sociolekt). *Jazykovedný časopis*, 2010, 61, s. 31–42.
- ONDRÁŠKOVÁ, Karla. Vulgarismy a děti. *ČJL*, 1993/94, 44, s. 37–39.
- ONDRÁŠKOVÁ, Karla. Vulgarismy a naši žáci. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, 1996, s. 237–239.
- ONDRUS, Pavel. *Sociálne nárečia na Slovensku. Argot slovenských detí*. Bratislava: 1977.
- ONDRUS, Pavel; HORECKÝ, Ján; FURDÍK, Juraj. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980. 225 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2019. 175 s.

- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. Profesionalizmus známy neznámy. *Slovenská reč*, 2020, roč. 85, č. 1, s. 28–41.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; aj. *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. 150 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; BOHUNICKÁ, Alena. *Lexikológia slovenčiny*. Praha: Columbus, 2012. 282 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga; BOHUNICKÁ, Alena. *Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia*. Bratislava: Stimul, 2011. 251 s.
- OUŘEDNÍK, Patrik. Šmírbuch jazyka českého. *Slovník nekonvenční češtiny 1945–1989*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 1994. 536 s.
- OŹDŹYŇSKI, Jerzy. Profesjonalizmy, subjęzyki i rejestry – w ujęciu kognitywnym. In KANIA, Stanisław (ed.). *Wokół społecznego zróżnicowania języka*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US, 1996, s. 125–140.
- PALAŠČÁKOVÁ, Diana. *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků*. Bakalářská práce. Ústí nad Labem: PF UJEP Ústí nad Labem, 2021.
- PALAŠČÁKOVÁ, Diana. *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků*. [online] *Usta ad Albim BOHEMICA*, 2021b. 21, 1–2, s. 29–36. [cit. 15. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2022/08/USTA-2022.pdf>.
- PÁVEK, Miroslav. *Textilní výroba v historickém přehledu 1, 2*. Praha: Národní technické muzeum, 1971. 446 s.
- PEČÍRKOVÁ, Jaroslava. Příže – nit – vlákno, *NŘ*, 1986, roč. 69, č. 3, s. 167–168.
- PEŇÁZ, Petr. Poznámky k češtině ve vojenském prostředí. *NŘ*, 1987, roč. 70, č. 3, s. 131–140.
- PĘDZICH, Barbara. *Jak powstaje socjolekt? Studium słownictwa parolotniarzy*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 290 s.
- PÍSKOVÁ, Růžena. Derivace substantiv v současné češtině se zaměřením na komunikační oblast informačních technologií. In KORIAKOWCEWA, Elena; GARDZIŇSKA, Janina (eds.). *Aktualne problemy językoznawstwa słowiańskiego*. Siedlce: Wydaw. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2012, s. 153–161.
- PÍSKOVÁ, Růžena. Čeština a tzv. „počítačová komunita“ aneb o přejímání a přijímání slov v komunikační oblasti IT. In

- DOLEŽALOVÁ, Nina; DVOŘÁKOVÁ, Daniela; OŠMERA, Radim; ŘÍHOVÁ, Kateřina (eds.) *Setkání bohemistů Cikháj 2005*. Brno: MU, 2005, s. 25–30.
- PIWKO, Łukasz. Polimorficzność technolektu. *Komunikacja Specjalistyczna*, 2012, nr 5, s. 147–163.
- PMČ: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1996. 799 s.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. Univerzália ve slangu mládeže. In *Sborník přednášek z VIII. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: ZČU, 2008, s. 67–71.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. *Slang v mládežnickom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. 172 s.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. Interpretačná perspektíva sociolektov v rámci stratifikácie národného jazyka. In ORGOŇOVÁ, O.; MUZIKOVÁ, K.; POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ Z. (eds.). *Jazyk a jazykoveda v interpretácii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 161–170.
- POŘÍŽKA, Petr; POLÁCH, Vladimír (eds.) *Jazyky v kontaktu – jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor: sborník příspěvků ze 4. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 12.–14. května 2003*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.
- POŠTOLKOVÁ, Běla; ROUDNÝ, Miroslav; TEJNOR, Antonín. *O české terminologii*. Praha: Academia, 1983. 119 s.
- POŠTOLKOVÁ, Běla. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Praha: Academia, 1984. 123 s.
- POTANČOKOVÁ, Michaela. Neplnohodnotné matky? Imperatív dobrej matky a participácia matiek maloletých detí na trhu práce. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 61–88.
- PREXLER, Libor. *Frazeologie klubů amatérské kopané na Ústecku*. DP. Ústí nad Labem: PF, UJEP, 2006.
- PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého I–VIII*. Praha: Státní nakladatelství, 1935–1957. 10 827 s.
- PSUTKA, Josef; MÜLLER, Luděk; MATOUŠEK, Jindřich; RADOKOVÁ, Vlasta. *Mluvíme s počítačem česky*. Praha: Academia, 2000. 746 s.
- RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Ostrava: FF OU v Ostravě, 2012. 166 s.

- RADKOVÁ, Lucie; RAUSOVÁ, Jana. *Mluva uživatelů a výrobců drog*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2015. 110 s.
- RADKOVÁ, Lucie. Slang a argot ve školní praxi. *ČJL*, 2017-18, 68, s. 129-136.
- RADKOVÁ, Lucie. Neologická debata konaná 9. 9. 2020 v Praze. *Jazykovědné aktuality*, 2020, roč. LVII, č. 3-4, s. 156-158.
- RADKOVÁ, Lucie; MÍSTECKÝ, Michal. Words of Warfare: Life of Mission Soldiers in the Perspective of Quantitative Linguistics. *Bohemistyka*, 2021, roč. 21, č. 1, s. 7-26.
- RADKOVÁ, Lucie; MÁDROVÁ, Jarmila; MÍSTECKÝ, Michal. Mission, or no mission: factors behind knowledge of military language among Czech soldiers. *Bohemistyka*, 2022, roč. 22, č. 3, s. 375-392.
- RADKOVÁ, Lucie; MÍSTECKÝ, Michal. Ztraceno v korpusu: K absenci armádních sociolektismů v české publicistice. In *Den slangu a neologie. III. pracovní setkání*. Praha: FF UK, 2022.
- RANGELOVA, Albena. Sociolekt jako zdroj lexikálních inovací. In GLADKOVA, Hana; KŘÍŽ, Vladimír (eds.). *Slavica Pragensia ad tempora nostra. Sborník statí z mezinárodní vědecké konference ke 150. výročí založení stolice slovanské filologie na Karlově univerzitě*. Praha: Euroslavica, 1998, s. 173-176.
- RANGELOVA, Albena; TICHÁ, Zdeňka (eds.). *Internacionalizmy v nové slovní zásobě: Sborník příspěvků z konference Praha, 16.-18. června 2003*. Praha: Ústav pro jazyk český, 2003. 238 s.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2001. 794 s.
- RIEGERTOVÁ, Nikola. *Profesní výrazivo na Českých drahách v úseku Kralupy nad Vltavou – Ústí nad Labem*. DP. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2008.
- ROMPORTL, Milan. Poznámky k zvukové stránce projevů v slangu a v profesionální mluvě. In KLIMEŠ, Lumír (ed.). *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu v Plzni 23.-26. září 1980*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1982, s. 31-35.
- RYSOVÁ, Květa. Slangové výrazy žáků. *ČJL*, 2003-2004, roč. 54, s. 21-25. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 133. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, 1996. 261 s.
- SATKIEWICZ, Halina. Norma polszczyzny ogólnej a języki subkultur. In ANUSIEWICZ, Janusz (ed.). *Język a Kultura*, t. 10: *Języki subkultur*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1994, s. 9-17.

- SELTING, Margret. Intonation as a Contextualization Device: Case Studies on the Role of Prosody, especially Intonation, in Contextualizing Story Telling in Conversation. In AUER, Peter; di LUZIO, Aldo (eds.): *The Contextualization of Language*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1992, s. 337–358.
- SHOKHENMAYER, Evgeny. Preliminary Study of the Most Frequent Russian, French and German Occupational Surnames. In KREMER, Dieter (ed.). *Namen und Berufe. Onomastica Lipsiensia, Leipziger Untersuchungen zur Namenforschung*, 2018, Band 13, s. 271–290.
- SLÍZ, Mariann. Occupational names in the Hungarian family name system. [on-line]. In FELECAN, Oliviu (ed.). *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics "Name and Naming". Conventional / Unconventional in Onomastics. Baia Mare, September 1–3, Baia Mare 2015*. s. 328–338. [cit. 23. 10. 2022]. Dostupné z: https://onomasticafelecan.ro/iconn3/iconn3_proceedings.php.
- SKALIČKA, Vladimír. Psychika v jazyce. *SaS*, 1978, roč. 39, č. 3–4, s. 205–209.
- SLANČOVÁ, Daniela. *Reč authority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1999.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). *Styl*, 12, 2013, s. 177–187.
- SLANČOVÁ, Daniela; SLANČOVÁ, Terézia. *Reč pohybu, authority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014.
- SOCHOVÁ, Zdeňka; POŠTOLKOVÁ, Běla. *Co v slovníkách nenajdete*. Praha: Portál, 1994. 204 s.
- SSČ: FILIPEC, Josef (ed.). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994. 647 s.
- SSJ: PECIAR, Štefan (ed.). *Slovník slovenského jazyka (1959–1968)*. I.–V. diel. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR v.v.i. [citováno ze dne 1. 2. 2023]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>.
- SSSJ: BUZÁSSYOVÁ, Klára; JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.). *Slovník současného slovenského jazyka. A–G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.
- SUK, Jaroslav. *Několik slangových slovníků*. Praha: Invence, 1993. 137 s.
- SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 320 s.
- SVOBODOVÁ, Diana. *Psaná a mluvená podoba současné češtiny*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009, s. 17.
- SVOBODOVÁ, Jana; aj. *Fenomén spisovnosti v současné jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011. 234 s.
- SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština na rozcestí*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2014. 135 s.
- ŠEBESTA, Karel; aj. *Čeština jako cizí jazyk na Dálném východě*. Praha: FF UK, 2020. 192 s.
- ŠIMANDL, Josef; aj. *Slovník afixů užívaných v češtině* [online] (2016–2018). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i. [cit. 1. 3. 2023]. Dostupné z http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-ucha#pozn_295.
- ŠIMANDL, Josef. Mechanické krácení a mechanické skládání; blending. In BLAGOEVA, Diana; KOLKOVSKA, Sija; LIŠKOVÁ, Michaela (eds.). *Problémy na neologijata v slavjanskite ezici*. Sofia: Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2013, s. 109–118.
- ŠPELINA, Tomáš. *Slang kynologického sportu*. Bakalářská práce. Obhájena na UK PedF, Praha, 2023.
- ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: MU, 1999. 191 s.
- ŠTĚPÁN, Josef. Ty brdo! *Naše řeč*, 2008, roč. 91, č. 3, s. 108–109.
- ŠTÍCHA, František; aj. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny I*. Praha: Academia, 2018. 763 s.
- ŠTOLC, Jozef. Slangy, ich pôvod a ich kultúrna hodnota. In RUŽIČKA, Jozef (ed.). *Kultúra spisovnej slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 96–97.
- ŠUJAN, Kristián. Jazyková a obsahová charakteristika písemných projevů uvězněných žen. *ČJL*, 2021/22, 72, s. 73–77.

- ŠVEJČER, Aleksandr Davidovič; NIKOLSKIJ, Leonid, B. *Úvod do sociolingvistiky*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1983. 241 s.
- TANDLEROVÁ, Karina. *Novější zkratky a zkratková slova v českém komunikačním prostředí sociálních sítí*. Bakalářská práce PF UJEP Ústí nad Labem [online]. [cit. 25.2.2023]. Dostupné z: <https://these.cz/id/7h9ros>.
- TOMCZAK, Agnieszka. Czy istnieje socjolekt komputerowców? *Studia Linguistica*, 2004, s. 145–157.
- TOMCZAK, Agnieszka. Leksyka i gramatyka języka komputerowców. *Rozprawy Komisji Językowej WTN*, 2002, s. 129–140.
- TROST, Pavel. Argot a slang. *SaS* 1, 1935, roč. 1, č. 4, s. 240–242.
- ULIČNÝ, Oldřich. *Expresivita a překlad krásné prózy*. AUC Philologica 4–5, Slavica Pragensia XXXII, Praha: UK, 1988. s. 329–354.
- URBANČOK, Milan. Spisovný jazyk a slangy. In RUŽIČKA, J. (red.) *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: SAV, 1967, s. 23–29.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. Dialektologické poznámky k funkčnímu rozvrstvení jazyka a k mluvě mládeže. In KLIMEŠ, Lubomír (ed.) *Sborník přednášek z I. konference o slangu a argotu v Plzni*. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1977, s. 23–34.
- UTĚŠENÝ, Slavomír. K rozrůznění českého národního jazyka. (Metodologické a terminologické poznámky). *SaS*, 1980, roč. 41, č. 1, s. 7–16.
- VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009. 320 s.
- VANĀKOVÁ, Irena; aj. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum, 2005. 344 s.
- VIART, Dominique; VERCIER, Bruno. *Současná francouzská literatura*. Praha: Garamond, 2008. 564 s.
- VLNATÁ, Dominika. *Slang futsalu – sálového fotbalu*. Diplomová práce. Praha: UK PedF, 2009.
- VNUKOVÁ, Kateřina. *Sociolekt požárního sportu*. Bakalářská práce. Praha: UK PedF, 2019.
- VONDRÁČEK, Miloslav. Kryptická komunikace z pomezí veřejné a privátní komunikační sféry. In CHOCHOLOVÁ, Bronislava (eds.) *Povaha jazyka a jej poznávanie*. Bratislava: Veda, 2022, s. 197–207.

- VONDRÁČEK, Miloslav. Argot – funkční vymezení. In *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.–27. 2. 2008*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008, s. 25–29.
- VONDRÁČEK, Miloslav. Funkční diferenciacie slangu a profesní mluvy. In *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–25. září 2003*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005, s. 17–19.
- WELZEL, Walter. Niedersorbische Familiennamen aus Bezeichnungen für den Schneider in vergleichender deutsch-west-slavischer Sicht, *Acta onomastica*, 2006, roč. 47, s. 481–489.
- WILLNOW KOMÁRKOVÁ, Jana. *Slovanská terminologie tkaní z pohledu etymologie na příkladě českého, chorvatského a srbského jazykového materiálu*. Praha: Lidové noviny, 2011. 215 s.
- WINKLER, Peter. *Velký počítačový lexikon. Co je co ve světě počítačů*. Brno: Computer Press, 2009. 520 s.
- WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. 750 s.
- WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. 681 s.
- ZÁBORSKÁ, Alena. Komunikácia v záujmových a profesijných skupinách. In *Motus in verbo*, 5, 2016, s. 35–41.
- ZÁBORSKÁ, Alena. K sociolektu hráčův počítačových hier. In: Chocholová, Bronislava; Molnár Satinská, Lucia; Múcsková, Gabriela (eds.). *Jazyk a jazykoveda v pohybe II: zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty (Smolenice, 11.–13.4.2016)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 238–245.
- ZIMA, Jaroslav. O expresivitě substantivních deminutiv v češtině. *SaS*, 1958, roč. 19, č. 4, s. 254–260.

Věcný rejstřík výběrový

A

abreviace 22, 91, 247, 249, 251, 253, 254, 261, 266
adaptace 94, 97, 101, 231
akronymizace/
akronymizácia 35, 36, 37
aktualizace/aktualizácia 31, 151
aluze 194, 195, 201, 273
analýza
derivační 238, 241, 274
distribuční 239
sémantická 94, 97, 103, 236, 237, 274
slovotvorná, viz
i s. analýza 94, 97, 103, 234, 274
anglicismus 50, 81, 91, 101
antroponymum 114, 115, 116, 117, 118
apelativum, apelativizace 22, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 231, 248
argot, argotizace 1, 7, 14, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 31, 32, 46, 47, 56, 95, 112, 141, 142, 145, 146, 147, 167, 174, 188, 202, 269, 270
argotismus/argotizmus 23, 25, 31, 152, 174

B

běžně mluvený jazyk,
b. m. řeč 7, 8, 145, 211, 220
blend, blending 22, 102, 254

C

Cramérovo V 235
cvičení
přířazovací 144, 145, 146
rozřazovací 144

Č

český znakový jazyk 8, 14
čeština jako jazyk cizí 12

D

deargotizace 25
deminutivum 151, 261, 265, 266
derivace/derivácia, viz
i odvozování 33, 35, 36, 37, 103, 116, 168, 230, 236, 239, 240, 248, 251, 253, 254, 261, 266, 271, 274
desémantizácia 34
determinologizace 19, 22, 211, 269
dialekt, viz i nářečí 1, 7, 8, 12, 23, 24, 30, 47, 122, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 132, 134, 140, 141, 143, 144, 145, 147, 166, 231, 269, 272

dialog 193, 194, 206, 273
digitální kompetence 79, 80
diskurz 13, 61, 158, 175, 176,
178, 184
distribuce
zipfovská 239, 241
dotazník 40, 86, 87, 140, 142,
147, 149, 152, 153, 167, 271,
272

E

ekonomie vyjadřování /
ekonomizácia vyjadrovania,
viz i tendence 20, 31, 111,
112, 252, 253, 271
emocionálnost/
emocionálnosť 110, 177
expressivita, expresivní 4, 31, 51,
68, 69, 70, 98, 103, 150, 153,
158, 167, 169, 181, 190, 193,
196, 227, 229, 231, 240, 259,
261, 265, 266, 267, 271, 273
expressivnost/expresivnosť 20,
142

F

figura 203, 206
frazém 21, 61, 158, 176, 238
frekvence/frekvencia 22, 39,
64, 88, 95, 111, 122, 124, 142,
168, 176, 239, 240, 241, 251,
261, 266
frekventovanost/
frekventovanosť 31, 33, 34,
37, 39, 42, 270
funkce/funkcia
aktualizační/
aktualizačná 31

integrační 5, 20
komunikační,
viz i k. funkce 4, 68, 158,
167
kryptická 46, 47, 50, 51, 54,
56, 142
pragmatická 158, 162

G

germanismus 12, 88, 91, 205, 271

H

hantec 21, 24, 145
hapax 239, 240, 274
homonymie 152, 248
hovorovost/hovorovosť 41, 42,
167, 248, 249, 250
hyperonymie 231
hyponymie 231

CH

chí-kvadrátový test 235, 237,
238
chrématonymum 113, 114, 251

I

ich-forma 189
interslang, interslangismus 20,
60, 111, 141, 151, 152, 190,
200, 201, 202, 203, 205,
207, 273

J

jazyková kompetence 12, 13,
145, 146, 165, 272
jazyková rovina
lexikální 23, 69, 271
morfologická 109, 111, 117, 271

- syntaktická 69, 109, 111, 117,
272
zvuková 109, 111, 117, 157,
160, 272
jazyková vrstva hovorová 20,
61, 157, 251, 269
- K**
Köhlerův synergetický model
jazyka 241
kompozice (skládání) /
kompozícia 33, 169, 201,
253, 254, 261, 266, 271
komunikace/komunikácia
egocentrická 56, 270
mezilidská 75, 76, 82
neverbální/neverbálna 47,
110, 118
komunikační funkce,
viz i f. komunikační 4, 68,
158, 167
komunikační registr /
komunikačný register
hokejistů / hokejistov 109
hráčů karet / hráčov
kariet 109
hráčů počítačových her /
hráčov počítačových
hier 110
horolezců / skalolezcov 110,
111, 115, 117
komunikační sféra, oblast /
komunikačná oblasť 2, 19,
32, 49, 56, 61, 63, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 108,
115, 174, 201, 211, 255, 259,
269, 270
komunikační situace 56, 67,
143, 160, 165, 167, 270
kontakt 49, 63, 69, 82, 110, 111,
157, 158, 159, 164, 175, 178,
188, 272
kontext 50, 51, 63, 79, 80, 143,
157, 158, 167, 181, 184, 194,
202, 206, 207, 211, 212, 213,
216, 220, 249, 251, 253, 255,
270, 272, 273
kurikulum 79, 140, 142, 144
- L**
lexikální prostředek / lexikálny
prostriedok 31, 32, 56, 86,
108, 109, 190, 231, 270, 273
literární stylizace 193
- M**
mateřština 7, 8, 9, 10, 11, 12,
269
metaforičnost,
metaforizace 70, 87, 89, 91,
92, 102, 103, 112, 131, 168,
170, 206, 231, 261, 266
metoda kvantitativní 234, 274
metonymizace 261, 266
mluva
m. mládeže 140, 151, 157,
161, 188, 189, 273
m. profesní, viz i profesní m.
a výrazivo p. 1, 20, 23, 46,
47, 60, 61, 63, 79, 85, 86,
92, 94, 95, 97, 98, 100, 101,
102, 103, 122, 124, 141, 143,
144, 146, 149, 164, 166,
167, 202, 269, 271, 272

mluvenost 20, 227, 255
morfém 227, 247, 248, 249, 250,
251, 252, 253
morfematická struktura 247,
253
motivace/motivácia
onomaziologická 141
slovotvorná 236
multiverbizace 170

N

národní jazyk / národní
jazyk 2, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12,
13, 14, 30, 31, 32, 38, 61, 86,
140, 143, 144, 146, 153, 157,
167, 170, 174, 269, 272
nářečí, nářeční, viz i dialekt 1,
7, 8, 12, 23, 24, 30, 47, 122,
123, 124, 126, 127, 129, 130,
132, 134, 140, 141, 143, 144,
145, 147, 166, 231, 269, 272
neosémantizace 211
nespisovnost/hespisovnosť 30,
31, 41, 109, 167, 196, 249, 250
nacionálnost/nacionálnosť 20,
31

O

obecná čeština,
obecněčeský 1, 7, 8, 20, 23,
24, 26, 143, 145, 189, 190,
202, 203, 205, 207, 269
obrazné vyjádření 194, 273
odvozování
parasystémové 98
oikonymum 248
orohodonymum 115, 116, 117,
271

P

pojmenování/pomenovanie
jednoslovné 32, 61, 261, 266
univerbizované 142
víceslovné/viacslovné 31,
32, 34, 40, 41, 99, 169,
226, 260, 261, 266
polotermín 18, 19
poloútvár, viz i útvar
nestrukturní 23, 167, 225
polysémie 152
prefix, prefixace 261
pretermín 19
profesiolekt, viz i profesní
mluva 61, 62, 63, 68
profesionalismus/
profesionalizmus 19, 20, 21,
23, 31, 32, 69, 70, 86, 95, 97,
98, 99, 103, 111, 112, 141, 146,
148, 150, 153, 166, 167, 168,
174, 176, 177, 179, 180, 181,
184, 207, 269, 271, 272, 275
profesní mluva
pivovarská 85, 92, 271
programátorů 60, 270
zaměstnanců
v potravinových
řetězcích 94, 271
proprium 108, 113, 117, 123, 227,
231, 247, 248, 250, 252, 253,
255, 256, 259, 261, 262, 265,
266, 267, 274
prostředek/prostriedok
jazykový 1, 2, 7, 32, 47, 56,
70, 80, 95, 115, 143, 146,
174, 203, 251, 256, 269,
270
kontaktový 157, 159, 272

- lexikální/lexikální 31, 32,
56, 86, 108, 109, 190, 231,
270, 273
nespisovný 7, 32, 231, 250,
251, 270
parajazykový 108
slovotvorný 98, 103, 224,
225, 226, 227, 229, 271,
273
sociolektický, viz
i sociolektický p. 32
spisovný 7, 23, 32, 109, 143,
270
próza 188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 196, 273
přechylování 227
přejímání, přejímka 11, 22, 92,
94, 97, 98, 100, 170, 220,
231, 261, 266, 271
přenášení pojmenování
metaforické 87, 89, 102,
168, 170, 206, 231
metonymické 89, 102, 170,
206
příjmení 2, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 265, 271
přirovnání 21, 194, 273
příznak/příznak
dobový 151
hovorovosti 249, 250
oficiálnosti 247, 248, 254
onymický 248, 255, 274
neoficiálnosti 248, 255, 274
nespisovnosti 249, 250
pejorativní 266
stylový 248
příznakovost/příznakovost 42
- R**
rámcový vzdělávací program
(RVP) 79, 142, 143, 144, 255
resuffixace 248, 249, 253
román 200, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 207
- S**
segmentace mluveného
projevu 162
sémantické pole 49, 50, 51, 53,
241
sémantické tvoření 98, 102, 103
SERR 13, 14, 164, 165, 166, 269,
272
slang
administrativní/
administrativny 37
ekonomický 38
potravinářský/
potravinářsky 37
sportovní/športovný 145,
148
studentský/šudentský 37,
38, 148, 188, 189
televizní/televízny 38
žakovský 64, 189
slangismus/slangizmus 19, 20,
21, 23, 31, 68, 81, 87, 89, 91,
111, 112, 113, 141, 142, 145,
146, 148, 150, 151, 152, 153,
160, 174, 176, 177, 180, 181,
182, 183, 184, 207, 225, 271,
272, 274, 275
slovenština/slovenčina 30, 33,
35, 36, 37, 39, 42, 61, 143,
177, 180, 252, 270

- slovotvorná analýza, viz
 i analýza s. 94, 97, 103, 234, 274
- slovotvorný
 postup 2, 33, 39, 98, 168, 169, 224, 235, 261, 266, 273
 prostředek, viz i p.
 slovotvorný 98, 103, 224, 225, 226, 227, 229, 271, 273
 typ 27
 způsob/spôsob 33, 34, 36, 42, 149
- sociální síť / sociálna sieť 76, 78, 176, 181, 211, 212, 214, 215, 248, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 259, 262
- sociolekt
 divadelní/divadelný 34, 35, 150, 226
 házenkářský/
 hádzanářsky 35
 lékařský/medicínsky 35, 36, 149, 166
 matek 2, 174, 272
 horolezecký/
 skalolezcov 108, 117, 224
 veterinární/veterinárny 34, 36
- sociolektické prostředí /
 sociolektické prostredie 34, 36, 42, 153
- sociolektický prostředek /
 sociolektický prostriedok,
 viz i prostředek/
 prostriedok 32
- sociolektismus/
 sociolektizmus 1, 2, 35, 36, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 166, 167, 168, 169, 170, 191, 203, 225, 228, 234, 236, 240, 244, 259, 261, 266, 272, 274
- sociolingvistika 81, 141, 146, 147
- sousloví 100, 102, 212, 247, 250, 252
- spisovnost/spisovnosť 23, 30, 31, 41, 42, 88, 167, 201, 247, 248, 250, 255, 274
- standard, standardní 2, 18, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 70, 86, 95, 220, 248, 269, 270
- stereotypní vyjadřování 210
- subkultura 61, 62, 270
- substandard, substandardní 2, 18, 90, 235, 240, 248, 269
- substantivizace/
 substantivizácia 35, 168
- sufix, sufixace 35, 36, 37, 42, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 168, 169, 231, 239, 240, 241, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 261, 266, 273, 274
- synonymie, synonymní,
 synonymický 40, 41, 87, 90, 91, 92, 95, 141, 142, 143, 147, 150, 216, 225, 231, 271
- styl/štyl
 funkční 49
 hudební 192
 literární 202
 odborný 81, 165
 komunikace 97
 prostě sdělovací 49

stylová oblast 248
stylová vrstva 140
stylistický kvalifikátor /
 štylistický kvalifikátor 31, 41

T

technolekt 22, 61, 62, 63, 67,
 68, 70, 270
tendence
 demokratizační 211
 intelektualizační 211
 k ekonomii vyjadřování, viz
 i ekonomie vyjadřování
 / ekonomizácia
 vyjadrovania 31, 252, 253
termín 7, 18, 19, 21, 22, 23, 31,
 34, 46, 47, 60, 61, 62, 63, 64,
 67, 68, 69, 86, 88, 89, 90, 95,
 109, 112, 115, 128, 130, 134,
 141, 143, 144, 145, 146, 147,
 149, 150, 152, 166, 167, 169,
 177, 178, 188, 189, 190, 210,
 211, 212, 215, 217, 218, 220,
 225, 266, 269, 273
terminologizace 19, 22, 211, 269
testování 13, 235
text
 literární 148, 152
 mediální 210, 220
 odborný 145, 165
 psaný 153
 publicistický 2, 210, 219, 273
 učební 144, 145, 152, 272
toponymum 249
tovaryšské jméno 134
tropus 203, 206
trunkace 169, 249, 252, 254

U

učebnice 18, 22, 23, 142, 144,
 145, 146, 147, 148, 153, 255
univerbizace/univerbizácia 22,
 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40,
 41, 42, 98, 149, 168, 170, 226,
 227, 247, 249, 250, 251, 252
univerbizát/univerbizmus 30,
 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
 40, 41, 42, 95, 98, 99, 100,
 247, 248, 249, 250, 251, 254,
 256, 270, 274
útvár nestrukturní / útvár
 neštruktúrný, viz
 i poloútvár 1, 23
útvár strukturní / útvár
 štruktúrný 1, 7, 8, 109, 145,
 269

V

variantnost/variantnosť 7, 31,
 231
varieta
 jazyková 4, 61, 86, 111, 143
 nestrukturní, viz i útvár 7
 strukturní, viz i útvár 7
vulgarismus 23, 25, 157, 159,
 169, 192, 193, 273
výrazivo, viz i mluva
 hospodských
 štangastů 204, 273
 hudebníků moderních
 kapel 204
 profesní, viz i p. mluva 2, 21,
 164, 269, 270, 272
 slangové, viz i slang 2, 21,
 269, 270
 železničářů 203

výuka češtiny 24, 240, 253,
265, 255

Z

zkracování 169

zkratka, zkratkové slovo 50,
54, 57, 80, 98, 100, 101, 103,
149, 169, 227, 228, 230, 240,
252, 253, 254

Jmenný rejstřík

A

Adam, Robert 11, 15, 81, 83, 283
Antalovská, Kateřina 224, 233,
283
Artemov, Andrej **200–209**, 273

B

Báča, Milan 189, 197, 284
Balowski, Mieczysław 15, 18,
22, 27, **60–74**, 75, 82, 270,
283, 289, 295
Bartmiński, Jerzy 202, 208, 283
Bártů, Radim 190, 191, 193, 194,
196, 198, 273
Bauko, Ján 115, 117, 118, 283,
284
Bausch, Karl-Heinz 31, 43, 284
Bekasava, Aksana 166, 172, 284
Bělič, Jaromír 9, 15, 284
Beneš, Josef 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 284
Bílková, Jana 160, 163, 184
Blahynková (Adámková),
Jaroslava 233, 284
Bohunická, Alena 33, 45, 174,
180, 185, 284, 299
Bosák, Ján 33, 43, 174, 185,
284, 299
Bozděchová, Ivana 19, 27, 81,
83, 146, 166, 172, 284

Brozović Rončević, Dunja 123,
135, 285
Buzássyová, Klára 43, 44, 292,
303

C

Císařová, Nikola 176, 185, 285
Cramér, Harald 235, 242, 285
Cvrček, Václav 8, 15, 235, 242,
285

Č

Čech, Radek 240, 242, 285
Čechová, Marie 1, 8, 15, **18–29**,
47, 57, 71, 95, 104, 141, 154,
165, 166, 167, 169, 172, 235,
242, 269, 283, 285
Čermák, František 4, 8, 15, 47,
57, 285
Černý, Jiří 6, 10, 15, 286
Černý, Václav 286
Červ, Petr 233, 286
Červená, Jarmila 123, 135, 286
Červený, Václav 123, 135, 286
Čmejrková, Světla 15, 27, 286,
289

D

Daneš, František 7, 8, 15, 192,
197, 286
Długosz, Kazimierz 62, 71, 286

Dokulil, Miloš 34, 43, 266, 286
 Doležal, Antonín 5, 166, 172, 286
 Dolník, Juraj 175, 177, 185, 286
 Dorul'a, Ján 296
 Dvořáková, Žaneta **122–138**,
 225, 271

E

Ertl, Václav 27, 286

F

Fiala, Jan 135, 136, 286
 Flegl, Václav 19, 27, 286
 Fuková-Purchardtová,
 Naděžda 18, 27, 287
 Furdík, Juraj 33, 43, 45, 287, 298

G

Gálišová, Anna 109, 119, 287
 Gazda, Jiří 81, 83, 287
 Giers, Ursula 61, 71, 287
 Gruzca, Franciszek 70, 71, 287

H

Hadj Moussa, Iva 189, 196, 198,
 273
 Haman, Aleš 203, 208, 287
 Hasil, Jiří 15, 19, 27, 83,
164–173, 272, 283, 287, 288
 Hasilová, Helena 165, 166, 172,
 288
 Hauser, Přemysl 18, 19
 Havránek, Bohuslav 23, 27, 211,
 221, 288
 Helbig, Gerhard 31, 43, 288
 Helcl, Miloš 34, 43, 288
 Hlavsová, Jaroslava 15, 288

Hoeven van der, Hana 233, 288
 Hoffmannová, Jana 15, 21, 27,
 81, 88, 140, 154, 158, 159,
 161, 163, **188–199**, 225, 273,
 288, 289

Hochel, Braňo 20, 27, 288
 Holasová, Jitka 22, 102, 104, 169,
 172, 252, 254, 255, 257, 289

Horálek, Karel 4, 15, 289
 Horalík, Ladislav 34, 44, 289
 Horecký, Ján 30, 31, 33, 44, 45,
 289, 298

Hrabák, Josef 24, 192, 197, 289
 Hradilová, Darina 13, 15, 289
 Hrbáček, Josef 5, 7, 8, 15, 289
 Hrdlička, Milan **4–17**, 269, 289
 Hubáček, Jaroslav 19, 28, 47,
 57, 70, 71, 72, 81, 83, 95, 104,
 141, 142, 146, 151, 154, 163,
 167, 172, 188, 190, 197, 208,
 224, 225, 227, 232, 234, 235,
 236, 242, 289, 290

Hubáček, Josef 188, 197, 289
 Hübschmannová, Milena 9, 16,
 290

Hugo, Jan 57, 159, 163, 290
 Husa, Václav 124, 136, 290

CH

Chloupek, Jan 95, 104, 290
 Chýlová, Helena 68, 72,
140–156, 189, 197, 272, 290,
 293

I

Isačenko, Alexandr
 Vasilijevič 34, 44, 291

J

Jaklová, Alena 72, 85, 86, 92,
93, 95, 105, 155, 188, 189,
197, 290, 291
Jamborová, Martina 125, 126,
128, 130, 134, 136, 291, 292
Jančáková, Jana 11, 16, 105,
291, 292
Janda, Laura 227, 232, 292
Janovec, Ladislav 211, 221,
224–233, 261, 272, 292
Jarosz, Beata 61, 62, 63, 72, 292
Jarošová, Alexandra 43, 44,
292, 303
Jedlička, Alois 8, 16, 23, 28, 211,
221, 292
Jędrzejko, Ewa 67, 72, 292
Jenerál, Emil 134, 136, 292
Jindrová, Šárka **94–107**, 271,
292
Jirsová, Anna 188, 197, 293
Junková, Bohumila 189, 197, 293

K

Kačala, Ján 44, 293
Kačírková, Pavlína 176, 185, 293
Kamiš, Karel 31, 44, 293
Karlík, Petr 10, 16, 57, 72, 73,
93, 104, 105, 154, 157, 163,
197, 208, 242, 290, 298, 300
Kedroň, Radek 48, 50, 55, 57,
293
Klimeš, Lubomír 1, 19, 44, 85,
87, 91, 93, 120, 163, 188, 197,
198, 234, 242, 243, 291, 293,
297, 301, 304
Knittlová, Dagmar 202, 208, 293
Koblížek, Vladimír 72, 293

Kočiš, František 32, 44, 293
Köhler, Reinhard 239, 241, 243,
294
Kohlheim, Rosa 134, 136, 293
Kohlheim, Volker 134, 136, 293
Kolářová, Ivana 44, 105, 145,
247, 248, 257, 294
Kopřiva, Pavel 28, 294
Kořenský, Jan 111, 119, 294
Kostečka, Jiří 189, 198, 294
Kotačka, Martin 123, 136, 294
Kotková, Radomila 13, 16, 294
Kott, František Štěpán 125,
126, 128, 129, 130, 131, 132,
133, 136, 137, 294
Kowalczyk, Marcin 65, 66, 72,
294
Králíková, Andrea 202, 208, 295
Králová, Klára 233, 295
Kraus, Jiří 20, 28, 222, 295
Krčmová, Marie 24, 57, 72, 86,
92, 93, 95, 104, 105, 154,
163, 188, 190, 197, 198, 208,
235, 242, 285, 295
Krištof, Štefan 188, 198, 295
Kroupová, Magdalena 72, 295
Krško, Jaromír **108–121**, 225,
271, 295
Křivan, Jan 239, 243, 296
Křístek, Václav 19, 95
Kučera, Karel 10, 11, 16, 296

L

Lazarová, Shirley 115, 119, 120,
295, 296
Lehečková, Hana 189, 196, 198,
273
Ligara, Bronisława 63, 72, 296

Lodňanová, Magdaléna 110, 111,
120, 296
Lotko, Edvard 192, 198, 296

M

Maciolek, Marcin 63, 64, 72, 296
Mádrová, Jarmila 234, 235,
243, 249, 296, 301
Machová, Svatava 22, 28, 81,
83, 296
Málková, Jitka 72, 112, 120, 140,
258–268, 274, 290, 297
Martincová, Olga 81, 83, 228,
232, 296
Matoušek, Jindřich 73, 300
Matúšová, Jana 134, 137, 296
Mietla, Joanna 64, 73, 297
Místecký, Michal **234–246**,
274, 297, 301
Mistrík, Jozef 34, 44, 297
Mitter, Patrik **247–257**, 274, 297
Moch, Wodzimierz 61, 73, 297
Moldanová, Dobrava 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 137, 297
Müller, Luděk 73, 300
Müllerová, Olga 140, 154, 288
Mynářová, Gabriela 233, 297

N

Nejedlý, Petr 25, 28, 192, 198,
297
Nekula, Marek 57, 72, 73, 93,
105, 154, 157, 163, 197, 208,
242, 298, 300
Nekvapil, Jiří 73, 240, 243, 297
Newerkla, Stefan Michael 9,
16, 298

Nikolskij, Leonid, B. 78, 84, 304

O

Oberpfalcer, František 18, 28,
188, 198, 298
Odaloš, Pavol **30–45**, 111, 120,
270, 298
Oláhová, Veronika 233, 298
Ološtiak, Martin 43, 108, 109,
118, 120, 136, 284, 287, 291,
298
Ondrášková, Karla 25, 28, 298
Ondrus, Pavel 23, 24, 28, 33,
45, 298
Orgoňová, Olga 33, 45, 174, 177,
185, 298, 299, 300
Ouředník, Patrik 146, 193, 198,
299
Oźdzyński, Jerzy 73, 299

P

Palašáková, Diana **164–173**,
299
Pávek, Miroslav 124, 125, 130,
132, 133, 137, 299
Peciar, Štefan 45, 302
Pečírková, Jaroslava 128, 137,
299
Pędzich, Barbara 61, 73, 299
Peňáz, Petr 240, 243, 299
Peterka, Josef 123, 236, 294
Pisárčiková, Mária 44, 293
Písková, Růžena 63, **75–84**,
270, 299
Piwko, Łukasz 61, 73, 300
Pleskalová, Jana 16, 57, 72, 73,
93, 98, 105, 154, 157, 163,
197, 208, 242, 298

Podhorná-Polická, Alena 189,
191, 198, 234, 243, 297, 300
Polách, Vladimír 83, 300
Popovičová Sedláčková,
Zuzana **174–186**, 261, 272,
300
Pořízka, Petr 83, 300
Poštolková, Běla 81, 84, 300,
302
Potančoková, Michaela 176,
183, 185, 300
Považaj, Matej 44, 118, 283, 293
Prexler, Libor 21, 28, 300
Prouzová, Hana 188, 197, 293
Psutka, Josef 73, 300

R

Radková, Lucie 24, 28, 140,
142, 155, **234–246**, 274, 297,
300, 301
Radoková, Vlasta 73, 300
Rangelova, Albena 68, 73, 81,
84, 301
Rausová, Jana 235, 243, 301
Rejzek, Jiří 127, 137, 301
Riegertová, Nikola 21, 28, 301
Romportl, Milan 160, 163, 301
Roudný, Miroslav 81, 84, 300
Rudiš, Jaroslav 200, 201, 202,
203, 205, 206, 207, 208,
209, 273
Rusínová, Zdenka 57, 105, 300
Rysová, Květa 189, 192, 198, 301

S

Satkiewicz, Halina 61, 62, 73,
301

Selting, Margret 160, 161, 163,
302
Shokhenmayer, Evgeny 137, 302
Schneiderová, Soňa **210–222**,
273
Skalička, Vladimír 4, 16, 302
Slančová, Daniela 108, 110, 111,
120, 302
Slančová, Terézia 108, 110, 111,
120, 302
Slíz, Mariann 123, 137, 302
Sochová, Zdeňka 81, 84, 302
Sperát, Ivo 123, 136, 294
Spěváčková, Martina **85–93**,
95, 271
Suda, Zdeněk 140
Suk, Jaroslav 25, 28, 303
Svoboda, Jan 122, 138, 303
Svobodová, Diana 155, 303
Svobodová, Jana 8, 16, 303
Svozilová, Nada 188, 197, 293

Š

Šebesta, Karel 12, 14, 16, 303
Šimandl, Josef 102, 105, 233,
303
Šindlerová, Jana 239, 243, 296
Špelina, Tomáš 226, 233, 303
Šrámek, Rudolf 15, 248, 257,
285, 303
Štěpán, Josef 160, 163, 303
Štícha, František 238, 240,
244, 303
Štolc, Jozef 32, 45, 303
Šujan, Kristián 24, 29, 303
Švejcer, Aleksandr
Davidovič 78, 84, 303

T

Tandlerová, Karina 253, 257, 304
Tejnor, Antonín 81, 84, 300
Tichá, Zdeňka 84, 301
Tomczak, Agnieszka 60, 67, 73,
304
Trost, Pavel 19, 29, 95, 105, 304

U

Uličný, Oldřich 51, 58, 105, 291,
304
Urbančok, Milan 20, 29, 32, 45,
304
Urbanová, Kristýna 129, 138
Utěšený, Slavomír 8, 16, 188,
198, 304

V

Vaculík, Jaroslav 10, 16, 304
Vaňková, Irena 258, 267, 304
Vaňková, Jana **85–93**, 95, 271
Vercier, Bruno 208, 304
Viert, Dominique 200, 208, 304

Vlnatá, Dominika 233, 304
Vnuková, Kateřina 233, 304
Vondráček, Miroslav **46–58**,
270, 304, 305

W

Welzel, Walter 138, 305
Willnow Komárková, Jana 130,
132, 138, 305
Winkler, Peter 73, 305
Winter, Zikmund 123, 124, 134,
138, 305

Z

Záborská, Alena 110, 113, 119,
120, 295, 305
Zeman, Jiří **157–163**, 192, 272,
284
Zima, Jaroslav 265, 266, 267,
305

Ž

Žemlička, Milan 19, 197, 286

Sociolekty v různých sférách komunikace

Kolektiv autorů:

Andrej Artemov, Mieczysław Balowski, Marie Čechová, Žaneta Dvořáková, Jiří Hasil, Jana Hoffmannová, Milan Hrdlička, Helena Chýlová, Ladislav Janovec, Šárka Jindrová, Jaromír Krško, Markéta Maturová, Jitka Málková, Patrik Mitter, Michal Místecký, Pavol Odaloš, Diana Palaščáková, Růžena Písková, Zuzana Popovičová Sedláčková, Lucie Radková, Soňa Schneiderová, Martina Spěváčková, Jana Vaňková, Miloslav Vondráček, Jiří Zeman

Recenzenti:

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni

Editorky: Marie Čechová, Martina Spěváčková

Anglické překlady: Jaroslav Kubalík

Typografická úprava: Jakub Pokorný

Vydala:

Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 2732/8, 301 00 Plzeň

První vydání, 320 stran

Pořadové číslo: 2396, ediční číslo: 55-079-23

Plzeň 2023

ISBN 978-80-261-1194-8

ISBN 978-80-261-1193-1 (brožovaná vazba)

© Západočeská univerzita v Plzni, 2023